

นิบาตชาตภ

เล่ม ๑๖

จัดทาพิสนิบาท และ ปัญญาสนิบาท

พิมพ์ในงานบรรพพระอัสติ

มหาอำมาตย์เอก พระองค์เจ้าจรรณศักดิ์กติกฤดากร

รว. ปจ. ปช. ปม. รัดน จปร. ๒. วปร. ๒ ร.คณ. (ศณ)

องคมนตรี

เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๓

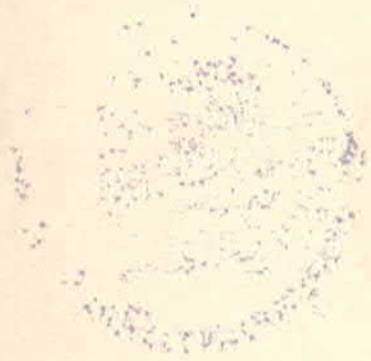
พิมพ์ที่โรงพิมพ์ ไกลดให้พรคณาร

๔ ๕๕๑

นิตยสาร

เล่ม ๑๖

จิตตาสันนิบาต และ ปัญญาสันนิบาต

พิมพ์ในงานบรรจุพระอัฐิ

มหาอำมาตย์เอก พระองค์เจ้าจรัญศักดิ์กฤดากร

ร.ว. ป.จ. ป.ช. ป.ม. รัตน จปร. ๒. วปร. ๒ ร.ตม. (ศ.ผ.)

องคมนตรี

เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

คำนำ

หม่อมเช่อม กฤดากร ต.จ. ในพระบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร กับหม่อมเจ้าชายหญิงในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ ให้มาแจ้งความยังราชบัณฑิตยสภา ว่าพระอิสริยยศเธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรทสันพระชนม์ณะกรุงเขเนวเมื่อเดือนตุลาคม^{๔/๕} จะเชิญมา^๔ถึงกรุงเทพ ฯ ในเดือนธันวาคม และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ จะเสด็จไปทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานอุทิศพระราชทานในวัน^๕ฝังพระอิสริยยศที่วัดชนะสงคราม เจ้าภาพมีประสงค์จะพิมพ์หนังสือสำหรับทอดเกล้า ฯ ถวายและแจกในงานนั้น ขอให้ราชบัณฑิตยสภาช่วยเลือกเรื่องหนังสือและจัดการพิมพ์ให้ ตามประสงค์

เมื่อข้าพเจ้าทราบความประสงค์จะพิมพ์หนังสืองานนั้น มีเวลาที่จะทำการนั้นไม่ถึง ๑๕ วัน จะแต่งหนังสือเรื่องใดใหม่ หรือแม้แต่จะพิมพ์หนังสือเรื่องยาว ก็ไม่สามารถจะทำให้ทันได้ แต่จะเอิญมีหนังสือนิบาตชาตกพิมพ์สำเร็จไว้ในราชบัณฑิตยสภาตอนหนึ่ง จึงได้ จัดหนังสือเรื่องนิบาตชาตกนั้นให้เป็นของแจกในงานทำบุญพระอิสริยยศเธอพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ด้วยเห็นว่าเป็นหนังสือเนื่องในพระราชดำริ และพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งได้ทรงชวยเลี้ยงพระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรมาแต่เดิม และสามารถจะทำให้ทันงานได้เป็นสำคัญอีกอย่างหนึ่ง.

ข้าพเจ้านักเลาที่ไม่มีใครเวลาพอจะแต่งเรื่องพระประวัติ พระองค์
 เจ้าบุญดักคิกฤทการได้คงสมควร ถ้าแต่งได้ก็น่าอ่านไม่น้อยเลย
 ด้วยเรื่องประวัติของพระองค์เจ้าบุญดักคิก ๑ มีข้อความอันควรเป็นคติ
 และควรเป็นตัวอย่างหลายสถาน นับตั้งแต่ที่ได้ โอกาสและความสามารถ
 ของเธอในตอนศึกษาวิชาการ และต่อมาถึง ตอนที่เข้ารับราชการ
 ก็ได้ มีโอกาสรับราชการในกระทรวงการต่าง ๆ เคยเป็นตำแหน่ง
 ตั้งแต่ชั้นต่ำขึ้นไปจนถึงเป็นผู้แทนรัฐบาลสยามในยุโรปแล้วเป็นเสนาบดี
 และที่สุดได้เป็นผู้แทนประเทศสยามในสันนิบาตชาติ มีราชการต่าง ๆ
 ซึ่งจะหยิบยกขึ้นแสดงได้ว่าเธอได้ทำประโยชน์ให้แก่บ้านเมือง แลเฉลิม
 พระเกียรติยศในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นข้อสำคัญหลายอย่าง
 แม้พระอัยยาศัยในส่วนพระองค์ก็มี ข้อควรยกย่อง ด้วยเป็นผู้หนึ่งซึ่งพระ
 บาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมอบพระราชอัยยาศัยสืบกันมาถึง ๓ รัชกาล
 และมีผู้ ซึ่งได้เคยรับคุณูปการ ซึ่งเธออยู่ก็มาก แต่จะแต่งประวัติ
 เช่นนี้จำเป็นต้องใช้เวลานาน พินิจซึ่งจะทำให้ทันในงานนี้ได้ จึงได้
 แต่ขอให้นายพลเอก หม่อมเจ้าบรมเทศ เสนาบดีกระทรวงกลาโหม ซึ่ง
 เป็นอนุชา ช่วยเรียบเรียงเรื่องพระประวัติพระองค์เจ้าบุญดักคิกฤทการ
 พิมพ์ไว้ต่อไปโดยสังเขป

มหาอำมาตย์เอก พระวรวงศเชอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร
 รว. ปจ, ปช, ปม, รัตน จปร ๒, วปร ๒, รตม. (ศพ)
 องคมนตรี

พ.ศ. ๒๔๑๘-๒๔๓๑

พระประวัติ

มหาอำมาตย์เอก พระวรวงศ์เธอ

พระองค์เจ้าจรรยาศักดิ์กติกฤดากร

มหาอำมาตย์เอก พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรรยาศักดิ์กติกฤดากร
เป็นพระโอรสพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ ประสูติณวันที่ ๒
กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๓๘ พระนามเดิมหม่อมเจ้าจรรยาศักดิ์กติกฤดากร

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๗ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ๑ ให้เสด็จกษัตริย์
แล้วไปตามเสด็จพระบิดาออกไปยุโรป ในคราวที่พระบิดาเสด็จไปดำรง
ตำแหน่งอัครราชทูตสยาม ณ กรุงลอนดอน ครั้น พ.ศ. ๒๔๓๐ เสด็จ
กลับเข้ามากรุงเทพฯ ๑ ทรงศึกษาหนังสือกับครูมอแรนต์ (Morant)
ซึ่งไต่เข้ามาเป็นครูพิเศษ และซึ่งภายหลังเป็นผู้ถวายพระอักษรสมเด็จพระ
พระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ

ครั้น พ.ศ. ๒๔๓๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ๑ ให้เสด็จไปศึกษา
วิชาณะประเทศอังกฤษ ในชั้นแรกทรงศึกษาวิชาที่โรงเรียน
วอเรนสฮิลล์ เมื่อมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๓ เข้าศึกษาวิชาที่โรงเรียน
แฮร์โรว์ แล้วไปเข้าศึกษาวิชาในมหาวิทยาลัยแคมบริดจ์ เมื่อพ.ศ.
๒๔๓๖ สอบไล่ได้วิชาทางกฎหมายเป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ ใน
พ.ศ. ๒๔๓๘

(๕)

พ.ศ. ๒๔๔๐ ทรงรับราชการเป็นเลขานุการพิเศษ ในสมเด็จ
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฎ์ ครั้นทรงเป็นผู้กำกับ
ราชทูตคณะยุโรป ได้ โดยเสด็จพระราชดำเนิพระบาทสมเด็จพระจุ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในขบวนเสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก

พ.ศ. ๒๔๔๒ เสด็จกลับกรุงเทพฯ เข้าเป็นนักเขียนผู้ช่วยกองที่ปรึกษา
กระทรวงการต่างประเทศ ในสมัยที่เจ้าพระยาอภัยราชา (M-G Rolin
Jacquemyns) เป็นที่ปรึกษาราชการทั่วไป.

พ.ศ. ๒๔๔๓ เป็นเลขานุการพิเศษกระทรวงมหาดไทย ในสมัย
ที่พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ดำรงตำแหน่งเสนาบดี
กระทรวงมหาดไทย

พ.ศ. ๒๔๔๕ เป็นปลัดกรมมหาดนคราภิธรรมราช และเป็นผู้ว่า
ราชการจังหวัดสงขลา

พ.ศ. ๒๔๔๘ เป็นอุปทูตสยามคณะกรุงปารีส ได้ทรงเป็นพระอภิบาล
พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ในระหว่างที่ทรงศึกษาวิชชาอยู่ใน
ยุโรป

พ.ศ. ๒๔๔๙ เป็นอัครราชทูตพิเศษมีอำนาจเต็ม ประจำกรุง
ปารีส โรม มะดริก ลิศบอน ได้ดำรงตำแหน่งน้อยในสมัยที่พระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินประพาสยุโรปครั้งที่ ๒
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐

พ.ศ. ๒๔๕๒ เล็ดจักกลับเข้ามารับราชการเป็นรองเสนาบดีกระทรวง
ยุติธรรม

พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้รับพระราชทานยศ เป็นมหาอำมาตย์เอก

พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นอัครราชทูตพิเศษผู้มีอำนาจเต็ม ประจำกรุง
ปารีส โรม มะกริก ได้รับพระราชทานพระสุพรรณบัตร เป็นพระวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร

เมื่อก่อนที่พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร จะเป็น
ตำแหน่งอัครราชทูตพิเศษในครั้งหลังนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ทำการพิธีสมรส แล้วพระราช
ทานนางสาวเชื้อม อภัยวงศ์ อีกาเจ้าพระยาอภัยภูเบศให้เป็นหม่อมห้าม
แล้วพากันออกไปรับราชการสนองพระเดชพระคุณตามตำแหน่ง แลใน
ตอนนี้ได้ โปรดฯ ให้พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากรมีหน้าที่สนองพระเดช
พระคุณเป็นพระอภัยบาล พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว และ
สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมขุนเฑียรบรมอินทราชัย ในระหว่างที่ทรงศึกษา
วิชาอยู่ยุโรปด้วยทั้ง ๒ พระองค์

นอกจากตำแหน่งหน้าที่ราชการทั้งกล่าวมาแล้ว พระวรวงศ์เธอ
พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ได้ทรงรับตำแหน่งพิเศษและได้ทรง
กระทำหน้าที่ราชการพิเศษอย่างอื่น ๆ อีกด้วย คือ

(๖)

พ.ศ. ๒๔๖๒ เป็นหัวหน้าผู้แทนฝ่ายสยามไปประชุมในการทำ
สัญญาสงบศึก

พ.ศ. ๒๔๖๓ เป็นผู้แทนฝ่ายสยามในกองเลขาธิการของสันนิบาต
ชาติ แล้วเป็นหัวหน้าผู้แทนฝ่ายสยามในที่ประชุมประจำปีของสันนิบาต
ชาติที่ลอสแอนเจลิส

พ.ศ. ๒๔๖๔ เป็นผู้แทนฝ่ายสยามในคณะกรรมการที่ปรึกษาเรื่อง
การค้าต่างประเทศ

กับไต้หวันเป็นผู้แทนฝ่ายสยามในที่ประชุมเรื่องการค้าหญิงและเด็ก
ซึ่งไต้หวันสัญญาขึ้นเมื่อวันที่ ๓๐ กันยายน พ.ศ. ๒๔๖๔

พ.ศ. ๒๔๖๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๗ เป็นผู้เจรจาทำความตกลงเฉพาะ
กาลในเรื่องการเศรษฐกิจกับบรรดาประเทศเยอรมัน ซึ่งได้ตกลงกันเมื่อ
วันที่ ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๖ ที่กรุงเบอร์ลิน

พ.ศ. ๒๔๖๗ ใ้เป็นหัวหน้าผู้แทนฝ่ายสยามในการประชุมเรื่อง
สุขอนามัยแพย์กิกให้ โยชิโกะที่กรุงเบเนวา ในขณะนั้นสัญญาฝรั่งเศส
ยังเจรจากันอยู่ทางกรุงปารีส เมื่อการประชุมทั้งสองที่กรุงเบเนวาเป็น
การชักช้า ไม่เป็นอันตกลงกันได้จนเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๗ จึง
ต้องเลิกกลับไปกรุงปารีสก่อนสิ้นการประชุม เพื่อไปเจรจาสัญญา
ฝรั่งเศสซึ่งได้ทรงเซ็นพร้อมกันกับเสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศฝรั่งเศส
ที่กรุงปารีส เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๖๗

(๗)

อนึ่ง พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ได้ทรงกระทำ
หน้าที่เกี่ยวข้องกับสภาภาษา คือ

ได้ทรงมีส่วนเกี่ยวข้องในการที่สภาภาษาสยามเข้าเป็นสมาชิกของ
กรรมการภาษาต่างประเทศนั้นแต่เริ่มแรก

ได้ทรงเป็นผู้แทนของสภาภาษาสยาม ในสภาประศาสนการ
สันนิบาตสภาภาษา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๔ และ พ.ศ. ๒๔๖๗

ได้ทรงเป็นกรรมการแผนกการเงินของสันนิบาตสภาภาษาตาม
ซึ่งที่ประชุมสภาประศาสนการสันนิบาตสภาภาษาได้เลือกตั้งเมื่อวันที่ ๕
พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าจรูญศักดิ์กฤดากร ได้รับพระราชทาน
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ ถัดมาและแพะแท่งสูงและที่สำคัญ คือ

ตรารัตนวงวราภรณ์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นปฐมลหุภรณ์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ประถมาภรณ์ช้างเผือก

เครื่องราชอิสริยาภรณ์ประถมาภรณ์มงกุฎ

เหรียญคุณวุฒิมาลาเข็มศิลปวิทยา และเข็มราชการแผ่นดิน

เหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลที่ ๕ ชั้นที่ ๒

เหรียญรัตนาภรณ์รัชกาลที่ ๖ ชั้นที่ ๒

นอกจากนี้ยังได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์และได้รับ
เครื่องอิสริยาภรณ์ต่างประเทศ กับทั้งเหรียญแลเข็มตระกูลอย่างอื่น
อีกเป็นอันมาก

(๑)

พระวรวงศเธอ พระองค์เจ้าบุญศักดิ์กฤดากร ประชวรพระโรค
พระวัณโรคพิการ สิ้นพระชนม์ด้วยพระหทัยพิการ เมื่อวันที่ ๕ ตุลาคม
พ.ศ. ๒๔๗๑ ที่กรุงเขมวอ คำนวณพระชนม์ได้ ๕๔ พรรษา
พระองค์เจ้าบุญศักดิ์ฯ มีบุตรธิดา ๕ คน คือ

- ๑ ม.ร.ว. ชาย บุญระบือ
- ๒ ม.ร.ว. ชาย ขรรค์ศักดิ์
- ๓ ม.ร.ว. ชาย สมศักดิ์
- ๔ ม.ร.ว. ชาย บุญศักดิ์
- ๕ ม.ร.ว. หญิง เฉลิมศักดิ์

๒ คนข้างหลังหม่อมเจ้าเป็นมารดา

ราชบัณฑิตยสภาขอเสนอไมทนาในกุศลบุญราศีกักนิพนธ์ทานใน
งานนี้ อันสำเร็จด้วยบุญคุณอันมีคุณอันสูงส่งธรรมเป็นที่ตั้ง ทั้งได้สร้าง
หนังสือนิบาตชาติเป็นการฉลองพระเดชพระคุณในพระบาทสมเด็จพระ
พุทธเจ้าหลวงให้สมพระราชประสงค์ที่โปรดพระราชปรารภไว้ด้วย

๑๖ มกราคม ๒๔๗๑

นายกราชบัณฑิตยสภา

วันที่ ๓ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๑

สารบาฬ

จิตตาศิลป์นิบาต

(๕๒๑) เทศกถุชาดกที่ ๑

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นนกแก้วชื่อชมพูก แสดง
กำลัง ๕ และราชธรรม ๓๐ ประการ ถวายพระเจ้า
พรหมทัตพระบิดาเลี้ยงทรงเลื่อมใส ตั้งให้เป็นตำแหน่ง
เสนายักษ์

หน้า ๓

(๕๒๓) สรรงกษชาดกที่ ๒

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นโชติปาลมาณพ พิจารณา
เห็นโทษในกามคุณจึงออกบรรพชาเป็นคฤหัสถ์ ได้แก้ปัญห
แห่งท้าวสักกะและพระราชทั้หลาย มีผู้เลื่อมใสออกบวช
ตามเป็นอันมาก

หน้า ๓๒

(๕๒๔) อลัมปสชาดกที่ ๓

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพรหมณณีย์ ให้โอวาท
แก่อิสสิสังคทายสผู้บุตร ไม่ให้คบคนที่มีรูปร่างอย่างน่าวิผล
และคนมีเขาที่อก พระอิสสิสังคทายสไม่จำโอวาท ถูคนาง
อลัมปสาล่อจนฉาตทำลาย

หน้า ๗๗

(๕๒๕) สังขปาลชาดกที่ ๔

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าอุชโยธน ทรง
บำเพ็ญกุศลเพื่อไถ้สมบัติในนาคพิภพ ครั้นเจ้ไปไถ้สมบัติ
ปรารถนา ทรงพิจารณาเห็นว่าไม่ใช่ทางค้ำทุกข์ จึง
สมาทานศีลเพื่อเกิดเป็นมนุษย์อีก

หน้า ๙๒

(๕๒๕) จุลสูตรโสมชาดกที่ ๕

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นราชกุมารชื่อสุตโสม ทรง
พิจารณาเห็นโทษในพราวาส เมื่อพระราชบิดามารดา และ
พระมเหสีตลอดจนราษฎรอื่นวนอยู่ พระองค์ก็คัดค้าน
ออกบรรพชาจนได้ หน้า ๑๓๗

ปัญณาสนิบาต

(๕๒๖) นิพินิกาชาดกที่ ๑

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพราหมณ์ผู้ สักขอนิสิตสังค
คายสกุลชาย อันคลังโศก จึงนางนิพินิกาให้ มีสติกลับ
ได้ฉันทสมาบัติ หน้า ๑๔๓

(๕๒๗) อุมมาทนต์ชาดกที่ ๒

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสีพี ทรงปฏิพัทธ
ผูกพันในนางอุมมาทนต์ภรรยาอภิปรายเสนาบดี ๆ คึกขุบาย
ทูลถวายแต่พระองค์กลับได้พระสติมิได้ทรงรับ กลับแสดง
สุจริตธรรม หน้า ๑๗๐

(๕๒๘) มหาโพธิชาดกที่ ๓

พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระมหาโพธิคายนัส ทำลาย
ล้างเสียซึ่งวาตะพวก มัจฉาทิษฐี และสมานพระเจ้า
พรหมทัตผู้แตกร้างกับพระราชบุตรให้สามัคคีกัน หน้า ๑๘๘

จตุทตพัสติบาต

พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า
ทรงเรียบเรียง

๑ เทศกฐณาการก (๕๒๑)

เวสสันดรํ ตํ ปุณฺณามิตฺติ อิทํ สุตฺตา เขตฺวเน วิหรนฺโต
โกสฺสตรณฺโณ โฉวทวเสน กเถสิ ฯ

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อประทับอยู่ณพระเชตวันาราม ได้ตรัส
พระธรรมเทศนานี้ว่า เวสสันดรํ ตํ ปุณฺณามิตฺติ ทั้งนี้เป็นต้น ด้วยสามารถ
ทรงโอวาทแก่พระราชผู้เป็นอิสสรในแว่นแคว้นโกสส ฯ ความพิสดารว่า
สมเด็จพระศาสดาทรงเรียกพระราชนัน ซึ่งเสด็จมาเพื่อทรงสักกับพระ
ธรรมเทศนาแล้วตรัสว่า มหาราช ธรรมคาพระราชจะต้องครองราช
สมบัติโดยยุติธรรม เพราะว่าสมมุติพระราชทั้งหลายเป็นผู้ตั้งอยู่ใน
ธรรมแล้ว สมมุติชนทั้งหลายผู้เป็นราชบริพารก็จะเป็นผู้ตั้งอยู่ใน
ธรรมบ้าง แล้วทรงสอนโดยสตนับอันมาแล้วในเทศกนิบาต แล้ว
ตรัสอาทินพเลอาณสงส์ในอันถึงอคติแลในอันไม่ถึงอคติ แล้วทรงยัง
อาทินพในกามทั้งหลายให้พิสดารโดยนัยมีคำว่า กามทั้งหลายมีอัน
เปรียบด้วยความผันเป็นต้น แล้วตรัสว่า มหาราช ความผิดเพี้ยน
ผันผอนด้วยมัจจุยอมไม่มีแก่สัตว์ทั้งหลาย ความยังมีจุให้รับสินบนก็
ยอมไม่มี ความต่อสู้อยู่ยอมไม่มี ความชนะก็ยอมไม่มี สัตว์
ทั้งปวงมีจุเป็นเหตุไปในเบื้องหน้า ซอวาทพจนของสัตว์ทั้งหลายผู้ไปสู่

ปรโลก นอกจากกรรมอันงามที่ตนได้ทำไว้ย่อมไม่มี เมื่อเป็นเช่น
 นิสัยทั้งหลายก็จำต้องละเสียซึ่งวัตถุที่ปรากฏเล็กน้อยโดยแท้ ไม่ควร
 ทิ้งตัวทั้งหลายจะประมาณเพราะอาศัยยศ ควรที่พระองค์จะเป็นผู้ไม่
 ประมาณครองราชสมบัติโดยยศกรรม พระเจ้าแผ่นดินทั้งหลายใน
 กาลก่อน เมื่อพระพุทธเจ้ายังไม่เกิดขึ้นก็ตั้งอยู่ในโอวาทของบัณฑิต
 ทั้งหลายเสวยราชโดยยศกรรม เมื่อทรงบำเพ็ญให้บริบูรณ์ตามโอวาท
 วายพระชนม์ก็อุปบัติในเทวโลก แล้วได้ทรงนำเรื่องเป็นไปล่วงแล้วมา
 ตามที่พระราชทานลวงวอนให้ทรงแสดงดังต่อไปนี้

อดีเต พาราณสีมี พุทฺธมฺหตโต ราชํ กาเรนโต อปฺตโตโก
 อโหสิ ในอภิกถกาลพระราชพรหมทัตครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี
 เป็นผู้ไม่มีพระโอรส เมื่อทรงปรารภว่าไม่ได้พระโอรสหรือพระธิดา
 สมพระประสงค์ วันหนึ่งพระองค์เสด็จไปเสวยราชอุทยานด้วยราชบริพารมาก
 ทรงเล่นในราชอุทยานตลอดวัน แล้วทรงลาคสนนัยจึงรู้รณที่รม
 ไม่วังอันเป็นมงคล บรรทมหลับสักหนึ่งคืนบรรทมทอดพระเนตรศาล
 พฤษภ ใต้ทอดพระเนตรเห็นวังนกบนศาลพฤษภนั้น พทอดพระเนตร
 เห็นก็ยังเกิดพระสติในหาชนทันที ตรัสสั่งให้เรียกราชบริพารผู้หนึ่งมาตรัส
 ว่า เจ้าจงขึ้นสู่ต้นไม้ให้รู้ว่าอะไรมีหรือไม่มีในวังนกนั้น ราชบริพ
 รนั้นขึ้นไปเห็นฟองนกมีอยู่ ๓ ฟองในวังนั้น จึงทูลแก่พระราชฯ ตรัส
 ว่า ถ้ากระนั้นเจ้าอย่าให้ลมหายใจถูกฟองนกเหล่านั้น จงลาคลาลิ
 ในผะอบ แล้ววางฟองนกทั้ง ๓ ในนั้นค่อย ๆ นำลงมา ครั้นราช
 บริพารนำผะอบมาถวายก็ทรงรับด้วยพระหัตถ์ ตรัสถามอมาตย์ทั้งหลาย

ว่า ฟองทั้ง ๓ นั้นเป็นฟองแห่งนกอโธโรบัง อมาตย์เหล่านั้นทูลว่า ข้า
 พระองค์ไม่ทราบ พรานทั้งหลายจักทราบ พระราชาจึงสั่งให้เรียกพราน
 ทั้งหลายมาตรัสถาม พรานทั้งหลายทูลว่า ฟอง ๓ เป็นฟองนกชุก
 ฟอง ๓ เป็นฟองนกสาธิกา ฟอง ๓ เป็นฟองนกแก้ว พระราชา
 ตรัสถามว่า ฟองแห่งนกทั้ง ๓ มีอยู่ในรังเดียวกันใดหรือ พรานทั้งหลาย
 ทูลตอบว่า ได้พระพุทธเจ้าข้า เมื่อฉันตราขายไม่มีฟองทั้งหลายอันแม่นก
 ต่างตกไว้ค้ำแล้วย่อมไม่เสียหาย บรมกษัตริย์ทรงยินดีนักในพระหฤทัย
 ว่า ฟองนกทั้ง ๓ นั้นจักเป็นลูกของเวา แล้วให้อมาตย์ ๓ คนรับฟอง
 นกทั้ง ๓ นั้นไว้ แล้วตรัสว่า ฟองนกทั้ง ๓ นั้นจักเป็นลูกของข้า เจ้าจง
 ประคับประคองให้ดี จงบอกข้าในเวลาเมื่อลูกนกออกจากกระเปาะฟอง
 อมาตย์ทั้ง ๓ นั้นก็ไต่กริษาไว้เป็นอย่างดี นกชุกทำลายฟองออกก่อน
 อมาตย์จึงให้เรียกพรานคนหนึ่งมาทูลว่า แกจงดูให้รู้ว่าตัวเมียหรือ
 ตัวผู้ ครั้นพรานพิจารณาแล้วจึงตอบว่าตัวผู้ จึงไปเฝ้าพระราชา
 กราบทูลว่า ไอรสของพระองค์เกิดแล้ว บรมกษัตริย์ก็พระหฤทัย
 ประทานทรัพย์แก่อมาตย์นั้นเป็นอันมาก แล้วตรัสกำชับว่า เจ้าจง
 ปฏิบัติลูกของข้าให้ดี จงให้ชื่อว่า เวสสันดร อมาตย์นั้นได้ทำตาม
 กระแสพระโองการ ก่อนนั้นมานกสาธิกาก็ทำลายฟองออกมา อมาตย์
 ผู้รักษารู้จากพรานว่าเป็นตัวเมีย จึงไปกราบทูลพระราชาว่า อธิกา
 ของพระองค์เกิดแล้ว พระราชาทรงยินดีก็ประทานทรัพย์เป็นอันมากแก่อมาตย์นั้น
 แล้วตรัสกำชับว่า เจ้าจงเลี้ยงดูรักษาของข้าให้ดี จง
 ตั้งชื่อว่า กุณฑลิน ไม่อึกกวนนกแก้วก็ทำลายฟองออกมา อมาตย์

ผู้รักษาได้ทราบจากพรานว่าเป็นตัวผู้ จึงนำความกราบทูลพระราชาว่า
 ไอรสของพระองค์เกิดแล้ว พระราชาได้พระเหตุพิถี ประทานทรัพย์แก่
 อมาตย์นั้นเป็นอันมาก แล้วมีพระราชบัญชาว่า เจ้าจงทำมณฑลแก่
 บุตรของข้าให้พรั่งพร้อมด้วยบริวารมาก แล้วจึงให้ชื่อว่า ชัมพู
 นกทั้ง ๓ เจริญด้วยความสามารถแห่งราชกุมาร ในเรือนแห่งอมาตย์
 ทั้ง ๓ พระราชาตรัสเรียกว่าบุตรของเรานิศาของเรากันนี้เสมอ ๆ ลำคัย
 นั้นอมาตย์ทั้งหลายต่างพากันเย้ยหยันแก่กันแลกันว่า ท่านทั้งหลายจงดู
 พระอาการของบรมกษัตริย์ ไพร่คตรัสเรียกสัตว์ศิริสถานเสมอ ๆ ว่า
 บุตรของเรานิศาของเรา พระราชาทรงทราบทรงรำพึงว่า อมาตย์
 เหล่านี้ไม่รู้จักบุญญาสัมปทาของนครแห่งเรา เราจักทำบุญญาสัมปทา
 ของบุตรแห่งเราให้ปรากฏ จึงตรัสสั่งให้อมาตย์ผู้หนึ่งไปแจ้งแก่นก
 เวสสันดร ว่าพระบิดาของท่านอยากจะตรัสถามปัญหา จะควรให้
 เสกข์มาเมื่อไร อมาตย์จึงไปให้นกเวสสันดรแล้วแจ้งว่านั่น นก
 เวสสันดรจึงให้เรียกอมาตย์ผู้เลี้ยงตนมาถามว่า ได้ยินว่าพระบิดา
 ของฉันอยากจะตรัสถามปัญหาคัน เมื่อพระองค์เสกข์มาในทันใด เรา
 ทั้งหลายควรจะทำสักการะ แต่จะควรให้พระองค์เสกข์มาเมื่อไร อมาตย์
 ตอบว่าอีก ๗ วันทั้งวันควรให้เสกข์มา นกเวสสันดรจึงแจ้งแก่อมาตย์
 ผู้เชิญพระราชโองการมานั้นให้กลับไปทูลว่า นับแต่วันนี้อีก ๗ วันควร
 จะเสกข์มา อมาตย์นั้นก็มาทูลแก่พระราชา ครั้นวันที่ ๗ บรมกษัตริย์
 ตรัสสั่งให้ราชบุรุษเที่ยวคักลงในพระนคร แล้วให้เสกข์ไปสู่ที่อยู่แห่ง
 นกเวสสันดร ๆ ได้ให้ทำสักการะใหญ่แก่พระราชบิดาจนราชบริวาร

บรมกษัตริย์เสวยในเรือนแห่งนกเวสสันดร ไก่ทรงรับความต้อนรับสมแก่
พระเกียรติยศแล้วเสด็จกลับพระราชนิเวศน์ ให้ทำมณฑปใหญ่ที่พระลาน
แล้วให้ราชบุรุษเทวตีกกลองในพระนคร แล้วเสด็จประทับในมณฑป
ขึ้นประทับตกแต่งงามพร้อมด้วยมหาชนเป็นบริวาร แล้วให้มาตย์ผู้
อภิบาลน่านกเวสสันดรมา อมาตย์ผู้นั้นจึงให้นกเวสสันดรจับย่นทั้งทอง
แล้วนำมาถวาย นกจับย่นพระเพลาบรมกษัตริย์เล่นกับพระเจ้าพรหมทัตต์
แล้วไปจับย่นทั้งสุวรรณ ลำคายนั่นขึ้นประสาครเมื่อจะตรัสถามนก
เวสสันดรถึงราชธรรมในท่ามกลางมหาชน ไก่ตรัสคาถาเป็นประณมว่า

เวสสันดรํ ตํ ปุณฺณมํ สกฺกนํ ภทฺทมตฺถ เต

รชํ กาเรตุกามาเน กิสุํ คิจฺจํ กตํ วริ ๑

มีความว่า นกเวสสันดร ข้าราชการเจ้า ความเจริญงมมีแก่เจ้า
กิจอะไรสิ้นข้าผู้ครองราชสมบัติจะทำดี ๑

นกเวสสันดรไต่พังศรีธรรมาภินันท์ ยังไม่ทูลแก้ เมื่อจะทูลทวง
พระราชาทับความประมาทก่อน จึงกล่าวคาถาที่ ๒ ว่า

จิรสํ วัต มํ ตาโต กํโส^(๑) พาราณสํคฺคโ

ปมตฺโต อปฺปมตฺตํ มํ ปีตา ปตฺตํ อโงทปิ ๑

มีความว่า พระบิดาแห่งข้าพระองค์ผู้ทรงนามกิงสะ ทรงสงเคราะห์
ชาวเมืองพาราณสี เป็นผู้ประมาทแล้ว เป็นนมนานพึงไต่ศรีธรรมาภินันท์
แก่ข้าพระองค์ผู้เป็นบุตรอันไม่ประมาทวันนั้น นกเวสสันดรทูลเตือนด้วย
คาถาอย่างนั้นแล้ว ทูลท้อไปว่า เทพเจ้า ควรอันพระราชาทรงตั้งอยู่

(๑) ฎีกาว่า ถาสี ถ้านั้นควรแปลว่า ผู้พระวงศ์ถาสี

ในธรรม ๓ คำทรงชี้โดยยুক্তีธรรม เมื่อจะกล่าวราชธรรม จึงกล่าว
คาถาว่า

ปฐเมเนว วิตถิ	โกธํ หาสํ นิวารये
ตโต กิจจานิ กาเรย	คํ วตํ อาหุ ขตฺติย ๑
ยํ ตวํ ตาต ตเป กมฺมํ	ปฺพุเพ กตมสํ สยํ
รตฺโต ทุฏฺโฐ จ ยํ กยิรา	น ตํ กยิรา ตโต ปฺน ๑
ขตฺติยสฺส ปมตฺตสฺส	รณฺทสฺมี รณฺทวพฺพน
สพฺเพ โภคา วินสฺสนติ	รณฺโณ คํ วุจฺเจเต อหํ ๑
สวํ จ ตาต ลกฺขํ จ	ปฺจฺฉินฺตา เอตทพฺรุํ
อฺภูจฺฉาเน วิริเย โปเส	รมาหํ อนุสฺสยฺเย ๑
อฺสฺสยฺเย ทฺนฺทเย	ปฺริเส กมฺมทฺสเก
กาพกณฺเฏ มหาราช	รมติ จกฺกณฺขนี ๑
โส (ตวํ) สพฺเพสฺส สฺสทฺทโย	สพฺเพสํ รกฺขิตो ภว
อลกฺขํ นฺนท มหาราช	ลกฺขฺยา ภว นิเวสนํ ๑
สลกฺขํ ธีตฺสมฺปนฺโน	ปฺริโส หิ มหคฺคโต
อมิตฺตานํ กาสีปติ	มฺลํ อคฺคณฺจ ฉินฺทติ ๑
สกุโณปํ หิ ภูตปติ	อฺภูจฺฉาเน นปฺปมชฺชติ
ส กลฺยาณํ ธีตํ กตฺวา	อฺภูจฺฉาเน กุรฺเต นโม ๑
คนฺธพฺพา ปิตโร เทวา	สาชฺวํ โหนฺติ ตาทิโน
อฺภูจฺหโต อปฺปมชฺชโต	อนฺตฺติจฺจนฺติ เทวตา ๑
โส อปฺปมตฺโต อกฺกุทฺโธ	ตาต กิจฺจานิ การย

วามสสุ จ กิจเจสุ
ตตเถว เต วตตปทา
อติ มิตเต สฺขามเปตุ

นาโส วิทเต สฺขัม ฯ
เอสา ว อนฺตาสนึ
อมิตฺตานํ ทุกฺขายว ฯ

มีความว่า บรมกษัตริย์ พระราชาควรทรงห้ามเสียซึ่งมลาบาท
แลความโกรธ ความว่าเรียงก่อนแล้ว แต่นั้นพึงให้ทำกิจทั้งหลาย
นักปราชญ์ทั้งหลายได้กล่าวคำซึ่งข้าพระองค์กล่าวมาแล้วนั้นว่า เป็น
วิถีสมาทานของพระราชา พระบิดา แต่ก่อนพระองค์แน่พระฤทธิย์ทำกรรม
อื่นใดซึ่งเป็นเครื่องเกิดครั้นด้วยความรักหรือความชิง แต่นั้นมา
พระองค์อย่าทรงทำซึ่งกรรมเช่นนั้นอีก พระองค์ผู้ยังแค้นแค้นให้เจริญ
เมื่อพระมหากษัตริย์ทรงประมาทแล้วราชทรัพย์ทั้งปวงในรัฐมณฑลย่อม
พินาศ บัณฑิตย่อมกล่าวซึ่งผลอันนั้นว่าเป็นความทุกข์ของพระราชา
พระบิดา เทวทาสีศรี แลเทวทาสีลูกชื่อนี้สืบวิวารกรรมจึงถามได้
กล่าวว่า ข้าพเจ้านรมย์ในบรมผู้มีคุณเพียรคือความขยัน ไม่มีความ
อุษยา महाराज คนกาฬกัณเฑผู้ทำลายจักรเสีย ย่อมรณรมย์ในบุรุษ
ผู้อุษยา ผู้มีใจอันชั่ว ผู้ประทุษร้ายการงาน เทพเจ้า พระองค์จึงเป็น
ผู้มีพระฤทธิย์ก่ในชนทั้งปวง เป็นผู้อภิบาลรักษาสชนทั้งปวง จึงยังเท
เสียซึ่งคนไร้ปัญญา จึงเป็นผู้มีพระปัญญาเป็นทั้ง พระองค์ผู้เป็นอิสสร
วิชัยของชาวกาลี บรมผู้มีปัญญาบริบูรณ์ด้วยความเพียรมีอริยาไคย
ใหญ่ ย่อมคัตเสียซึ่งบุคคลผู้เป็นมูลและเป็นขอบแห่งข้าพเจ้ามิควรทั้งหลาย
พระองค์ผู้เป็นใหญ่ยิ่งของประชาชน ถึงท้าวสักกเทวราชก็ไม่ประมาท
ในความเพียร ท้าวเธอทำความเพียรในบุญกรรม ทำพระฤทธิย์

ในความเพียร คนอรรพพรหมเทวดาเป็นผู้อาศัยพระราชานั้น
ผู้มีพระวิริยะผู้ไม่ประมาณเป็นอยู่ เทวดาททั้งหลายย่อมคุ้มครองรักษา
พระบิดา พระองค์จึงเป็นผู้ไม่ประมาณ ทรงทิโตนซึ่งผู้ควรทิให้ทำกิจ
ทั้งหลาย แลจงทรงพยายามในกิจทั้งหลาย บุคคลผู้เกียจคร้านย่อมไม่
ได้ซึ่งความสุข คำทั้งหลายเหล่านั้นอันข้าพระองค์ได้กล่าวในปัญหของ
พระองค์ซึ่งตรัสถามนั้น ชื่อว่าเป็นวิชัยท วาจากข้าพระองค์กล่าวขอ
ว่าเป็นอนาสสนิ สามารถเพื่อจะยังบุคคลผู้เป็นมิตรให้ถึงความสุข ยัง
มิตรให้ถึงความทุกข์

อธิบายความแห่งคำถามว่า อรรพพรหมเทวดาในชั้นต้นควรห้าม
ตรัสคำเท็จเสีย เพราะว่าเมื่อพระราชามีปรกติกาสักคำสา รัฐมณฑล
ยอมหาโอชามีได้ พัสตูลีกว่าวัน ๗ ย่อมเข้าไปเบื้องต่ำแต่ที่เป็นทกระทำ
โอชาในแผ่นดิน แต่นั้นโอชาในอาหารหรือน้ำมัน น้ำอง น้ำอ้อยเป็นต้นก็
ยอมไม่มี มนุษย์ทั้งหลายผู้บริโภคอาหารอันไม่มีโอชาก็ยอมเป็นผู้มี
อาพาธมาก ภาชีอากรในทางบกทางน้ำในรัฐมณฑลยอมไม่เกิดขึ้น
เมื่อภาชีอากรไม่เกิดขึ้นแล้ว พระราชาทั้งหลายก็เป็นผู้ขี้ตสัน ไม่ทรง
สามารถจะสงเคราะห์ราชเสวกทั้งหลาย เสวกมากับผู้อื่นพระราชาก็
ทรงสงเคราะห์แล้ว ก็ยอมไม่เคารพนับถือต่อพระราชามุสาวาทินหา
โอชามีได้ด้วยประการฉะนี้ มุสาวาทินั้นอันบุคคลไม่ควรกล่าวแม้เพราะ
เหตุแห่งชีวิต ก็แต่คำจริงเป็นรสอันดีกว่ารสทั้งหลาย เพราะฉะนั้นคำ
จริงนั้นแหละควรจะกำหนดถือไว้ อีกประการ ๑ ขันชื่อว่ามุสาวาทมีปรกติ

ถ้าเกิดเสียซึ่งคุณมีวิบัติเป็นปริโยสาน ย่อมกระทำทุกสิ่งทุกอย่างให้มัน
นรกเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ในวารจิตต์ที่ ๒ ฯ

อนึ่งพระราชกัณฑ์เสียซึ่งความโกรธมีอันชักเคืองเป็นลักษณะ
เพราะว่าความโกรธย่อมไม่ถึงคนอื่น ๆ โดยเร็ว ย่อมถึงพระราชาที่ตนเอง
ธรรมคาพระราชาทั้งหลายมีพระราชาเป็นคฤหาสน์ ย่อมยังผู้อื่นให้พินาศ
แม้ด้วยพระอาการดีกว่ากริ้วแล้วทอศพระเนตร เพราะฉะนั้นพระราชา
ควรกริ้วไม่ให้เหลือเกินไปกว่าชนเหล่าอื่น ควรให้สมบุรณ์ด้วยขันติ
เมตตาแลปราณี ทอศพระเนตรสัตว์โลกให้เป็นคฤหาสน์ของ
พระองค์ จริงอยู่พระราชาทั้งหลายมีปรกติกริ้วรกรากเกินไป ย่อมไม่อาจ
ทรงรักษาพระอิสริยยศอันยังเกิดขึ้นแล้วไว้ได้ ควรเห็นอย่างพระเจ้ามหา
ปตยาปราชัยให้ปลงพระชนม์พระราชโอรสเสีย พระมเหสีมีพระหฤทัย
แตกสั่นพระชนม์ด้วยทรงโศกถึงพระโอรส ส่วนพระเจ้ามหาปตยาปราชัย
ก็ทรงโศกถึงพระมเหสี ก็มีพระหฤทัยแตกสั่นพระชนม์ด้วยอีก ได้มี
การถวายพระเพลิงพระอัมกันทั้ง ๓ พระศพ เหตุฉะนั้น ในชั้นต้นควรที่พระ
ราชาจะทรงเว้นมุสาวาทเสีย แลเว้นความโกรธอันเป็นที่ ๒ ของลงมาเสีย ฯ

อนึ่งพระราชกัณฑ์ทรงเว้นความร่าเริงสนุกสนานด้วยความเป็นผู้มี
พระหฤทัยเหิมในราชกิจทั้งหลายนั้น ๆ พระราชาควรจะไม่เป็นผู้มีปรกติ
พอพระหฤทัยแต่สนุกสนาน พระองค์อย่าทรงเชิดชอผู้อื่น ควรจะให้ทำ
ราชกรณียกิจอย่าง โดยประจักษ์ เหตุผลร้ายก็ด้วยพระองค์เองด้วยให้จึง
ได้ จริงอยู่พระราชาที่มีพระหฤทัยเหิมในราชกิจใหญ่น้อยแล้ว ไม่ทรง

เปรียบเทียบกระทำราชกิจทั้งหลาย ย่อมยังพระอิสริยยศอันใดแล้ว
ให้พินาศ

เมื่อพระราชาทรงเวนมัสการที่ ๓ ความโกรธที่ ๒ ความร่าเริง
โดยใช้ธรรมที่ ๓ แล้ว ภายหลังพึงให้ทำกิจทั้งหลายอันควรทำแก่
ประชาชนอันอาศัยอยู่ในรัชสมัย ไยราชนกษัตริย์ทั้งหลายกล่าวคำ
ที่ข้าพระองค์กล่าวแล้วนั้นว่าเป็นวิบัติสมาทานของพระราชา

กรรมอันใดอันจักทำความเดือดร้อนภายหลัง ที่พระองค์กระทำ
ด้วยสามารถแห่งความรักเป็นต้น เบื้องหน้าแต่่นั้นพระองค์ไม่ควรทรงทำ
กรรมเห็นปานนั้นอีก เมื่อพระราชาทรงประมาทแล้ว ราชทรัพย์ทั้งปวง
ในราชอาณาจักรก็ย่อมพินาศ นักปราชญ์เก่าย่อมมีซึ่งผลคือความที่
ราชทรัพย์ในราชอาณาจักรของพระราชาผู้ตั้งอยู่ในความประมาทถึงความ
พินาศ ว่าเป็นความทุกข์ของพระราชา

นกเวสสันดร เมื่อจะนำเหตุการณ์ที่เป็นไปในพระนครพาราณสีแต่
ปางก่อนมาแสดงถวายจึงกล่าวว่า เทวคาชอลีรีแลเทวคาชอลักชีอัน
สุภิบริวารเศรษฐีงาม ไต่ตอบว่า บุรุษใดตั้งอยู่เฉยๆแล้วในความหมั่น
ความขยัน เห็นสมบัติของชนเหล่าอื่นย่อมไม่ถวิลหา ข้าพเจ้ายินดียิ่งใน
บุรุษนั้น ฝ่ายคนกาฬกัณฐีไม่มีบุญเป็นเครื่องหมาย ผู้ทำลายเสียซึ่ง
กุศลกรรมมีความอยู่ในปฏิรูปเทศเป็นต้น อันเศรษฐีนั้นถาม ตอบว่า บุรุษ
ใดผู้ถวิลหาซึ่งสมบัติของชนอื่น ผู้มีใจชั่ว ผู้ไม่รักใคร่เกลียด ไม่ทำ
กรรมอันงาม ข้าพเจ้าย่อมยินดีในบุรุษนั้น

ขอพระองค์จงมีพระหฤทัยอันงามประกอบไปด้วยประโยชน์เกื้อกูล
ในชนทั้งปวง ทรงปกครองรักษาชนทั้งปวงให้อยู่เย็นเป็นสุข

ขอพระองค์จงนำชนผู้ไม่มีบุญญาออกเสีย จงเป็นผู้มีพระบุญญา
เป็นทั้งปวงอาศัยแห่งประชาชน

บุรุษผู้บริบูรณ์ด้วยบุญญาแลความเพียร มีอริยาบดียิ่งใหญ่ เมื่อ
จยใจทั้งหลายอันเป็นปัจจัยแห่งเหล่าใจ ชื่อว่าจยใจทั้งหลายอันเป็น
มูลแห่งอมิตร ก็ตัดเสียได้ซึ่งใจอันเป็นยอดแห่งอมิตร

แม้ท้าวสักกัฏฐ์ทำอยู่ซึ่งกิจทั้งปวงด้วยความเพียร เมื่อมนสิการใน
ความเพียรก็ไม่ทำกรรมเป็นบาป ทำความเพียรในกรรมเป็นบุญชื่อว่า
ย่อมไม่ประมาทมนสิการในความเพียร

คนสรรพพรหมเทวาททั้งหลายเป็นผู้อาศัย พระราชาผู้ทรงยินดีถึง
ในกุศลเป็นอยู่ จึงอยู่พระราชาเห็นปานนั้นเมื่อทรงบำเพ็ญกุศลมี
ทานเป็นต้น ย่อมทรงอุทิศประทานส่วนกุศลนั้นแก่เทวาททั้งหลาย เทวาท
เหล่านั้นก่อนไม่ทนายเขาส่วนกุศลนั้นแล้ว ก็เจริญด้วยทิพยยศอันเป็น
อริยารมณ์ เทวาททั้งหลายย่อมจัดการพิทักษ์รักษาคุ้มครองเป็นธรรม
ซึ่งพระราชาเห็นปานนั้น ผู้ทรงทำความเพียร ผู้ถึงความไม่ประมาท

เพราะฉะนั้นขอพระองค์จงเป็นผู้ไม่ประมาท ทิโชนผู้ซึ่งควรดีให้ทำ
กิจทั้งหลาย เมื่อทรงทำราชกิจนั้น ๆ ในราชอาณาจักร จงทรงทำพระ
อุตสาหกรรมในราชกิจนั้น ๆ ด้วยอำนาจทรงเทียบเคียงทรงใคร่ครวญ ทรง
พิจารณารอบคอบเถิด เพราะว่าบุพกุศลผู้เกียจคร้าน ย่อมไม่ประสพ
ความสุข

คำทั้งหลายที่ไต่ขรรยายถวายเป็นแต่กัน เพื่อตอบปัญหาทศรัศ
ถามว่า เราผู้ใคร่เพื่อจะเสวยราชย์จะทำกิจอะไรประเสริฐขึ้น ชื่อว่าเป็น
ส่วนวิหรานวัตร พระองค์ทรงปฏิบัติเกิด วาจาที่ข้าพระองค์ได้กล่าว
ถวายเป็นอันชื่อว่า เป็นอนุสาสน์ของพระองค์ จริงอยู่เมื่อพระองค์ทรง
ประพฤติอย่างนี้ก็สามารถจะยังชนผู้เป็นมิตร คือผู้ที่จงรักภักดี ไม่ใช่
ข้าศึกศัตรูให้ถึงความสำราญกายใจ ยังมิตรคือผู้ศรัทธาเป็นข้าศึก
ศัตรูให้ถึงความสำราญใจ ทนกิจประทุษร้ายไม่ได้ต้องเลิกไปเอง ฯ

ครั้นเมื่อนกเวสสันดรทอดถอนความทพระราชาทรงประมาทด้วย
คาถา ๑ แล้ว กล่าวธรรมด้วยคาถา ๑๑ ด้วยประการอย่างนี้แล้ว มหาชน
มีความอัศจรรย์จิตพิศวงต่างแซ่ซ้องสาธุการ ด้วยคิดเห็นกันว่า นก
เวสสันดรกล่าวปัญหาด้วยพหูถลลาล พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงโสมนัส
ตรัสเรียกอมายทั้งหลายมาบริษัถตามว่า นกเวสสันดรผู้บุตรของเรา
กล่าวไต่อย่างนี้ ชื่อว่าไต่ทักขิณใคร่พิงทำ อมายทั้งหลายทูลตอบว่า
มหาเสนาคุตต์พระพททเจ้าข้า พระราชาจึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นเราจะให้คำ
แทนมหาเสนาคุตต์ แล้วทรงตั้งนกเวสสันดรในदानันดร นกเวสสันดร
ตั้งอยู่ในมหาเสนาคุตต์แล้ว ก็ได้ทำราชการจำเดิมแต่นั้นมา ฯ

ครั้นกาลล่วงมาไม่ช้า บรมขัตติยาราชทรงส่งทูตไปสำนักนางนก
กฤษณาลีนี แล้วเสด็จไปทักขิณของนางนกกฤษณาลีนีในวันที่ ๘ แล้วเสด็จ
กลับมาประทับในท่ามกลางมณฑลนั้น ให้นำมาซึ่งนางนกกฤษณาลีนี
โดยนัยหนหลังอีก เมื่อจะตรัสถามราชธรรมกะนางนกผู้ข้อย่นตั้ง
ทอง จึงตรัสคาถาว่า

สภจิ ตูมิ กุณทลัน มณฺณสิ ขตฺตพฺนฺธฺนํ
 รัชฺชํ กาเรตุกาเมน กิสุ กิจฺจํ กตํ วริ ฯ

มีความว่า นางนกกุณทลันนี้เป็นพวกพ้องของนกมีขันทาคักกิ
 ค้อมหาเสนาคุตต์ เจ้าจึงสามารถเพื่อก็กกล่าวแก่ปัญหาที่ข้าถามหรือ
 เจ้าก็รู้ความของปัญหาที่ข้าถามหรือ ว่าอันข้าผู้ครองราชสมบัติจะทำ
 กิจอะไรประเสริฐ

อย่าว่า เหตุไฉน พระราชาไม่ตรัสถามนกเวสสันดรอย่างนี้
 มาตรัสถามนางนกกุณทลันเล่า วิสัยน่าว่า เพราะความที่นางนก
 กุณทลันเป็นสตรี แท้จริงสตรีทั้งหลายมีปัญญาน้อย เพราะฉะนั้น
 พระราชาจึงไม่ตรัสถามปัญหาที่นกเวสสันดรนั้นอย่างนี้ ตรัสถาม
 ปัญหาที่นางนกนาคด้วยอำนาจทรงกลองคู่ ด้วยทรงมนสิการว่า ถ้า
 นางนกนาคก็สามารถเราก็กถาม ถ้าไม่สามารถก็ถามไม่ได้ นางนก
 นั้นครั้นเมื่อพระราชาทรงตรัสถามราชธรรมอย่างนี้ จึงทูลว่า พระบิดา
 ชรยพระองค์จะทรงทกลองข้าพระองค์คู่ ด้วยข้าพระเหตุที่ว่าธรรมตา
 สตรีจะเป็นอะไรก็กล่าวอะไรได้ ข้าพระองค์ก็กล่าวราชธรรมทั้งสิ้น
 แก่พระองค์ รวมเข้าในบททั้ง ๒ แล้วจึงกล่าวคาถาว่า

เทวํ ตาต ปทกานิ ยตฺถ สพฺพิ ปตฺติจฺจิตํ
 อลฺหุสฺส จ โย ลาโก ลฺหุสฺส อนฺนรฺกฺขนา ฯ
 อมฺจุเจ ตาต ชานาหิ ชีเร อตฺถสฺส โกวิเท
 อนฺนฺกาภิตเว ตาต อโสณฺเต อวินาสเก ฯ

โย จ ตั ตาต รกฺขะยุย	ธนํ ยณฺเจว เต สียา
สุโตว รติ สักเคเห	โส เต กิจฺจานิ การเย ฯ
สุสัคทิตนฺตชนโน	สยํ วิตุตฺติ อเวกฺขย
นิธินฺจ อิตฺทานณฺจ	น กเร ปรปตฺติยา ฯ
สยํ อายํ วยํ ชณฺณา	สยํ ชณฺณา กตากถํ
นิกฺคเคเห นิกฺคหารหํ	ปคฺคเคเห ปคฺคหารหํ ฯ
สยํ ขานปทํ อตุตฺติ	อนุสาส รเถสภ
มา เต อธมฺมิกา ยุตฺตา	ธนํ รณฺธุรณฺจ นาสยํ ฯ
มา จ เวเคน กิจฺจานิ	กาเรสี การเยสี วา
เวคสา หิ กถํ กมฺมํ	มนฺโท ปจฺฉานุตฺตปฺปติ ฯ
มา เต อธิสฺสเร มจฺจ	สุพาพฺพหฺมธโกปิตํ
โกธสา หิ พหุ ฝิตฺตา	กฺลา อกฺุลตํ คตา ฯ
มา ตาต อธิสฺสโรมฺหีติ	อนตฺถาย ปตารบี
อิตฺถินํ ปุริสานณฺจ	มา เต อาสี ทุกฺขทฺรโย ฯ
อเปตโลมหํสสฺส	รณฺโฆ กามานุสาริโน
สพฺเพ โภคา วินสฺสสนฺติ	รณฺโฆ ตํ วุจฺจเต อนํ ฯ
ตตฺถเว เต วตฺตปทา	เอสา ว อนุสาสนี
ทกฺขสฺสุทฺธานิ ปุณฺณกโร	อโสณฺุโห อวินาสโก
สํวสฺส มหาราช	หุสฺสํโส วินิปาติโก ฯ

มีความว่า ประโยชน์เกื้อกูลแลความสุขตั้งอยู่เฉพาะแล้วในบท
 ๒ คือความไต่ซึ่งลาภอันยังไม่ได้ ๑ ความตามรักษาซึ่งลาภ
 อันได้แล้ว ๑

พระบิดา พระองค์จึงทรงทราบซึ่งอมาตย์ทั้งหลายผู้มีปัญญาฉลาด
 ในเหตุผล ไม่ใช่คนเล่นเบี้ย ไม่ใช่คนโกง ไม่ใช่คนโกง ไม่ใช่
 ผู้ยังราชทรัพย์ให้เสียหาย

พระบิดา อมาตย์ผู้ใดรักษาราชทรัพย์ไว้ คุณนายสารดีก็ตรึงไว้
 พระองค์ควรให้อมาตย์ผู้นั้นกระทำราชกิจทั้งหลาย

พระองค์พึงเป็นผู้มีอันใดอันหนึ่งทรงสั่งเพราะหัดแล้ว พึงทรงตรวจ
 ตราราชทรัพย์เอง ไม่ควรกระทำซึ่งขมทรพย์หรือให้ ก็ ย่อมด้วยเช็ดถ
 ผู้อื่น

พระองค์พึงทรงทราบซึ่งความเจริญแลความเสื่อมแห่งราชทรัพย์
 เอง พึงทรงทราบซึ่งกิจอันจะทำการหรือไม่ทำเอง พึงทรงข่มซึ่งบุคคลควร
 ข่ม พึงทรงยกย่องซึ่งบุคคลผู้ควรยกย่อง

พระองค์ผู้เยี่ยมในทางรถ พระองค์จึงทรงพราวดสอนเหตุผลแก่
 ชาวชนบทเอง เพราะว่ายบุคคลผู้เรียกภานีอากรผู้ตั้งอยู่ในธรรม ขบ่า
 พึงยังราชทรัพย์แลราชอาณาจักรให้เสียหาย

อนึ่งพระองค์อย่าทรงทำหรือให้ทำซึ่งราชกิจโดยเร็วไวพระเหตุทัย
 เบา เพราะว่าการอันยทกคละกระทำแล้วโดยเร็ว (ไม่ดีไม่งาม) เพราะว่า
 คนเขลาชอบเมื่อเกิดวอันเนื่อง ๆ ฌภายหลัง (เพราะทำการกิจเช่นนั้น)

พระองค์จึงอย่าปล่อยพระหฤทัยของพระองค์อัน กวักกรากนักหนา เพราะอุกศลกรรมของผู้อื่นแล่นไปดั่งเพลิงซึ่งกุดล เพราะวาสกุลเป็นอันมากทจิเรณู จักถึงซึ่งความเป็นอันใช้สกุลด้วยทรงพิโรธ

พระบิดา พระองค์จงอย่ายังมีหาชนผู้ผิดให้สูญไปด้วยความฉิบหาย ด้วยเข้าพระหฤทัยว่าเราเป็นอิสสระณะนี้ ความเกิดแห่งทุกข์จงอย่าได้มีแก่หญิงชายในราชอาณาประวัติของพระองค์

ราชทรัพย์ทั้งปวงของพระราชาผู้มีพระโสมชาติชูชันไม่ปราศแล้ว (ไม่มีหว่ากเลี้ยว) ผู้ระลึกตามความใคร่เป็นปรกติย่อมพินาศ ความพินาศนั้นนักปราชญ์กล่าวถือว่าเป็นความทุกข์ของพระราชา

เทศนานอนชาพระองค์กล่าวแก่ในปัญหาของพระองค์ ชื่อว่าเป็นวัชบถ วาจาอันแหละเป็นอนุสาสน์

บัดนี้พระองค์จึงเป็นผู้ขยันทรงบำเพ็ญกุศล อย่าเสพยาสุรา อย่าเป็นผู้เสื่อม จงมีศีล เพราะว่ายบุคคลผู้ไม่มีศีล จักเป็นผู้ถึงวินิบาต ฯ

อธิบายความแห่งคาถานี้ว่า ความเกือกกลแผลความสขตั้งอยู่เฉพาะแล้วในบทที่ ๒ คือความได้ลาภซึ่งยังไม่ได้ ในก่อน ๑ ความตามรักษาซึ่งลาภอันได้แล้ว ๑ จริยอยู่ความยังเกิดขึ้นแห่งลาภที่ยังไม่เกิดขึ้นก็ไม่เป็นภาระ ก็แต่ความตามรักษาไว้ซึ่งลาภที่เกิดขึ้นแล้วนั้นแหละเป็นภาระ บุคคลบางพวกแม้ยังยศให้เกิดขึ้นแล้วเป็นผู้ประมาทในยศยังความประมาทให้เกิดขึ้นแล้ว กระทำซึ่งทุจริตมีมาสัตว์เป็นต้น เป็นโจรใหญ่เที่ยวปล้นแวนแคว้น ลำคับนั้นพระราชาทั้งหลายให้จับบุคคลนั้นยังบุคคลนั้นให้ถึงความฉิบหายใหญ่ อีกอย่าง ๑ บุคคลเป็นผู้ประมาท

ในกามคุณมีรูปเป็นต้นที่เกิดขึ้นแล้ว ยังทรัพย์ให้ ฌิยหายโดยไม่ไช้
 ขยายที่ชอย ครั้นสมบัติทั้งปวงสิ้นแล้ว เป็นคนจนนุ่งผ้าเปลือกไม้ ถือ
 กระเบื้องเตี่ยวอยู่ ก็หรือฝ่ายบรรพชิตยังลาลงการให้เกิดขึ้นแล้วด้วยอำนาจ
 อริมีคณธระเป็นต้น เป็นผู้ประมาทลาลงขายปลีก บรรพชิตอื่นอีกแม้
 ยังฉานมีประณมฉานเป็นต้นให้เกิดขึ้นแล้ว ชั่งอยู่ในอารมณ์เห็นปานนั้น
 ย่อมเสื่อมจากฉาน เพราะความเป็นผู้มีสติอันปล่อยแล้ว ความรักษา
 ไว้ ซึ่งยศอื่นเกิดขึ้นแล้วหรือลามมีความไถ่ฉานเป็นต้นนั้น แลเป็นของ
 ยากนัก ด้วยประการฉะนี้ ฯ ฝ่ายบุคคลพวกหนึ่งยังลาลงการให้
 เกิดขึ้นแล้ว ตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ย่อมทำซึ่งกัลยาณกรรม ยศ
 ของผู้นั้นย่อมจำเริญถึงพระจันทร์ในยกษข้างขึ้น เพราะเหตุที่นั่นพระองค์
 จึงเป็นผู้ไม่ประมาท ตั้งอยู่ในประโยชน์สมบัติการวัชชโดยธรรม ตาม
 รักษาไว้ ซึ่งราชอิสริยยศอื่นเกิดขึ้นแล้ว

พระองค์ทรงพิจารณาเลือกขมาคยทั้งหลายที่มีบุญญาผลใน
 เหตุผล ไม่ใช่คนเล่นเอี้ย ไม่ใช่คนโกง ไม่ใช่คนเลว แลไม่ทำราชทรัพย์
 ให้ ฌิยหาย เพื่อไว้รับราชกิจมกิจของผู้รักษามะคังเป็นต้น

อมาตย์โคธารักษามะคังทั้งราชทรัพย์ไว้ไว้ได้ กุณนายสารถี
 เมื่อยกมาไว้เพื่อห้ามทางที่ไม่เรียบร้อยเสียชื่อว่ายกไว้ ซึ่งรถฉะนั้น อมาตย์
 นั้นชื่อว่าอมาตย์ของพระองค์ ๆ พึงให้อมาตย์นั้นทำราชกิจมกิจรักษามะคัง
 เป็นต้น

จดตาฬิสนิยาต

พระองค์พึงเป็นผู้มีอันโทชนอันทรงสงเคราะห์ค้ำแล้ว เพราะว่า
อันโทชนคือราชบริพารสำหรับรับราชการภายในราชสำนัก เป็นผู้อันพระ
ราชาโกลไม่ทรงสงเคราะห์ด้วยประทานทรัพย์เป็นต้นแล้ว ราชบริพารภายใน
ในราชนิเวศน์ของพระราชานั้ย่อมพินาศด้วยสามารถแห่งชนอันพระราช
โกลไม่ทรงสงเคราะห์เหล่านั้น ชนเหล่านั้นย่อมไปเสียภายนอก เพราะ
เหตุนี้พระองค์พึงเป็นผู้มีอันโทชนอันทรงสงเคราะห์ค้ำแล้ว พึงทรงตรวจ
ราชบริพารเองให้ทราบว่ามิใช่เท่านั้น ๆ แล้วไม่พึงส่งทรัพย์ไว้หรือให้ กับม
ทั้ง ๒ ประการนี้ ด้วยทรงคิดว่าเราส่งชมทรัพย์ไว้ในที่โน้น เราให้
คนโน้นยอมไปดงนด้วยเชือดผู้อื่น

พระองค์พึงทรงทราบราชบริพารอันเกิดขึ้น แลควรประทานแก่
ผู้นั้น ๆ ด้วยพระองค์เอง พึงทรงทราบการสงครามหรือฉนวนกรรมหรือ
กิจเหล่านั้นด้วยพระองค์เองว่า กิจนั้นของท้าวด้วยราชบริพาร กิจนั้นของ
ท้าวด้วยราชบริพาร ดังนั้น อย่าเช่นผู้มีอันเชือดผู้อื่น พระราชาควร
ทรงพิจารณาชำระซึ่งบุคคลผู้ทำกรรมมิอันคดโกงเป็นต้น อันชื่อว่าคน
ควรข่มอันราชบริพารนำมาแสดงถวายแล้ว ทรงสอบราชทัณฑ์ที่พระเจ้า
โบราณกราชทรงตั้งไว้ จึงทรงข่มตามสมควรแก่โทษ กับบุคคลใดเป็นผู้
ควรยกย่อง ได้แก่ผู้ใดทำลายพลของปรปักษ์ซึ่งอันใคร ๆ ยังทำลาย
ไม่ได้ หรือค้ำทานไว้ซึ่งพลฝ่ายคนอื่นจักทำลาย นำมาซึ่งราชสมบัติอัน
ยังไม่ได้ กระทำราชสมบัติอันได้แล้วให้ถาวร หรือชีวิตเป็นของอัน
ผู้ใดได้ให้ พระราชาพึงทรงยกย่องซึ่งผู้ควรยกย่องเห็นปานนั้น ให้ทำ

สักการแลสัมนานอันใหญ่แก่ผู้ขึ้น เมื่อเป็นเช่นนั้น แม้ชนเหล่าอื่นก็จัก
ถวายชีวิตกระทำให้ซึ่งกิจควรทำในราชกิจของพระราชานั้น

พระองค์จึงทรงพร่ำสอนซึ่งเหตุผลแก่ชาวชนมทวีย พระองค์เอง
บุคคลผู้เรียกส่วยอากรอย่าพึงรับสินบนแล้วทำลายวินิจฉัยเสีย แล้วยัง
ราชทรัพย์แลแฉ่นแฉ้วนของพระองค์ให้พินาศ ด้วยเหตุนี้ พระองค์จึง
เป็นผู้ไม่ประมาททรงพร่ำสอนเอง

อนึ่งพระองค์ไม่ทรงใคร่ครวญอย่าทรงทำหรือให้ทำราชกิจโดยเร็ว
เพราะว่ากิจอันบุคคลทำโดยพลันไม่ทันพิจารณาด้วยสามารถฉันทาคติ
เป็นต้นแล้วไม่ถี่ไม่งาม เพราะฉะนั้นเขลาอย่างมเสวทุกซ์ในอภาย ใน
โลกนี้ด้วยสามารถความเคือคร้อในภายหลัง แลยอมตามเคือคร้อใน
โลกหน้า เพราะทำซึ่งกิจเช่นนั้น

พระองค์จึงอย่าปล่อยพระหฤทัยของพระองค์อันกรวนักหนา เพราะ
อกศลของผู้ขึ้นอันล่วงกุศลเป็นไป คือเมื่อใดเมื่อพระองค์ทรงสถิตอยู่ใน
ที่วินิจฉัย ราชบรมหุลแสดงซึ่งโอรว่า บุคคลผู้หนึ่งอันผู้หนึ่งมาแล้ว หรือ
ที่ค้ออันผู้หนึ่งคักแล้ว เมื่ออันนั้นพระองค์อย่าปล่อยพระหฤทัยของพระองค์
อันพิโรธมากด้วยด้อยคำแห่งชนเหล่าอื่นด้วยอำนาจทรงพิโรธ คือยัง
ไม่ทรงกำหนดเหตุผลได้แล้วย่าทรงปรวิราชทัณฑ์ เพราะว่าชน
ทั้งหลายจับบุคคลอื่นไม่ใช่ไร้นำมาแสดงว่าเป็นไรก็มี เพราะเหตุนี้
พระองค์ไม่กริ้วแล้ว ทรงสติคำของชนอันเป็นข้าศึกแก่กันทั้ง ๒ ข้าง
ทรงชำระด้วยดี ทรงทราบซึ่งความที่ผู้หนึ่งเป็นไร โดยทรงประจักษ์
ด้วยพระองค์แล้ว จึงทรงวินิจฉัยในเวลาสมควรวินิจฉัย ตามราชทัณฑ์อัน

ทั้งไว้โดยราชประเพณี เพราะว่า ครั้นเมื่อความโกรธเกิดขึ้นแล้ว พระราชายังไม่ทำพระหฤทัยให้เย็นก็ไมควรทรงวินิจัย ก็เมื่อใดพระหฤทัยของพระราชานั้นเย็น คับ อ่อนแล้ว เมื่อนั้นควรทรงวินิจัย จริงอยู่ ครั้นเมื่อจิตต์หายแล้ว เหตุการณ์ย่อมไม่ปรากฏ ประการนั้นน้ำเคือกผ่านไปแล้ว นิมิตรแห่งหน้ก็ปรากฏนั้น เพราะว่าราชสกุลเป็นอันมากซึ่งเจริญ ถึงซึ่งเป็นอันมิใช่สกุล คือถึงความพินาศใหญ่ก็ด้วยทรงพิโรธ

พระองค์จึงอย่ายังมหาชนผู้ประพฤติชั่วมีประพฤติชั่วด้วยกายเป็นต้นให้สาบสูญด้วยความฉิบหาย คืออย่าทรงทำอย่างบุคคลถือเอาพร้อมซึ่งกรรมหาประโยชน์มิได้ไปไปละนั้น ด้วยเข้าพระหฤทัยว่าเราเป็นใหญ่ในแผ่นดินนี้ ความทุกข์จึงอย่าได้เกิดขึ้นแก่หญิงชายชาติมนุษย์ แลสัตว์ทิริจฉานในราชอาณาจักรของพระองค์ เหมือนอย่างว่ามนุษย์ทั้งหลายในราชอาณาจักรเขตต์ของพระเจ้าอธรรมมีกราชทั้งหลาย ทำกายทุจริตเป็นต้นย่อมเกิดในนรกอันใดอันนั้นชื่อว่าเปนทุกข์ ย่อมไม่มีแก่ชาวแคว้นแคว้นของพระองค์ด้วยประการใด พระองค์จึงทรงทำด้วยประการนั้น

พระราชาก็ไม่ทรงหวั่นเสียวต่อภัยมีอิตถวาถภัยเป็นต้น ก็ทรงทำความปราดนาในอารมณ์อันใดอันหนึ่งทีทรงระลึกถึงตามความใคร่ของพระองค์ คือทรงปราดนาคด้วยความพอพระหฤทัยอย่างใดก็ทรงทำอย่างนั้น เป็นเหมือนคนจักษุมืดคล้อยไม่เท่าเสีย หรือข้างๆไม่มีชื่อนั้น

ราชทรัพย์ทั้งปวงของพระราชานั้นก็ย่อมมีหลาย ความเลื่อมแห่งราช
ทรัพย์นั้นบัณฑิตย่อมกล่าวดีว่าเป็นความทุกข์ของพระราชานั้น

เทศนานั้นข้าพระองค์ทูลแก่ ในปัญหาของพระองค์ ชื่อนี้ว่าเป็น
วิศยท จงทรงประพจน์เถิด วาจาอันแหละเป็นอนาสสน์ของพระองค์

บัดนี้พระองค์ทรงสละอนาสสน์นั้นแล้ว จงเป็นผู้ไม่คร้านทรงบำเพ็ญ
กุศล อย่าเสียสละรายาน อย่าเสื่อมจากประโยชน์ชาตินี้ประโยชน์ชาติ
หน้า จงมีศีลาจารวัตร ดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรมครอบครองราชสมบัติ
เพราะว่าบุคคลผู้ไม่มีศีล ย่อมยังตนให้ตกในนรก ฯ นางนกกณทลีนี
แสดงธรรมด้วยคาถา ๓๓ ทวิยประการดังนี้ ฯ พระราชาทรงยินดีตรัส
เรียกอมาคย์มาบิสังว่า นางนกกณทลีนีผู้รักของเรากล่าวไต่อย่างนี้
ชื่อนี้ทำกิจอันใครพึงทำ อมาคย์ทั้งหลายทูลว่า ภักธทาคาริกพระ
พุทธเจ้าข้า บรมกษัตริย์จึงตรัสว่า ถ้าเช่นนั้นเราจะให้ ภักธทาคาริก
แก่นางนกนั้น แล้วทรงตั้งนางนกกณทลีนีในถ้ำนั้นตร นางนกนั้นตั้ง
อยู่ในถ้ำนั้นตรภักธทาคาริกแล้ว ก็ได้ทำราชกิจตั้งแต่นั้นมา ฯ ไม่
อีกกี่วันพระเจ้าพรหมทัตก็ทรงส่งทูตไปสำนักนกแก้วผู้บัณฑิตชื่อนี้ชัมพู
แล้วเสด็จในที่อยู่แห่งนกนั้นในวันที่ ๗ เสดยสมบัติสำราญพระหฤทัยแล้ว
เสด็จกลับมาประทับในท่ามกลางมณฑปนั้น โดยนัยหนหลัง อมาคย์ยัง
นกชัมพูผู้บัณฑิตให้จับย่นตั้งทอง ทุนตั้งทองบนคิริยะมา นกชัมพู
บัณฑิตจึงย่นบนอังคประเทศพระมหากษัตริย์แล้วไปจับย่นตั้งทองตามเดิม
พระราชาเมื่อจะตรัสถามปัญหาแก่นกนั้น จึงตรัสคาถาว่า

อปฺจุณิมหิ โกสิยโคตฺตํ กุณฺหาณินิ ตเถว จ

ชมฺพุทฺทํ ทฺวิ ทานิ วเทหิ พฺลานํ พลมฺพุทฺตมํ ฯ

มีความว่า เราได้ถามปัญหากะณณผู้ใช้ชาติในกชุก แลนาง
นกสาลิกาซึ่งถูกขโมยไปแล้ว ชมพุทฺท บัณฑิตเฝ้ากล่าวซึ่งกำลังอันอุดม
กว่ากำลังทั้งหลาย พระราชาเมื่อตรัสถามปัญหากะณณชมพุทฺทผู้มหา
สัตว์ ไม่ตรัสถามโดยนิยมแห่งปัญหาที่ตรัสถามนกเวสสันดรแลนาง
นกถูกขโมยอย่างนี้ เพื่อตรัสถามให้แปลก ลำคยนั้นนกชมพุทฺทบังคิต
ทูลว่า ถ้ากระนั้นขอพระองค์ทรงเฝ้พระกรรมพ้ง ข้าพระองค์จะ
กล่าวปัญหาทั้งปวงถวาย เช่นผู้ว่ากระบุทศหลวงงุตรพิพพันหนึ่งไว้
ในบุทศที่เหยียบก็มีออกมียลนั้น ปวารณกรรมเทศนากล่าวคาถาว่า

พลํ ปญฺจวิธํ โสเก ปริสฺสํ มหคฺคเต

ตตฺถ พาทุพลํ นาม จิริมํ วุจฺจเต พลํ

โกกพลณฺจ ที่มาวํ หุตฺติยํ วุจฺจเต พลํ ฯ

อมจฺจพลณฺจ ที่มาวํ ตติยํ วุจฺจเต พลํ

อภิชจฺจพลณฺจเวว ตํ จตุตฺถํ อสฺสยํ

ขานิ เจตานิ สพฺพานิ อธิคฺคฺหาติ ปญฺหาโต ฯ

ตํ พฺลานํ พลมฺพุทฺตํ อคฺคํ ปญฺญาพลํ วรํ

ปญฺญาพเลนุปฺตุมฺภโก อตฺถํ วินฺทติ ปญฺหาโต ฯ

อปี เจ ลภติ มนุโท ฝิตํ ฝรณฺนิมฺพุทฺตมํ

อกามสฺส ปสฺยหิ วา อญฺโล ตํ ปฏฺธิปฺปชฺชติ ฯ

อภิชาโตปี เจ โหติ ราชํ ลพฺธาน ขตฺติโย
 ทุปฺปญฺโฆ หิ กาสีปติ สพฺเพนปี น ชีวติ ฯ
 ปญฺญา สุควินิจฺฉินํ ปญฺญา (กิตฺติ) สิลอกวทฺธมนํ
 ปญฺญาสทฺธิโต นโร อธิ (อปฺ) ทุกฺเช สุขานิ วินฺหติ ฯ
 ปญฺญณฺจ โข อสุสฺสุสํ น โกจิ อทิกจฺฉติ
 พหุสฺสุตฺติ อนาถมม ธรรมญฺจิ อวินิพฺภจํ ฯ
 โย จ ธรรมวิภังคญฺญู กาลุญฺจายี อตฺตทฺธิโต
 อญฺญุจฺฉติ กาเถเน กมฺมผลํ ตสฺส อธิณฺติ ฯ
 อนายตนสํลสฺส อนายตนเสวโน
 น นิพฺพินฺนํทิการิสฺส สมฺมทฺตฺโต วิปฺลวฺจติ ฯ
 อชฺชตฺตตฺตจ ปยุตฺตสฺส ตตฺถายตนเสวโน
 อนิพฺพินฺนํทิการิสฺส สมฺมทฺตฺโต วิปฺลวฺจติ ฯ
 โยคปฺปโยคสํชาตํ สมฺมทฺตฺตฺตานุรฺกฺขณํ
 ตานิ ตวํ ตาต เสวสฺส มา อกมฺมาย วนฺธยิ
 อกมฺมฺนา จ ทุมฺเมโธ นพาคาริํ สํหติ ฯ

มีความว่า กำลังในเบรรมผู้มีอริยาตัยใหญ่ในโลกมี ๕ ประการ
 บัณฑิตย่อมควรอย่าเสียซึ่งกำลังทั้ง ๕ ประการ คือ กำลังแขนอันบัณฑิต
 กล่าวว่าเป้นกำลังที่ ๑ พระองค์ผู้เจ้าเรณูพระชนม์ กำลังโลกทรพย์
 อันบัณฑิตกล่าวว่าเป้นกำลังที่ ๒ พระองค์ผู้มีพระชนม์อัน กำลัง
 อมาตย์อันบัณฑิตกล่าวว่าเป้นกำลังที่ ๓ กำลังคือมีชาติยังเป้นกำลัง
 ที่ ๔ โภยแท้ (คือกำลังกัวยบุญญาไก) กำลังคือบุญญานั่นชื่อว่า

เป็นกำลังประเสริฐกว่ากำลังทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นยอดกำลัง เพราะว่า
 บัณฑิตอันกำลังปัญญาอุกถนแล้วย่อมได้ซึ่งความเจริญ ก็ถ้าว่าบุคคล
 ผู้มีปัญญาอ่อน ย่อมได้ซึ่งแผ่นดินอันเจริญอุดม เมื่อบุคคลนั้นไม่
 ปรารถนา บุคคลอื่นก็คุมเหงเอาแผ่นดินนั้นเสีย ถ้าว่าบุคคลเป็นผู้
 มีชาติอันสูงก็จะเปนกษัตริย์ไคร้ราชสมบัติ พระองค์ผู้ราชาธิบดีของชาว
 กาสี บุคคลผู้ไม่มีปัญญาย่อมไม่เปนอย่างกษัตริย์ราชสมบัติแม้ทั้งปวงโดยแท้
 ปัญญาเป็นเครื่องตัดสินค่าที่ใดสักขี ปัญญาเป็นเครื่องเจริญ
 แห่งเกียรติศัพท์แลลาภสักการะ นรชนในโลกนี้เป็นไปด้วยปัญญาแล้ว
 แม้เมื่อทุกข์เกิดขึ้น ย่อมได้ซึ่งสุขทั้งหลาย ก็บุคคลผู้หนึ่งไม่สักขี
 ด้วยก็ ไม่อาศัยผู้สกลียพมมาก ไม่รู้จักซึ่งสิ่งทั้งอยู่ในสภาวะธรรม
 ก็ย่อมไม่ได้ซึ่งปัญญา อนึ่งบุคคลผู้ไคร้ว่าเนกธรรม ชยันในกาล
 ควรชยันไม่เกียจคร้าน ย่อมหมั่นเนื่องๆ โดยกาล ผลคือการทำงาน
 ของบุคคลนั้นย่อมสำเร็จ เมื่อบุคคลมีสิ่งที่ใช้ย่อเกิดแห่งลาภยศเป็น
 ปรกติ เสพย์บุคคลที่ใช้ย่อเกิดแห่งลาภยศ เบื่อหน่ายทำการงาน ความ
 เจริญของการงานย่อมไม่ให้ผลอันงาม เมื่อบุคคลผู้ประกอบด้วยอัน
 เจริญลักษณะมีอันเจตลักษณะเป็นกันเป็นภายใน เสพย์บุคคลผู้เป็นย่อเกิด
 อย่างนั้น ไม่เข็ดทำงานการ ความเจริญของงานการย่อมให้ผลอันงาม
 พระบิดา ขอพระองค์ทรงสั่งเสพย์เหตุที่ข้าพระองค์ทูลถวายแล้ว
 แด่ต้น แลปัญญาอันเกิดแต่ความประกอบคือประกอบความเพียร อัน
 เป็นเครื่องตามรักษาไว้ ซึ่งทรัพย์อันนำมาแล้วเกิด ทรัพย์นั้นอย่าได้

รันท้าเพื่ออันใช้เหตุ เพราะว่ายบุคคลไม่มีปัญญายอมจมอยู่ด้วยอันใช้เหตุ ประการอื่นบุคคลมุงยังด้วยไม้ซี้ด ย่อมล้มตายไปฉะนั้น

อธิบายความแห่งคาถานี้ว่า กำลังในธรรมผู้มีอริยาศัยใหญ่ในสัตว์โลกนี้มี ๕ ประการ คือ กำลังคือแขน กำลังคือทรัพย์ กำลังคืออมาตย์ กำลังคือมีชาติสูง แลกำลังคือบุญญา กำลังแขนได้แก่กำลังคือกาย กำลังคือกายนั่นแม้จะใหญ่โตเกิน ก็เป็นของเลวทราม เพราะเหตุอะไร เพราะความเป็นกำลังช้า จึงอยู่กำลังคือกายถ้าก็ชื่อว่า เป็นของใหญ่ใช้ กำลังของนางนกุลโลกก็เป็นของเล็กกว่ากำลังแห่งช้าง ก็แต่ว่ากำลังแห่งช้างเป็นปัจจัยแห่งความตายเพราะความเป็นกำลังช้า นางนกุลโลกยังช้างให้ถึงความสิ้นชีวิต เพราะความที่ตนฉลาดในสิ่งที่เป็นเครื่องรู้ ๑ กำลังคือโภคทรัพย์ ได้แก่เครื่องอุปโภคมีเงินแลทอง เป็นต้นทั้งปวง กำลังคือโภคทรัพย์นี้เป็นของใหญ่กว่ากำลังคือกาย ด้วยอำนาจเป็นเครื่องอุปถัมภ์กาย ๑ กำลังคืออมาตย์เป็นของใหญ่กว่ากำลังทั้ง ๒ นั้น เพราะความที่อมาตย์เป็นผู้กล้าในสงคราม เพราะความที่มณฑลคืออมาตย์มีมนต์อันไม่ทำลาย เป็นผู้กล้า เป็นผู้มีหทัยคัมมอยู่ ๑ กำลังคือมีชาติสูง ได้แก่ความถึงพร้อมแห่งชาติ ด้วยสามารถแห่งสกุลกษัตริย์ล่งเลียบซึ่งสกุลทั้ง ๓ กำลังคือมีชาติสูงนี้เป็นของใหญ่กว่ากำลังที่กล่าวมาแล้ว จึงอยู่ชนทั้งหลายด้วยบริวารด้วยชาตินั้นและยอมบริสุทธฺ์ ชนนอกจากนี้หาบริสุทธฺ์ไม่ ๑ กำลังคือบุญญาบิณฑกกล่าวสรรเสริญว่าเป็นของประเสริฐ ว่าเป็นยอดแห่งกำลังทั้งปวง ๑ นักปราชญ์

ย่อมครอบงำซึ่งกำลังทั้ง ๔ คือกำลังกายกำลังทรัพย์กำลังอมาตย์กำลัง
 คือมีชาติสูงเสียบ ด้วยอำนาจแห่งกำลังคือปัญญา เพราะว่าบัณฑิตอัน
 กำลังปัญญานั้นอุปถัมภ์แล้วย่อมถึงความเจริญ ถ้าแม่คนมีปัญญา
 ชื่อนใดแผ่นดินอันบริบูรณ์ด้วยบริบท ๗ อันอุดม เมื่อคนมีปัญญาชื่อนั้น
 ไม่ปรารถนาเลย บุคคลอันผู้บริบูรณ์ด้วยปัญญา ก็กระทำอาการคือคุมเหง
 เอาแผ่นดินนั้นเสีย จึงอยู่คนมีปัญญาชื่อนย่อมไม่อาจเพ้อจรรักษายศ
 ชื่อนใดแล้ว คือราชสมบัติซึ่งสยบสกลหรือมาถึงแล้วตามประเพณี คือ
 ไม่อาจจะบรรลุถึงสิ่งที่เจริญ ด้วยบุคคลผู้เป็นอริชาติ ก็จะเป็นภัยทวีปได้
 ราชสมบัติสยบสกลวงศ์ เพราะอาศัยชาติสมบัติ คนมีปัญญาชื่อย่อม
 เป็นอยู่ด้วยราชสมบัติแม้ทั้งสิ้นไม่ได้ ก็จะเป็นผู้ถึงความลำบากเพราะ
 ความเป็นผู้ไม่ฉลาดในอุบาย

นักผู้มหาสัตว์กล่าวไทยของบุคคลผู้มีใช้บัณฑิตด้วยเหตุที่ทั้งมี
 ประมาทเท่านั้นอย่างนั้นแล้ว บัณฑิตจะสรรเสริญปัญญาจึงกล่าวว่าปัญญาชื่อย่อม
 ตัดสินซึ่งการเล่าเรียนที่ใดก็ตามนั้น ปัญญาเป็นเครื่องเจริญแห่งความ
 เลื่องลือเกียรติยศแลลาภสักการะ นรชนในโลกนี้เป็นผู้บริบูรณ์ด้วย
 ปัญญาแล้วถึงทุกขะก็เกิดขึ้นก็เป็นผู้ไม่มีภัย กลับได้สุขเพราะความ
 เป็นผู้ฉลาดในอุบาย ก็บุคคลใด ๆ ไม่นั่งใกล้บัณฑิตไม่สยบคำสอนของ
 บัณฑิตไม่เชื่อฟังบัณฑิต ไม่ใคร่ควรวญประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เหตุมิ
 ใช่เหตุ ก็ย่อมไม่ได้ปัญญา ก็บุคคลใดเป็นผู้รู้จำแนกบุคคลกรรมมตต
 กระทำซึ่งความเพียรในกาลควรเพียรจะทำความเพียร ไม่เกียจคร้าน
 ทำกิจนั้น ๆ ในกาลนั้น ๆ ผลของการทำงานแห่งบุคคลผู้นั้นก็ย่อมสำเร็จ

เมื่อบุคคลมีกรรมคือทุจริต โทษอันมิใช่ย่อเกิดแห่งลาภยศแลความสุขอยู่
เป็นปรกติ เสพย์ซึ่งบุคคลผู้ทุจริตไม่ยินดีกระทำการงาน ความเจริญแห่ง
การงานของบุคคลเช่นนั้นก็ย่อมไม่สำเร็จผล คือย่อมไม่เข้าถึงสกุลเล็ก
ทั้ง ๓ กามาพรอันเล็กทั้ง ๖ เมื่อบุคคลเจริญในไตรลักษณ์มีอนิจลักษณ์
เป็นต้นเป็นภายใน เสพย์ผู้มีศีล ยินดีทำงานการ ความเจริญแห่งงาน
การก็ย่อมสำเร็จผล คือย่อมได้ ซึ่งยศอันใหญ่ ๆ ขอพระองค์ทรงทำ
โอวาทที่ข้าพระองค์กล่าวแล้วไว้ ในพระหฤทัย ทรงรักษาราชทรัพย์ใน
พระคลังเดิม ราชทรัพย์นั้นอย่าได้มารินทำขายโดยไม่ควร เพราะ
ว่าบุคคลผู้ใด ไร บุญญาซึ่งทรัพย์ของตนให้ หนีหายภายหลังตกยากก็ด้วย
กระทำการมอันไม่ควร ประการอื่นไม่ อ่อนแอกว่าคร่ำครว่ ทั้งอยู่ไม่ได้
ย่อมล้มละลายลงจนถึงพินินนั้น

นกลี โภสีสัตว์พรรณนางาลังทั้ง ๕ ยักกำลังคือบุญญาซึ่งกล่าว
ด้วยเหตุทั้งมีประมาณเท่านั้น อย่างนี้ ราชกระบทยคนนำมาซึ่งมณฑลพระ
จันทร์ บัดนี้จะถวายโอวาทแก่พระราชา จึงกล่าวคาถาแสดงธรรม
ปริยา ๓๐ ประการว่า

ธมฺมฉจร มหาราช

อิธ ธมฺมฉจริตฺวาน

ธมฺมฉจร มหาราช

อิธ ธมฺมฉจริตฺวาน

ธมฺมฉจร มหาราช

อิธ ธมฺมฉจริตฺวาน

มาตานิตุสุ ขตุติย

ราช สคฺคํ คมิสุสฺสํ ฯ

ปุตฺตทาเรสุ ขตุติย

ราช สคฺคํ คมิสุสฺสํ ฯ

มิตฺตามจุเจสุ ขตุติย

ราช สคฺคํ คมิสุสฺสํ ฯ

ธมฺมณฺจร มหาราช	พาหเนสุ พเลสุ จ
อิธ ธมฺมณฺจริตฺวาน	ราช สกฺกํ คมิตฺสสฺสึ ฯ
ธมฺมณฺจร มหาราช	คามเนสุ นิกเมสุ จ
อิธ ธมฺมณฺจริตฺวาน	ราช สกฺกํ คมิตฺสสฺสึ ฯ
ธมฺมณฺจร มหาราช	รณฺเฑสุ ชนปฺเทสุ จ
อิธ ธมฺมณฺจริตฺวาน	ราช สกฺกํ คมิตฺสสฺสึ ฯ
ธมฺมณฺจร มหาราช	สมณฺเฑ พฺราหฺมณฺเฑสุ จ
อิธ ธมฺมณฺจริตฺวาน	ราช สกฺกํ คมิตฺสสฺสึ ฯ
ธมฺมณฺจร มหาราช	มิกลปฺกํจิสฺสํ ขตฺติย
อิธ ธมฺมณฺจริตฺวาน	ราช สกฺกํ คมิตฺสสฺสึ ฯ
ธมฺมณฺจร มหาราช	ธมฺโม จิตฺตโน สฺสขาวโห
อิธ ธมฺมณฺจริตฺวาน	ราช สกฺกํ คมิตฺสสฺสึ ฯ
ธมฺมณฺจร มหาราช	อินฺทรา เทวา สฺพฺรหฺมณฺกา
สุจฺฉินฺเดเน ทิวํ ปตฺตา	มา ธมฺมํ ราช ปามโท ฯ

มีความว่า ขัตติยมหาราช ขอพระองค์ทรงประพาศิธรรมในพระ
ชนนีแลพระชนก ครั้นพระองค์ทรงประพาศิธรรมในโลกนี้จักเสด็จไป
สู่สวรรค์ ฯ ขอพระองค์ทรงประพาศิธรรมในพระโอรสแลราชบริวาริกา
ขอพระองค์ทรงประพาศิธรรมในมิตรแลอมาตย์ ขอพระองค์ทรงประพาศิ
ธรรมในพาหนะแลพลนิกาย ขอพระองค์ทรงประพาศิธรรมในชาวบ้านแล
ชาวนิคม ขอพระองค์ทรงประพาศิธรรมในชาวแคว้นแคว้นแลชาวชนบท
ขอพระองค์ทรงประพาศิธรรมในสมณพราหมณ์ ขอพระองค์ทรงประพาศิ

ธรรมในเนื้อแดนก ขอพระองค์ทรงประพาศิธรรม เพราะว่าธรรมอัน
 บุคคลประพาศิแล้วย่อมนำความสุขมา ครั้นพระองค์ทรงประพาศิ
 ธรรมในโลกนี้แล้ว จักเสด็จไปสู่สวรรค์ ขอพระองค์ทรงประพาศิธรรม
 เพราะว่าพระอินทร์เทวาททั้งพรหม ถึงแล้วซึ่งทิพยโลกด้วยธรรมอันตน
 ประพาศิแล้ว ยรมกษัตริย์ ขอพระองค์อย่าทรงประมาทซึ่งธรรม

อธิบายความแห่งคานันแต่ในที่ควรยกขึ้นอธิบาย ทำกิจในสรีระ
 ทั้งปวงมีอันให้น้ำขุ่นปากแลไม่มีสีพื้นเป็นต้นแก่มารคาแลบิคา ชื่อประพาศิ
 ธรรมในมารคาแลบิคา ห้ามไม่ให้บุตรแลธิดาทำชั่วแล้วให้ตั้งอยู่ในสิ่งที่
 ดีงาม ให้เรียนคิลย กระทำซึ่งอาวาทวิเวกตามสกุล แล้วยืนสมควร
 ในสมัยเมื่อบุตรแลธิดาเจริญวัย ให้ทรัพย์ ในสมัย ชื่อประพาศิธรรมใน
 บุตร นับถือภริยาไม่คหิมน ไม่ประพาศิล่วง สละความเป็นใหญ่ให้
 ให้ครองประตัย ชื่อประพาศิธรรมในภริยา สละเคราะห์มีมิตรมาตย์ด้วย
 สังคหวัตถุ ๔ ไม่แกลังกล่าวให้ผิด ชื่อประพาศิธรรมในมิตรมาตย์
 ให้สิ่งที่ควรให้แก่วาหนะ มีช้างม้าเป็นต้น แลพลนิกาย ทำสักการ
 ไม่ใช้งานการในเวลาเมื่อสัตว์ มีช้างม้าเป็นต้นแก่เฒ่า ชื่อประพาศิ
 ธรรมในพาหนะแลพล ไม่เบียดเบียนพวชวบ้านแลชวานิคมด้วยอาชญา
 แลส่วยอากรเกิน ชื่อประพาศิธรรมในชวบ้านแลชวานิคม ยังชว
 แวนแคว้นแลชวชนบทให้ลำบากโดยมิใช่เหตุ ไม่เข้าไปตึงไว้ซึ่งจิตต์
 เกือกกล ชื่อว่าไม่ประพาศิธรรมในชวแวนแคว้นแลชวชนบท ก็เมื่อ
 ไม่เบียดเบียนพว แต่จิตต์เกือกกลในชนเหล่านั้น ชื่อว่าประพาศิธรรมในชว
 แวนแคว้นแลชวชนบท ให้บังจิบ ๔ แก่สมณพราหมณ์ ชื่อว่าประพาศิ

ธรรมในสมณพราหมณ์ ให้ถือภัยแก่สัตว์ ๔ เท้าแลนทุกทั้งปวง ชื่อว่า
 ประพฤติธรรมในเนื้อแลนก สมจริยธรรม ชื่อว่าธรรมอันบุคคลประพฤติ
 ก็แล้ว ย่อมนำมาซึ่งความสุขในความถึงพร้อมแห่งสกุต ๓ แลใน
 กามสวรรค์ ๖ พระอินทร์เทวคาพรหมถึงทิพย์โลกคือเทวโลกแลพรหม
 โลก คือเป็นผู้ไต่สัมปัตติพิพย์ในโลกทั้ง ๒ นั้น ก็ด้วยสวัริคมีกายสวัริค
 เปนต้นอันตนประพฤติแล้วในโลกนั้น เหตุทั้งนั้นแม้พระองค์จะละเสียซึ่ง
 พระชนมชีพ ก็ขออย่าได้ทรงประมาทธรรม

นกลผู้โพธิสัตว์กล่าวคาถาแสดงธรรมจริยา ๑๐ อย่างดังนี้แล้ว เมื่อ
 จะถวายโอวาทให้ยิ่งกว่านี้ ไต่กล่าวคาถาที่สุกว่า

ตตฺถเว เต วตฺตปทา เอสาว อนุสาสนํ

สปปญฺณเสว กุลยาณํ สมตฺถํ สามตํ วิทู ฯ

มีความว่า คำเหล่านี้อันข้าพระองค์กล่าวแก่บัณฑิตของพระองค์
 ชื่อว่าเป็นวัคยบท วาจาอันเหมาะเป็นอนุสาสน์ของพระองค์ ขอพระองค์
 ทรงเสวยบุคคลผู้มีปัญญา ก็เป็นผู้มีคุณธรรมอันงาม ทรงทราบ
 โอวาทที่ข้าพระองค์กล่าวแล้วนั้น อันบริบูรณ์ด้วยพระองค์เอง (ทรง
 ทราบแล้วจึงทรงปฏิบัติตามที่ทูลพร่ำสอนอย่างไรเถิด) นกลผู้มหาสัตว์
 แสดงธรรมด้วยพุทธลีลา ดูเทวคาผู้พิเศษยังคงคาในอากาศให้ตก
 ลงมาฉะนั้น ด้วยประการอย่างนี้ มหาชนได้ทำสักการะใหญ่
 ไต่ซึ้งสาธุการแซ่ พระราชาทรงยินดี ตรัสเรียกอมาทย์ทั้งหลาย
 มาตรัสถามว่า นกลผู้มีคุณผู้ขัตติยชาติ ผู้มีใจอยุ่ปากเสมอด้วยผลหว่า
 วน ผู้เป็นบุตรของเรา กล่าวธรรมไต่อย่างนี้ ชื่อว่าทำกิจที่ใคร

ทำ อมาตย์ทั้งหลายทูลตอบว่า เสนาบดี พระพุทธเจ้าข้า พระราชา
ตรัสว่า ถ้าเช่นนั้น เราจะให้ที่เสนาบดีแก่นกขัมพกันนั้น แล้วทรงตั้ง
นกขัมพในถ้ำนั้นตร นกขัมพตั้งอยู่ในที่เสนาบดีแล้ว ได้ทำราชการ
แต่บัดนั้นมา สักการะใหญ่ได้มีแก่นกทั้ง ๓ แม่นกทั้ง ๓ ได้กล่าวสอน
อรรถธรรมแก่พระราชาเนื่อง ๆ ขรมกษัตริย์ทรงสถิตอยู่ในโอวาท
ของนกขัมพหาสัตว์ ทรงบำเพ็ญกุศลมีทานเป็นต้น ก็เป็นผู้มีศรัทธาเป็น
ที่ไปของเบื้องหน้า อมาตย์ทั้งหลายถวายพระเพลิงพระศพพระราชาแล้ว
แจ้งแก่นกทั้ง ๓ แล้วกล่าวว่า นกขัมพผู้เป็นเจ้า พระราชาทรง
มอชราชสมบัติแก่ท่าน นกขัมพหาสัตว์กล่าวตอบว่า เราไม่ต้องการ
ด้วยราชสมบัติ ท่านทั้งหลายจงเป็นผู้ไม่ประมาทครอบครองราชสมบัติ
เถิด แล้วยังมีมหาชนให้ตั้งอยู่ในศีล แล้วกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจง
ยังวิจิตรให้เป็นไปอย่างนั้น แล้วให้จารึกวินัยธรรมในแผ่นทอง
แล้วเข้าไปสู่ข่า โอวาทของนกขัมพหาสัตว์นั้นย่อมเป็นไปสิ้น ๔ หนนัย

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงธรรมเทศนานั้น ด้วยสามารถทรง
สั่งสอนพระเขี้ยวสีเสนทิโกศลแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า พระราชา
พาราณสีในกาลนั้นได้เป็นภิกษุชื่ออานนท์ นางนกลีลาชอกุลชาลินี
ในกาลนั้นได้เป็นนางภิกษุณีชื่อยุบลวิมล นกขัมพชื่อเวสสันดรใน
กาลนั้นได้เป็นภิกษุชื่อสารีบุตร ราชอมาตย์ทั้งหลายในกาลนั้นได้เป็น
พุทธบริษัท กันแก่กัณโฑขัมพในกาลนั้นได้เป็นเราผู้ตถาคตคณะนี้แล

๒ สรรพคุณชาตก (๕๒๒)

อลงกตา กุณฑลโน สุวตฺถา อิทํ สุตฺตา เวฬุเน
วิหรนฺโต มหาโมคฺคัลลนํคฺเชรสฺส ปรีณิพฺพานํ อารพฺภ กเถสี ฯ

สมเด็จพระศาสดาจารย์ทรงสำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ เวฬุณาราม
ทรงปรารภปรีณิพพานแห่งพระมหาโมคคัลลนเถระ ได้ตรัสธรรม
เทศนานว่า อลงกตา กุณฑลโน สุวตฺถา เป็นต้น ฯ

สาริปุตฺตคฺเชโร กิร ได้เสด็จมา พระสาริปุตฺตคฺเชรํ ยังพระ
ตถาคตผู้เสด็จอยู่ในพระเชตะวันให้ทรงอนุญาตปรีณิพพานแล้ว ไปปรีณิพ
พานในห้องแห่งตนเกิดแล้ว ณ บ้านชอนาลันท์ สมเด็จพระโลกนาถทรง
สทกกับความที่พระเถระปรีณิพพาน จึงเสด็จไปเมืองราชคฤห์ ประทับใน
เวฬุณาราม ตทา มหาโมคฺคัลลนํคฺเชโร กาลนั้นพระมหาโมคคัล
ลนเถระอยู่ ณ ประเทศชอกาฬสลาข้างภูเขาชอชิลิล ก็พระเถระนั้น
เที่ยวไปสู่ทเวโลกข้าง อุตฺตทนรกายัง ด้วยความเป็นผู้ถึงที่สุดด้วยกำลัง
ฤทธิ์ ได้เห็นอิสสรียศใหญ่ของพุทธสาวกทั้งหลายในทเวโลก เห็น
ความทุกข์ใหญ่ของคิตติยสาวกทั้งหลายในอุตฺตทนรกแล้ว กลับมาสู่
มนุษยโลกบอกแก่มนุษยทั้งหลายว่า อุบาสกโน้นแลอุบาสิกาโน้นยังเกิด
ในทเวโลกชอนโน้น เสวยสมบัติใหญ่ คิตติยสาวกโน้นด้วยโน้นด้วย
ยังเกิดในอุบายชอนโน้น มนุษย์ทั้งหลายก็ยอมเลื่อมใสในพระศาสนา
ยอมเว้นภัยวิบัติทั้งหลายเสีย สักการะใหญ่ได้มาแล้วแก่พระพุทธสาวก

ทั้งหลาย ลักการของเคียรถยทั้งหลายย่อมเสื่อม เคียรถยเหล่านั้นผูก
 อาฆาตในพระเถระ คิดกันว่า เมื่อสมณชอโมคคัลลานะยังมีชีวิตอยู่
 บุคคลผู้ปรารถนาของเราทั้งหลายจักแตก แลลักการของเรทั้งหลายก็
 จักเสื่อม เราทั้งหลายจึงยังสมณนั้นให้ตายเสีย จึงได้ให้หาภพพัน
 หนึ่งแก่โจรสสมณกฤตตะเพื่อให้ฆ่าพระเถระเสีย โจรนั้นพร้อมด้วย
 ขีรवारเป็นอันมาก ได้ไปสู่กาสยิลาด้วยคิดว่า เราจักฆ่าพระเถระฯ
 เห็นโจรนั้นมาอยู่ก็เหาะขึ้นด้วยฤทธิ์หลักไป โจรไม่เห็นพระเถระในวันนั้น
 ก็กลับ ได้ไปทุกวัน ๆ ถึง ๖ วัน แม้พระเถระก็หลักไปเสียด้วยฤทธิ์
 เหมือนอย่างนั้น ก็ยราพรเวทนียกรรมอันพระเถระกระทำไว้ในปางก่อน
 ย่อมได้ โอกาสในวันที่ ๗ ๆ ปุพเพ ภิระ ได้ยินว่าในกาลก่อน พระเถระ
 นั้นเป็นกฤษณบุตรผู้หนึ่งเชื่องพองคำของภริยา เป็นผู้ใคร่เพื่อจะฆ่ามารคาแล
 ภิคา จึงนำไปสู่ยาคด้วยยานน้อย กระทำฆาตการทูลโจรทั้งชนแล้วทูล
 มารคาแลภิคา มารคาแลภิคาทั้ง ๒ เป็นผู้รักขุมักไม่เห็นอะไร จำ
 เลียงบุตรของตนไม่ได้ สำคัญว่าพวกโจรทั้งทูลที่เรานั้นเป็นโจร จึง
 กล่าวว่า พ่อ โจรชอโน้นจะฆ่าเราทั้ง ๒ เจ้าจึงหลักไปเสียให้พ้น แล้วก็
 ร่ำไรร่ำพรณเพื่อความเจริญแก่บุตรอย่างเดี๋ยว กฤษณบุตรนั้นจึงคิดว่า
 มารคาแลภิคาของเรานั้นเหมือนเราตแล้ว ยิงปืนไฟถึงเราเพื่อความเจริญ
 แก่เราเท่านั้น เราทำกรรมอันไม่ควร จึงปล่อยมารคาภิคาแล้วแสดง
 ฆาตการทูลโจรหนีไปแล้ว นวคมีแลเท้าแห่งมารคาแลภิคา แล้วกล่าวว่า
 แม่แลพ่อ ท่านทั้ง ๒ อย่างกลัวเลย โจรหนีไปแล้ว แล้วนำมารคา

บิศามาส^๑เรือน^๒แห่ง^๓ตน^๔อีก^๕ กรรม^๖นั้น^๗ยัง^๘ไม่^๙ได้^{๑๐}โอกาส^{๑๑}ก็^{๑๒}ยัง^{๑๓}คง^{๑๔}อยู่^{๑๕}สันกาล^{๑๖}
 มี^{๑๗}ประมาณ^{๑๘}เท่านั้น^{๑๙} เป็น^{๒๐}เหมือน^{๒๑}ของ^{๒๒}เพลิง^{๒๓}อัน^{๒๔}เผา^{๒๕}ปก^{๒๖}ยึด^{๒๗}ไว้^{๒๘} ก็^{๒๙}ยัง^{๓๐}คง^{๓๑}อยู่^{๓๒}ฉะนั้น^{๓๓}
 แล^{๓๔}น^{๓๕}เข้า^{๓๖}ไป^{๓๗}ถือ^{๓๘}เอา^{๓๙}ส^{๔๐}รร^{๔๑}มี^{๔๒}ใน^{๔๓}ที่^{๔๔}ส^{๔๕}ก^{๔๖}นี้^{๔๗} ย^{๔๘}ถ^{๔๙}า^{๕๐} ห^{๕๑}ี^{๕๒} เ^{๕๓}เหมือน^{๕๔}กับ^{๕๕}ว่า^{๕๖}ส^{๕๗}น^{๕๘}ข^{๕๙}ิ^{๖๐}น^{๖๑}น^{๖๒}าย^{๖๓}
 พ^{๖๔}ร^{๖๕}า^{๖๖}น^{๖๗}เห^{๖๘}็น^{๖๙}น^{๗๐}อ^{๗๑}แล้ว^{๗๒}ปล^{๗๓}่^{๗๔}ย^{๗๕}ให้^{๗๖}ไ^{๗๗}่^{๗๘} ก็^{๗๙}ไป^{๘๐}ตาม^{๘๑}เ^{๘๒}น^{๘๓}อ^{๘๔}ัน^{๘๕}ท^{๘๖}น^{๘๗}ใน^{๘๘}ที่^{๘๙}ใด^{๙๐}ก^{๙๑}ก^{๙๒}ใน^{๙๓}ที่^{๙๔}
 นั้น^{๙๕} ส^{๙๖}น^{๙๗}ใด^{๙๘} ก^{๙๙}ร^{๑๐๐}ม^{๑๐๑}น^{๑๐๒}ย^{๑๐๓}่อ^{๑๐๔}ม^{๑๐๕}ไ^{๑๐๖}่^{๑๐๗}โอกาส^{๑๐๘}ใน^{๑๐๙}ที่^{๑๑๐}ใด^{๑๑๑} ก็^{๑๑๒}ให้^{๑๑๓}ผล^{๑๑๔}ใน^{๑๑๕}ที่^{๑๑๖}น^{๑๑๗}ค^{๑๑๘}ณ^{๑๑๙}นั้น^{๑๒๐} ค^{๑๒๑}ว^{๑๒๒}ย^{๑๒๓}
 เ^{๑๒๔}ห^{๑๒๕}่^{๑๒๖}ก^{๑๒๗}น^{๑๒๘}ซ^{๑๒๙}อ^{๑๓๐}ว^{๑๓๑}า^{๑๓๒}ค^{๑๓๓}ว^{๑๓๔}า^{๑๓๕}ม^{๑๓๖}พ^{๑๓๗}น^{๑๓๘}จาก^{๑๓๙}ก^{๑๔๐}ร^{๑๔๑}ม^{๑๔๒}ย^{๑๔๓}่อ^{๑๔๔}ม^{๑๔๕}ไม่^{๑๔๖}มี^{๑๔๗}แ^{๑๔๘}ก^{๑๔๙}ส^{๑๕๐}ค^{๑๕๑}ว^{๑๕๒}ท^{๑๕๓}้ง^{๑๕๔}ห^{๑๕๕}ล^{๑๕๖}าย^{๑๕๗} พ^{๑๕๘}ร^{๑๕๙}เ^{๑๖๐}ด^{๑๖๑}ร^{๑๖๒}ู^{๑๖๓}
 ว^{๑๖๔}า^{๑๖๕}ก^{๑๖๖}ร^{๑๖๗}ม^{๑๖๘}อ^{๑๖๙}ัน^{๑๗๐}ท^{๑๗๑}า^{๑๗๒}ไ^{๑๗๓}ว^{๑๗๔}ค^{๑๗๕}ว^{๑๗๖}า^{๑๗๗}ก^{๑๗๘}ั^{๑๗๙}ไม่^{๑๘๐}ห^{๑๘๑}ล^{๑๘๒}ย^{๑๘๓}ห^{๑๘๔}ล^{๑๘๕}ก^{๑๘๖}อ^{๑๘๗}ไป^{๑๘๘} ค^{๑๘๙}ว^{๑๙๐}ย^{๑๙๑}ผล^{๑๙๒}แห่ง^{๑๙๓}ก^{๑๙๔}ร^{๑๙๕}ม^{๑๙๖}นั้น^{๑๙๗}
 พ^{๑๙๘}ร^{๑๙๙}เ^{๒๐๐}ด^{๒๐๑}ร^{๒๐๒}ู^{๒๐๓}เ^{๒๐๔}า^{๒๐๕}จ^{๒๐๖}ะ^{๒๐๗}เห^{๒๐๘}า^{๒๐๙}ร^{๒๑๐}เ^{๒๑๑}น^{๒๑๒}ใน^{๒๑๓}อ^{๒๑๔}า^{๒๑๕}ก^{๒๑๖}ศ^{๒๑๗} ฤ^{๒๑๘}ท^{๒๑๙}ธ^{๒๒๐}ของ^{๒๒๑}พ^{๒๒๒}ร^{๒๒๓}เ^{๒๒๔}ด^{๒๒๕}ร^{๒๒๖}ู^{๒๒๗}เ^{๒๒๘}ว^{๒๒๙}า^{๒๓๐}ส^{๒๓๑}า^{๒๓๒}ม^{๒๓๓}า^{๒๓๔}ร^{๒๓๕}จะ^{๒๓๖}
 ท^{๒๓๗}ร^{๒๓๘}ม^{๒๓๙}า^{๒๔๐}น^{๒๔๑}า^{๒๔๒}ค^{๒๔๓}ซ^{๒๔๔}อ^{๒๔๕}น^{๒๔๖} โ^{๒๔๗}ป^{๒๔๘}น^{๒๔๙}น^{๒๕๐}ท^{๒๕๑}ะ^{๒๕๒} หรือ^{๒๕๓}ส^{๒๕๔}า^{๒๕๕}ม^{๒๕๖}า^{๒๕๗}ร^{๒๕๘}จะ^{๒๕๙}ย^{๒๖๐}ง^{๒๖๑}ว^{๒๖๒}ะ^{๒๖๓}ย^{๒๖๔}ัน^{๒๖๕}ค^{๒๖๖}ป^{๒๖๗}ว^{๒๖๘}า^{๒๖๙}ส^{๒๗๐}า^{๒๗๑}ท^{๒๗๒}ให้^{๒๗๓}
 ห^{๒๗๔}ว^{๒๗๕}น^{๒๗๖}ไ^{๒๗๗}ว^{๒๗๘} ก็^{๒๗๙}ถ^{๒๘๐}่ง^{๒๘๑}ค^{๒๘๒}ว^{๒๘๓}า^{๒๘๔}ม^{๒๘๕}เ^{๒๘๖}น^{๒๘๗}ของ^{๒๘๘}ห^{๒๘๙}า^{๒๙๐}ก^{๒๙๑}ำ^{๒๙๒}ล^{๒๙๓}ง^{๒๙๔}มี^{๒๙๕}ไ^{๒๙๖}่^{๒๙๗}ค^{๒๙๘}ว^{๒๙๙}ย^{๓๐๐}ำ^{๓๐๑}ล^{๓๐๒}ง^{๓๐๓}แห่ง^{๓๐๔}ก^{๓๐๕}ร^{๓๐๖}ม^{๓๐๗} ไ^{๓๐๘}ว^{๓๐๙}
 จ^{๓๑๐}ึง^{๓๑๑}จ^{๓๑๒}ั^{๓๑๓}ย^{๓๑๔}พ^{๓๑๕}ร^{๓๑๖}เ^{๓๑๗}ด^{๓๑๘}ร^{๓๑๙}ู^{๓๒๐}ไ^{๓๒๑}่^{๓๒๒}แล้ว^{๓๒๓}ท^{๓๒๔}ุ^{๓๒๕}บ^{๓๒๖}ุ^{๓๒๗}ค^{๓๒๘}

ด้วยแก่นจันทร์สูง ๘๘ คอก สมเด็จพระมหารัชมหานารถเสด็จขึ้นอยู่ณที่
ใกล้แห่งพระเถระ รัชกาลให้วางสระเสนา ฝนตกไม่ได้ตกในประเทศ
ประมาณโยชน์หนึ่ง โดยรอบสุสานะ เทวาททั้งหลายได้ขึ้นอยู่ ถัดนั้น
ออกมาเหล่านมยุย์ ถัดนั้นออกมาเหล่านาคา ถัดนั้นออกมาพวกยักษ์
ถัดนั้นออกมาพวกคนจรรพ ถัดนั้นออกมาพวกนาค ถัดนั้นออกมาพวก
ครุฑ ถัดนั้นออกมาพวกกิงรา ถัดนั้นออกมาพวกกิงร ถัดนั้นออกมา
สัตว์ทั้งหลาย ถัดนั้นออกมาสุวรรณจามร ถัดนั้นออกมาง ถัดนั้นออก
มาแผ่นผ้า ชนทั้งหลายเล่นสาธิตพิณกัณฑ์ฤกษ์สิ้น ๗ วัน พระบรม
ศาสดาให้เก็บอาตุแห่งพระเถระ ให้ทำเก็บบรรจุในที่ใกล้ชุมประทุพระ
วิหารเวฬุวัน ตทา ชมมสภาย์ ถัด สมณูฐาเปตุ ในกาลนั้นภิกษุทั้งหลาย
ไต่ยกเรื่องชนพวกกันในโรงธรรมสภาว่า อาวุโสทั้งหลาย พระสารีบุตร
เถระไม่ไต่ซึ่งความนับถือใหญ่ในสำนักพระศาสดา เพราะท่านไม่
ไต่ปรินิพพานในที่ใกล้พระตถาคต พระมหาโมคคัลลานเถระยอมไต่
ซึ่งความนับถือใหญ่ เพราะท่านปรินิพพานในที่ใกล้พระพุทธเจ้า สมเด็จพระ
พระสัพพัญญูเสด็จมาตรัสถามว่า ท่านทั้งหลายนี้ประชุมกล่าวถึงเรื่อง
อะไรกัน ครั้นภิกษุทั้งหลายทูลถวายให้ทรงทราบแล้ว จึงตรัสว่า
โมคคัลลานะไต่ความนับถือแต่สำนักเรวแต่ในกาลนี้ทำไม แม้ ในกาล
ก่อนก็ไต่แล้วเหมือนกัน แล้วทรงนำทุเรณิทานมาคั่งค่อไต่

อดีตเต พาราณสีย์ พุทธมุตตเต รชช กาลเนเต ในกาลเป็นไป
ล่วงแล้วเมื่อพระเจ้าพรหมทัตผ่านราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระ
โพธิสัตว์ถือเอาปฏิสนธิในท้องนางพราหมณีของปุโรหิต ครั้นล่วงมา

ไต่ ๑๐ เกือบก็คลอกจากกรรมมารดาในขุขุสมัย ในขณะนั้นอาว
 ทังปวงในพระนครพาราณสี ๑๒ โยชนไต่ โพลงทั่วแล้วในขณะเมื่อบุตรเกิด
 ปุโรหิตออกมาภายนอกแลดูอากาศ เห็นนิมิตรเครื่องประกอบคือ
 นกษัตร ก็รู้ว่ากุมารนั้นจักเป็นผู้เลิศกว่านายขมังธนูทั้งหลายในชมพู
 ทวีปทั้งสี่ เพราะความที่เกิดเพราะนกษัตรนี้ จึงไปสู่พระราชนิเวศน์
 แต่เข้า ทูลถามซึ่งความที่พระราชบรรทมเป็นสุขหรืออย่างไร เมื่อ
 พระราชาตรัสว่า อาจารย์ ความสุขจะมีมาแต่ไหน วันนี้อวอุในวัง
 ทังสี่ลูกโพลงแล้ว จึงทูลว่า ขออย่าได้ทรงกลัวอาวอุทั้งหลายไม่ใช่
 ลูกโพลงแต่ในพระราชวัง ได้ลูกโพลงแม้ในพระนครทั้งสี่ นิมิตร
 อย่างนี้ได้มาแล้วในวันนี้ เพราะความที่กุมารในเรือนข้าพระองค์เกิด ๆ
 ก็เหตุอะไรก็จะมีแก่กุมารผู้เกิดแล้วอย่างนี้ ๆ เหตุอะไรไม่มีพระพุท
 เท้าเข้า ก็แต่กุมารนั้นจักเป็นผู้เลิศกว่านายขมังธนูทั้งหลายในชมพูทวีป
 ทั้งสี่ ๆ ก็ละท่านอาจารย์ ถ้าอย่างนั้นท่านจงประคิยประคองกุมาร
 นั้นไว้ แล้วบอกแก่เราในกาลเมื่อกุมารนั้นเจริญวัยแล้ว พระราชา
 รับสั่งดังนี้แล้ว ให้พระราชทานกหาปถพินหนึ่งเป็นค่าน้ำนมก่อน
 ปุโรหิตรับเอากหาปถพินหนึ่งนั้นไปเรือนให้แก่นางพรหมณี ครั้นถึง
 วันจะตั้งชื่อบุตร จึงขนานนามกุมารนั้นว่า โชติปาละ เพราะความที่อาวอุ
 ทั้งสี่ลูกโพลงในขณะเมื่อกุมารนั้นเกิดแล้ว โชติปาละกุมารนั้นเจริญ
 ด้วยบริวารใหญ่ เมื่ออายุได้ ๑๖ ปี เป็นผู้มั่งรูปทรงอันอุดม ลำคายนัน
 บิคาแห่งกุมารนั้นได้เห็นสรีระสมบัติจึงให้กหาปถพินหนึ่ง แล้วกล่าวว่า
 พ่อ เจ้าจงไปสู่เมืองตักกสิลา เรือนศิลปินในสำนักทิสายาโมกข์ กุมาร

นั้นรับคำบิดา ถือนอกหาปณส่วนอาหารบิณฑบาต มารดาบิดาไปในที่นั้น
ให้หาปณพินหนึ่งแล้วเริ่มเรียนศิลปก่ถึงซึ่งขึ้นสำเร็จใน ๗ วันเท่านั้น
ลำดับนั้นอาจารย์กษัตริย์ให้พระขรรค์แก้วแลธนูทำด้วยเขาแพะอันต่อกัน
แลธนูซึ่งติดต่อกัน เกราะ เลื้อย กรอบหน้าของตน แล้วกล่าวว่า พ่อ
โชติปาละ เราแก่แล้ว ยักนี้เจ้าจงยังมานพเหล่านี้ให้ศึกษา แล้วมอบ
มานพประมาณ ๕๐๐ ให้แก่โชติปาละกุมารนั้น โชติปาละโพธิสัตว์รับเอา
เครื่องอุปการะทั้งปวงแล้ว ให้อาจารย์ กลับมาสู่เมืองพาราณสีเยี่ยม
มารดาบิดาให้อยู่ ๗ ฦาบิณฑบาตจึงถามว่า พ่อ เจ้าเรียนศิลปแล้วหรือ
เรียนแล้วละพ่อ ๗ ๗ โโรหิตฟังคำแห่งบุตรแล้วไปเฝ้าพระราชาทูลว่า
เทพเจ้า บุตรของข้าพระองค์ ไปศึกษาศิลปกลับมาแล้ว บุตรของข้า
พระองค์จะทำอะไร ๗ อาจารย์ บุตรของท่านจงบำรุงเรา ๗ พระองค์จึง
ประทานเบี้ยเลี้ยงแก่บุตรของข้าพระองค์ ๗ คุณจะให้หาปณพินหนึ่ง
ทุก ๆ วัน ๗ ๗ โโรหิตรับพระบัญชาว่าก็แล้ว จึงไปเรียนให้เรียกกุมาร
มาบอกว่า เจ้าจงบำรุงพระราชา จักเกิมนั้นมากุมารนั้นบำรุงพระราชา
ได้หาปณพินหนึ่งทุก ๆ วัน พวกข้าราชการทั้งหลายพากันโพนทนาว่า
เราทั้งหลายยังไม่เห็นซึ่งการงานอันโชติปาละกระทำ โชติปาละได้รับ
หาปณถึงวันละพิน ๗ เราทั้งหลายอยากจะเห็นศิลปของเขา พระราชา
ก็ทรงสดับคำแห่งพวกเสวกามาตย์นั้น จึงตรัสแก่โโรหิต ๗ ๗ รับว่าก็แล้ว
จึงแจ้งแก่บุตร โชติปาละจึงกล่าวว่าก็ละพ่อ ต่อไปอีก ๗ วันฉันทจักแสดง
ศิลป ขอให้บรมกษัตริย์ประสมนายขมังธนูทั่วราชอาณาจักร พราหมณ์
รับคำบุตรไปทูลความนั้นแก่พระมหากษัตริย์ พระราชารับสั่งให้ราชบุรุษ

เทียวก็กลองในพระนคร ให้ประชุมนายขมังธนูทั้งหลาย นายขมังธนู
 ทั้งหลายประมาณ ๖ หมื่นได้ประชุมกัน พระราชาทรงทราบว่านายขมัง
 ธนูทั้งหลายประชุมกันแล้ว จึงให้ราชบุรุษเทียวก็กลองเพื่อให้รู้ว่า ชาว
 เมืองจงคิดขบของโซติปาละกุมาร แล้วไปรทให้จักพระลานแล้ว อัน
 มหาชนแวงล้อม เสกนั้บนราชบัลลังก์อันประเสริฐ ให้เรียกนายขมัง
 ธนูมาแล้วให้โซติปาละกุมารมา กุมารจึงซ่อนไวซึ่งธนู แล่งธนู เกราะ
 เสื้อ อุดมทิศ ซึ่งพระอาจารย์ให้ในภายในผ้าถุง แต่พระขรรค์ให้คนอื่น
 ถือตามไปเข้าเฝ้าพระราชากวียเพศเป็นปรกติ ได้ยืนอยู่ณที่ควร นาย
 ขมังธนูทั้งหลายต่างน้อมหมายกันว่า ไก่ยืนโซติปาละจะมาแสดงศิลป
 คีธธนู ก็แต่ไม่ถือนธนูมา จักเป็นผู้ยักจะเอาธนูจากมือเราทั้งหลาย
 เราทั้งหลายจักไม่ให้แก่โซติปาละ พระราชาตรัสเรียกโซติปาละกุมาร
 มาทรงอนุญาตให้แสดงศิลป กุมารจึงให้คนม่านแล้วยืนภายในม่าน
 นำธนูแลแล่งธนูเป็นคันที่ซ่อนไว้อยู่ในผ้าถุงออก แล้วผูกเกราะเสื้อ
 เสื้อ แล้วสวมอุดมทิศบนศีรษะ ยกสายมีพรวนผูกแก้วประพาฬแห่ง
 ธนูซึ่งทำด้วยเขาแพะขนแล้ว ผูกแล่งธนูไวซึ่งหลัง เห็นพระขรรค์
 ไวซึ่งซ้าย แกว่งลูกธนูมีปลายคุดเพชร แหวกม่านออกมาประหนึ่ง
 นาคน้อยผู้ประคืบแล้วแทรกแผ่นดินออกมาฉะนั้น ไปแสดงความยำเกรง
 พระมหากษัตริย์แล้วยืนอยู่ มหาชนได้เห็นกิริยาของกุมารนั้น ต่าง
 ให้องปรบมือกัน พระราชามีพระอนุญาตให้สาแดงศิลปศาสตร โซติ
 ปาละกุมารจึงกราบทูลว่า สมมติเทพ ขอให้รับสั่งให้นายขมังธนูทั้ง ๔
 คนมา คือผู้ยิงไวคุดฟ้าแลบ ผู้ยิงแม่นแม่นขึ้นทวาก็ไม่ผิด ผู้ยิง

ตามเสียงที่ไต่ขึ้น ผู้บงชมนำไปตามลูกศรที่ขึงมา พระราชาก็โปรดให้
เรียกมา โซติปาละมหาสัทธิจึงให้ทำมณฑปในภายในที่กำหนด & เหลี่ยม
ในพระลาน แล้วให้นายขมังธนูทั้ง ๔ ยืนอยู่ในมุมทั้ง ๔ แล้วให้ลูก
ธนู ๓ หมื่นแก่นายขมังธนูคนหนึ่ง ๆ ให้ชนทั้งหลายสำหรับสังฆลูกธนู
ให้ยืนอยู่ในสำนักแห่งนายขมังธนูคนหนึ่ง ๆ ส่วนคนถือลูกธนูซึ่งมีปลาย
ราวจะเพ็ชรยืนอยู่ในท่ามกลางมณฑป แล้วกราบทูลว่า มหาราช
นายขมังธนูทั้ง ๔ คนจึงพร้อมกันยิงข้าพระองค์ ข้าพระองค์จักห้ามลูกธนู
ที่นายขมังธนูเหล่านั้นยิงมาเสีย บรมกษัตริย์ทรงอนุญาตให้ทำอย่างนั้น
นายขมังธนูทั้ง ๔ คนกราบทูลว่า ข้าพระองค์ผู้นายขมังธนูทั้งหลาย เป็นผู้
ผู้ยิงเร็วค้ำฟ้าแลบ ยิงแม่นแม้ขึ้นทลายก็ยิงไม่ผิด ยิงตามเสียงที่ไต่ขึ้น
ผู้บงชมนำไปตามลูกศรที่ขึงมา โซติปาละเป็นเด็กหนุ่ม ข้าพระองค์ทั้งหลาย
จักยิงไม่ได้ โซติปาละมหาสัทธิจึงกล่าวว่า ถ้าท่านทั้งหลายอา
กัจึงยิงข้าพเจ้า นายขมังธนูทั้ง ๔ รีบว่าแล้ว ยิงลูกธนูไปพร้อม
กัน บรมโพธิสัตว์ก็เอาลูกธนูซึ่งมีปลายทู่เพ็ชรยิงลูกธนูเหล่านั้น ๆ
ให้ตั้งอยู่ด้วยประการใดหรือด้วยประการนั้นเป็นผู้ราวจะกันห้อง คือ
ชักคอกธนูไปตามคอกธนู ตัวลูกธนูไปตามลูกธนู ฟัลกธนูไป
ตามฟัลกธนู ไม่ให้ก้าวก่ายกัน กระทำให้เป็นคอกห้องแล้วไปด้วยลูกธนู
มหาสัทธิรู้ว่าลูกธนูของนายขมังธนูสิ้นแล้ว ไม่ยิงห้องที่แล้วด้วยลูก
ธนูให้ทลาย โศกขึ้นไปยืนอยู่ในสำนักแห่งบรมกษัตริย์ มหาชน
พากันให้ร้องปรบมือโกลาหลใหญ่ โยนไปซึ่งผ้าแลอาภรณ์ทั้งหลาย
เพื่อเป็นการให้ด้วยความยินดี จนมีทรัพย์สินด้วย ๑๘ โกฏิเป็นทอง

อยู่ด้วยประการฉะนี้ ฯ ลำคืบนั้นพระราชดำริตามโพธิสัตว์นั้นว่า โชติ
 ปาละ นั้นชื่อศิลปะอะไร สมมติเทพ ชื่อสรรพวิพาหนะ (ศิลปเครื่องห้าม
 ลุกศร) ฯ ชลเหล่านี้น้อยมรรยารูปหนึ่งหรือ ฯ บุคคลอื่นในชมพูทวีป
 ทั้งสิบยกเลียบแต่ข้าพระองค์ย่อมไม่มีพระพทธเจ้าข้า ฯ พ่อ เจ้าจงแสดง
 ศิลปอื่นอีก ฯ ถ้าว่านายขมังธนูทั้ง ๔ คนยืนอยู่ที่มุมทั้ง ๔ ไม่อาจ
 จะยิงถูกข้าพระองค์ ฯ จักยิงนายขมังธนูทั้ง ๔ ผู้ยืนอยู่ที่มุมทั้ง ๔
 ด้วยลูกธนูลูกเดียวเท่านั้น ฯ นายขมังธนูทั้งหลายไม่สามารถเพื่อจะยิง
 อยู่ มหาสัตว์จึงให้ตั้งไว้ซึ่งต้นกล้วยทั้ง ๔ ในมุมทั้ง ๔ แล้วผูกค้ายแดง
 ในตัวลูกธนู แล้วยิงหมายเอาต้นกล้วยคนหนึ่ง ลูกธนูก็แทงต้นกล้วยนั้น
 ออกจากต้นกล้วยนั้น แผลที่ต้นกล้วยที่ ๒ ออกจากต้นกล้วยที่ ๒ แผลที่
 กล้วยที่ ๓ ออกจากต้นกล้วยที่ ๓ แผลที่ต้นกล้วยที่ ๔ ออกจากต้นกล้วยที่ ๔
 แผลที่ต้นกล้วยที่แรกซึ่งแทงแล้ว แล้วกลับมาตั้งอยู่ละเพาะในมืออีก
 ต้นกล้วยทั้ง ๔ เป็นคันไม้ขึ้นด้วยรอยแล้วได้ตั้งอยู่ มหาชนยังเสียงบันลือ
 นับด้วยพันให้เป็นไปแล้ว พระราชาครีตตามว่าชื่อศิลปะอะไรนี้ ฯ ชื่อ
 จักวิทธะ (ศิลปยิงไปประหนึ่งจักร) พระพทธเจ้าข้า ฯ พ่อ เจ้าจง
 จำแดงศิลปอื่นอีก ฯ มหาสัตว์ได้แสดงศิลปชื่อ สรรพภูจิ (คือศิลปรูป
 ไม่ทำแล้วด้วยลูกศร) สรรพขุ (ศิลปรูปเชือกแล้วด้วยศร) สรรพเวณิ
 (ศิลปรูปมวยผสมแล้วด้วยศร) สรรพสาท (คือศิลปรูปปราสาทแล้วด้วย
 ศร) สรรพณชาป^(๑) (ศิลปรูปมณฑปแล้วด้วยศร) สรรพโสพาณ (ศิลป
 รูปบันไดแล้วด้วยศร) สรรพโกขรณี (ศิลปรูปสระแล้วด้วยศร) แล

ยังคิดปช็อสรปทุม (คิลปรูปคอกขั้วแล้วท้วยศร) ให้น่าน ยังสรวสุต
 (คิลปรูปฝนแล้วท้วยศร) ให้ตก มหาสัตว์แสดงคิลป ๓๒ เหล่านี้
 อันไม่ทัวไปท้วยชนเหล่าอื่นอย่างนั้นแล้ว ทำลายหม้อพลใหญ่ทั้ง ๗ อัน
 ไม่ทัวไปแก่ชนเหล่าอื่นอีก แล้วจึงแผ่นไม้สระแกหนา ๘ นิ้ว แล้ว
 จึงแผ่นไม้ประคู้หนา ๔ นิ้ว แผ่นทองแดงหนา ๒ นิ้ว แผ่นเหล็ก
 หนา ๑ นิ้ว แล้วจึงลูกธนูไปในส่วนเบื้องหน้าแห่งเกวียนบรรทุกใบไม้
 เกวียนบรรทุกทราย แลเกวียนบรรทุกแผ่นกระดาน ให้ออกโดย
 ส่วนเบื้องหลัง จึงลูกธนูไปในส่วนเบื้องหลังแห่งเกวียนบรรทุกใบไม้
 เป็นคัน ให้ออกโดยส่วนเบื้องหน้า จึงลูกธนูให้เข้าไปสู่ที่ ๔ อุตสในน้ำ
 ลูที่ ๘ อุตสในบก จึงชนทรายในที่สุดแห่งอศกด้วยสัญญาผลมะแว้ง
 เครือ เมื่อโชติปาละบรรณโพธิสัตว์ล้นแกงคิลปมีประมาณเท่านั้น พระ
 อาทิตยอัสตคต ลำคับนั้นพระราชาริสังให้รู้ว่าจะประทานที่เสนาบดี
 แก่โชติปาละ แล้วตรัสว่า โชติปาละ วันนี้คำเสียแล้ว พรุ่งนี้เจ้าจักรับ
 ลักการคือตำแหน่งเสนาบดี เจ้าจงไปตัดคณแลหนวกแล้วอาบแล้วจง
 มา แล้วประทานกหาปณแสนหนึ่งเพื่อเป็นเบี่ยงเคียงในวันนั้น มหาสัตว์
 คินทรีพียประมาณ ๑๘ โกฏิแก่เจ้าของทั้งหลาย ให้เขารู้ว่าไม่ต้องการ
 ทรีพียนี้ พร้อมท้วยบริวารใหญ่ไปเพื่อจะอาบนํ้า ให้ตัดคณแลหนวก
 สนานกาย ประคัษเครื่องประคัษทั้งปวง เข้าไปสู่เรือนด้วยสิริหาเปรียบ
 มิได้ บริโลกโกชนะมีรสเลิกล่าง ๆ แล้วขึ้นนอนบนท่อนประกอบ

ด้วยสิริ นอนกลอด ๒ ยาม ตันในยามภายหลัง ลูกขึ้นคืบคลานนั่ง
 ณหลังแห่งที่นอน เมื่อพิจารณาเบื้องต้นท่ามกลางที่สุดแห่งศิลปศาสตร์
 ของตน ก็รำพึงคิดว่า ความยังผู้อื่นให้ท่าย่อมปรากฏในเบื้องต้น
 แห่งศิลปของเรา ความบริโภคสิ่งเสวรัมของย่อมปรากฏในท่ามกลาง
 ปฏิสนธิในร่ายอมปรากฏในที่สุด การฆ่าสัตว์แลความมัวเมาถึง
 เพราะความบริโภคสิ่งเสวรัมของ ย่อมให้ปฏิสนธิในร่าย ทําแห่ง
 เสนายที่เป็นตำแหน่งใหญ่ อันบรมกษัตริย์จะประทานแก่เรา อิศริยยศ
 ใหญ่ก็จักมีแก่เรา ภริยาบุตรธิดาของเราจักมาก กิเลสตามวิถุกาม
 ถึงความไพบูลย์แล้วเป็นของละยาก บัดนี้ควรเรจักออกผู้เดียวเข้าไป
 สู่ป่าขอเป็นฤๅษี รำพึงครั้นแล้ว ลูกขึ้นจากที่นอนใหญ่ ไม่ยังบุตร
 ผู้หนึ่งให้รู้ลงจากปราสาทออกโดยประตูอันเล็ก เป็นผู้เดียวเข้าไป
 สู่ป่า เติรไปหมายจะเข้ามะฆิณใหญ่ ๓ โยชนไกลฝั่งแม่น้ำโคธาวารี
 ตสฺส นิกฺขนฺตภาวํ ฌตฺวา อธิษฺฐมณิทรํทรมายความที่โชติปาลนั้น
 ออกแล้ว ตรัสเรียกพระวิศวกรรมมาสั่งว่า โชติปาลโพธิสัตว์ออกเพื่อ
 คุณยิ่งใหญ่ สมาคมใหญ่จักมี ท่านจงนฤมิตราครมในยามะฆิณ
 ไกลฝั่งแม่น้ำโคธาวารี แล้วแต่งบรรพชิตบริวารให้เสร็จ พระวิศวกรรม
 ใดก็ตามทวณฺฑิชาทุกประการ มหาสัตว์ถึงที่นั้น เห็นทางน้อยเวิ
 ใดผู้เดียว จึงคิดว่า ที่อยู่แห่งบรรพชิตจักมี ก็ดำเนินไปโดยมรรคนั้น
 เมื่อไม่เห็นบุตรผู้หนึ่งก็เข้าไปสู่บรรณศาลาเห็นบรรพชิตบริวารจึงคิดว่า
 ชรอยท้าวสักกเทวราชจักทรงทราบการที่เราจะออกบรรพชา จึงเปลื้อง
 ผ้าถุง ห่มผ้าเปลือกไม้สีแดง พากหนึ่งสัตว์ช่อชินะขนบ่า มุ่นมณฑล

ชญา คอนสาแหรกหนักประมาณขาร^(๓) หนึ่งชนบ่า ถือไม้เท้าคน
 แก่ออกจากบรรณศาลาชนสู่ที่งกรรม แล้วงกรรมไป ๆ มา ๆ สิ้นวาระ
 เล็กน้อย ยังบำให้่งตงามด้วยสิริคือบรรพชา กระทำกสิณปริกรรม
 จำเค็มแค้นบวชได้ ๗ วัน ก็ยังสมายที ๘ อภิญญา ๕ ให้ยังเกิด มีมูล
 ผลในบ่าเป็นอาหาร อยู่ผู้เดียวด้วยวัตรจริยาอันยาก มารดาบิดา
 มิตรสหายแลพวงญาติของพระมหาสัตว์ ไม่เห็นพระมหาสัตว์ต่างพา
 กันกรรแสงพิโรธำพรรณถึง ๆ อเถโก วนจรโก ครั้นนั้นนายพรานบ่า
 คน ๑ เข้าไปสู่บ่า เห็นพระบรมโพธิสัตว์นั่งอยู่ธอาศรมยทในกบิฐวัน
 จำได้ก็ทำปฏิสันถารด้วยพระโพธิสัตว์ผู้ฤๅ แล้วไปสู่เมืองแจ้แก่
 มารดาแลบิดาของพระโพธิสัตว์นั้น มารดาแลบิดาจึงกราบทูลแต่พระ
 เจ้าพรหมทัตต์ บรมกษัตริย์ตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงมาเราทั้งหลาย
 จักไปหาเธอ แล้วพามารดาบิดาแห่งพระมหาสัตว์เสด็จพร้อมด้วยมหาชน
 เปนบริวารถึงฝั่งแม่น้ำโคธาวารีโดยหนทางอันนายพรานนำเสด็จ พระ
 โพธิสัตว์มาสู่ฝั่งแม่น้ำ นั่งแสดงธรรมในอากาศ แล้วยังชนทั้งปวงให้เข้า
 ไปสู่ธาศรม นั่งในเวหาคปประกาศอาทินพในกาม แล้วแสดงธรรม
 แก่ชนเหล่านั้นแม้ ในธาศรมนั้น ชนทั้งปวงมีพระมหากษัตริย์เป็นต้น
 ได้บรรพชาแล้ว พระนักพรตโพธิสัตว์อันหมู่ฤๅแวกล้อมอยู่ในกบิฐ
 วันนั้น ความที่แห่งพระฤๅบรมโพธิสัตว์อยู่ในกบิฐวันนั้นได้ปรากฏ
 ทั่วชมพูทวีป พระราชามหากษัตริย์เหล่านั้นพร้อมด้วยชาวแคว้น
 เสด็จมาทรงผนวชในสำนักแห่งพระฤๅนั้น สماعคมใหญ่ได้มีแล้ว

บริษัหมัสนมิใช่แสนเคี้ยวได้มีแล้วโดยลำดับ ค่ายศโตตรึงถึงกรม
 พยาบาทหรือวังสา พระค่ายศผู้ โพลีสัตว์มาในทันนั้นแสดงธรรมใน
 เวหาข้างหน้าค่ายคนนั้น แล้วบอกกสิณปริกรรม ค่ายศทั้งหลาย ๗ รูปคือ
 ซอสาลิสสุร ๓ เมณฑิสสุร ๓ ปพพต ๓ กาฬเทวล ๓ กิสิวจุล ๓
 อนุสิสุร นารท ๓ เป็นเชฏฐันเทวาลิกทั้ง ๗ รูป ตั้งอยู่ในโอวาท
 ของพระมหาสัตว์ ยังสมาบัติ ๘ ให้เกิดขึ้นแล้ว ถึงซึ่งอินสำเรจ
 ฌานในอปรภาคกาล กบิฐอาศรมยทก็เต็มไปด้วยฤทธิทั้งหลาย
 โอกาสเป็นที่อยู่แห่งหมู่ฤทธิย่อมไม่พอกัน พระมหาสัตว์จึงเรียกพระ
 สาลิสสุรค่ายศมากล่าวว่า สาลิสสุร อาศรมนี้ย่อมไม่พอกันอยู่ ท่าน
 จงพาหมู่ฤทธิไปอาศรัยอยู่ใกล้ริมพูลกนิคม ในแคว้นแคว้นแห่งพระเจ้า
 เมณฑกราช^(๑) พระสาลิสสุรทวยศรับคำสั่งพระบรมโพลีสัตว์พาหมู่ฤทธิมีพัน
 มิใช่พันเคี้ยวไปอยู่ในทันนั้น ครั้นนั้นมาขอขมอีกมาก อาศรมยทก็เต็ม
 อีก พระโพลีสัตว์จึงเรียกพระเมณฑกิสสุรฤทธิมาสั่งว่า เมณฑกิสสุร ท่าน
 จงพาหมู่ค่ายศไปอาศรัยอยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำช่อใสโคทกาในแดนสุริย
 ษณบท โดยอภยวัน วาระที่ ๓ พระฤทธิโพลีสัตว์เรียกปพพตค่ายศมาสั่งไป
 ด้วยคำว่า ปพพต ท่านจงไปอยู่อาศรัยใกล้ภูเขาช่ออัญชนะในกองใหญ่
 ในวาระที่ ๔ เรียกพระกาฬเทวลมาสั่งว่า กาฬเทวล ท่านจงไปอาศรัย
 อยู่ใกล้ภูเขาช่อมนเสดในอวันทิวฐ์แดนทักขิณาประเทศ กบิฐอาศรม
 ก็เต็มอีก หมู่ฤทธิมีแสนมิใช่แสนเคี้ยวได้มีแล้วในสถานทั้ง ๕ พระ
 กิสิวจุลทวยศก็อำลาพระโพลีสัตว์ไปอยู่ในสวน อาศรัยเสนาบดีในกุ่มภวดี

(๑) ยุโรป จณฑปขุโระตรณญ.

นครในแคว้นแคว้นของพระเจ้าทนต์ทักทราช พระนารทมนี้ไปอยู่ภายใน
แถวภูเขาแห่งอัญชนคีรีในมัชฌิมประเทศ ฝ่ายพระนักพรตชื่อนุสสุส
คงอยู่ในสำนักแห่งพระมหาสัตว์ ฯ

ตสมึ กาเล ในกาลนั้น พระเจ้าทนต์ทักทราชถอนนางนครโสภินี
คนหนึ่งซึ่งได้สักการแล้วจากฐานันดร นางเที่ยวไปโดยปรกติแห่งตน
ไปถึงสวนเห็นพระภิกษุชวดกายศ จึงคิดว่า ผู้นี้จักเป็นกาฬณเฑณี เรา
จักลอบกลัโทยในสรีระแห่งผู้นี้ แล้วสรวนกายแล้วไป จึงเคี้ยวไม้ สัณฑ์
แล้วดมเชพพะเป็นอันมากบนพระนักธรรมนั้นก่อนกว่าท่อน แล้วดมใน
ภายในชฎาแห่งพระภิกษุชวด แล้วโยนไม้ สัณฑ์บนศีรษะแห่งพระตายนั้น
แล้วอาบศีรษะตัวเองแล้วไป ฝ่ายพระราชาทรงจะลัดถึงนาง ก็ทรงตั้งไว้
ในฐานันดรตามเดิม นางเป็นคนเฉลียวฉลาด ได้ทำความสำคัญว่า
พระราชาตั้งเราไว้ในชั้นคาศักดิ์อีก แล้วยกมือเราไว้แล้ว ก็เพราะ
ลอบกลัโทยในสรีระแห่งคนกาฬณเฑณี ไม่นานนักพระเจ้าทนต์ทักทราช
บุโรหิตจากฐานันดร บุโรหิตจึงไปตามนางนครโสภินีนั้นว่า นางได้
ฐานันดรอีกเพราะเหตุอะไร นางบอกว่าเพราะลอบกลัโทยในสรีระคน
กาฬณเฑณีในราชอุทยาน บุโรหิตก็ไปลอบกลัโทยในสรีระแห่งพระตายน
นั้นบ้าง พระราชาก็ทรงตั้งบุโรหิตในตำแหน่งอีก อตฺตส อปรภาเค
ปฺจฺจนฺโต กุปฺปีโต ในกาลต่อมา บัณฑิตชนบทของพระเจ้าทนต์ทักทากำเวิบ
เกิดโรผู้ป่วย พระเจ้าทนต์ทักทาก็พร้อมด้วยเสนาคนิกรเสด็จออกเพื่อ
ปรายปราม ลำคายนี้นปฺโรหิตผู้หลงเหลือเกินทูลถามพระราชว่า
พระองค์ทรงปรารภนาชียชำนะหรือปราชีย ครั้นรับสั่งว่า ชยาภัก

ชัยชนะ จึงทูลว่าถ้าอย่างนั้น คนกาฬกณฺธิอยู่ในราชอุทยาน พระองค์
 จงลอบกลืนสร้อยระย้าแห่งคนกาฬกณฺธินั้น พระราชาทรงถือเอาคำ
 ไปโรหิต ตรัสว่า ชนเหล่าใดไปทักขิเรา ชนเหล่านั้นจงลอบกลืนในกาย
 แห่งคนกาฬกณฺธิในสวน แล้วเสด็จเข้าไปสู่สวน เคี้ยวไม้สีพระทนค
 แล้วบ้วนพระเช้ะทิ้งไม้สีพระทนคในภายในชฎาแห่งพระภิกษุจุคทายศ
 ก่อนกว่าผู้อื่นแล้วสร่งสนานพระเคี้ยว พลนิกายก็ทำอย่างนั้น ครั้น
 พระราชาเสด็จไปแล้ว เสนายก (ผู้บัญชาการพระภิกษุจุค) มาเห็นพระ
 ทายศจึงนำไม้สีฟันเป็นต้นออกเสีย ให้อาบน้ำทักขิ แล้วถามว่า ท่าน
 ผู้เจริญ เหตุร้ายอะไรก็มีแก่พระราชา พระทนายจึงแจ้งว่า ชาวโล
 ความประทุษร้ายแห่งโยมไม่มีแก่เรา ก็แต่เทวคาพากันโกรธ แต่
 อีก ๗ วันจักทำแค้นแค้นทั้งสิ้นไม่ให้เป็นแค้นแค้น ท่านจงหนีไปในที่
 อื่นโดยพลัน เสนายกนั้นถึงกรุงแล้วไปทูลแก่พระราชาฯ ไม่ทรงเชื่อฟัง
 เสนายกนั้นกลับไปสู่เรือนของตน พายตรแลภริยาหนีไปสู่แคว้นอื่น
 พระสรณิก^(๑) ศาสตราทราญเหตุการณ์นั้น ส่งทนายหนุ่ม ๒ รูปไปให้น้ำ
 พระภิกษุจุคทายศมาด้วยเตียงทามโยนลาภาส ฝ่ายพระราชาต่อสู้จับ
 โจรทั้งหลายได้แล้วเสด็จกลับพระนคร ตศุมิ อาคเต ครั้นเสด็จกลับ
 แล้วเทวคาทั้งหลายยังฝันให้ตกลงก่อน ครั้นศัพทังปวงอันห้วงน้ำฝัน
 พักไปแล้ว ฝันคือทราญลวันก็ตกลง ฝันคือคอกไม้ก็พังกตกลงในกลาง

(๑) เป็นชื่อโศทปาลโพธิสัตว์ ซึ่งเรียกใหม่เมื่อบวชเป็นพระฤๅษีแล้ว ๑ แปลว่า
 ผู้หักกลุศร โคธอรรถว่า ท่านแสดงศรทั้งหลายไปกระทำให้เป็นมณฑปแล้วด้วยศรเป็น
 ต้นในอากาศ ราวจะให้อุคสรเหล่านั้นตกลงด้วยกลุศรเล่มเดียวอีก แล้วทำให้หักเสียบ
 หมด ๑

แห่งทราย ฝนคือมาสกก็ตกลงในกลางแห่งทิพยขผา ฝนคือกหาปณ
ก็ตกลงในกลางแห่งมาสก ฝนคือทิพพารณก็ตกลงในกลางแห่งกหา
ปณ มนุษย์ทั้งหลายพากันโลภมันส์ปรารถนาเพื่อจะเก็บเงินทองแลอาภรณ์
ล้ำค่านั้นฝนคืออาวรมีประการต่าง ๆ ลูกโพลงก็ตกลงบนสรีระกายแห่ง
มนุษย์เหล่านั้น มนุษย์ทั้งหลายขาดเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ ล้ำค่านั้น
ถ่านเพลิงไม่มีเปลวกลั่นใหญ่ ๆ ก็ตกลงในเบื้องบนแห่งมนุษย์เหล่านั้น
ยอกกุเขาลูกโพลงใหญ่ ๆ ก็ตกลงในเบื้องบนแห่งถ่านเพลิงไม่มีเปลว
เหล่านั้น ฝนคือทรายละเอียดก็ตกลงยังที่ ๖๐ คือกให้เต็มในเบื้องบนแห่ง
ยอกกุเขาลูกโพลงเหล่านั้น สถานที่ประมาณ ๖๐ โยชน์ที่ไม่เป็นรัฐ
มณฑลด้วยประการนั้น ความที่แห่งรัฐมณฑลนั้นฉิบหายอย่างนั้นแล้ว
ปรากฏในชมพูทวีปทั้งสิ้น ครั้นนั้นพระราชาทัง ๓ คือพระเจ้ากาลิงกราช
พระเจ้าอชฺฐกราช พระเจ้าภุมราชนผู้เป็นรัฐบาลที่ใกล้เคียงแห่งรัฐลิมา
นั้น ทรงจินตนาการว่า ได้ยินว่า ในกาลก่อนพระเจ้ากาลุกาสีราชใน
กรุงพาราณสีทำร้ายพระคาศ์ชอนคิวกะแล้วฉริณสุบ แลพระเจ้านาฬิกิ
ราชให้สันชั้เคียวกินพระคาศ์ทั้งหลายแล้วฉริณสุบ แลพระเจ้าชฺชน
ราชผู้มั่งคั่งกำลังอาเจยกนุซึ่งคนตัง ๕๐๐ คนจึงยกขึ้น ได้ทำร้ายพระณ
ชชองคิรศแล้วแผ่นกินสุบ บัดนี้พระเจ้าทณฺฑกักราชทำร้ายพระนักรวม
ชชอกสวรุณ ถึงแล้วซึ่งความพินาศพร้อมกักราชอาณจักร เราทั้งหลาย
ย่อมไม่รู้ซึ่งสถานที่เกิดแห่งพระราชาทัง ๔ ยกพระสรณังคคาศ์เสียแล้ว
บุคคลผู้นั้นจะสามารถกล่าวซึ่งความไม่รู้ของเราทั้งหลายย่อมไม่มี เรา
ทั้งหลายจักไปหาพระสรณังคคาศ์ตามบัญญัติ พระราชาทัง ๓ นั้น

พร้อมด้วยราชบริวารเสด็จไปเพื่อจะตรัสถามขณฺฑุหา ก็แต่พระราชาทรง ๓ นั้นไม่ทรงทราบว่า แม้พระราชานี้เสด็จไป ทรงสำคัญว่า เราผู้เคยวแทนนั้นไปอยู่ กษัตริย์ทั้ง ๓ นั้นได้มาสมาคมกันณที่ไมไกล แต่แม่น้ำโคธาวารี ต่างองค์ลงจากจรดเสด็จขึ้นสู่ถณฺฑินด้วยกันเสด็จไปสู่ฝั่งแม่น้ำโคธาวารี ตสมฺมิ ขณฺเ ฉณฺเ นั้นท้าวสักกประทับอยู่ณปณฺฑุทุกมฺพล สีสาวาสน์ ทรงกิตขณฺฑุหา ๗ ข้อ แล้วทรงรำพึงว่าทุกกลอื่นในโลกตลอดเทวโลกที่จะสามารถกล่าวแก่ขณฺฑุหาเหล่านี้ยกพระสรณิกศาสดาเสียแล้วย่อมไม่มี เราจะถามขณฺฑุหาเหล่านี้กับพระสรณิกศาสดา แม้พระราชาทรง ๓ เสด็จมาถึงฝั่งแม่น้ำโคธาวารี ก็เพื่อจะตรัสถามขณฺฑุหาพระสรณิกศาสดา เราผู้เคยวักตามเมขณฺฑุหาของพระราชาทรง ๓ นั้น ทรงชาวชันนาการณนี้แล้ว เป็นผู้ขึ้นเทวคาวในเทวโลกทั้ง ๒ แวดล้อม เสด็จลงจากเทวโลก วันนั้นพระกัศฺสวณฺฑุยกัศฺสวณฺฑุทักกักรียา พระณฺฑิทั้งหลายมากกว่าพันในสถานทั้ง ๕ ได้มาในที่นั้นเพื่อทำสัรริทแห่งพระกัศฺสวณฺฑุคายคแล้วทำมณฑป หมู่ณฺฑิมากกว่าพันในสถานทั้ง ๕ ทำเชิงตะกอนแล้วด้วยแก่นจันทน์เพื่อตั้งสัรริทแห่งพระกัศฺสวณฺฑุคายคแล้วพากันเฝ้าแล้วฝนคือคอกไม้ที่พคกแล้วในสถานสักกิงโยชนรอยสุสานประเทศ พระมหาสัทฺทให้เก็บสัรริทาคแห่งพระกัศฺสวณฺฑุเสร็จแล้ว เข้าสู่อาศรมอันหมู่แห่งณฺฑิเหล่านั้นแวดล้อมนั่งอยู่แล้ว ก็พึงสำเนียงพาหนะแลคนครในกองทัพใหญ่ ในกาลเมื่อพระราชาทรง ๓ เสด็จมาถึงฝั่งแม่น้ำ จึงเรียกพระอนิสฺสสุทฺทายคมาตั้งว่า ท่านจงไปก่อน นั้นเสียงอะไร พระอนิสฺสสุทฺธิน

ก็ถอยหมอนนำควมไปในที่นั้น เห็นพระราชาทรง ๓ นั้น จึงกล่าวคาถา
ที่แรกถามว่า

อลงกตา กุณฑลโน สุวตฺตา
เวปุริยมุตตาทรรุชคฺคพฺนธา
รเถสสา ติฏฺฐถ เก นุ ตุมฺเห
กถิ โว ชานนฺติ มนุสฺสโลเก ฯ

มีความว่า ท่านทั้งหลายผู้เยี่ยมในทางรถ ท่านทั้งหลายเป็น
ใครหนอ อันเครื่องอลังการประทับแล้ว มีกุณฑล นุ่งห่มงาม ผูก
พระขรรค์มีท้าวประทับด้วยแก้วไพฑูริย์แลแก้วมุกดาขึ้นอยู่ในรถ เหตุ
ไฉนชนทั้งหลายในมนุษยโลกจะรู้จักซึ่งท่านทั้งหลายได้ กษัตริย์ทั้ง ๓
องค์ได้ทรงสทชัย เสกเจดงเพอรถทรงนมัสการแล้วสถิตอยู่แล้ว จึงพระ
เจ้าอฏฐกราชเมื่อพระตรัสด้วยพระญานัน จึงตรัสคาถาที่ ๒ ว่า

อหฺมญฺชโก ภิมรโถ ปนายิ
กาลิงฺกราชา ปน อุกฺคโต อยิ
สุสฺสณฺณตานิ อีสํ ทสฺสนาย
อิธาคตา ปุจฺจติตาเยมฺห ปเลห ฯ

มีความว่า ข้าพเจ้าเป็นราชาชื่ออฏฐกร ก็ท่านพระองค์เป็น
ชาติตียชาติพระนามภิมรต ส่วนท่านพระองค์เป็นกษัตริย์พระนามกาลิงค
ราชผู้มีเคษานภาพเพื่องฟัง เป็นผู้มาในที่เพื่อพบพระฤษีทั้งหลาย

ผู้สำรวจก็แล้ว แลได้มาเพื่อจะถามปัญหาทั้งหลาย ลำดับนั้นพระ
อนิสสิสจึงกล่าวว่า มหาราช ก็แล้ว พระองค์ท่านทั้งหลายเป็นผู้เสด็จมา
ในที่ควรจะเสด็จมาแท้ ถ้าอย่างนั้นขอเชิญเสด็จทรงแล้วทรงพักแล้ว
เสด็จเข้าสู่อาศรมขท ทรงนมัสการหมู่ฤษีแล้วตรัสถามปัญหาพระ
ฤษีผู้ศัสตรา พระทนายทำการปฏิสันถารด้วยบรมกษัตริย์ทั้ง ๓ นั้นแล้ว
ยกหม้อน้ำควรรักม เช็ดหยาดน้ำแห่งนคุอากาศ เห็นท้าวสักกเทวราช
อันหม้อเทวคาหิอมล่อม ประทับนั่งอยู่บนคชช้างเอราวัณตัวประเสริฐเสด็จ
ลงอยู่ เมื่อจะเจรจากับท้าวเทวราชนั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๓ ว่า

เวหาบสั ตติชสี อนุตติกุเข
ปลทฐโน ปลเตเรเสว จนโท
ปฺจุณมิ ตํ เทว^(๑) มหานภาวํ
กถนติ ชานนติ มนุสสโลเก ฯ

มีความว่า ท่านเหาะลอยอยู่ในอัมพร ถึงพระจันทร์ลอยอยู่ท่าม
กลางฟ้าในวันที่ ๑๕ ฉะนั้น เทพเจ้าผู้มีอำนาจใหญ่ ชาติมะชดถามท่าน
ทำไฉนชนทั้งหลายในมนุษย์โลกจะรู้จักท่าน ฯ

ท้าวมีฆวานได้สดับค่านั้น จึงกล่าวคาถาที่ ๔ ว่า

ยมาหุ เทเวสุ สุขุมปติติ
มขวาติ ตํ อาหุ มนุสสโลเก
ส เทวราชา อิทมชฺฌปโตโต
สุสณฺณตานํ อีสํ ทสฺสนาย ฯ

มีความว่า ชนทั้งหลายในโลกมนุษย์ได้กล่าวซึ่งข้าพเจ้าได้ว่า
สุขุมยคี ในเทวาททั้งหลายได้กล่าวซึ่งข้าพเจ้านั้นว่า มหาวา ข้าพเจ้านั้น
เป็นเทวราชามาสู่นั้น เพื่อให้เห็นพระฤษีทั้งหลายผู้มาร่วมกันแล้ว ๆ
ลำดับนั้นพระอนันตสุตตาศกจึงกล่าวว่า มหาราช ค่ะแล้ว พระองค์จึงเสด็จ
มาภายหลัง จึงอธิษฐานว่าควรยกเข้าไปสู่อาศรม เกษมอันนั้นแล้ว
แจ้งความที่กษัตริย์ ๓ องค์แล้วทั่วสักกเทวราชจะเสด็จมาตามบัญชาแก่
พระมหาสัตว์ พระบรมโพธิสัตว์อันหนึ่งผู้แนวล้อมนั่งอยู่ณโรงกว้างใหญ่
พระราชาทัน ๓ องค์เสด็จมาทรงนมัสการหมู่พระฤษีแล้วประทับนั่งณที่
ควร ส่วนองค์ผู้มีวินัยที่เสด็จลงมา เข้าไปใกล้หมู่พระคายน ประคอง
อัญชลีขึ้นอยู่ ตรัสกะหมู่พระนักพรตแล้วทรงนมัสการ ตรัสคาถาที่
ครบ ๕ ว่า

ทุเร สุตา โน อัสโย สมากตา

มหิทธิกา อิติหิคุณุปปนา

วทุทามิ โว อริเย ปสนุนจิตฺโต

เย ชิวโลเกตุ มนุสฺสเสฏฺฐา ฯ

มีความว่า เหล่าพระฤษีของข้าพเจ้าทั้งหลาย ผู้มีฤทธิใหญ่
บริบูรณ์ด้วยคุณคืออิทธิมาพร้อมกันแล้วในสถานนั้น ปรากฏในที่ไกล
ข้าพเจ้ามีจิตตเลื่อมใส ขอไหวซึ่งท่านผู้เป็นเจ้าทั้งหลายผู้ประเสริฐใน
มนุษย์ในสัตว์โลกนี้ ท้าวสหัสในย่นตรัสกะหมู่พระคายนอย่างนั้นแล้ว เว้น
เสียซึ่งไทยแห่งอันหนึ่ง ๖ อย่าง ประทับนั่งณที่ควร ครั้นนั้นพระอนันตสุต

กายศเห็นท้าวสักกประทัยนั่งณที่ใต้ร่มแห่งหมู่พระฤๅษี จึงกล่าวคาถา
ที่ครบ ๖ ว่า

คนุโธ อีสัน จิรทุกขิตานัน
กายา จูโต กจฺนติ มาตุเตน
อโธ ปตฺติกมฺม สหสฺสเนตฺต
คนุโธ อีสัน อสุจิ เทวราช ฯ

มีความว่า กลิ่นแห่งพระฤๅษีทั้งหลายผู้ชราชรา ย่อมออกจาก
กายไปตามลม ท้าวสหสันทรว พระองค์จึงเสด็จกลับเสียบจากที่นั่ง ท้าว
เทวราช เพราะว่ากลิ่นแห่งพระกายศทั้งหลายไม่สะอาด ท้าวสักกินทร
เทวราชได้ทรงสทกัยคำนั้น จึงตรัสคาถาคือไปอีกว่า

คนุโธ อีสัน จิรทุกขิตานัน
กายา จูโต กจฺนตุ มาตุเตน
วิจิตฺตปฺปณํ สุรภิว มาถิ
คนุธึ เอตํ ปาณฺณิงขาม ภนฺเต
น เหตุถ เทวา ปณฺณิกลสฺสณฺณิโน ฯ

มีความว่า กลิ่นแห่งพระกายศทั้งหลายผู้ชราชรา จึงออกจาก
กายไปตามลมเกิด ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายย่อมจำนงซึ่งกลิ่นนั้น
ทุกพระองค์ก็ไม่มีซึ่งมีบุบผชาติอันวิจิตร มีกลิ่นอันดี เพราะว่าเทวตา
ทั้งหลายมีความสำคัญในกลิ่นนั้นว่าปณฺณิกลหามิได้ ครั้นตรัสอย่างนั้นแล้ว
จึงตรัสว่า พระอนุสิสฺสผู้เจริญ ข้าพเจ้ามีอุทสาหะใหญ่ไค้มาเพื่อจะถาม

ขณฺหา ขอนางนงทำโอกาสแก่ข้าพเจ้า ฯ พระอนลิสฺสได้ฟังคำแห่ง
ท้าวสุชัยยก็ จึงลุกจากอาสน์ เมื่อจะยังหม่อมพระฤๅให้ทำโอกาส จึง
กล่าวคาถาทั้ง ๒ ว่า

ปฺรินทโท ภูตปติ ชสฺสลี
เทวานมินโท มนฺวา สุชมปติ
ส เทวราชา อสุร (คณ) ปุปมทุทโน
โอกาสมากงฺขติ ปญฺห ปุจฺฉิตฺติ ฯ
โก เนวเมสํ อิตฺ ปณฺทิตานํ
ปญฺเห ปุญฺโง นปฺเณ พยากริสฺสติ
ติณฺณณฺจ รณฺถํ มนฺชาธิปานํ
เทวานมินทสฺส จ วาสวสฺส ฯ

มีความว่า ท้าวปฺรินทโท มนฺวา สุชัยย เป็นเจ้าแห่งภูตกายมียศ
เป็นใหญ่แห่งเทวคา เป็นท้าวเทวราชผู้ยับยั้งซึ่งหม่อมสุรนั้น ย่อมทรง
หวังซึ่งโอกาสเพื่อตรัสถามขณฺหา บรรดาพระฤๅผู้เป็นบัณฑิตเหล่านั้น
ในที่นี้ใครเล่าหนอ จักพยากรณ์ซึ่งปัญหาทั้งหลายอันละเอียดพิชรม
กษัตริย์ทั้ง ๓ แลท้าววาสวาผู้เป็นใหญ่แห่งเทวคาตรัสถาม ฯ หม่อมพระ
ฤๅได้สยบคํานั้นจึงกล่าวว่า อนลิสฺสผู้นี้รทกซ์ ท่านพดประคยบทกลย็น
อยู่บนแผ่นดินก็แลไม่เห็นแผ่นดิน ยทกลอนนออกจากพระสรภังคศาสดา
ใครเล่าจะสามารถกล่าวแก้ขณฺหาแก่พระราชาทัง ๔ กล่าวฉะนี้แล้วจึง
กล่าวคาถาว่า

อัย อิติ สรรพโค ตปสส์

ยโต ชาโต วีรโต เมถุนสุมา

อาจารย์ปุตโต สุวินิตฺโร

โส เตสํ ปณฺหานิ วิทยากริสฺสฺสตี ฯ

มีความว่า พระฤษีนามว่าสรรพโคผู้มีตบะนี้ เป็นผู้เว้นแล้ว
จากอสังกรรมตั้งแต่เกิดมา เป็นบุตรแห่งพระอาจารย์คือปุตโต ซึ่ง
เป็นพระอาจารย์ของพระเจ้าพาราณสี ผู้ได้ฝึกฝนดีแล้ว พระฤษีนั้นจัก
พยากรณ์ปัญหาของพระราชาราชานัน ฯ ครั้นหมู่พระฤษีกล่าวดังนี้แล้ว
จึงกล่าวต่อไปว่า อนัสสิสฺสผู้มีทุกข กวักท่านและจงไหว้พระศาสดาแล้ว
เชิญพระศาสดาให้ทำโอกาสเพื่อตอบปัญหาที่ท้าวสักกะตรัสถาม ตาม
คำของหมู่พระทบาศ พระอนัสสิสฺสรับคำว่าสาธุ แล้วไหว้พระอาจารย์
เมื่อจะเชิญพระอาจารย์ให้ทำโอกาส จึงกล่าวคาถาเป็นลำดับว่า

โกณฑนฺทสฺส ปณฺหานิ วิทยากริหิ

ยาจนฺติ ตํ อิตฺโธ สาธุรปํ

โกณฑนฺทสฺส เอโส มนุเชสฺส สมฺโม

ยํ วุฑฺฒมาจฺจนฺติ เอส ภาโร ฯ

มีความว่า พระศาสดาผู้โกณฑัญญวงศ์ ขอท่านพยากรณ์ซึ่ง
ปัญหาทั้งหลาย พระโกณฑัญญ เพราะพระทบาศทั้งหลายที่ด้อย่อม
วิงวอนซึ่งบุรุษผู้เจริญด้วยปัญญา ผู้เป็นที่มาแห่งสภาวะธรรม คือ
วิสัยนาปัญหาซึ่งมีอยู่ในมนุษย์ ฯ

ลำดับนั้นพระมหาบุรุษเมื่อจะทำโอกาสจึงกล่าวคาถาเป็นลำดับว่า

กตาวกาสา ปุจฉนตุ โภณโต
 ยักนิจิ ปณหิ มนสาภิปติติ
 อหิ หิ ติ ติ โว วิทยากริสฺส
 ฌตฺวา สยิ โลกมิมิ ปรณจ ๑

มีความว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย โอกาสเราทำแล้ว ขอท่านผู้
 เจริญทั้งหลายถามเถิด ซึ่งปัญหาอันเทวตาแลมนุญยปรารธนาณะเพาะ
 แล้วด้วยใจ เพราะว่าอาตมะไถ้ทวายซึ่งโลกนี้แลโลกหน้าเอง จักพยากรณ์
 ซึ่งปัญหานี้ ๆ แก่ท่านทั้งหลาย ๑ ครั้นโอกาสอันพระสรลังกาศาได้
 ทำแล้วอย่างนี้ ท้าวสหิสในยงศรีวิธามัญหาททรงแต่งแล้ว ๑

ตมตฺถิ ปกาเสนโต สติลา อาห สมนเตจฺพรศาศคาจวรมเษ
 จะทรงประกาศความในยงศรีวิธามัญหาทว่า

ตโต จ มฆวา สกโก อุตฺถทสฺสึ ปุรินฺทโท
 อปุฉนิ ปจฺมํ ปณฺหิ ยณฺจาสิ อภิปติติ ๑
 กิสุ วธิตฺวา น กทาจิ โสจติ
 กิสฺสปปหานํ อิสโย วณฺณยนฺติ
 กสฺสึช วุตฺติ ผรุสํ ขเมถ
 อกฺขาหิ เม โภณฺทณฺณ เอตมตฺถิ ๑

มีความว่า ลำดับนั้นท้าวมฆวาสักกเทวราชปุรินทผู้มีปรกติเห็น
 ประโยชน์ คริสฺตามซึ่งปัญหาที่แรก อันเป็นของที่เทวตาแลมนุญย
 ปรารธนาณะเพาะแล้วว่า บุคคลมาเสียซึ่งอะไรย่อมไม่เสว้าใครกในกาล
 ไหน ๆ พระณฺฑีทั้งหลายย่อมสรรเสริญซึ่งความละเสียซึ่งอะไร บุคคล

ย่อมทนต่อคำหยามที่ใครในโลกนี้กล่าว พระโกณฑัญญ์ ขอท่านบอก
ความนี้แก่ข้าพเจ้า ฯ

ท้าวสักกทศสัทธามซึ่งยัญหา ๓ ข้อด้วยคาถาหนึ่ง โยซึ่งหน้าแต่นั้น
พระมหาบุรุษเมื่อจะกล่าวแก่ จึงกล่าวคาถาว่า

โกธั วริตฺวา น กทาจิ โสจติ

มกฺขปฺปหานํ อิสฺสโย วณฺณยนฺติ

สพฺเพสํ วุตฺตํ ฝรุสํ ขเมก

เอตํ ขนฺตี อุตฺตมมาหุ สนฺโต ฯ

มีความว่า บุคคลผู้ซึ่งความโกรธย่อมไม่เสร้าโคกในกาลไหน ๆ
พระฤษีทั้งหลายย่อมสรรเสริญซึ่งอันละเอียดซึ่งความลบล้าง บุคคล
ย่อมทนซึ่งคำหยามที่ชนทั้งหลายกล่าว สักกบุรุษทั้งหลายย่อมกล่าวซึ่ง
ความทนนั้นว่าอุดม ฯ

อธิบายความแห่งคาถานี้ว่า บุคคลเมื่อเสร้าโคก ก็ย่อมเสร้าโคก
เพราะแค้นจิตตนเอง ความเสร้าโคกเพราะความไม่โกรธจะมีแต่ไหน
ด้วยเหตุนี้จึงว่าบุคคลผู้ซึ่งความโกรธเสียแล้ว ย่อมไม่เสร้าโคก
ในกาลไหน ๆ พระฤษีทั้งหลายย่อมสรรเสริญซึ่งความละเอียดซึ่งความ
ลบล้างคือความเป็นคนออกตัณญ์ มีอันลบล้างคุณที่ชนอื่นทำแก่ตนเป็น
ลักษณะ บุคคลย่อมทนซึ่งคำหยามของชนเลวทราม ชนมีในท่ามกลาง
แลชนนอกฤษี ไยราณบัณฑิตย่อมกล่าวซึ่งชนคินนี้ว่าสูงสุด ฯ

ท้าวสักกทศสัทธามว่า

สกุทา อุภินัน วณัน ติดิทธิขัตติ
สทิสสุส วา เสนุจตรสุส วาปี
กถิ นุ หีนสุส วโจ ขเมถ

อกุขาหิ เม โกลนุทณณ เอตมตถิ ฯ

มีความว่า บุคคลอาจเพื่อจะทนต่อคำของชนทั้ง ๒ คือ บุคคลผู้
เช่นกับตน แลบุคคลผู้ประเสริฐกว่าตน แต่ทำไมหนอบุคคลยอมทน
ต่อคำของชนเลวทราม พระโกลนุทณณ ขอท่านบอกซึ่งความนั้นแก่
ข้าพเจ้า ฯ

โดยอธิบายว่า ปัญหาทั้ง ๒ ท่านกล่าวแก้แล้ว แต่ปัญหาอีก
อันหนึ่งไม่จับใจของข้าพเจ้า ทำไมบุคคลอาจเพื่อจะทนซึ่งคำแห่งชนผู้
เลวทรามกว่าตน ขอท่านบอกซึ่งความนั้นแก่ข้าพเจ้า ฯ

พระสรภังคมหาบรมจึงกล่าวตอบว่า

ถา หิ เสนุจตรสุสวโจ ขเมถ

สารมุกเหตุ ปน สาทิสสุส

โย จิธ หีนสุส วโจ ขเมถ

เอตติ ขนตติ อุตตมมาหุ สนโต ฯ

มีความว่า บุคคลยอมทนต่อถ้อยคำแห่งบุคคลผู้ประเสริฐกว่าก็
เพราะความกลัว แต่บุคคลยอมทนต่อถ้อยคำแห่งบุคคลผู้เช่นเดียวกัน
เพราะเห็นโทษในเหตุเครื่องปรารภพร้อม (คือความขัดแย้งกัน) บุคคล

ผู้ใดในโลกนี้ยอมทนต่ออภัยคำแห่งชนผู้ต่ำช้า สัตบุรุษทั้งหลายกล่าว
 ชื่นชมนิยของบุคคลผู้นั้นนั้นว่าสูงสุด ฯ

โดยอธิบายว่า ไบรณภยนิยัตติยอมกล่าวซึ่งชั้นดีคือความทนต่อ
 คำของบุคคลต่ำช้าโดยคุณสมบัติมีชาติเป็นต้น ว่าเป็นความอดทนอย่าง
 สูงสุด ก็แต่ความทนเพราะความกลัวแต่บุคคลผู้ประเสริฐกว่า โดย
 คุณสมบัติมีชาติเป็นต้น หรือเพราะเห็นโทษในเหตุเครื่องปรารภพร้อม
 มีเหตุที่ยิ่งกว่ากิจที่ทำเป็นลักษณะแห่งบุคคลผู้เช่นเดียวกัน ชั้นดีนั้นหา
 ชื่อว่าอริยาสนชั้นดีไม่ ฯ เมื่อพระมหาสัตว์กล่าวอย่างนี้ ท้าวสักกเทวราช
 จึงตรัสกะพระมหาสัตว์ว่า ท่านผู้เจริญ ท่านกล่าวว่า บุคคลยอมทนต่อคำ
 หยามอันชนทั้งปวงกล่าว นักปราชญ์กล่าวว่าความทนนั้นว่าอุดม ทั้งนี้ใน
 ก่อน บัณฑิตกล่าวว่า บุคคลผู้ใดในโลกนี้ทนต่อคำแห่งคนเลวทราม
 นักปราชญ์กล่าวว่าซึ่งความทนนั้นว่าอุดม ทั้งนี้ อภัยคำของท่านมีในภาย
 หลังยอมไม่สมกับอภัยคำมีในก่อน ครั้นนั้นพระมหาสัตว์จึงกล่าวตอบว่า
 ท้าวสักกะ คำมีในภายหลังอาตมาะกล่าวด้วยสามารถแห่งอันรู้ว่า คน
 เป็นคนเลวทรามแล้วทนต่อคำหยามแห่งคนเลวทรามนั้น ก็บุคคลไม่อาจ
 จะทราบซึ่งความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ประเสริฐเป็นต้น ด้วยอาการสัก
 ว่าเป็นรูป เพราะเหตุนี้อาตมาะจึงได้กล่าวคำที่มีในก่อน เมื่อจะประกาศ
 ซึ่งความที่แห่งภาวะแห่งสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ประเสริฐเป็นต้น เป็นของอัน
 บุคคลจะพึงรู้ ได้โดยยาก ด้วยอาการสักว่าเป็นรูป ยกเสียแต่อยู่ร่วม
 กัน กล่าวถึงแล้ว จึงกล่าวคาถาว่า

กถิ วิชฌณา จตุมณฺธิ รุปี
เสณฺธิ สิริกขิ อถวา วิหัง
วิรุปรุเปณ จรณฺติ สนฺโต
ตสฺมา หิ สพฺเพส วโจ ขเมถ ฯ

มีความว่า ทำไฉนบุคคลจะพึงรู้แจ้งซึ่งบุคคลผู้ประเสริฐกว่า
บุคคลผู้เช่นเดียวกันแลบุคคลผู้ทรามกว่า ซึ่งมีรูปอันอธิบายถ ๔ กำย
แล้ว เพราะว่าบุคคลผู้มีสันดานระงับแล้วย่อมประพฤติดุ้อยู่ด้วยรูปแห่ง
บุคคลผู้ทรามก็มี เพราะเหตุนั้นและบุคคลควรทนต่อคำแห่งชนทั้งปวง ฯ
ท้าวโกษีย์ได้ทรงฟังคำนั้นก็สันตสย จึงอาวธนาว่า ท่านผู้เจริญ ท่าน
จงกล่าวอาณิสสแห่งชนคนแก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย พระมหาบุรุษจึงกล่าว
คาถาว่า

น เหนตมคฺคิ มหคฺปิ เสนา
สราชิกา ยฺชณฺมานา ลเภถ
ยิ ขนฺติมา สปรุริโส ลเภถ
ขนฺติพลสฺสุปสมนฺติ เวรา ฯ

มีความว่า เสนาใหญ่พร้อมด้วยพระราชาเมือรบกันย่อมไม่ได้ ซึ่ง
ความเจริญ (คือความไม่ค้ำเค้นเพราะระงับเวร) ที่สัถยบุรุษผู้มีขันติได้
เพราะว่าเวรทั้งหลายย่อมเข้าระงับด้วยกำลังแห่งขันติ ฯ ครั้นเมื่อคุณแห่ง
ขันติอันพระมหาสัตว์กล่าวอย่างนี้ พระราชาทั้ง ๓ ทรงคิกกันว่า ท้าว
เทวราชตามบัญชาของตน ย่อมไม่ให้ ซึ่งโอกาสเพื่อจะถามแก่เราทั้ง
หลาย ท้าวฆมวานทรงทราบพระอัธยาศัยแห่งกษัตริย์ทั้ง ๓ นั้น จึงยก

ปัญหาทั้ง ๕ ที่ทรงแต่งไว้ก่อน เมื่อจะตรัสถามซึ่งความสนเท่ห์แห่ง
กษัตริย์ทั้ง ๓ จึงกล่าวคาถาว่า

สุภาสิตนเต อนุโมதியาน
อญฺณนํ ปุณฺณามิ ตทฺธิชม พุรุหิ
ยถา อหุ ทณฺฑเก นาลิกโร
อถชฺชโน กลาพุ จาเป ราชา
เตสํ คตฺติ พุรุหิ สุปาปกมฺมินิ
กตฺตูปปนฺนา อีสํ วิเหฐกา ฯ

มีความว่า ข้าพเจ้าอนุโมทนาซึ่งถ้อยคำที่ท่านกล่าวก็แล้ว จะถาม
ปัญหาอื่นของท่านต่อไป เชิญเถิดขอท่านจงกล่าว พระราชามีนามว่า
กณฺฑกเก นาลิกโร ชยชนะ แลกลาพุ ได้มีแล้วด้วยประการใด ขอ
ท่านจงกล่าวซึ่งคดีแห่งพระราชาทอง ๕ ผู้มีกรรมอันเป็นยาปนกันนั้นด้วย
ประการนั้นว่า พระราชาทอง ๕ นั้นเบียดเบียนพระฤษีทั้งหลายเกิดแล้ว
ในที่ไหน ?

พระบรมโพธิสัตว์เมื่อจะวิสัชนาปัญหาแห่งท้าวสักกะ จึงกล่าวคาถา
๕ คาถาว่า

กิสํ หิ วจฺจํ อวภูริย ทณฺฑเก
อฺจุณฺณนฺนฺมโล สชโน สรณฺโฑ
กุกฺกุณฺนาเม นิรยมฺหิ ปฺจุจติ
ตสฺส ผลฺลิจฺจกา นิปตฺนฺติ กาเย ฯ

โยสณฺณเต ปพฺพชิตฺเต อเหฐยิ^(๓)

ธมฺมํ ภณฺณเต สมณฺเณ อหุสฺสเก

ตํ นาลิกิริ สุนฺหา ปฺรคฺค

สงฺกมฺม ขาทนฺติ วิณฺนทฺมานํ ฯ

อถชฺชโน นิริเย สติสฺสเล

อวิโร ปติโต อหุสฺสปาโท

องฺคิรํสํ โคตมํ เหนฺฐยิตฺวา

ขณฺตี ตปสฺสํ จิรพฺรหฺมจารี ฯ

โย ขณฺทโส ปพฺพชิตํ อเจทยิ

ขณฺตี วทนฺตี สมณฺเณ อหุสฺสํ

กลาฬุจํ อปฺปชช ปฺลจติ

มหาปตานิ กญฺจํ ภยานํ ฯ

เอตานิ สุตฺวา นิริยานิ ปณฺเขตฺโต

อณฺณานิ ปาปํมฺหิตฺตานิ เจตฺถ

ธมฺมณฺจเร สมณพฺรหฺมณฺเสสุ

เอวํ กโร สกฺกมฺเปติ ชานํ ฯ

มีความว่า พระราชาพระนามทณฺฑกัได้เริ่บรายกลัโทษณพระฤษี
 ชอกัสวณฺแล้ว เป็นผู้นมีมูลอันขาดแล้ว ทั้งประชาชนทั้งแวนแคว้น ย่อม
 ไหม้อยู่ในรณชอกุกุกูล ถ่านเพลิงทั้งหลายย่อมตกกลงบนพระกายแห่ง
 พระราชานัน ฯ พระราชาพระนามนาฬิกิริได้เียบยเียบยบวรพชิต

(๑) อู อวณฺจย ? อจฺเจทยิ

ทั้งหลายผู้สำรวมแล้ว กล่าวธรรมอยู่ เป็นผู้ระงับยาป เป็นผู้ไม่ประทุษร้าย
 สุนัขทั้งหลาย ในโลกอื่นประชุมกันเกี่ยวกันซึ่งพระราชาณาฬิกระนั้น ผู้
 คั่นรณอยู่ ฯ อนึ่งบรมกษัตริย์พระนามอชุตุนะเป็นผู้ มีพระเคียรในเบื้องต่ำ
 มีพระบาทในเบื้องบนตกในนรกชอสตติสละ เพราะได้เบียดเบียนซึ่ง
 พระโคตมฤชชองคัรต ผู้ชอกตน ผู้มีทบะ ผู้ประพฤติพรหมจรรย์มา
 นาน ฯ กษัตริย์พระนามกลาฟูโตได้เชิดชงบรรพชิตชอนันตีว่าที่ผู้สมณ
 ไม่ประทุษร้ายให้เป็นท่อน พระเจ้ากลาพราชันยังเกิดใหม่อยู่ในนรก
 ชอชวจอนรอนใหญ่เป็นทมาแห่งภยันนเณรอน ฯ

บัณฑิตไท่สัทขัซึ่งนิรบายาเยเหล่านี แลนิรบายาเยอื่นที่ชั่วช้ายิ่ง
 กว่านี้แล้ว ควรประพฤติธรรมในสมณพราหมณ์ บัณฑิตผู้กระทำ
 อย่างนี้ย่อมบังเกิดในสวรรค์ ฯ

อธิบายความแห่งตราทั้ง ๕ นั้นแต่ในที่ควรตั้งข้อไปนี้ พระเจ้า
ทนต์ก็ให้ลอบกลัโทยในสรีระภายในแห่งพระคชสีภักตด้วยอินดัมพระ
เซพระแลไม้ชำระพระหนต ก็เป็นผู้มีมูลอันชากพร้อมทั้งราชบริพาร ทั้ง
รัฐมณฑล อุปยัตในนครชอกกุกุลด้วยควาว่าแท้จริง ประมาณ ๓๐๐
โยชน์ตั้งอยู่พร้อมโดยกัลป ถ่านเพลิงมีเปลวอันปราศตกลงบนพระ
สรีราพพแห่งพระราชาชนัน ๖ ได้ยินว่าเมื่อพระราชาชนันจมอยู่ในกุก-
กุลนรานั้น ถ่านเพลิงอันร้อนย่อมเข้าไปโดยทวารทั้ง ๘ ถ่านเพลิง
ก็อันใหญ่ ๆ ตกลงบนพระเศียร ในกาลเมื่อถ่านเพลิงตก พระสรีระ
ทั้งสิ้นย่อมลุกโพลงประทุได้ประทับอันลุกโพลงอยู่นั้น เวหนามักำลัง
ย่อมเย็นไป พระราชาชนันไม่อาจทรงกลั้นกริ่งใหญ่ ๖ พระสรวงภคศาสดา

จึงทำลายแผ่นดินสำแดงพระราชโหม้อยู่ในรณนั้น มหาชนสั้กั้กั้
พระมหาสั้กั้ทราบายว่ามหาชนกลั้วย่างยั้ง ก็ยังรณนั้นให้ห้ายไป ฯ

ส่วนพระเจ้านาฬิกั้รณั้ กั้ได้ ยินมาว่าเสวยราชในทันตปุรนคร
แคว้นกาลิงครรัฐ มีพระมหากาบายคองคั้หนึ่งมีบริวารแควคั้ลั้มประมาณ ๕๐๐
มาจากหิมวันตประเทศ อาศรัยอยู่ในราชอุทยาน สำแดงธรรมแก่
มหาชน อนาคตั้ทั้งหลายทูลพระเจ้านาฬิกั้รณั้ว่า มีพระธรรมิกกาบายค
อยู่ในราชอุทยาน ก็พระราชานั้เป็นธรรมิกราชครของราชสมบัติโดย
ธรรม ครันอนาคตั้ทูลสรรเสริญพระคาบศ พระองค์กั้ทรงคิคว่า เรา
จักฟังธรรม จึงเสกั้ไปอุทยานมีสั้การพระณั้แล้วประทับนั่งอยู่ พระ
นักพรตทำปฏิสนั้ถารด้วยพระราชา กั้กล่าวว่า พระองค์ครของราชสมบัติ
โดยธรรมหรือ ไม่เยือกเย็นพิระชาบายกรั้แลหรือ พระราชาถั้กรั้ว
ทรงดำริหวัว่า ขวิลโกณั้ชรอยระกั้ลาวไทยของเรในลั้นั้กั้ชาวเมือ
มานมนาน ชั้งเกิดระไ้ไ้เห็นกัน จึงทรงนิมนั้ว่า พุ้งนี้ท่านทั้งหลาย
จงมาสั้ประตวั้ของข้าพเจ้า รุ้งขึ้นให้เอาภาชนะเต็มด้วยคดเก้า บรร
ลงในภิกขาภาชนะแห่งพระณั้ทั้งหลายผู้มาแล แล้วให้บิคั้ประตวั้ ให้
คิด้วยพลองแลท่อนเหล็กให้คั้ระแห่งพระณั้ทั้งหลายแตก แล้วให้
บิขฎาครามา ให้สนั้ชั้ทั้งหลายกั้กั้กัน ก็เข้าไปสู่แผ่นดินชั้งแยกออกใน
ทันนั้เอง ยังเกิดในสนั้ขั้มหานรก พระสั้ระของพระราชานั้ ๓ คาวุค
ลั้กั้ยั้นั้มีสนั้ชั้พรณ ๕ ตัวใหญ่ ๆ เท้าชั้งใหญ่ คิติดตามกั้พระราช
นั้ ให้ลั้มลงณแผ่นดินเหล็กหนา ๘ โยชนั้อันลुकโพลง ทั้งเขา ๆ ให้
เต็มปากเคียวกั้พระราชานั้ คั้รณอย พระมหาบุรุษทำลายแผ่นดินให้

แยกออกลำแดงซึ่งนรกกนั้น ทราบว่ามหาชนกล้วแล้วก็ให้อันตรธาน
หายไป ฯ

ส่วนพระเจ้าอัชชนะไค ยินว่าเสวยราชในเกกราชธานีในมหิสกรรัฐ
เสด็จสู่ที่ฆ่าเนื้อ ได้ฆ่าเนื้อทั้งหลาย เสวยเนื้อแห่งมฤคที่สกในถ้ำ
เพลิง วันหนึ่งทรงทำขุมในสถานที่มาแห่งเนื้อ เสด็จขึ้นทอดพระ
เนตรเนื้อทั้งหลายอยู่ กาลนั้นพระคายนามว่า อังครส ขึ้นขึ้น
หมากเมาต้นหนึ่งในที่ใกล้แห่งพระราชานัน เลื้อยเก็บผลแห่งหมากเมา
แล้วปล่อยกิ่งที่ผลเลื้อยเก็บแล้วไป มฤคทั้งหลายมาถึงทันนั้นก็หนี
ไปด้วยเสียงแห่งกิ่งไม้ที่ปล่อยไป พระราชากริ้วทรงยิงพระคายนั้น
ด้วยพระแสงศรกำซาบยาพิษ พระคายนนั้นก็ตกลงลงศีรษะกระแทก
คอไม่อันแข็งเข้า ก็ทำกาลกิริยาที่ปลายไม้อันแข็งแหลมนั่นเอง ขณะ
นั้นพระราชาก็เข้าไปสู่แผ่นดินซึ่งแยกออกเป็น ๒ ภาคบังเกิดในสคติสุล
นิรยายาย พระกายสูงประมาณ ๓ ศอก นายนิรยายาลในนรกกนั้น
ทูลทักด้วยอาวุธอันลุดโลง แล้วให้ขึ้นสู่ภูเขาเหล็กอันลุดโลง กาล
เมื่อพระราชานันทรงสถิตบนยอดบรรพตลมย่อมประหาร พระราชา
นั้นตกลงด้วยลมที่ ขณะนั้นหลาวเหล็กอันลุดโลงใหญ่เท่าท่อน
ตาล ก็ตั้งขึ้นจากภายใต้แห่งแผ่นดินเหล็กอันลุดโลงหนา ๘ โยชน์
พระราชานันก็เอาพระเคียวกระแทกปลายหลาวเข้า หลาวก็เสียบไว้
ขณะนั้นประตึกลุดโลง หลาวแลพระกายก็ลุดโลง พระราชานัน
ร้องใหญ่ไหม้อยู่ในที่นั้น พระบรมโพธิสัตว์ทำพสุธาคลให้แยกออก
เป็น ๒ ภาค ลำแดงนรกกนั้น ทราบว่ามหาชนกล้วแล้วก็ให้หายไปเสีย ฯ

ส่วนพระราชพระนามกลาฟุได้เชือกมื่อเท้าทั้ง ๔ หละยมกแห่ง
พระฤษีชื่อนันตีวาที ผู้รับขบปากความฉกมิได้ กระทำให้เป็นท่อน
น้อยท่อนใหญ่ แล้วให้เขียนด้วยหวาย ๒ เส้นพันที่ ให้รับชฎาคร่า
มา ให้นอนคู้ เอาพระปายณประหารที่หลัง ได้ทำให้ถึงทกขเวทนา
ใหญ่ พระเจ้ากลาฟุก็ยังเกิดในอวิจรกอันเสวยทุกขกัลล้าแข่ง ไหม้อยู่
ในภายในเปลวไฟทั้ง ๖ เรื่องของพระเจ้ากลาฟุท่านกล่าวไว้ ในขันตี
วาทิชาคกโดยวิตถาร

กลุบุตรผู้ยัณตีศรีแจ้งว่า นิรยาบาย ๔ น พระราชา ๔ องค์นี้
เกิดในนรกสันเขิงเท่านั้นห้ามมิได้ อันที่แท้แม่นรกอื่น ๆ พระราชาองค์
อื่น ๆ ยังเกิดในนรกก็มีถมไป ก็พึงประพฤติธรรมในสมณพราหมณ์
คือให้ตบจำ จักการรักษายोगกันโดยธรรม เมื่อทำอย่างนี้จะได้
อุปบัติในสุคติโลกสวรรค์ ๑ เมื่อพระมหาสัควแสดงที่แห่งพระราชาทัง
๔ องค์เกิดอย่างนั้นแล้ว กษัตริย์ทั้ง ๓ องค์ก็สิ้นสงสัย ๑

ลำดับนั้นท้าวสักกิณทรเทวราชเมื่อจะตรัสถามปัญหา ๔ ข้อที่ยัง
เหลืออยู่ จึงตรัสถามว่า

สุภาสิตนุเต อนุโมทียาน
อณฺณนุตฺติ ปุจฺฉามิ ตทิจฺฉ พุริ
กถวีสึ สัลลนุตฺติ วทนฺติ
กถวีสึ ปณฺณนุตฺติ วทนฺติ
กถวีสึ สปปุริสฺสิ วทนฺติ
กถวีสึ โน สิริ โน ชหาติ ๑

มีความว่า ข้าพเจ้านโมทนาซึ่งถ้อยคำที่ท่านกล่าวมาแล้ว ๖
 ตามขณฺฑ์ขึ้นกระถานต่อไป ขอเชิญท่านจงกล่าวขณฺฑ์นั้น บัณฑิต
 ย่อมกล่าวซึ่งบุคคลมีคุณธรรมอย่างไร ว่าบุคคลมีศีล บัณฑิตย่อม
 กล่าวซึ่งบุคคลมีคุณธรรมอย่างไร ว่าบุคคลมีปัญญา บัณฑิตย่อม
 กล่าวซึ่งบุคคลมีคุณธรรมอย่างไร ว่าสัตตยรม สิริย่อมไม่ละเสียซึ่งบุคคล
 มีคุณธรรมอย่างไรหนอ ๑ พระบรมโพธิสัตว์เมื่อจะกล่าวแก้ท้าวสักกะ
 ได้ภณิก ๔ คาถาว่า

กาเบณ วาจา ย จ โยธ สณฺณโต
 มนสา จ กิณฺจ น กโรติ ปาปํ
 น อตฺตเหตุ อติกํ ภณฺณาติ
 ตถาวริ สลฺลวณฺตํ วทนฺติ ๑
 คมฺภีรปณฺหํ มนสา วิจฺจนฺตยํ
 น จาหาตี คมฺม กโรติ ลุฑฺฒํ
 กาลาคตํ อตฺตปทํ น วิณฺจติ
 ตถาวริ ปณฺณวณฺตํ วทนฺติ ๑
 โย เว กตณฺณ กตเวทิ ชีโร
 กลฺยาณเมตฺโต ทพฺพหตฺตํ จ โหติ
 ทุกฺขิตสฺส สกฺกจฺจ กโรติ กิณฺจํ
 ตถาวริ สปฺปฺริสํ วทนฺติ ๑
 เอเตหิ สพฺเพหิ कुณฺहेปโต
 สทฺธโร มุทุ สวิภาคี วทณฺณ

สงคาหกิ สขิลิ สณฺหาจิ

ตถาวชิ โน สิริ โน ขหาติ ฯ

มีความว่า บุคคลผู้ใดในโลกนี้เป็นผู้สำรวมแล้วด้วยกายด้วยวาจา
แลด้วยใจ ย่อมไม่ทำบาปน้อยหนึ่ง แลย่อมไม่กล่าวคำเท็จเพราะเหตุ
แห่งตน นักปราชญ์ย่อมกล่าวซึ่งบุคคลมีคุณธรรมอย่างนั้นนั้น ว่า
บุคคลมีศีล ฯ บุคคลผู้ใดศึกษาซึ่งปัญหาคือใจ ย่อมไม่กระทำความชั่วกรรม
อันไม่เกือกกลึง อันหยาบช้ำ แลไม่ยังยักคือประโยชน์อันมาถึงแล้ว
ตามกาลให้เสื่อม นักปราชญ์ย่อมกล่าวซึ่งบุคคลนั้นว่าบุคคลมีปัญญา ฯ
บุคคลใดเป็นผู้มีกตัญญูตถะที่ผู้มีปัญญา เป็นผู้ที่มีคุณงาม เป็นผู้รักที่มั่น
ย่อมทำสิ่งกิจโดยเคารพแก่บุคคลผู้ถึงตถะ นักปราชญ์ย่อมกล่าวซึ่ง
บุคคลมีคุณธรรมนั้นนั้นว่าบุคคลมีสันดานระงับแล้ว ฯ บุคคลใดถึงแล้ว
โดยคุณธรรมทั้งปวงเหล่านี้ เป็นผู้มีศรัทธา เป็นผู้ไม่ปรกติกกล่าวช้อนหวาน
เป็นผู้จำแนกพร้อม เป็นผู้รู้ด้วยคำที่ยากกล่าว สิริย่อมไม่ละซึ่งบุคคล
มีคุณธรรมนั้นนั้นแหละ ผู้สงเคราะห์ผู้กล่าวช้อนหวาน ผู้กล่าวละเอียก ฯ

อธิบายความแห่งคาถาทั้ง ๔ นั้นว่า บุคคลใดย่อมไม่ทำบาปน้อย
หนึ่งด้วยอำนาจแห่งทวารทั้ง ๓ อันประพฤติกิแล้ว แลย่อมไม่กล่าว
เหลวแหละ เพราะเหตุตน ผู้อื่น ทวิพย บศ แลลาภ ฯ ซึ่งว่า
ไม่กล่าวเหลวแหละก็สำเร็จด้วยจิตตทวารที่เป็นสัจจิต ก็แต่กล่าวซ้ำอีก
ก็เพื่อจะแสดงความจริงที่มุตสาทาเป็นธรรมอันหนักว่า บุคคลผู้มีปรกติก
กล่าวช้อนหวานจะไม่ทำบาปไม่มี ดังนั้น นักปราชญ์ย่อมกล่าวบุคคลมีคุณธรรม
นั้นนั้นว่าเป็นคนมีศีล ฯ

บุทคลใดที่ซึ่งบัญญัติอันลึกโดยอรรถหรือยาพิ เช่นบัญญัติหามาแล้ว
ในสตุทฺทสุตฺตชาตกและอุมมกุคฺคชาตก ก็แก่งคลงคตซึ่งความ สามารถจะ
กล่าวทำให้ปรากฏ คนผู้วิเศษยังพระจันทร์พันดวงยังพระอาทิตย์พันดวง
ให้ปรากฏณนั้น ย่อมไม่ทำซึ่งกรรมอันล่วงประโยชน์เกือกุลสาหัส
เมื่อจะยังอรรถนให้แจ้ง บัณฑิตควรจะกล่าวถึงปัญหาที่ว่ามีว่า บัณฑิต
ย่อมไม่ทำกรรมเป็นบาป เพราะเหตุสุขแห่งตน สัตบุรุษแม้อันทุกข์
ถูกต้องพลาตพลั้งแล้ว ย่อมไม่ละกรรมเพราะความพอใจหรือความ
ประทุษร้าย ณ ๑ เมื่อยังทานให้บริบูรณ์ด้วยศรัทธา กาลนเป็นกาล
ควรให้ทาน กาลนเป็นกาลตรกษาศิล กาลนเป็นกาลตรกษายุโยธ
กาลนเป็นกาลที่ตงอยู่ในสวรรค์ กาลนเป็นกาลที่ระบวรพชา กาลน
เป็นกาลที่จะทำสมณธรรม กาลนเป็นกาลที่จะประกอบวิยัสสนาวาร
ชื่อว่าไม่ยังขบคตประโยชน์อันมาถึงตามกาลให้เสื่อม พระสัพพัญญ
พุทธเจ้ากต พระปัจเจกพุทธเจ้ากต พระมหาโพธิสัตว์กต เมื่อกล่าวถึง
บุทคลผู้บัญญัติ ก็กล่าวซึ่งบุทคลเห็นปานนี้ ๑

บุทคลผู้ใดรู้ซึ่งคุณที่ผู้อื่นทำแก่ตน ชื่อว่าผู้กตัญญ เมื่อทำ
คตยซึ่งคุณของผู้อื่นนั้น ชื่อว่ากตเวที เป็นกัลยาณมิตร เป็นผู้รักดีมั่น
แลยกทุกขซึ่งสหายแห่งตนไว้ในตน ทำกิจที่เกิดแล้วแก้สหายนั้น
โดยเคารพด้วยมือตน บัณฑิตมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นย่อมกล่าวซึ่งบุทคล
เห็นปานนี้ว่าสัตบุรุษ

บุทคลใดเข้าถึงโดยคุณทั้งปวง มีศีลเป็นต้นที่กล่าวแล้วในหนหลัง
เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยศรัทธาหยังลง มีปรกติกาล้วนน่ารัก เป็นผู้จำแนก

พร้อมเพราะยินดีในอันจำแนกทาน เป็นผู้รู้ด้วยคำด้วยสามารถแห่ง
อันให้เพราะ รู้คำแห่งผู้ขอ สิริคือยศเลิศลาภเลิศที่ขึ้นสูงแล้ว แห่ง
บุคคลผู้สงเคราะห์ชนนั้น ๆ ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ผู้กล่าวไพเราะ ผู้กล่าว
เกลี้ยงไสต ย่อมไม่พินาศ ฯ พระมหาบรมวิสัยนายบุญหา ๔ ข้อด้วย
ประการฉนี้ รวบรวมวิเศษยังพระจันทร์ในวันเพ็ญให้ปรากฏในท้องฟ้า
เบื้องหน้าแท่นท้าวสุชัยยศิศิรศาถาวา

สุภาสิตนเต อนโมทธาน
อณฺณนตํ ปุณฺณามิ ททิงฆ พุรุหิ
สํลํ สิริณฺจาปี สตณฺจ ชมฺมํ
ปณฺณ จ กิ เสฏฺฐตริ จทนฺติ ฯ

มีความว่า ข้าพเจ้าอนโมทนาด้วยคำที่ท่านกล่าวกันแล้ว จะถาม
บุญหาอันกระทำกันไป เชิญเถิด ท่านจงกล่าวบุญหา นั้น คือ สิริ
ยศธรรมบุญญา เป็นธรรม ๔ ประการ นี้ก็ปราชญ์ย่อมกล่าวซึ่งธรรม
ไหนว่าประเสริฐกว่า ฯ พระมหาสัตว์จึงกล่าวคาถาตอบว่า

ปณฺณ หิ เสฏฺฐา กุสลา วทนฺติ
นกุชตฺตราชา ริว ตารกานํ
สํลํ สิริณฺจาปี สตณฺจ ชมฺโม
อนฺวาภิกา ปณฺณวโต ภาวนฺติ ฯ

มีความว่า ผู้ฉลาดย่อมกล่าวว่าบุญญาเป็นธรรมชาติประเสริฐ
โดยแท้ เพียงทั้งพระจันทร์ประเสริฐกว่าดาวทั้งหลาย คือ สิริ ยศธรรม
ย่อมไปตามแห่งบุคคลผู้มีบุญญา คือเป็นบริวารของบุญญา ฯ

ท้าวโกษยจึงตรัสคาถาว่า

สุภาสิตนุเต อนุโมทียาน
 อณฺณนํ ตํ ปุณฺณํ ตทฺถ ฆ พุทฺธิ
 กถิกโร กิณฺติกโร กิมาจโร
 กิ เสวมาโน ลกฺขิตฺตํ ปณฺณํ
 ปณฺณายิทานิ ปณฺธิปทํ วเทหิ
 กถิกโร ปณฺณวหา โหติ มจฺจุใจ ฯ

มีความว่า ข้าพเจ้าอนุโมทนาภาษิตที่ท่านกล่าวมาแล้ว จะถาม
 ปัญหาอื่นกะท่านต่อไป เคารพเถิด ขอท่านกล่าวปัญหานี้ มุทกตในโลก
 นี้จะทำฉันใด ทำอะไร ประพฤติอย่างไร เสพอะไร ย่อมได้ซึ่งปัญญา
 ขอท่านกล่าวปฏิบัติทานแห่งปัญญาชนกันว่า นรชนจะทำประการใด จึงชื่อ
 ว่าผู้มีปัญญา ฯ พระสรพโกศกถาจารย์กล่าวคาถาตอบว่า

เสเวถ วุฑฺฒเต (๑) นิปุณฺเ พหุสุสุเต
 อุกฺคาหโก ปริปุณฺณโก สียา
 สุณฺเษย สกฺกจฺจ สุภาสิตานิ
 เอวํกโร ปณฺณวหา โหติ มจฺจุใจ ฯ
 ส ปณฺณวหา กามคฺคเณ อเปกฺขติ
 อนิจฺจโต ทุกฺขโต โรคฺโต จ
 เอวํ วิปสฺสํ ปชหาติ ฉนฺทํ
 ทุกฺขเขสุ กามะสุ มหพฺพเบสุ ฯ

ส วิตรโค สวินะยุ (๓) โทสิ
เมตฺตจิตฺติ ภาเวยุ อปฺปมาณิ
สพฺเพสุ ภูเตสุ นิธาย ทณฺฑิ
อนินฺทิตอ พุรหฺมมฺเปติ จานํ ฯ

มีความว่า บุคคลเสพซึ่งบัณฑิตผู้เจริญผู้ละเอียดผู้สลับฟังมาก
ฟังเป็นผู้เรียนเป็นผู้ถาม สลับคำสถามิตโดยเคารพ บุคคลผู้ทำอย่างนี้
ชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญา บุคคลผู้มีปัญญานั้นย่อมฟังพิจารณาซึ่งกามคุณ
ทั้งหลาย โดยความไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นโรค
ผู้เห็นแจ้งอย่างนี้ย่อมละเสียได้ซึ่งฉันทะในกามทั้งหลายอันนำมาซึ่งความ
ทุกข์ อันเป็นภัยใหญ่ ผู้นั้นเป็นผู้มีราคะไปปราศแล้ว ย่อมนำเสียด้วยกิจ
ซึ่งโทษะ เจริญเมตตาคิတ်กันไม่มีประมาณ เพราะผู้ละซึ่งอาชญาใน
สัตว์ทั้งปวง เป็นผู้อันบุคคลนั้นหาไม่ไ้แล้ว ย่อมเข้าถึงซึ่งพรหมสถาน ฯ

อธิบายความแห่งคาถาเหล่านี้ว่า บุคคลสมาคัมซึ่งบัณฑิตผู้เจริญ
ด้วยปัญญา สามารถรู้เหตุการณ์อันสุขุมได้สลับฟังมาก ก็จะได้เรียน
บาปได้ตามอรรถกถาเนื่อง ๆ เจ้ยโสตรสลับฟังคำเป็นสุภาษิตโดยเคารพ
ราวกับบุคคลชัชรอยที่คิลา หรือราวกับรองรับมันเหลวจากราชสีห์ด้วย
ภาชนะทองนั้น บุคคลผู้ทำอย่างนี้ชื่อว่าผู้มีปัญญา ฯ พระมหาสัตว์
กล่าวปฏิปทาของปัญญาด้วยประการนี้ คนผู้พิเศษยังพระอาทิตย์ให้หยุด
ขึ้นแต่ปลายินโลกธาตุ บัณฑิตกล่าวถึงคุณของปัญญานั้น จึงกล่าวว่า
บุคคลผู้มีปัญญานั้นย่อมเห็นซึ่งกามคุณทั้งหลายโดยความเป็นของไม่

เที่ยง เพราะความว่ามีแล้วก็ไม่ทำ โดยความเป็นทุกข์ เพราะเป็นที่ตั้ง
แห่งทุกข์ทั้งหลายในขันธ์แล้วประจักษ์ แลโดยความเป็นโรค เพราะ
ความที่พร้อมแห่งโรคนี้ ๘ ประการเกิดอาศรัยกัน ผู้ที่เห็น
ความที่ทุกขทั้งหลายเป็นสภาพไม่เที่ยงเป็นต้นด้วยเหตุเหล่านี้ ก็รู้แจ้งว่า
ที่สุดของทุกข์ซึ่งจักเกิดในอาศรัยกายย่อมไม่มี ความละกำเริบใจนั้น
และเป็นผู้สุข ก็ละความพอใจในกามอันนำมาซึ่งทุกข์เป็นภัยใหญ่ ผู้ที่
เป็นผู้มีราคะไปปราศแล้วอย่างนี้ ก็นำเสียซึ่งโทษะมีอันจะเกิดขึ้นด้วย
อำนาจแห่งวัตถุแห่งความอาฆาต ๘ เป็นสภาพ เจริญเมตตาคิโต
ครั้นยังเมตตาคิโต ไม่มีประมาณเพราะเป็นธรรมชาติมีสัจจะไม่มีประมาณ
เป็นอารมณ์ ให้เกิดแล้ว ก็ไม่เลื่อมจากฉาต เชื่อว่าอันใครๆ ก็เทียบไม่ได้
ก็ย่อมเกิดในพรหมโลก ๘ เมื่อพระบรมโพธิสัตว์กล่าวอยู่ซึ่งโทษแห่ง
กามทั้งหลายอย่างนี้ พระราชาทั้ง ๓ องค์พร้อมด้วยพลนิกาย ก็ละ
เสียใจซึ่งความกำหนัดด้วยสำราญแห่งกามคุณ ๕ ด้วยตทังคประหาน
พระบรมโพธิสัตว์ทราชมานนั้น ได้กล่าวคาถาด้วยสามารถแห่งความ
ร่าเริงของชนเหล่านั้นว่า

มหิทธิยิ อากมนิ อโหสิ

ตวณฺณจกัณฺโหมรตสุส จาปี

กาลิงฺคราชสุส จ อุกุคตสุส

สพฺพเพส โว กามราโค ปหีนโน ฯ

มีความว่า ความมาในถิ่นของพระองค์ผู้มีพระนามว่า อัญชุก
ภีมรต แลกาลิงคผู้มีพระเดชานุภาพเพื่องฟัง มีฤทธิ์ใหญ่ กามราค

อันทุกพระองค์ได้ละแล้ว ฯ พระราชาทั้ง ๓ ได้ทรงฟัง เมื่อตรัสชม
พระมหาสัตว์กัณท์ศาสดาว่า

เอวเมตฺ ปรจิตฺตวทุ^(๑)

สพฺเพส โน กามราโค ปหีนโน

กโรหิ โอภาสมนุคฺคหยา

ยถา คตินฺเต อภิสมฺภเวม ฯ

มีความว่า ท่านผู้รู้แจ้งซึ่งจิตผู้อื่น ชื่อนั้นเป็นอย่างนั้น กามราค
อันข้าพเจ้าทั้งหลายละแล้ว ขอท่านกระทำโอภาสเพื่ออนุเคราะห์แก่
ข้าพเจ้าทั้งหลายคือเพื่อให้ ไถ้บรรพชา อย่างที่ข้าพเจ้าทั้งหลายจะตรัสรู้ตาม
คติแห่งท่าน ฯ พระบรมโพธิสัตว์เมื่อจะทำโอภาสแก่พระราชาทั้ง ๓ นั้น
จึงกล่าวคาถาคือไปว่า

กโรมิ โอภาสมนุคฺคหยา

ตถา หิ โว กามราโค ปหีนโน

ผรต กายํ วิปฺลวํ มิตฺติยา

ยถา คตฺติ เม อภิสมฺภเวถ ฯ

มีความว่า อาตมะกระทำโอภาสเพื่ออนุเคราะห์แก่ท่านทั้งหลาย
คือเพื่อให้ ไถ้บรรพชา เพราะว่าท่านทั้งหลายได้ละกามราคแล้ว ยิ่งภาย
ให้ชายช้านไปด้วยบิณฑิเกกแต่ได้ฉานอันไพบูลย์ แลอย่างที่ท่านทั้งหลาย
จะตรัสรู้ตามคติแห่งอาตมะ ฯ พระมหากษัตริย์ทั้ง ๓ องค์ได้สดับเมื่อจะรับ
คำจึงกล่าวคาถาว่า

(๑) บ. ปรจิตตเวท.

สพพิ กริสสาม ตวานุสาสน์

ยิ ยิ ตุวิ วกุขสิ ภูริปณณ

ผราถ กายิ วิปุลาย บิติยา

ยถา คตินิเต อภิสมภเวม ฯ

มีความว่า ท่านผู้มีปัญญาทั้งแผ่นดิน ข้าพเจ้าทั้งหลายจักทำตาม
คำพร่ำสอนที่ท่านกล่าวทั้งปวง เพราะข้าพเจ้าทั้งหลายยังภายในให้ช้ายช้าน
ไปด้วยยัถิเกิดแต่ไฉนอันไพบูลย์ แลอย่างทีข้าพเจ้าทั้งหลายจะตรัสรู้
ตามคคิของท่าน ฯ พระมหาสัตว์ยังพระราชาทั้ง ๓ ของกัษยราชบริพาร
ให้บรรพชาแล้ว เมื่อจะส่งห่มพระภิกษุไปจึงกล่าวคาถาว่า

กตาช วณตสส กิสสส ปุชา

กจฺจนตุ โภณโต อิสโย สาธูรปา

ฉาเน รตา โหถ สทา สมาหิตา

เอสา รติ ปพฺพจิตฺตสส เสฏฺฐา ฯ

มีความว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายได้ทำการบูชาแก่
ภิกษุช่อกิสวณแล้ว ภิกษุทั้งหลายผู้มีคุณธรรมทั้งงามจงไปเถิด จงยินดี
ในฉาน ตั้งอยู่พร้อมในฉานทุกเมื่อเถิด ความยินดีนั้นเป็นคุณชาติ
อันประเสริฐของบรรพชิต ฯ พระภิกษุทั้งหลายรับคำพระโพธิสัตว์แล้ว
ไหว้แล้ว เหาะขึ้นสู่ส่นอากาศไปสู่ที่เพนทีอยู่ของชน ฝ่ายท้าวเทวราช
ก็ลุกจากอาสน์ชมพระบรมโพธิสัตว์แล้วประคองอัญชลินมัสการพระมหา
สัตว์ กุญฺยทคณมัสการพระอาทิตย์ พร้อมด้วยเทวบริษัหลักไป ฯ

สมเด็จพระบรมศาสดาท่านผู้มีทรงทราบความนั้น จึงได้ทรงภาษิต
คาถาทิ้งหลายว่า

สุตฺวาน คาถา ปรมตฺถสณฺหิตา
สุภาสิตา อสีนา ปณฺทิตฺเตน
เต เวทชาติตา อนุโมทมานา
ปฏฺกามุ เทว เทวปฺริ ยสฺสสฺสโน ฯ
คาถาปิมา อตฺถวตฺติ สุปฺพณฺชนา
สุภาสิตา อสีนา ปณฺทิตฺเตน
โย โกจิมา อญฺจิกตฺวา สฺสเนยฺย
ลเภถ ปุพฺผาปริยํ วิเสสํ
ลทฺธาน ปุพฺผาปริยํ วิเสสํ
อทฺตฺสนํ มจฺจุราชสฺส กจฺเจ ฯ

มีความว่า ชนเหล่านั้นได้สัทย์คาถา อันประกอบด้วยความอย่าง
ยิ่ง อันฤๅษีผู้บัณฑิตภาษิตก็แล้ว เป็นผู้รู้สัจจนุโมทนา เหล่าเทวดาผู้
มียศก็หลีกไปสู่เทวสถานแล้ว ฯ คาถาเหล่านั้นมีอรรถคือให้นิพพานธรรม
มีพยานอันบริสุทธฺ์ อันตายสผู้เป็นไปด้วยปัญญาภาษิตก็แล้ว บุคคล
ผู้ใดผู้หนึ่งได้สัทย์คาถาเหล่านั้นทำให้สำเร็จประโยชน์ ย่อมได้ศุขพิเศษ
อันตั้งอยู่โดยความเป็นเบื้องต้นแลเบื้องปลาย (ประณมมานชื่อว่าปพ
พิเศษ ทศิณณานเป็นต้น จนถึงมคค์ & ชอชปรีวิเศษ) ครั้นได้ศุขพิเศษ
อันตั้งอยู่โดยเป็นเบื้องต้นแลเบื้องปลายแล้ว พึงถึงซึ่งที่เห็นไม่เห็น
แห่งมัจจุราช (คือนิพพาน) สมเด็จพระบรมโลกนาถทรงถิธเฝ้าฯ

ยอชแห่งเทศนาด้วยพระอิศริยยศอย่างนี้แล้ว ตรัสท้าวความหลังว่าภิกษุทั้งหลาย ฝนตกไม่ย่อมตกในสุสานที่เฝ้าภิกษุชื่อโมคคัลลานะแต่ในกาลนี้ก็หาไม่ แม้ในกาลก่อนก็ไต่ตกแล้ว แล้วทรงประกาศขริบสั

สาโลสุสโร สาริปุตโต

เมณฑิสสุโร นาม กสุสโป

ปพฺพโต จ อนฺรทฺโท

กจฺจาบโน จ เทวโต

อนฺตีสฺสโร จ อานนฺโท

กิสฺวจฺโณ จ โกลิโต

(นารโท ปุณฺณโณ มนฺตานิปุตโต เสสปริสา จ พุทฺธปริสา)

สรณฺโกล โปธิสฺสโต

เอวํธารเณ ชาตกํ ฯ

มีความว่า สาโลสุสโรนารทในกาลนั้นครั้นกลับชาติมาเป็นภิกษุชื่อสาริปุตตะผู้บรรพชาด้วยชื่อนามเมณฑิสสุโรในกาลนั้นครั้นกลับชาติมาเป็นภิกษุชื่อนกสุสโป ปพพตนักพรตในกาลนั้นครั้นกลับชาติมาเป็นอนฺรทฺโทภิกษุ เทวตชกในกาลนั้นครั้นกลับชาติมาเป็นกจฺจาบโนพุทธสาวก อนฺตีสฺสนักธรรมในกาลนั้นครั้นกลับชาติมาเป็นอานนทพุทธอุปฐาก กิสฺวจฺโณในกาลนั้นครั้นกลับชาติมาเป็นโกลิต ซึ่งมีนามในพระสาสนว่ามหาโมคคัลลานะบรรพชาด้วยชื่อนามนารทในกาลนั้นครั้นกลับชาติมาเป็นภิกษุชื่อนุญณ์ผู้มีมโนอันบุตร ขริบสัอันเหลือจากนั้นในกาลนั้นครั้นกลับชาติมาเป็นพุทธบริษั สรรพคุณหาญเยี่ยมโพธิสัตว์ในกาลนั้นครั้นกลับชาติมาเป็นเราผู้ตถาคต ท่านทั้งหลายจงทรงไว้ ซึ่งชาตกด้วยประการอย่างนี้ ฯ

จบสรรพกษัตริย์

๓ อติมพสาชาติก (๕๒๓)

อลาพุรวีติ อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนุโต ปุราณทุกุติยิปโลกนํ

อารพุก กเถสิ ฯ

สมเด็จพระสรรเพชญ์ พุทธเจ้าเมื่อเสด็จอยู่ในพระวิหารชื่อเชตวัน
ทรงปรารภถึงความเล้าโลมแห่งนางปุราณทุกุติยิกา ครัสต์เทศนานี้ว่า
อลาพุรวี เป็นต้น ฯ

วัตถุกพิสการแล้วในอินทริยชาติก ฯ ก็พระบรมศาสดาตรัสถาม
ภิกษุนั้นว่า แนะภิกษุ ไต่ ยินว่า ท่านเป็นผู้กระสันจริงหรือ พระภิกษุ
นั้นทูลรับว่าจริง จึงตรัสถามว่า ใครยังท่านให้กระสัน ภิกษุนั้นทูลว่า
นางปุราณทุกุติยิกา จึงตรัสต่อไปว่า แนะภิกษุ หญิงนั้นเป็นผู้ทำความ
ฉิบหายแก่ท่าน ท่านยังฉำให้ฉิบหายแล้ว เป็นผู้หลงไหลสลดนอน
อยู่สิ้น ๓ ปี เพราะอาศรัยหญิงนั้น ครั้นท่านได้สัมปฤติแล้ว คร่ำครวญ
พิไรใหญ่ ครัสต์ถึงนี้แล้วทรงนำมาซึ่งวัตถุเป็นไปล่วงแล้ว ดังต่อไปนี้

อติเต พาราณสียํ พุรหมทตเต รชชํ กาเรนเต ในอภักตกาลเมื่อ
พระเจ้าพรมทตต์ครองราชสมบัติในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิด
ในสกุลพราหมณ์ในกาลสิริรัฐ เจริญวัยแล้ว สำเร็จในศิลปทั้งปวงแล้ว
บวชเป็นฤๅษี มีมูลผลเป็นอาหารยังอดิถกภาพให้เป็นไปในราวไพร ครั้น
นั้นม้านามฤๅษีตัวหนึ่งเคี้ยวกินหญ้าเจ้าด้วยสัมภาระในสถานที่ถ่ายขี้สวาระ
แห่งพระฤๅษีนั้นแล้วกลับมา มีจิตต์ปฏิบัติในพระกายคັນนั้นด้วยเหตุมี

ประมาณเท่านั้นก็มีกรรม^๑ จำเดิมแต่นั้นไม่ไปในที่ไหน^๒ เทียบอยู่ในที่
ไกล^๓ อัครมณฑล พระฤๅษีบรมโพธิสัตว์เมื่อกำหนดกิจที่ทราบเหตุ^๔ นั้น ครั้นนาน
มานานมฤคิกลอสถการกเป็นมนุษย์ พระมหาสัตว์ก็เสด็จการถนนไว้ด้วย
ความรักว่าเป็นบุตร ทั้ง^๕ ชื่อว่า อิลิสังค ครั้นการถนน^๖ รั้ง^๗ รั้ง^๘ รั้ง^๙ รั้ง^{๑๐} รั้ง^{๑๑} รั้ง^{๑๒} รั้ง^{๑๓} รั้ง^{๑๔} รั้ง^{๑๕} รั้ง^{๑๖} รั้ง^{๑๗} รั้ง^{๑๘} รั้ง^{๑๙} รั้ง^{๒๐} รั้ง^{๒๑} รั้ง^{๒๒} รั้ง^{๒๓} รั้ง^{๒๔} รั้ง^{๒๕} รั้ง^{๒๖} รั้ง^{๒๗} รั้ง^{๒๘} รั้ง^{๒๙} รั้ง^{๓๐} รั้ง^{๓๑} รั้ง^{๓๒} รั้ง^{๓๓} รั้ง^{๓๔} รั้ง^{๓๕} รั้ง^{๓๖} รั้ง^{๓๗} รั้ง^{๓๘} รั้ง^{๓๙} รั้ง^{๔๐} รั้ง^{๔๑} รั้ง^{๔๒} รั้ง^{๔๓} รั้ง^{๔๔} รั้ง^{๔๕} รั้ง^{๔๖} รั้ง^{๔๗} รั้ง^{๔๘} รั้ง^{๔๙} รั้ง^{๕๐} รั้ง^{๕๑} รั้ง^{๕๒} รั้ง^{๕๓} รั้ง^{๕๔} รั้ง^{๕๕} รั้ง^{๕๖} รั้ง^{๕๗} รั้ง^{๕๘} รั้ง^{๕๙} รั้ง^{๖๐} รั้ง^{๖๑} รั้ง^{๖๒} รั้ง^{๖๓} รั้ง^{๖๔} รั้ง^{๖๕} รั้ง^{๖๖} รั้ง^{๖๗} รั้ง^{๖๘} รั้ง^{๖๙} รั้ง^{๗๐} รั้ง^{๗๑} รั้ง^{๗๒} รั้ง^{๗๓} รั้ง^{๗๔} รั้ง^{๗๕} รั้ง^{๗๖} รั้ง^{๗๗} รั้ง^{๗๘} รั้ง^{๗๙} รั้ง^{๘๐} รั้ง^{๘๑} รั้ง^{๘๒} รั้ง^{๘๓} รั้ง^{๘๔} รั้ง^{๘๕} รั้ง^{๘๖} รั้ง^{๘๗} รั้ง^{๘๘} รั้ง^{๘๙} รั้ง^{๙๐} รั้ง^{๙๑} รั้ง^{๙๒} รั้ง^{๙๓} รั้ง^{๙๔} รั้ง^{๙๕} รั้ง^{๙๖} รั้ง^{๙๗} รั้ง^{๙๘} รั้ง^{๙๙} รั้ง^{๑๐๐}
พระยายศก็ให้^๑ ราช^๒ กาลเมื่อพระยายศนั้นชราภาพจึงพาพระฤๅษีบุตรนั้นไป
สู่บ้านารวัน แล้วกล่าวสอนว่า คกรพ่อ สัตว์ทั้งหลายเช่นกับตัวด้วยดอก
ไม้เหล่านี้ในหิมวันต์มีอยู่ สัตว์เหล่านั้นยังชนผู้ลอำนาจคนให้ถึงความ
ฉิบหายใหญ่ ไม่ควรที่เจ้าจะลอำนาจแห่งสัตว์เหล่านั้น กล่าวสอนบุตร
ฉนั้นแล้ว ครั้นขอประกาศสมณีกทำลายขึ้น^๓ ไปเกิดในพรหมโลก ฝ่าย
พระยายศที่ชื่ออิลิสังคก็ได้อาณ อาศัยอยู่ในหิมวันตประเทศ มีตบะ
ธรรมอันวิเศษ มีอินทรีอันผจญอยู่แล้ว อลสุต สัตเตเชน สกุกสุต
ภวนิ กัมป^๑ ลำดับนั้นพิภพแห่งท้าวสหัสสนัย^๒ นั้นก็มีปนาทหวั่นไหวด้วย
เดชแห่งศีลของพระมุนีนั้น ท้าวสหัสสนัย^๓ ท้าวสหัสสนัย^๔ ท้าวสหัสสนัย^๕ ท้าวสหัสสนัย^๖ ท้าวสหัสสนัย^๗ ท้าวสหัสสนัย^๘ ท้าวสหัสสนัย^๙ ท้าวสหัสสนัย^{๑๐} ท้าวสหัสสนัย^{๑๑} ท้าวสหัสสนัย^{๑๒} ท้าวสหัสสนัย^{๑๓} ท้าวสหัสสนัย^{๑๔} ท้าวสหัสสนัย^{๑๕} ท้าวสหัสสนัย^{๑๖} ท้าวสหัสสนัย^{๑๗} ท้าวสหัสสนัย^{๑๘} ท้าวสหัสสนัย^{๑๙} ท้าวสหัสสนัย^{๒๐} ท้าวสหัสสนัย^{๒๑} ท้าวสหัสสนัย^{๒๒} ท้าวสหัสสนัย^{๒๓} ท้าวสหัสสนัย^{๒๔} ท้าวสหัสสนัย^{๒๕} ท้าวสหัสสนัย^{๒๖} ท้าวสหัสสนัย^{๒๗} ท้าวสหัสสนัย^{๒๘} ท้าวสหัสสนัย^{๒๙} ท้าวสหัสสนัย^{๓๐} ท้าวสหัสสนัย^{๓๑} ท้าวสหัสสนัย^{๓๒} ท้าวสหัสสนัย^{๓๓} ท้าวสหัสสนัย^{๓๔} ท้าวสหัสสนัย^{๓๕} ท้าวสหัสสนัย^{๓๖} ท้าวสหัสสนัย^{๓๗} ท้าวสหัสสนัย^{๓๘} ท้าวสหัสสนัย^{๓๙} ท้าวสหัสสนัย^{๔๐} ท้าวสหัสสนัย^{๔๑} ท้าวสหัสสนัย^{๔๒} ท้าวสหัสสนัย^{๔๓} ท้าวสหัสสนัย^{๔๔} ท้าวสหัสสนัย^{๔๕} ท้าวสหัสสนัย^{๔๖} ท้าวสหัสสนัย^{๔๗} ท้าวสหัสสนัย^{๔๘} ท้าวสหัสสนัย^{๔๙} ท้าวสหัสสนัย^{๕๐} ท้าวสหัสสนัย^{๕๑} ท้าวสหัสสนัย^{๕๒} ท้าวสหัสสนัย^{๕๓} ท้าวสหัสสนัย^{๕๔} ท้าวสหัสสนัย^{๕๕} ท้าวสหัสสนัย^{๕๖} ท้าวสหัสสนัย^{๕๗} ท้าวสหัสสนัย^{๕๘} ท้าวสหัสสนัย^{๕๙} ท้าวสหัสสนัย^{๖๐} ท้าวสหัสสนัย^{๖๑} ท้าวสหัสสนัย^{๖๒} ท้าวสหัสสนัย^{๖๓} ท้าวสหัสสนัย^{๖๔} ท้าวสหัสสนัย^{๖๕} ท้าวสหัสสนัย^{๖๖} ท้าวสหัสสนัย^{๖๗} ท้าวสหัสสนัย^{๖๘} ท้าวสหัสสนัย^{๖๙} ท้าวสหัสสนัย^{๗๐} ท้าวสหัสสนัย^{๗๑} ท้าวสหัสสนัย^{๗๒} ท้าวสหัสสนัย^{๗๓} ท้าวสหัสสนัย^{๗๔} ท้าวสหัสสนัย^{๗๕} ท้าวสหัสสนัย^{๗๖} ท้าวสหัสสนัย^{๗๗} ท้าวสหัสสนัย^{๗๘} ท้าวสหัสสนัย^{๗๙} ท้าวสหัสสนัย^{๘๐} ท้าวสหัสสนัย^{๘๑} ท้าวสหัสสนัย^{๘๒} ท้าวสหัสสนัย^{๘๓} ท้าวสหัสสนัย^{๘๔} ท้าวสหัสสนัย^{๘๕} ท้าวสหัสสนัย^{๘๖} ท้าวสหัสสนัย^{๘๗} ท้าวสหัสสนัย^{๘๘} ท้าวสหัสสนัย^{๘๙} ท้าวสหัสสนัย^{๙๐} ท้าวสหัสสนัย^{๙๑} ท้าวสหัสสนัย^{๙๒} ท้าวสหัสสนัย^{๙๓} ท้าวสหัสสนัย^{๙๔} ท้าวสหัสสนัย^{๙๕} ท้าวสหัสสนัย^{๙๖} ท้าวสหัสสนัย^{๙๗} ท้าวสหัสสนัย^{๙๘} ท้าวสหัสสนัย^{๙๙} ท้าวสหัสสนัย^{๑๐๐}
นั้น ทรงคิดว่า พระฤๅษี^๑ รั้ง^๒ รั้ง^๓ รั้ง^๔ รั้ง^๕ รั้ง^๖ รั้ง^๗ รั้ง^๘ รั้ง^๙ รั้ง^{๑๐} รั้ง^{๑๑} รั้ง^{๑๒} รั้ง^{๑๓} รั้ง^{๑๔} รั้ง^{๑๕} รั้ง^{๑๖} รั้ง^{๑๗} รั้ง^{๑๘} รั้ง^{๑๙} รั้ง^{๒๐} รั้ง^{๒๑} รั้ง^{๒๒} รั้ง^{๒๓} รั้ง^{๒๔} รั้ง^{๒๕} รั้ง^{๒๖} รั้ง^{๒๗} รั้ง^{๒๘} รั้ง^{๒๙} รั้ง^{๓๐} รั้ง^{๓๑} รั้ง^{๓๒} รั้ง^{๓๓} รั้ง^{๓๔} รั้ง^{๓๕} รั้ง^{๓๖} รั้ง^{๓๗} รั้ง^{๓๘} รั้ง^{๓๙} รั้ง^{๔๐} รั้ง^{๔๑} รั้ง^{๔๒} รั้ง^{๔๓} รั้ง^{๔๔} รั้ง^{๔๕} รั้ง^{๔๖} รั้ง^{๔๗} รั้ง^{๔๘} รั้ง^{๔๙} รั้ง^{๕๐} รั้ง^{๕๑} รั้ง^{๕๒} รั้ง^{๕๓} รั้ง^{๕๔} รั้ง^{๕๕} รั้ง^{๕๖} รั้ง^{๕๗} รั้ง^{๕๘} รั้ง^{๕๙} รั้ง^{๖๐} รั้ง^{๖๑} รั้ง^{๖๒} รั้ง^{๖๓} รั้ง^{๖๔} รั้ง^{๖๕} รั้ง^{๖๖} รั้ง^{๖๗} รั้ง^{๖๘} รั้ง^{๖๙} รั้ง^{๗๐} รั้ง^{๗๑} รั้ง^{๗๒} รั้ง^{๗๓} รั้ง^{๗๔} รั้ง^{๗๕} รั้ง^{๗๖} รั้ง^{๗๗} รั้ง^{๗๘} รั้ง^{๗๙} รั้ง^{๘๐} รั้ง^{๘๑} รั้ง^{๘๒} รั้ง^{๘๓} รั้ง^{๘๔} รั้ง^{๘๕} รั้ง^{๘๖} รั้ง^{๘๗} รั้ง^{๘๘} รั้ง^{๘๙} รั้ง^{๙๐} รั้ง^{๙๑} รั้ง^{๙๒} รั้ง^{๙๓} รั้ง^{๙๔} รั้ง^{๙๕} รั้ง^{๙๖} รั้ง^{๙๗} รั้ง^{๙๘} รั้ง^{๙๙} รั้ง^{๑๐๐}
เราจักส่งนางอัยสรหนึ่ง^๑ ไปทำลายศีลแห่งพระฤๅษีนั้น ทรงพิจารณาเทวโลก
ทั้ง^๒ สัน ก็ไม่ทอดพระเนตรเห็นนางอัยสร^๓ ผู้สามารถจะทำลายศีลแห่ง
พระฤๅษีนั้น นอกจากนางเทพธิดาหนึ่งชื่ออลมุพสา ในท่ามกลางแห่ง
เทวบริวาริกาประมาณ ๒ ไกฏ์^๑ จึงให้เรียกนางอลมุพสานั้น^๒ มา
เทวบัญชาให้ทำลายศีลแห่งพระอิลิสังคกายศ^๑ ๑ สมเด็จพระบรมสุคตเมื่อ
จะทรงทำความ^๒ นั้นให้แจ้งจึงตรัสคำ^๓ ว่าเป็นประณมว่า

อถาพรวี พุทธา อินโท วตุรภู ชยตี นีตา
เทวณณั ปราภตวา สุขุมมาบี อลัมพัส ๑

มีความว่า ภายหลังของค้อมรินทร์ผู้เป็นใหญ่ผู้ครอบงำเสียซึ่งอสุร
ชีชวัตระ ผู้เป็นพระบิดาของเทวบุตร ๓๓ ผู้ชนะ ประทับอยู่ณบัณฑ
กัมพลลีลาอาศน์ในเทวสภาช่อสุธรรมา ให้เรียกนางเทวกัญญาช่อ
อลัมพัสมา ตรัสคาถาว่า

มิสเส เทวา ตี ขาจนตี ดาวดีสา สอนทกา
อิสิปโลกิเก กจณ อีสิสังคิ อลัมพเส ๑

มีความว่า แนนางอลัมพัสผู้เฒ่า ผู้สามารถจะเล่าโลมพระฤษี
เทวาททั้งหลายชาวดาวกิงส์พร้อมด้วยพระอินทร์พร้อมวิงวอนท่าน ๆ จงไป
หาพระอิสิสังกายค ๑ ทำวสันตวิธสังนางอลัมพสว่า ท่านจงไป
หาพระอิสิสังกฤษี นำมาสู่อำนาจแห่งตน แล้วทำลายศีลแห่ง
เธอเสีย ทั้งนี้แล้ว ตรัสคาถาว่า

ปุรายิ อเมห นาจุเจติ วตวา พุทธุมจริบวา
นิพพานาภริโต วพุทฺโธ ตสฺส มกฺกานิ อวร ๑

มีความว่า พระฤษีนี้มีพระคประพฤติพรหมจรรย์ ยินดียิ่งในพระ
นิพพาน เป็นผู้เจริญด้วยคุณวุฒิ ท่านจงข่มกันมรรคาอันจะมาสู่
เทวโลกแห่งเธอเสีย อย่าให้เธอเป็นไปล่วงซึ่งเราทั้งหลายได้ก่อน ๑
นางอลัมพัสได้ฟังเทพยฐานันจึงกล่าว ๒ คาถาทูลตอบว่า

เทวราช กิเมว ตวั มเมว ตวั สิกขสี
 อัสปิโลกเก คจฺจน สนฺติ อญฺญาปี้ อจฺจนรา ฯ
 มาทิสฺสโย ปวรา เจว อโสเก นนฺทเน วเน
 ตาสปี โหตุ ปริยาโย ตาปี ยนฺตุ ปโลภิกา ฯ

มีความว่า ข้าแต่เทพราช พระองค์ทรงทำอย่างไร ทอดพระเนตร
 เห็นแต่ข้าพระองค์ผู้เดียว รับสั่งว่า แะนางผู้องอาจะโลมพระฤษีไ้
 ท่านจงไป ณ นางเทพอัสรแม่เหล่านั้เช่นข้าพระองค์หรือประเสริฐ
 กว่าข้าพระองค์มีอยู่ในนั้ทวนันหาความโครกมิไ้ วาระคือความไป
 จงมีแก่นางเทพอัสรเหล่านั้ ๆ จงเป็นผู้ไปโลมพระฤษี ฯ ลำคั้ยนั้
 ท้าวโกษีย์จึงทวีส ๓ คาลว่า

อหฺธา หิ สจฺจํ ภณฺเต สนฺติอญฺญาปี้ อจฺจนรา
 ตาทิสฺสโย ปวรา เจว อโสเก นนฺทเน วเน ฯ
 น ตา เอวํ ปชานนฺติ ปาริจริยํ ปุมํ คตา
 ยาทิสํ ตวั ปชานาสี นาริ สพฺพพฺกโสภณเ ฯ
 ตวเมว คจฺจน กสฺยาณิ อิตฺถินํ ปวรา จสี
 ตุเวว วณฺณรูเปน วสमानา ปยิสฺสสสี ฯ

มีความว่า ท่านกล่าวจริงแท้ๆ นางอัสรแม่เหล่านั้ ผู้เช่นท่าน
 หรือประเสริฐกว่าท่านมีอยู่ในนั้ทวนันหาความโครกมิไ้ ก็แต่นาง
 อัสรเหล่านั้ไปดังชายแล้วอย่าไม่รู้จักความบ้าเรออย่างที่ท่านรู้จัก แะ
 นางงามมีอวยะทั้งปวงสวย ท่านนั้และจงไป เพราะท่านเป็นผู้

ประเสริฐกว่าสัตว์ทั้งหลาย ท่านจักนำมาซึ่งพระอิสริยยศอันสูงส่งของท่าน
ด้วยศรัทธาและอุปสมบทของท่าน ฯ นางอลมพุสาเทพธิดา
ได้ฟังคำนี้จึงภาวนิตถาภาทั้ง ๒ ว่า

นวาหิ น คมิสุตถา	เทวราเชน เปสิตา
วิเลมิ เจตติ อสาคุ	อุกุกเตโช หิ พุราหุมโน ฯ
อนนเก นิรยํ ปตฺตา	อสิมาสาทียา ชนา
อาปนฺนา โมหสํสาร์	ตสฺมา โลมานิ หัสเย ฯ

มีความว่า ข้าพระบาทผู้อันเทพราชาทรงส่งไปแล้ว จักไม่ไปก็ไม่ได้
ก็แต่ข้าพระบาทย่อมกลัวแต่ความเยือกเยี่ยวซึ่งพระกายคนนั้น
เพราะว่าพราหมณ์มีเศษอันเพียงพอง ชนทั้งหลายไม่ใช่คนเคี้ยวเยือก
เยี่ยวพระฤๅษี ไปสู่รณถึงสงครามเพราะความหลง เพราะเหตุนี้
ข้าพระบาทออกชนลูกชนพอง ฯ

อิทํ วตฺวาน ปกฺกามิ	อจฺจนรา กามวณฺณินี
มิสฺสา มิสฺเสตฺตุมิจฺจนตํ	อสิสํกํ อลฺมพฺสา ฯ
สา จ ตํ วณฺโมคฺยห	อสิสํเคน รกฺขิตํ
พิมฺพชาลรตฺตสณฺณนํ	สมนฺตา อทฺตโยชนํ
ปาโตว ปาตฺราสมฺหิ	อุทฺย สมํ ปฏฺิ
อคฺคิณฺฑํ ปริมฺขณตํ	อสิสํกํ อุปาคมิ ฯ

มีความว่า นางอัยสรเชื้ออลมพุสามีปรกติพรรณนากามารมณ์ เป็น
ผู้เฝ้าปรารภนาเพื่อยังพระอิสริยยศให้เจอ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้วก็ไปแล้ว

ก็นางอลัมพูษานั้นเข้าไปสู่บ้านพระอิสิสิงครักษาแล้ว อันคาตาศไปด้วย
แล้วคำสั่งโกยรอบกิ่งโยชนั้น ก่อนเวลากินอาหารเข้าใกล้สมัยอาทิตย์
อุทัย เข้าไปหาพระอิสิสิงคผู้กวากโรงไฟอยู่ ฯ คากาเหล่านี้อันสมเด็จ
พระผู้มีพระภาคปรุพร้อมเองเฉพาะแล้ว ฯ ครั้นนั้นพระคาตศเมอจะถาม
นางจึงกล่าวคาถาว่า

กา นุ วิชฺชรวาภาสี	โอสธี วิย ตารกา
วิจิตรหตุถาภรณา	อามตฺตมณิกุลญฺทลา ฯ
อาทิจจวณฺณสํกาสา	เหมจฺนุทนฺทคฺคณฺธิ
สณฺณตฺตํ มหามายา	กุมาริ จารุทสฺสหนา ฯ
วิลาภา มุทฺก สุตฺธา	ปาหา เต สุปฺติญฺจิตา
กมฺนา กามนียา เต	หฺรณฺตี เบว เม มโน ฯ
อนุปฺพุพา จ เต อูร	นาคนาสสมฺปมา
วิมฺภูชา ตฺยหิ สุตฺโสณิ	อฺกฺขสฺส ผลกิ ยถา ฯ
อุปฺพลสฺเสว กิณฺชกฺขา	นาภิ เต สาธฺสณฺจิตา
ปุรา กณฺหณฺชนสฺเสว	ทฺรโต ปฏฺธิสฺสติ ฯ
ทฺวิธา ชาตา อูรธา	อวณฺญา สาธฺปจฺจุทา
ปโยธฺรา อปฺปตีตา	อทฺธลาพุสฺมา ณา ฯ
ทิฆา กมฺพุตฺตาภาสา	คิฺวา เอณฺดยกา ยถา
ปณฺทรวารณา วคฺค	จตฺตถมฺนสนฺนิภา ฯ
อุทฺธกฺคา จ อธฺกฺคา จ	ทุมกฺคปริมฺชฺชิตา
ทฺวิธา เนตสมฺภฺตา	ทนฺตา ทว สฺทสฺสหนา ฯ

อปยุทรา โลहितนุตา	ชิลชุกผลสนนิภา
อายตา จ วิสาธา จ	เนตฺตา ตว สุทสฺสนา ฯ
นาติทึฆา สฺสมณฺฐา	กนกพฺยาสโมจิตา
อตุตมงฺครุหา ตฺยหิ	เกสา จนฺทนคฺคณฺธิกา ฯ
ยาวตา กสิโครฺกฺขา	วณฺนิชานนฺจฺ ยา กติ
อิสันนฺจฺ ปฺรกกนฺตํ	สณฺณตานิ ตปสฺสสินิ ฯ
น เต สมสฺมํ ปสฺสเส	อสฺมิ ปจฺวิมณฺฑเล
โก วา ตวํ กสฺส วา ปุตุโต	กถิ ขาเนมฺมํ ตํ มยิ ฯ

มีความว่า ท่านเป็นใครหนอ มีรัศมีกายฟ้าแลบแวววาววาว หรือ
 เหมือนกับดาวประกายพุกกะประกาย มีอาภรณ์ที่แขนอันวิจิตรตรตา
 ประดับด้วยแก้วมุกดาหารแลดูงดงามแล้วด้วยแก้วมณี ประหนึ่งแสง
 อังสุมาลย์ปานกัน มีกลิ่นแห่งแก่นจันทร์มีพรรณกายทองคำ ขาเป็นลำ
 กลมงามดี มีมารยามากอย่าง เป็นนางงามวิจิตรงามเหมาะ เท้าของ
 ท่านไม่เฝ้ากลางคั้งลงเพราะด้วยข้ออันลมนนแสนสะอาด กิริยาลีลา
 ของท่านน่ารักปลื้มใจของอาตมา ขาของท่านเปรียบเสมือนด้วยวงช้าง
 โดยลำคับ ตะโพกของท่านผ่องฉายเหมือนกับแผ่นแห่งทองสุกปลั่ง
 นาภีของท่านตั้งอยู่พร้อมด้วยคักุเหมือนผลแห่งอุบล ขดปรากฏแต่ไกล
 ก่อนประคองเขมรแห่งอัญชันเขียวขจี ถิ่นบุคคลเกิดที่ทรวงหาขมิ้นได้
 ทรงไว้ ซึ่งกษีรรสไม่ลดเหี่ยวแห่งคั้ง ๒ ข้าง เปรียบเสมือนด้วยผล
 น้ำเต้าครึ่งซีกที่คว่ำวางไว้ในแผ่นทองชมพูนท คอประคองเนื้อทรายยาว
 คล้ายหน้าแห่งสุวรรณเภา ริมฝีปากแดงงดงามประหนึ่งทังแห่งมนะ

ที่ ๔ กล่าวคือชีวหา ส่วนที่เกิด ๒ คราวไถ่แก้ทันตาของท่าน (อันเกิด
 ในที่สุกแห่งเนอคา) ที่มีปลายข้างบนที่มีปลายข้างล่าง อันซัดส
 แล้วด้วยปลายไม้ชำระพองคกงามยามเมื่อยมแย้มเจรจา ดวงโนยนา
 ที่ ๒ ของท่านทั้งยาวทั้งกว้างคัก มีพรรณคำแลมีพรรณแดงในที่สุก
 ประจเมตตะมกล่า ส่วนทั้งอกบนศีรษะคือผมคำสนิทของท่านไม่ยาว
 เกินเกลี้ยงเกลางามคัก ซึ่งประมวญเข้าด้วยหัวของหอมพุ่งไปด้วยกลิ่น
 แห่งแก่นจันทร์ การใดแลการรักษาคอแห่งชนทั้งหลายที่เป็นชาวนา
 ความดำเนินกิจแห่งพาณชทั้งหลายคัก ความดำเนินกิจแห่งเหล่าอุยิ
 ผู้ตั้งหน้าเพียรผู้สำรวมผู้มีคฤหมีประมาณเท่าใด ๆ อาตมไม่เห็นบุคคล
 เพียงเท่านั้น ซึ่งเสมอเหมือนด้วยท่านสักคนหนึ่ง ในประณิพณชาลัน
 ท่านคือใครหรือเป็นบุตรแห่งใคร ทำไฉนอาตมจะรู้จักซึ่งท่าน ฯ เมื่อ
 พระคายนกล่าวว่าสมนางทั้งนี้แต่เท่านี้ผม นางอลัมพสาทิศุณณภาพ
 ทราบความที่พระคายนเป็นผู้ส่งให้ เพราะด้วยคำนั้นติดต่อกันแลกัน
 จึงกล่าวคาถาว่า

น ปณฺหกาโล ภทฺทเต กสฺสเปวํ คเต สติ
 เอहि สมฺม รณิสฺสาม อูโห อสฺมากรมฺสฺสเม
 เอहि ตํ อปฺคฺยุหิสฺสํ รตินํ กุสโล ภว ฯ

มีความว่า แนะท่านผู้เจริญผู้กสฺสโคตร เมื่อนำใจของท่านดำเนิน
 ไปแล้วอย่างนี้ ก็ไม่ใช่การที่จะถามปัญหาท่าน แนะท่านผู้บริสุทธิ์ ท่าน
 จงมา เราทั้ง ๒ จักนรมย์ในอาศรมของเราทั้ง ๒ มาเถิดท่าน ข้าพเจ้า
 จักบอกท่าน เพราะท่านเป็นผู้ฉลาดในความยินดีด้วยอำนาจเบญจกาม

คุณ ๑ นางกล่าวอย่างนี้แล้วคิดว่า เมื่อเรายังยืนอยู่ พระกายศักดิ์ไม่
มาหาใกล้เรา เราจักทำเป็นที่เหมือนกลับ นางก็ขยับไปหาพระกายศ
ด้วยความเป็นผู้ฉลาดในมารยาศทวี ๑

ตมตถิ ปกาเสนโต สตุตา อาห สมเด็จพระชินสีห์เมื่อจะทรง
ประกาศความนั้น จึงตรัสว่า

อิทิ วตฺวาน ปกฺกามิ อจฺจนฺตา กามวณฺณินิ

มิสฺสา มิสฺเสตฺตุมิจฺจนฺตํ อิตฺถิงฺคํ อลฺมพฺพฺลา ๑

มีความว่า นางอัยสรชออลมพพลาผู้มีปรกติพรรณนากามารมณ์
ผู้เจือสัณฺธิเลศผู้ปรารถนาเพื่อจะยังพระภุชชอิตฺถิงฺคให้เจือสัณฺธิเลศ ครั้น
กล่าวคำนี้แล้วก็หลีกไป ๑ ลำดับนั้นพระกายศเห็นนางไปอยู่ จึงคิดว่า
นางจะไปเสีย จึงชักความกลัวไปเข้าเคียดแค้นแห่งตน จึงไปโดยเร็ว เอา
มือจับผมไว้ ๑

ตมตถิ ปกาเสนโต สตุตา อาห สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ
เมื่อจะทรงประกาศธรรมนั้น จึงตรัสว่า

โส จ เวเคน นิภฺขมฺม เณฺตฺวา ทนฺธปรกฺกมํ

ตมฺตตฺมาสุ เวณิสุ อหฺลนฺตปฺตโต ปฺรามสี ๑

ตมฺทาวตฺถิ กฺลฺยาณิ ปฺลิสฺสชฺชํ สฺสโสกนฺนิ

จวิตฺมฺหิ พุรฺหมจฺริยา ขลา ตํ อถ โตสฺสิดา ๑

มนฺสา อคฺมา อินฺทํ วสนฺตํ นนฺทเน วเน

ตสฺสา สงฺกปฺปมฺนฺยาบ มขฺวา เทวกฺุณฺชโร

ปลุลลํ ปาหิณิ จิปป์
สอรุจถปณณาส^(๑)

ตเมณํ ตตฺถ ธาเรสิ

ยถา เอกมฺหุตฺตํ ว

วิมโท ตีหิ วสุเสหิ

อหฺทสาสิ หริตฺรฺกฺเข

นวปตฺตวานํ ฝุลฺลํ

สมนฺตา สวิโตเกตฺวา^(๒)

น ชุเห น ชปฺเป มนฺเต

โก นุ เม ปาริจริยาย

อรณฺเณ เม วิหฺรโต

นानารตนปริปฺปนฺณํ

สฺวณฺณํ โสปวาหนํ ฯ

สทสฺสปฏฺิยตฺถตํ

อุเร กตฺวาน โสภนา ฯ

ตํนิ วสุตานิ ธาเรยิ

ปพฺพตฺติตฺวาน พฺราหฺมโณ ฯ

สมนฺตา อคฺคิยายณิ

โกกิลคณโฆสิตํ ฯ

รुทํ อสฺสุนิ วตฺตยิ

อคฺคิหุตฺตํ ปหาปิตํ ฯ

ปฺพุเพ จิตฺตํ ปโลภยิ

โย เม เตหาหสมภุตํ

นาวิว คณฺหิ อนฺนเว ฯ

มีความว่า พระขีลลังคทายคณนั้นออกไปโดยพลัน ตัดความก้าวไป
ช้าเสีย ไปถึงก็จับมวยผมอันนอกคอกของนางอลัมพสาไว้ นางอัยสรณ์มีรูป
งามเยี่ยมก็กลั้มมากอดพระฤษีนั้นไว้ เมื่อพระคายคณนั้นเคลอนจาก
พรหมจรรัยตามที่ท้าวโกษีย์ปรารภมาแล้ว ภายหลังนางฟ้าก็ขึ้นก็ นกถึง
ท้าวสขัมบก็ผู้ประทับอยู่ในนั้นทวนว่า โฉนหนอท้าวเทวราชะพึงส่ง
ขีลลังคมา ฉน ท้าวมนัวนเทพกฤษุชรทราภความคำรหัสของนาง จึงทรง
ส่งขีลลังคก็ทองพร้อมทั้งบริวาร แลผ้าเครื่องปักยักทรวง ๕๐ เครื่องลาค
คือผ้าโกเชาว์พันหนึ่งไปโดยพลัน นางงามก็อุ้มพระคายคไว้ ใกล้ทรวง

(๑) ยฺ สอรุจถรจถปณณาส

(๒) ยฺ ปวิโรเกตฺวา

คนในบัลลังก์นั้น ได้ล้มไว้สิ้น ๓ บัณฑิตเหมือนครุ่เกี้ยว พระทนต์ได้สติ
 ขึ้นแล้วโดยยล่งไป ๓ บั (ขณะนั้นนางอลมพสุสาทราบว่พระทนต์ได้
 สมบัติแล้ว ก็ยังยลลังก์ให้อันตรธานไป ส่วนคนก็อันตรธานไปยืนอยู่)
 พระฤๅษณ์คนเห็นแต่หมุ่ตันไม้ มีใบเขียวสกล้อมรอบศาลาไฟ ครั้นเห็น
 หมุ่ไม้ มี ใบใหม่มีดอกบาน อันฝูงนกกระเหว่าร้องอ้ออ้ออยู่โดยรอบ
 ก็ร้องให้อัสสสุชลหลังไหล ไม่บูชาไฟไม่บริกรรมมนต์ด้วยปริทวนการ
 ว่า โรงบูชาคุณที่อันใครให้ละแล้ว ใครหนอโลมจิตต์ของเราด้วยความ
 ขำเรอในก่อน เมื่อเราอยู่ในอรัญประเทศใครเล่ายังฉวนคุณที่เกิตร่วม
 ด้วยเทศาณภาพของเราให้ ลิชหาย ปานประหนึ่งว่าทุกกลยังเรื้ออัน
 บริบูรณ์ด้วยนารัตนให้ ลิชหายเสียในมหาสมุทร ฯ นางอลมพสุสาได้
 สติคำร่ำพรรณพิไรนั้นจึงคิดว่า ถ้าเราไม่ยอมแก่พระทนต์นี้ ๆ ก็จัก
 ส่ายเรา เขาเกิดเราก็คงอก จึงยืนอยู่ให้เห็นท่ายกล่าวคาถาว่า

อหนเต ปาโรจียาย เทวราเชน เปสิตา

อวชิ จิตติ จิตฺเตน ปมาทา ตูมิ น พุชฺชสิ ฯ

มีความว่า ข้าพเจ้าผู้ขึ้นท้าวเทวราชศรีใช้มา เพื่อความขำเรอ
 ท่าน จึงได้มาจิตต์ของท่านด้วยจิตต์ของข้าพเจ้า ท่านยอมไม่ทราบ
 เหตุความมัวเมา ฯ พระอัสสิสังกฤษีได้ฟังคำนาง ก็ระลึกลงใจวาทที่
 พระฤๅษีผู้ บิคาได้ไว้ได้ ก็ปริทวนการว่า เพราะไม่ทำตามคำของ
 บิคา เราจึงถึงความลิชหายใหญ่ แล้วได้ภาวนิต ๔ คาถาว่า

อิมานิ กิร มํ ตาโต	กสุสโป อนุสาสติ
กมตาสวีสติโย	ตาโย พุชฺฌสิ มาณว
อุเร คณฺหาโย พุชฺฌสิ	ตาโย พุชฺฌสิ มาณว
อิจฺจนุสาสิ มํตาโต	ยถา มํ อนุกมฺโปโก
ตสฺสหา วณฺํ นากํ	ปีตุ วฑฺฒสฺส สาสนํ
อรณฺเณ นิมนฺนสฺสมหิ	สุวทฺธ ฌายามิ เอกโก
โสหํ ตถา กิรุตฺตมํ	ชิริตฺตํ จีวิตฺตํ เม
ปุน วา ตาทีโส เสสฺสํ	มรณํ วา เม ภวิสฺสตี ๑

มีความว่า ไ้ ยินว่า พระผู้มีผู้กสุสโปโคตรซึ่งเป็นพระบิดาได้สั่งสอน
คำเหล่านั้นแก่เราเนื่อง ๆ ว่า แะมาณพ หนึ่งทั้งหลายเช่นกับคอกนาริผล
มีอยู่ เจ้าจงรู้จักหญิงเหล่านั้นเสีย แะมาณพ เจ้าจงรู้จักนาริมีเขา
ทั้ง ๒ ท้อง เจ้าจงรู้จักนาริเหล่านั้นว่า ย่อมทำชนทั้งหลายผู้ลอันนา
คนให้ ถึงความฉิบหาย พระบิดาเอนกเราพร้าสอนเรากันด้วย
ประการใด เราจะไ้กระทำความคำสอนของพระบิดาผู้เจริญด้วยคุณ
สมบัตินั้นด้วยประการนั้นกัหาไม่วั้นตัวเราผู้เคียวว่าไรว่าพรณอยู่ใน
บ้านหามนุษย์มิไ้ เราจักทำอย่างที่เราเป็นผู้เช่นนั้นอีก ก็อจะยัง
ฉิบหายแล้วไ้ยังเกิดขึ้น หรือทำกาถกิริยาเสีย ต้องการ
อะไรด้วยมีชีวิตอยู่น่ากัเถียน ๑ นางอลัมพูสาเห็นเคชานภาพแห่งยศ
ของพระอิสิสิงคนัน รุว่าฉานพระอิสิสิงคไ้เกิดขึ้นแล้ว กักลัว จึงยัง
พระญไ้หื้อคโทษคน ๑

ตมตถํ ปกาเสนฺโต สตฺถา เทว คาถาโย อภาสิ สมเที
พระทศพลเมอจะทรงประกาศความนนั้นจึงทรงภาษิต ๒ คาถาว่า

ตสุส เตชฌจ วิริยฌจ ธิตี ฌตฺวา สุวทฺธมฺมิตฺตํ^(๑)
 สิริสา อคฺคหิ ปาเท อิลลิสฺสํ อลมฺพสา ฯ
 มา เม กุชฺฌ มหาวิร มา เม กุชฺฌ มหาอิเส
 มหา อตุโถ มยา จิณฺโณ ติทฺธานํ ยสฺสสุตฺตํ
 ตยาปี กมฺปิตฺตํ อาสี สพฺพํ เทวปฺปํ ตทา ฯ

มีความว่า นางอลัมพสาเทพกัญญา^๑รู้จักเทศความเพียร แล้วยุญา
 ของพระอิสิสิงคนั้นเจริญก็แล้ว ก็ขบคิดระลอกที่เท่าพระอิสิสิงคร่ำพรรณ
 ขอขมาโทษว่า ข้าแต่ท่านผู้กล้าใหญ่ ขอท่านอย่าโกรธ ข้าแต่ท่านผู้
 แสงหาคุณใหญ่ ขอท่านอย่าโกรธ ประโยชน์ใหญ่อันข้าพเจ้าสั่งสม
 แล้วเพื่อเทวตาไทรทศ^๒ มียศ เพราะเทวนครทั้งหมกอันท่านได้ทำให้
 ห้วนไหวทั่วในคราวนั้น ฯ ถ้าขบนั้นพระอุย^๓จึงกล่าวว่า แะนางผู้
 เจริญ เราขอโทษแก่ท่าน ฯ จึงไปตามสหาย เมื่อจะปล่อยนางจึงกล่าว
 คาทว่า

ดาวตีสํ จ เป เทวา ติทฺธานํ จ วาสโว
 ตฺวญฺจ ภทฺเต สฺสํ โหหิ กจฺจน กณฺเณ ยถาสฺสํ ฯ

มีความว่า แะนางผู้เจริญ เทวตาชาวดาวกิงส์ ท้าววาสวะผู้เป็น
 อิศรของเทพตาไทรทศ แลคว่ท่านจงเป็นสุขด้วยกัน แะนางกัญญา
 ท่านจงไปตามสหาย ฯ นางอลัมพสาให้พระคาบสไปสู่เทพยวิ^๔ด้วย
 บัลลังก์ทองนั้น

(๑) อ. อาตุลิตฺ.

ตมตถิ ปกาเสนโต สตุถา ติสฺโส คากาโย อภาสิ สมเทจ
พระสวรเพชฌัญญบรมศาสดาเมื่อจะทรงประกาศความนั้น จึงตรัส ๓ คาถาว่า

ตสฺส ปาเท คเหตุวาน	กตฺวา จ นํ ปทกฺขิณํ
อณฺหลี ปคฺคเหตุวาน	ตมฺหา ฐานา อปฺกมฺมิ ฯ
โย ตสฺสา อาสิ ปฺลลฺงโก	โสวณฺโณ โสปวาหโน
สอรุจฺจทปฺปณฺนาโส	สทสฺสปฏฺิยตฺถโต
ตเมว ปฺลลฺงกมารุญฺห	อคา เทวานสนฺติเก ฯ
ตโมกฺกมฺิว อาบนฺตี	ชฺลนฺตี วิหฺขุติ ยถา
ปตีโต สุมโน วิตฺโต	เทวินฺโท อททา วรี ฯ

มีความว่า นางอลิณีพลาเทพิศาวชยด้วยลงที่เท้าแห่งพระคายนั่น
แล้ว ทำประทักษิณประกอบอัญชลีออกไปจากที่นั้น ขึ้นสู่บัลลังก์ของ
พร้อมด้วยบริวารแลผ้าเครื่องปกยักรถ ๕ แลเครื่องลาดค้อนผ้าโกเชาว
พันหนึ่งไปในสำนักแห่งเทวคาททั้งหลาย ท้าวเทวินทรทรงยติโสมนัสปลื้ม
พระหฤทัย ประทานพรแก่นางเทพคิกานซึ่งมาอยู่ราวกระเปาะที่รุ่งเรือง
ราวกระสายฟ้าแลบ นางเทวกัญญานันเมื่อจะรับพรในสำนักท้าวโกษีย์จึง
กล่าวคาถาที่สุดว่า

วรฺุเจ เม อโท สกฺก	สพฺพภูตานมิสฺสุร
น อีสิปโลภิกา คจฺเณ	เอตํ สกฺก วรี วเร ฯ

มีความว่า ข้าแต่ท้าวสัถิกผู้เป็นอิศรแห่งภุตทั้งปวง ถ้าพระองค์
ประทานพรแก่ข้าพระบาท ขออย่าให้ข้าพระบาทไปเล่าโลมพระฤ
ข้าแต่ท้าวเทวราช ข้าพระบาทปรารถนาพรนี้ ฯ

สตถา ตสฺส ภิกฺขุโน อิมิ ธมฺมเทสนิ อหริตฺวา สมเกิ์พระ
ศาสดาจารย์ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแก่พระภิกษุ^{นั้น}แล้ว จึงทรง
ประกาศให้แล้วประชุมชาตก เมื่อจบเทศนา^{นี้}จะพระภิกษุ^{นั้น}ได้ตั้งอยู่
ในพระโสคาปัตติผลฯ นางขลัมพู^{สา}ในกาล^{นั้น}ได้เป็นนางปราชญ์ศึกษา
พระอัสสีสิงคในกาล^{นั้น}ได้เป็นพระภิกษุผู้กระสัน พระมหาฤๅษีผู้บิดาใน
กาล^{นั้น}เป็นเราผู้ตถาคคฯ

จบขลัมพูชาตก

๔ สังฆปาตชาตก (๕๒๔)

อริยาวกาโสสีติ อิหํ สตุถา เขตฺวเน วิหรนฺโต อุโปสถกมฺหิ
อารพฺก กเถสิ ฯ

สมเด็จพระสังฆราชผู้ค้ำศาสนาเมื่อประทับอยู่ณพระเชตุวนารามทรง
ปรารภอุโปสถกรรม ครั้นพระธรรมเทศนานี้ว่า อริยาวกาโสสี เป็นต้น ฯ
ความพิสดารว่าในกาลนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคยังอุบาสกทั้งหลายผู้
รักษากุโธสถให้ร่ำเริงแล้ว ครั้นว่า ไบราณกบัณฑิตทั้งหลายก็ได้ละ
นาคนสมบัติอันใหญ่รักษากุโธสถ แล้วทรงนำเรื่องหนหลังมา ตามคำ
อาราธนาของอุบาสกเหล่านั้น ถึงข้อไปนี้

อดีเต ราชกเห มคธราชานาม รัชํ กาเรสิ ในกิตกกาลมี
พระเจ้าแผ่นดินมคธเสวยราชสมบัติในกรุงราชคฤห์ ครั้นนั้นพระบรม
โอรสตัวเกิดในพระครรภ์พระอรรคมเหษีของบรมกษัตริย์นั้น พระชนก
พระชนนีทรงขนานนามว่า ทูโยชน พระราชกุมารนั้นทรงเจริญวัย ได้
ทรงศึกษาศิลปศาสตร์ทั้งปวงณเมืองคักกิสลา เสด็จกลับมาดำรงศิลป
แก่พระราชบิดา ภายหลังพระชนกได้อภิเษกพระโอรสนั้นในราชสมบัติ
แล้ว ทรงผนวชเป็นคฤหัสถ์อยู่ในราชอุทยาน พระโอรสตัวผู้ราชโอรสได้
เสด็จไปสู่สำนักพระราชาผู้พระชนกวันละ ๓ ครั้ง ลากแลสการ
ใหญ่เกิดขึ้นแก่พระราชกุมาร พระชัตติยคุณนั้นเมื่อไม่ทรงสามารถจะทำ

แม้แต่กิจสักว่าบริกรรมกสิณด้วยความกังวลนั้น จึงทรงดำริว่า ลาก
 สักการของเราใหญ่ เราอยู่ในที่นี้ไม่อาจจะทิ้งกรณนี้ เราจักไม่ยอมแก่ลูก
 ไปเสียในที่อื่น ทรงดำริหัดนั้นแล้วไม่ให้ ใ้ใครรู้เสด็จออกจากสวนตำเนรล่วง
 มคธรัฐ ลุถึงจันทกยบรรพตในสถานพอไปมาแต่แม่น้ำช็อกกัณณเปณณา
 อันไหลออกจากลำน้ำชอสังขปาละใกล้แคว้นชอมทิสกรรัฐ ก็ทำบรรณ
 ศาลาประทับอยู่ณที่นั้น ทรงบำเพ็ญกสิณบริกรรมยังฉานแลธกัญญาให้
 เกิดขึ้น ยังอิทธิภาพให้เป็นไปด้วยจริยาอันยาก ๆ สักปาโล นาม นาค-
 ราช นาคราชชอสังขปาละมีบริวารใหญ่ออกจากแม่น้ำช็อกกัณณเปณณา
 ไปเฝ้าพระราชณัฏฐนั้นเป็นครั้งเป็นคราว พระชัตติยคายนกก็ไ้ทรงแสดง
 ธรรมแก่นาคราชนั้น ภายหลังบรมกษัตริย์ผู้ราโชรสของพระชัตติย
 บรรพชิตนั้นอยากทรงพบพระชนก ไม่ทรงทราบสถานที่เสด็จไป ไ้โปรดให้
 เทียบติดตาม ทรงทราบว่าเสด็จอยู่ณสถานนั้น จึงพร้อมด้วยราชบริพาร
 เสด็จไปในสถานทีพระราชบิดาอยู่เพื่อทรงพบ ให้ทั้งค่ายในที่ควรพร้อม
 ด้วยหม้อมาตย์เล็กน้อย บ่ายพระพักตรละเพาะอาศรมยทเสด็จไปอยู่
 ตสนี ขณ ในขณะนั้นสังขปาลนาคราชพร้อมด้วยบริวารนั่งฟังธรรมอยู่
 สังขปาลนาคราชเห็นพระราชานั้นเสด็จมาอยู่ ก็ไหว้พระราชณัฏฐจาก
 อาสน์หลีกไป พระเจ้าทวยโยจนบรมกษัตริย์ทรงนมัสการพระราชบิดา
 แล้วทำปฏิสันถารประทับนั่งแล้วทูลถามว่า พระราชาที่เสด็จมาสู่สำนัก
 พระองค์นี้ เป็นพระราชบุตรนามอะไร พระชัตติยณัฏฐจึงตรัสตอบว่า พระ
 ราชานี้นามสังขปาลนาคราชา พระเจ้ากรุงราชคฤห์มีพระประสงค่านาค
 พิภพ อาศรัยสัมบัค์แห่งนาคราชนั้น ประทับอยู่ไม่กี่วัน ให้ถวาย

ภิกษุอาหารแก่พระชนกเนื่องนิทภัย แล้วเสกเจกัลยพระนครไปรดให้ทำ
 โรงทานแทบประตูทั้ง ๔ ยังสกลสมพุทวิปให้เอิกเกริก ทรงบริจาคนาน
 รักษาศีล สมาทานอุโบสถ ทรงปรารภนาคพิภพ เมื่อสิ้นพระชนมายุ
 ก็ได้บังเกิดในนาคพิภพ ได้เป็นสังขปาลนาคราช ๆ นั้นครั้นกาล
 ล่วงไป ๆ ก็มีความเกิดขึ้นในสมัยนั้น จำเดิมแต่นั้นก็ปรารภนาคำเนก
 มนุษย์ จึงรักษาอุโบสถศีล เมื่อสังขปาลนาคราชนั้นอยู่ในพิภพนาค
 การรักษาอุโบสถศีลไม่สำเร็จถึงคิดพิณาศ จำเดิมแต่นั้นจึงออกจาก
 นาคพิภพ ไปชดวกรอมปลวกอันหนึ่งในระหว่างแห่งทางใหญ่ และทางเทว
 คนเกี้ยวไกลแม่น้ำกัลลวณเพณยา อริยฐานอุโบสถมีศีลเป็นอันสมทาน
 แล้ว สละคนในทานมชด้วยทั้งหญิงชาย เหล่าชนผู้มีความต้องการ
 ด้วยอวัยวะมีหนังแลเนื้อเป็นคันของเราจึงนำไป แล้วนอนอยู่บนยอด
 จอมปลวกกระทำสมณกรรมในวันที่ ๑๔ และ ๑๕ ไปสพิภพนาคในวัน
 ปาณินท ตสุมิ เอกทวสี เอวิ สติ สมทยิตวา นิปปนเน ณวันหนึ่ง
 เมื่อนาคราชนั้นสมทานศีลนอนอยู่อย่างนั้น ยังมีชาวบิณฑคคาม ๑๖ คน
 คิดกันว่า เราจักหาเนื้อมา จึงถืออาวุธไปในป่า เมื่อไม่ได้สัตว์อะไรก็
 ออกมา เห็นนาคราชนั้นนอนอยู่บนยอดจอมปลวก จึงคิดกันว่า วันนั้นแม้
 แกล้งเหยยเราก็ไม่ได้ เราจักฆ่าพระยานาคนี้เสียดีกว่า แล้วคิดต่อไปว่า
 พระยานาคนี้ใหญ่ เราจักจับมันไปเสีย จักต้องเอาหัวแทงชนกแห่ง
 พระยานาคนั้นนอนอยู่กระทำให้ทุพพลแล้วจึงจับ จึงถืออาวุธมีหัว
 เป็นคันเข้าไปใกล้ ๆ ก็สรีระของนาคราชผู้เป็นโพธิสัตว์นั้นใหญ่ประมาณ
 เท่าเรือกลอนลำหนึ่ง เช่นกับด้วยพวงคอกมลิอันบุทกลองตั้งไว้ นาคราช

นั้นบริบูรณ์ด้วยดวงตาคล้ายเมล็ดมะลาล้ำ แลศรัยเช่นกับด้วยคอก
ไชยพฤกษแลคอกมลิย่อมนามเกินเปรียบ ฯ นาคราชนั้นนำศรัยออก
จากระหว่างชนค ด้วยเสียงเท้าแห่งชนทั้ง ๑๖ เหล่านั้น ลืมดวงตาอัน
แดงเห็นชน ๑๖ คนนั้นมีท้าวในมือมาอยู่จึงรำพึงว่า วันนี้นักบวช
ของเราได้ถึงที่สุด เราจะมอบตนให้เป็นทานมุข อธิษฐานความเพียร
ไม่ลืมดวงตาแลคอกชนเหล่านั้น ซึ่งจะแทงศรัยกายของเราด้วยหอกทำให้
เป็นช่องน้อยช่องใหญ่ด้วยสามารถแห่งความโกรธ รำพึงนั้นก็อธิษฐาน
ปธานวิริยะมั่นด้วยกลัวศีลของตนจะทำลาย แล้วเขาศรัยชุกเข้า
ในระหว่างชนคนนอนอยู่ ลำคายนชนทั้ง ๑๖ เข้าไปใกล้นาคราชนั้น จับ
ทางกระซกให้ตกลงณพื้น เอาท้าวอันคมแทงที่ชนค ๘ แห่ง สอด
ท้าวคำ (หรือท้าวโย่ง) มีหนามเข้าไปในช่องที่แทง เอาคานสอดใน
ท้าวคำทั้ง ๘ หามไปในทางใหญ่ นาคราชผู้โพธิสัตว์มิได้ลืมจักขุแลค
ชนเหล่านั้นด้วยสามารถแห่งความโกรธ แม้ในที่แห่งหนึ่ง ตั้งแต่ถูก
แทงด้วยท้าว เมื่อนาคราชนั้นชนเหล่านั้นห้ามไป ศรัยของนาคราช
ก็ห้อยลงกระทบพัน ลำคายนชนทั้ง ๑๖ นั้นคิดว่า ศรัยพระยานาคห้อยลง
จึงยังนาคราชให้นอนในทางใหญ่ แทะงมูกด้วยท้าวอันคมเอาเชือกร้อย
ยกศรัยขึ้นผูกเชือกแขวนไว้ ที่สุดคาน แล้วช่วยกันยกหามไปในทางอีก
ตลุมี่ ขณ ในขณะนั้นยังมีภุมพิกคนหนึ่งชื่ออาพาพะเป็นชาวเมืองมิลินา
ในวิเทหรัฐ นั่งอยู่ในยานน้อยนำมาซึ่งความสุขาเกวียนประมาณ ๕๐๐
เล่มไปอยู่ เห็นคนเกวียนเหล่านั้นหามนาคราชผู้พทังกรไปอยู่ จึงให้
มาสกทองของมือหนึ่ง ๆ กับโคพาหนะ ๑๖ โคแลฉ้านุ่มแก่ชน

ทั้ง ๓๖ นั้น แล้วให้ผ้าอาภรณ์แก่ภริยาของตนทั้ง ๓๖ นั้นด้วย ให้เขาปล่อยนาคราชนั้นเสีย นาคราชนั้นก็ไปสู่พิภพ นาคพิภพ ไม่ช้านานก็มี บริวารใหญ่กลีบออกมาหาอาฬารกุฎุมพี กล่าวคุณของนาคพิภพ แล้วพาภุมพินันต์ไปสู่ นาคพิภพ ให้ยศใหญ่กับนางนาคกัญญา ๓๐๐ แก่ภุมพินันต์ ยังภุมพินันต์ให้ อิมไปด้วยทิพยกามารมณ์ อาฬารกุฎุมพี บริโภคทิพยกามารมณ์อยู่ในนาคพิภพนั้นสิ้น ๔/๕ จึงแจ้งแก่นาคราชว่า ข้าพเจ้าอยากจะบวช แล้วถือเอาบรรพชิตบวชออกจากนาคพิภพ ไปสู่หิมาวันประเทศ บวชอยู่ในที่นั้นนาน ครั้นอุปสมบทสมัยเทีวจาริก ไปถึงพระนครพาราณสี พักอยู่ในราชอุทยาน อีกวันหนึ่งเข้าไปสู่พระนคร เพื่อการศึกษาจาร ใต้ ไปถึงพระราชสถาน ลำดับนั้นพระเจ้ากรุงพาราณสี ทอดพระเนตรเห็นพระภิกษุสนั่นที่ทรงเลื่อมใสในธัมมามาก รัชสั่งให้นิมนต์มาให้นั่งบนอาสน์ที่ต่างทั้งไว้ แล้วให้ฉันโภชนมัยรสเลิศต่าง ๆ แล้วเสกประพัตย์นั่งในราชอาสน์อันตำอันใดอันหนึ่งแล้วทรงนมัสการ เมื่อจะตรัสกับพระภิกษุนั้น จึงตรัสคาถาที่แรกว่า

อริยาวกาโสสี ปสนุนเนตฺโต

มณฺเฑ ภาวํ ปพฺพชิตํ กุลมฺหา

กถํ นู วิตฺตานํ ปหาเย โภเค

ปพฺพชชํ นิกฺขมฺม ชรํ สปญฺโณ ฯ

มีความว่า ท่านเป็นผู้มีโอกาศคือสรีระอันงาม หาโทษมิได้ มี
ทรวงคออันแจ่มใส ข้าพเจ้าสำคัญใจว่า ท่านผู้เจริญเป็นผู้บวชจากสกุล

มีชิตยิสกุลเป็นต้น เหตุไฉนหนอ ท่านเป็นผู้เป็นไปด้วยปัญญา ละโลก
 ทรัพย์ทั้งหลายออกจากเรือนยวแล้ว ฯ พระอาฬารดาบสจึงกล่าว
 คาถาตอบว่า

สยัม วิมานํ นรเทว ทิสฺวา
 มหานุภาวสุส มโหโรคสุส
 ทิสฺวาน ปุณฺณาน มหาวิปากํ
 สทฺธยาหิ ปพฺพชิโตมฺหิ ราช ฯ

มีความว่า ขอถวายพระพร อาตมภาพได้ทัศนาการเห็นวิมาน
 ของพระยานาคอันมีนามว่าสังขปาละผู้มีอานุภาพใหญ่ไฉน ขอถวาย
 พระพร ครั้นเห็นแล้วก็ยวช ด้วยเชื่อมั่นหาวิบากของบุญทั้งหลายที่พระ
 ยานาคนั้นได้บำเพ็ญแล้ว ฯ พระเจ้ากรุงพาราณสีจึงตรัสถามด้วยคาถา
 ต่อไปว่า

น กามกามา น ภยา น โทสา
 วาจิ มุสา ปพฺพชิตา ถณนฺติ
 อกุขาหิ เม ปุณฺณิโต เอตมตฺถํ
 สุตฺวาน เม ชายติธิปฺปสนฺโน ฯ

มีความว่า บรรพชิตทั้งหลายย่อมไม่กล่าวคำเท็จเพราะได้ระตอวัตถุ
 กาม ไม่กล่าวคำเท็จเพราะกลัว ไม่กล่าวคำเท็จเพราะประทุษร้าย ก็ฉนั้น
 ถามท่าน ฯ ท่านจงบอกความนั้นแก่ฉนั้น ความเลื่อมใสจะเกิดแก่ฉนั้น
 เพราะได้สัทยคำของท่าน ฯ พระอาฬารดาบสจึงทูลตอบด้วยคาถาทั้ง
 หลายว่า

๔ สังขปาลชาดก (๕๒๔)

วาณิชช ฤทธาธิป คจฺจนมาโน
 ปเถ อตฺตสาสิมฺหิ โภชปฺตฺเต
 ปวณฺณกาโย อูรคํ มหนตฺติ
 อาทาย คจฺจนเต ปโมทมานะ ๑
 โสหิ สมาคณฺณิ ชนินฺท เตหิ
 ปหณฺนุโธโม อวสฺสุมิ ภโต
 กุหิ อยํ นียติ ภิมฺภาโย
 นาเคน กิ กาทถ โภชปฺตฺตา ๑
 นาโค อยํ นียติ โภชนตฺถิ
 ปวณฺณกาโย อูรโค มหนโต
 สาทุญฺจ ญฺสญฺจ มุฏญฺจ มิสฺ
 น ตฺวํ รสํ ฌาสิ วิเทหปฺตฺต ๑
 อิตฺโต มยฺ คณฺตฺวา สกํ นิเกตฺติ
 อาทาย สตฺถานิ วิโกณฺณิตฺวา
 มิสานิ ภกฺขาม ปโมทมานา
 มยฺ หิ โว สตฺตฺตโว ปนฺนคานํ ๑
 สเจ อยํ นียติ โภชนตฺถิ
 ปวณฺณกาโย อูรโค มหนโต
 ททามิ โว พลฺลพฺพุตฺตานิ โสฬส
 นาคํ อิมํ มุณฺณจถ พนฺธฺนสฺมา ๑

อทุธา หึ โน ภกัโช อัย มนาโป
 พหุ จ โน โอรรคา ฤตฺตปฺพพา
 กโรม เต ตํ วจัน อพาร
 มิตฺตณฺจ โน โหหิ วิเทหปฺตฺต ๑
 ตทสฺส เต พนฺธนา โมจยัสสุ
 ยํ นตฺถโต ปฏฺฐิมอกฺขสฺส ปาเส
 มฺกฺกโต จ โส พนฺธนา นากฺราชา
 ปกุกามิ ปาจันมฺโข มฺหุตฺตํ ๑
 คนฺตฺวาน ปาจันมฺโข มฺหุตฺตํ
 ปุณฺณเหหิ เนตฺเตหิ ปโตกยํ มํ
 ตทสฺสํ ปฏฺฐิตํ อนฺวาคณฺณํ
 ทสฺสํ อณฺณํ ปคฺคเหตฺวา ๑
 กจฺเฉว โข ตวํ ตฺรมาณรฺูป
 มา ตํ อมิตฺตา ปุณฺ อคฺคเหตฺวํ
 ทุกฺโข หึ สฺสเทหิ ปุณา สมากโม
 อทสฺสนํ โภชปฺตฺตาน กจฺณ ๑
 อคฺมาสี โส รหํ วิปฺปสนฺนํ
 นโถภาสํ รณณํ สุตฺติญฺจํ
 สมฺโมนตํ ชมฺพุหิ เวทิสํหิ
 ปาเวกฺขิ นิตฺติณฺณภโย ปตฺติโต ๑
 โส ตํ ปวิสฺส น จิรสฺส นาโค

๔ สังขปาลชาตก (๕๒๔)

ทิพฺเพน เม ปาตุรหุ ชนินฺท
 อุปฺนุจฺหิ มํ ปิตฺรํ ปุตฺโต
 หทยํคํ ฅณฺณสุจํ ฅณฺณสุจํ ฅณฺณโต ฯ
 ทุวํ เมสี มาตา จ ปิตา อพาร
 อพฺภนฺตโร ปานทโท สหาโย
 สกณฺจ อิทฺธี ปฏฺฐิลาภโกสุมิ
 อาพาร ปสฺส เม นิเวสนํ ^(๓)
 ปหุตฺถกํ พหุอนฺนปานิ
 มสฺสกุสฺสาร์ วิย วาสวสฺส ฯ

มีความว่า ถวายพระพร เมื่ออาคมภาพเป็นศฤงคารไปค้าขาย
 ใต้เห็นพวกคนเถรเข้าในมรรคา หามงูใหญ่มีกายกลมเถรขึ้นเถิงใจ
 ถวายพระพร อาคมภาพมาพบเข้าเข้ากันตลกกลัว ถามเขาว่า พ่อพวก
 บุตรนายพราน มึงกายอันพองกล้วนพวกท่านจะนำไปไหน พวกท่าน
 จักทำอะไรด้วยงั้น ฯ คนเถรเข้าเหล่านั้นตอบว่า งูตัวใหญ่มีกายกลม
 ไปด้วยอกัน ข้าพเจ้าทั้งหลายนำไปเพื่อจะกิน เนื้อของงูใหญ่นี้มีรสมีมัน
 อ่อนเกินเปรียบ นายผู้บุตรชาววิเทหรัฐ ท่านไม่รู้อิส ข้าพเจ้าไปจาก
 บ้านของตน จะเอาศีลศราตฺติให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่กินเนื้อกัน
 ให้ขึ้นเถิงใจ เพราะว่าพวกเราเป็นศัตรูของงูทั้งหลาย ฯ อาคมภาพจึง
 กล่าวว่า ถ้าท่านทั้งหลายจะนำงูมีกายกลมใหญ่ไปเพื่อจะกิน เราจะให้ ไค
 มีกำลัง ๑๖ ไคแก่ท่านทั้งหลาย ฯ จึงปล่อยนาคนี้เสียจากเครื่องผูก ฯ

พวกพราหมณ์จึงตอบว่า ^๑ งตัวนี้เป็นอาหารที่ชอบใจของเหล่าข้าพเจ้าแท้
 ๒ เป็นอันมากพวกข้าพเจ้าเคยกิน นายอาฬาระ แต่ข้าพเจ้าจะทำตาม
 ๓ คำของท่าน วิเทหบุตร ท่านจงเป็นมิตรของข้าพเจ้าทั้งหลาย ฯ ชน
 ๔ เหล่านั้นก็แก่นาคราชนั้นจากเครื่องผูก (แล้วซ่อนตัวอยู่ด้วยคิดว่ามันมี
 ๕ กำลังน้อยอยู่แล้ว ตายลงจะได้เข้าไป) นาคราชนั้นพ้นจากเครื่องผูก
 ๖ ซึ่งเขาร้อยไว้ที่หมอกกัษบวง มีหน้าสีป้าจันทิกชลิกลไปครู่หนึ่ง ครั้นมีหน้า
 ๗ สีป้าจันทิกชลิกลไปครู่หนึ่ง มีดวงตาเต็มด้วยน้ำตาแลดูอาคมภาพ กาลนั้น
 ๘ อาคมภาพจึงตามไปข้างหลังแห่งนาคราชนั้น ประคองอัญชลีทั้ง ๑๐ นิ้ว
 ๙ กล่าวว่ ท่านจงลงไป เหล่าชนอมิตรอย่างจับท่านได้อีก เพราะว่าความ
 ๑๐ สนิทสนมกับนายพราหมณ์ทั้งหลายนำมาซึ่งความทุกข์ ท่านจงไปสัที่นาย
 ๑๑ พราหมณ์จะไม่เห็น นาคราชนั้นได้ ไปสัที่หน้าอันใดก็ได้สัอันเขียว มีทำอันคิน่า
 ๑๒ รรมย์ คลุมครมไปด้วยไม้หว่านแล้วไม้โอโลก เป็นผู้ ไม่มีภัยอันตรายมีบิ
 ๑๓ ได้เข้าไปสู่สำนักพิภพ ถวายพระพร นาคราชนั้นครั้นเข้าไปสู่พิภพนาคแล้ว
 ๑๔ ไม่ช้า มีบริวารทิพย์มาปรากฏพระเพระหน้าอาคมภาพ บำรุงอาคมภาพ
 ๑๕ คุบคุบบำรุงบิภาคนั้น กล่าวคำถึงใจสยายหูกแก่อาคมภาพว่า ท่านอาฬาระ
 ๑๖ ท่านเป็นเหมือนมารดาแลบิดาของข้าพเจ้า เป็นศุภภายในใจคือดวงใจ
 ๑๗ ของข้าพเจ้า ผู้ให้ ชีวิต ผู้เป็นสหาย ข้าพเจ้าจึงกลบได้ ซึ่งอิทธิแห่งนาค
 ๑๘ อันเป็นของตน ท่านอาฬาระ ขอท่านไปชมพิภพของข้าพเจ้า ซึ่งมีภักษ
 ๑๙ มาก มีอันระแลปานะมาก คุมสักกสารคือเทพนครของท้าวมหาสวเท
 ๒๐ ราชนั้น ฯ ถวายพระพร ครั้นนาคราชนั้นกล่าวอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะ
 ๒๑ พรณนานาคพิภพของตนให้ยังขึ้นไป จึงกล่าว ๒ คาถาว่า

๔ สังขปาลชาตก (๕๒๔)

ตัม ภูมิภาเคหิ อุเปตฺรุปํ
 อสกุขรา เจว มุฑฺดู สุภา จ
 นีจาติณา อปฺปฺรชา จ ภูมิ
 ปาสาทิกา ยตฺถ ชนฺนติ โสกํ ฯ
 อนาวกฺุลา เวฬุริยฺพนีสา
 จตฺตทิสํ อมฺพวนํ สุรมมํ
 ปกฺกา จ เปสํ จ ผลา สุมุคฺคฺลา
 นิจุจฺจตฺกา ชารยฺนติ ผลานิ ฯ

มีความว่า พิกพนาคนั้นสมยรณด้วยภูมิภาคๆ พ้นไม่มีกรวด ช่อน
 งามคือมีแต่ทรายรัตน ฯ แล้วด้วยทองเงินแลแก้วมณี หาดหญ้าในเบื้อง
 ท่ามีไก่อ่ หาดุ่นมีไก่อ่ ยัวใจให้แจ่มใส เปนที่ละความโศกของชนผู้เข้า
 ไป ไม่อาภูล คือไม่มีคอกไม้ทรายเสมอราวกระแก้วไพฑูริย์ คือมีสระ
 โบกขรณีกาตาศไปด้วยกมลอุบลมีพรรณเป็นอนเนก มีน้ำอันใส มีสีอัน
 เขียว สวนมะม่วงนำวันรมย์ก็มีใน ๔ ทิศ ต้นมะม่วงทั้งหลายมีผลแก่ก็มี
 มีผลแก่กิ่งหนึ่งก็มี มีผลอ่อนก็มี มีช่อก็มี มีช่อแลผลทุกฤดู ฯ แล้ว
 พระอาฬารฤทธิกุลพระเจ้าพาราณสีค่อไปว่า

เตสํ วณานิ นรเทว มขฺยฺเณ
 นิเวสนิ ภสฺสฺรสนฺนิกาสิ
 รชตคฺคพิ โสวณฺณมยํ อุพาริ
 ปภาสติ วิชฺขุวิวนฺตติกุเข ฯ

มณิมยา โสวณณมยา อุพารา
 อเนกจิตตา สดดี สุนิมิตา
 ปรีปฐา กณฺณหา อลงกตาหิ
 โสวณณกายูรธราหิ ราช ฯ
 โส สัมปาโล ตรมานรูป
 ปาสาทมารุห อโนมวณฺโณ
 สหสฺสถมฺภิ อตุลภาว
 ยตฺถสฺส ภริยา มเหสี อโหสิ ฯ
 เอกา จ นารี ตรมานรูปา
 อาทาย เวฬุริยมยํ มหคฺคํ
 สุกํ มณฺเฑ ชาคิมมตฺตูปปนํ
 อโจิตตา อาสนมพฺพิทาสี ฯ
 ตโต มํ อูรโค หตฺถเก กเหตุวา
 นิสํหิ ปมฺพอาสนสฺมึ
 อิทมาสนํ อตฺร ภวํ นิสํหิตุ
 ภวณฺหิ เม อณฺณตโร กรฺนํ ฯ
 อณฺณา จ นารี ตรมานรูปา
 อาทาย วาริ อุปสงกมิตฺวา
 ปาทานิ ปกฺขาลยิ เม ชนินฺท
 ภริยาภ ภาตฺตฺว ปติโน ปิยสฺส ฯ

อปรา จ นารี ตรمانรฺปา
 ปคุคฺคห โสวณฺณเมยาย จาณฺธิยา
 อเนกสฺมึ วิวัธ วิยณฺชนิ
 อุปนามยิ ภตฺตมณฺณณฺรูป ๑
 ตฺริเยหิ มิ ภารถ ภตฺตภตฺติ
 อุปลฺลฺลหิ ภตฺต มโน วิทิตฺวา
 ตตฺตตฺตริ มิ นิปติ มหนตฺติ
 ทิพฺเพหิ กาเมหิ อนปฺปเกหิ ๑

มีความว่า ถวายพระพร ปราสาทเลื่อมประภักดิ์แล้วไปด้วยทอง
 มีบานแล้วไปด้วยเงิน ย่อมรุ่งเรืองยิ่งอยู่ท่ามกลางหมู่ไม้อัน
 ประหนึ่งสายวิซซลการังเรื่องในอากาศฉะนั้น ถวายพระพร เรือนยอดแล
 ห้อยในส่วนนั้น แล้วไปด้วยแก้วมณี แล้วไปด้วยทองยิ่ง มีวิจิตรเป็น
 อเนก อันนิรมิตรก็แล้วในอง ๆ เติมน้ำไปด้วยหม่นนางกัญญาอันประคัย
 แล้วทรงสายสร้อยทอง สังขปาลนาคราชนั้นมีผิวพรรณไม่ทรามว่องไว
 พาชตามภาพขนส่วปราสาท ซึ่งมีเสาน้ำด้วยพัน มีอานภาพอันซึ่งไม่ได้
 ชงมีมเหยียดยืน นารีหนึ่งว่องไวไม่ต้องเคียน นำอาศน์แล้วด้วยแก้วไพฑูริย์
 สมบูรณ์ด้วยแก้วมณีชาติ เช่นแก้วมณีเป็นอาศน์มีค่ามากงดงามมาลา
 ลำคืบนั้นนาคราชจึงมีอชตามภาพให้นั่งอาศน์เป็นประธาน กล่าวว่า น
 อาศน์ ท่านผู้เจริญจงนั่งอาศน์นั้น เพราะว่าท่านผู้เจริญเป็นเหมือนครุผู้ใด
 ผู้หนึ่ง ๑ ถวายพระพร นางอันกว่องไวนำน้ำเข้ามาใกล้ล้างเท้าอาศน์ภาพ
 ประภักดิ์อย่างเท้าสามีทริกฉะนั้น ยังอีกนางหนึ่งว่องไวประคองภาชนะ

ทองเต็มไปด้วยรัตนาภรณ์ซึ่งนำบริโลก มีสัพเพเป็นอนันต์ มีพยานชนหลาย
อย่างเข้ามาให้อาตมภาพ ฯ ถวายพระพร แต่นางทั้งหลายรู้จักใจแห่ง
ภักติ บำรุงอาตมภาพผู้บริโลกแล้วด้วยคนตรี แล้วนาคราชนั้นเข้ามาหา
อาตมภาพ พร้อมด้วยกามคุณอันเป็นทิพย์ยิ่งไม่ใช่น้อย ยิ่งกว่าการ
บำรุงด้วยคนตรีนั่น ฯ ครั้นเข้ามาหาอาตมภาพด้วยประการนี้แล้ว จึง
กล่าวคาถาว่า

ภริยา มเมตา ติสตา อพาร
สพพุตถมชฌา ปทุมุตตราภา
อาพาร เอตา ส เต กามกาโร
ททามิ เตตา ปรีวารยสสุ ฯ

มีความว่า ท่านอาพาระ ชายาของข้าพเจ้าเหล่านั้นทั้งหมด๓๐๐นาง
มีสเอนงาม มีฉวีรุ่งเรืองยิ่งประหนึ่งกลีบประทุม ท่านอาพาระ นาง
เหล่านั้นจะเป็นผู้ทำความใคร่แก่ท่าน ข้าพเจ้าให้แก่ท่านๆ งามยิ่งนางเหล่านี
ให้บำเรอท่าน ฯ แล้วพระอาพารทวยศทูลพระราชาด้วยคาถาคือไปว่า

สัจฉริ ทิพฺพรสาณุกตฺวา
ตทาสฺสํ อุตฺตริ ปจฺจภาสี
นาคสฺสํ กิณฺติ กถญฺจ ลทฺธิ
กถชฺฌกมาสี วิมานเสณฺจ
อชฺฉจ ลทฺธิ ปริณามชนฺเต
สยฺกตํ อุทาหุ เทเวหิ ทินฺนํ

จตุรตาฬิสนิชาต

ปุณฺณามิ ตํ นาคฺราเชตมตฺถํ
 กถชฺฌกมาสี วิมานเสฏฺฐํ ฯ
 นาธิจฺจ ลทฺธิํ น ปริณามชฺฌเม
 น สยํกตํ นปี เทเวหิ ทินนํ
 สเกหิ กมฺเมหิ อปาปเกหิ
 ปุณฺณเณหิ ลทฺธิมิตํ วิมานํ ฯ
 กิณฺเต วตฺติ กิ ปน พุรหฺมจริยํ
 กตฺตสฺส สฺสัจฺฉณสฺส อยํ วิปาโก
 อกฺขาหิ เม นาคฺราเชตมตฺถํ
 กถํ น เต ลทฺธิมิตํ วิมานํ ฯ
 ราชว อโหสิ มคฺชานนิสฺสโร
 พุชฺชโยธโน นาม มหानุภาโว
 โส อิตฺตํ ชวตฺตํ สํวตฺติว
 อสสฺสํ วิปริณามธมฺมํ
 อนนฺนจ ปานจ ปสนฺนจิตฺโต
 สกฺกจฺจ ทานํ วิปฺลํ อทาสี
 โอปานญฺตํ เม ฆริํ ตทาสี
 สนฺตปฺปีตา สมณพฺุรหฺมณา จ
 ต เม วตฺติ ตํ ปน พุรหฺมจริยํ
 ตสฺส สฺสัจฺฉณสฺส อยํ วิปาโก

๔ สังขปาลชาตก (๕๒๔)

๓๐๗

เตเนว เม ลหุสมิทธิ วิมานิ
ปหุตถกุกั ขิ พหุอนนปานิ
นจเจहि กิเเทหิ จุเปตธูปิ
จิรญฺหิติกิ น จ สสุตตายิ ฯ
อปปานุภาวา ตํ มหानุภาวิ
เตชสีนํ หนฺติ อเตชวโนโต
กิเมว ทาชาวุธ กิ ปณฺธิจ
หตุตถตถมากณฺธิ วณฺพิพพานํ
ภยํ นุ เต อนฺวคตํ มหนฺติ
เตโฆ นุ เต อนฺวคตํ ทนฺตมฺลํ
กิเมว ทาชาวุธ กิ ปณฺธิจ
กิเลสมายาเช วณฺพิพพานํ ฯ
น เม ภยํ อนฺวคตํ มหนฺติ
เตโฆ น สกฺกา มม เตภินฺตํ
สตนฺจ ธมฺมานิ สุกิตฺติตานิ
สมฺมุตฺตเวตาว ทุจฺจยานิ
จาตุทฺทสี ปณฺจทสี อพาร
อุโปสถิ นิจฺจมฺปาวสามิ
อถาคฺมํ โสฬส โกชปฺตฺตา
รชฺชํ คเหตฺวาน ทพฺพหฺนฺจ ปาสํ

จิตฺตาฬิสนิยาต

เกตฺวาน นาสํ อติกฺขสฺส รชฺชํ
 นยฺสํ มํ สมปฏฺฐิกุคฺคหฺ ลุทฺทา
 เอตาฬิสํ ทุกฺขมหํ ติตฺติกฺขํ
 อุโปสถํ อปฺปฏฺฐิโกปฺปนฺโต ฯ
 เอกายเน ตํ ปเถ อทฺทสํสุ
 พฺเลน วณฺณเนน จุเปตฺรูปํ
 สิริยา ปณฺณาย จ ภาวฺโตสสิ
 กิमतฺถิยํ นาค ตโป กโรสสิ ฯ
 น ปุตฺตเหตุ น ชนฺสฺส เหตุ
 น อายฺโยน จาปิ อาพาร เหตุ
 มนฺสฺสโยนํ อภิปฺตฺตยาโน
 ตสฺมา ปรกกมฺม ตโป กโรมิ ฯ
 ตวํ โลหิตกฺโข วิหตฺนฺตรฺโส
 อลงฺกโต กปฺปิตเกสฺมสฺสุ
 สฺวโรสฺสโต โลหิตจฺนฺทเนน
 คนฺธพฺพราชาว ฬิสา ปภาสสิ
 เทวฺฬิปปตฺโตสสิ มหานุภาโว
 สพฺเพหิ กาเมหิ สมงฺกิภูโต
 ปุจฺฉามิ ตํ นาคฺราเชตฺมตฺถํ
 เสยฺโย อโต เกน มนฺสฺสโลโก ฯ

๔ สังขปาลชาดก (๕๒๔)

๑๐๘

อาพาร นาณณตฺร มนุสฺสโลกา
สุทฺธิ วา สัมมชฺชติ สัมโม วา
อหณฺจ ลทฺธาน มนุสฺสโยนี
กาหามิ ชาตัมรณสฺส อนุตฺตํ ฯ
สํวจุณโร เม วุสฺสโต ทวนฺตฺติเก
อนนฺเนน ปาเนน อุปฺปญฺจิโตสุมิ
อามนฺตยิตฺวาน ปเลมิ นาค
จิรปฺปวฺญฺโหสุมิ อหํ ชนินฺท ฯ
ปฺปุตฺตา จ ทวรา จ อนฺนํวิโน จ
นิจฺจานุสฺสึชา อุปฺปิตฺตฺตฺเต ตํ
กจฺจิ นฺ เต นาคิสฺสํตฺตํ โกจิ
มียณฺหิ เม ทสฺสณฺนํ ตฺยฺหํ อาพาร ฯ
ยถาปี มาตุ จ ปิตุ อคาเร
ปฺปุตฺโต ปิโย ปญฺฉิวิหิตฺว เสขฺโย
ตโตปี มยฺหํ อธิเมว เสขฺโย
จิตฺตตฺตฺติ เต นาค มยิ ปสนฺนํ ฯ
มณิ มมํ วิชฺชติ โลหิตฺตฺตฺโค
ธนาหาโร มณฺธิรตฺนํ อุพาริ
อาทาบ ตํ กจฺจ สกฺกํ นิเกตํ
ลทฺธา ธนฺนํ มณิโมสฺสชฺชสฺส ฯ

มีความว่า อาตมภาพไศสวรสแห่งทิพยกามคุณสนับหนึ่ง ๖
กาลนั้นอาตมภาพจึงถามนาคราชนั้นอีกว่า สมบัติขึ้นของท่านผู้เป็น
นาคราช อันท่านทำกรรมอะไรแลๆ ทำอย่างไรจึงได้แล้ว ท่านได้วิมาน
อันประเสริฐด้วยอย่างไร ท่านได้ด้วยไม่มีเหตุ หรือเกิดแต่อันใครๆ
ให้แพร่ไปแก่ท่าน ท่านทำเองหรือว่าเทวดาให้ ท่านพระยานาค ข้าพเจ้า
ถามความนี้แก่ท่านว่า ท่านได้วิมานอันประเสริฐด้วยอย่างไร ๖

สังขปาลนาคราชจึงกล่าวตอบอาตมภาพว่า วิมานนี้ข้าพเจ้าได้
ด้วยไม่มีเหตุก็ไม่ใช่ เกิดแต่อันใครๆ ให้แพร่ไปแก่ข้าพเจ้าก็ไม่ใช่
ข้าพเจ้าทำเองก็ไม่ใช่ เทวดาให้ก็ไม่ใช่ วิมานนี้ ข้าพเจ้าได้ด้วยกรรม
อันไม่เป็นบาป เป็นบุญกรรมของตน ๖

อาตมภาพ พุทธสมาทานของท่านเป็นไฉน แลพรหมจรรย์ของ
ท่านเป็นประการใด วิบากอันของพุทธสมาทานอะไรที่ท่านได้ประพฤติก
แล้ว ท่านพระยานาค ท่านจงบอกความนั้นแก่ข้าพเจ้าว่า วิมานนี้
อันท่านได้แล้วด้วยอย่างไร ๖

สังขปาลนาคราช ข้าพเจ้าได้เป็นราชามีนามว่าทวยโยธนราชเป็น
ใหญ่ในแคว้นของชาวมคธ เป็นผู้มีความงามมาก ข้าพเจ้าผู้เป็นราชานั้น
รู้แจ้งด้วยดีว่า ชีวิตเป็นของเล็กน้อย ไม่ยั่งยืนเป็นวิปริตตามธรรมดา
ความแปรปรวน เป็นผู้มีความเลื่อมใสโดยวิริยาคเข้าน้ำให้เป็นทานอัน
ไพบลีย์โดยเคารพ ราชนิเวศน์ของข้าพเจ้าในกาลครั้งนั้นเป็นเหมือน
บ่อน้ำซึ่งขุดไว้ กลัทางใหญ่ทั้ง ๔ เพราะว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลายอัน
ข้าพเจ้าให้อินทนาแล้ว อันนั้นเป็นพุทธสมาทานของข้าพเจ้า อันนั้นเป็น

๔ สังขปาลชาตก (๕๒๔)

๑๑๓

พรหมวรยศของข้าพเจ้า วิทยาการของพรตสมาทานนั้นที่ข้าพเจ้าได้ประพฤติก็นั้นแล้ว วิมานนั้นมีภักษาหารมาก มีอันนยะปานะมาก แลบริกรรมด้วยการพ้อนแลการขบย อันข้าพเจ้าได้แล้วด้วยพรตสมาทานนั้น วิมานนั้นตั้งอยู่ช้านานแต่ก็ไม่เที่ยง ฯ

อาคมภาพ พรวนบ่าผู้มีอาณภาพน้อยหาเศษมิได้ ย่อมเยือกเยี่ยว ท่านผู้มีเศษานภาพมาก ท่านผู้มีเขี้ยวทงอาวุธ เป็นไฉนเพราะเหตุอะไร ท่านจึงมาถึงงามมมือแห่งพรวนบ่าผู้ฉลิพก ความกลัวใหญ่แล่นไปยังท่านหรือหนอ หรือเทศกล่าวคือพิษแล่นไปยังรากเขี้ยวของท่าน ท่านผู้คุมมิอาวุธในเขี้ยว เป็นไฉนเพราะอาครียอะไร ท่านจึงถึงความลำบากในสำนักแห่งพรวนบ่าผู้ฉลิพก ฯ

สังขปาลนาคราช ความกลัวใหญ่ย่อมไม่แล่นไปยังข้าพเจ้า เกศคือพิษของข้าพเจ้าก็ไม่อาจระเหยอกเยี่ยวพรวนบ่าเหล่านั้น ฯ บรรพทั้งหลายนกล่าวคือ คีล สมภาธิ ปัญญา ชันตี ความเขนดู แลเมตตาของสัตบุรุษมีพระพุทธรูปเป็นต้น อันนักปราชญ์สรรเสริญแล้วว่าอันยัตยจิตบุทคลล่วงยากแม้เพื่อชีวิต ทงฝั่งมหาสมุทรอันบุทคลล่วงได้ด้วยยากนั้นท่านอาฬาระ ข้าพเจ้าพักรักษาสุโขสถในวัณที่ ๑๔ แลวัณที่ ๑๕ เป็นนิตยภายหลังพรวนบ่า ๑๖ คนถือเชือกแลบ่วงมันคง มาแทงสรีระของข้าพเจ้า ๘ แห่ง แลแทงมกรชัยเชือกรวรวัคข้าพเจ้านำไป ข้าพเจ้าอดทนต่อทุกข์เช่นนั้น ไม่ทำให้อุโยสถคิลกำเริบ ฯ (ขารมี ๑๐ ทศได้กัด้วยกรรมเทศนาของสังขปาลนาคราชนั้น คือคราวนั้นนาคราชนมหาสัตว์บริจาตสรีระจกเป็นทานขารมี ไม่ทำลายคิลด้วยพิษเห็นปานนั้น จกเป็นคิลขารมี

ออกจากราศีพิภพทำสมาธิธรรม จักเป็นเนกขัมมขารมี รู้จักว่าควรทำ
อย่างนี้ ๆ จักเป็นปัญญขารมี ความเพียรด้วยสามารถสลัดตนต่อทุกข์
จักเป็นวิริยขารมี อธิวาสนชั้นดีตนอย่างทน จักเป็นขันติขารมี สมาทาน
จริง ๆ จักเป็นสัจขารมี อธิฐานว่าเราจักไม่ทำลายศีลของเรา จักเป็น
อธิยฐานขารมี ความเป็นผู้เอนก จักเป็นเมตตาขารมี ความเป็นผู้วาง
อารมณ์เป็นกลางในเวทนาไม่ยินยอหรือทุกข์ จักเป็นอุเบกขาขารมี) ฯ

อาตมภาพ พวกคนเค็รับยา ๑๖ คนได้เห็นท่านผู้สมบูรณ์ด้วยกำลัง
แลพรรณที่ทางเค็รับยาได้ค้นเค็รับยา ก็เพราะท่านเป็นผู้เจริญด้วยสิริภักดิ์คือ
อิศริยยศแลความงามเลิศ แลปัญญา ท่านพระยานาค ยังต้องกระทำ
ตะบะอีกเพ้ออะไร ฯ

สังฆปาณานคราช ท่านอาพาธ ข้าพเจ้ากระทำตะบะเพราะเหตุแห่ง
บุตรก็หาไม่ เพราะเหตุแห่งภรรยาที่หาไม่ เพราะเหตุแห่งอายุก็หาไม่
ข้าพเจ้าปรารถนาถำเนกมนุสย เพราะฉนั้นจึงตั้งหน้ากระทำตะบะ ฯ

อาตมภาพ ท่านเป็นผู้มีจักขุแฉกมีวิมุตติมีรุ่งเรือง ประคยแล้ว มีผม
แลหนวดคดกแล้ว ทาด้วยแก่นจันทร์แดง ยังทิดให้สว่าง คุงคนธรรพ
ราช ท่านเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งฤทธิคุณฤทธิแห่งเทวคา มีอาณภาพใหญ่
พร้อมเพรียงแล้วด้วยกามารมณ์ทั้งปวง ท่านพระยานาค ข้าพเจ้าขอถาม
ความนั้นแก่ท่านว่า มนุษยโลกประเสริฐกว่านาคโลกนี้ด้วยเหตุอะไร ฯ

สังฆปาณานคราช ท่านอาพาธ สุทธิ คือมีศักดิ์แลนิพพาน หรือ
สัณณ คือ คิล อันยทคลย้อมไม่ได้นอกจากมนุษย์โลก ก็ข้าพเจ้าได้
กำเนิดแห่งมนุษย์แล้ว จักทำที่สุดแห่งชาติแลมรณ ฯ

อาตมอาพ ข้าพเจ้าอยู่ในสำนักของท่าน^๕ สิ้น^๖ หุ่น^๗ แล้ว ท่านก็ได้
 บำรุงข้าพเจ้าด้วย^๘ ใช้น้ำ^๙ แลก^{๑๐} งาม^{๑๑} คุณอันเป็นทิพย์ ท่านพระยานาค
 ข้าพเจ้าจะขอลากลับไป ถวายพระพร อาตมภาพจากมนุษยโลกไป
 อยู่นาคพิภพนาน ๆ

สังขปาลนาคราช ท่านอาพาระ บุตรแลภรรยาแลกรรมกรอัน
 ข้าพเจ้าสั่งสอนเป็นนิตย์ ให้บำรุงบำเรอท่าน ใคร ๆ ได้บริภาสท่านบ้าง
 หรือหนอ ส่วนการที่ข้าพเจ้าได้เห็นท่าน จักว่าเป็นที่รักของข้าพเจ้า ฯ

อาตมภาพ ท่านพระยานาค บุตรเป็นที่รักปฏิบัติมารดาบิดาอยู่ใน
 เรือนเป็นผู้ประเสริฐ แม้ด้วยประการใดท่านบำรุงข้าพเจ้าอยู่ในที่นี้เป็นผู้
 ประเสริฐ แม้กว่าประการนั้น เพราะว่าจิตต์ของท่านปลื้มในข้าพเจ้า ฯ

สังขปาลนาคราช ถ้าท่านจะกลับมนุษยโลก แก้วทัยทิมของ
 ข้าพเจ้ามีอยู่นำมาซึ่งทรัพย์ตามประสงค์ เป็นรัตนอันโอฬาร ท่านจงนำ
 แก้วทัยทิมนั้นไปเรือนของตน ได้ทรัพย์ตามปรารถนาแล้ว เก็บแก้วนั้น
 ไว้ในภาชนะน้ำของตน แล้วให้รัตนนั้นแก่อาตมภาพ ฯ

พระอาพารุญี^{๑๒} ทูลพระเจ้ากรุงพาราณสีอย่างนั้นแล้ว ทูลต่อไปอีกว่า
 ถวายพระพร ภายหลังอาตมภาพกล่าวณะคราชนั้นว่า ข้าพเจ้าไม่
 ต้องการทรัพย์ ข้าพเจ้าอยากจะบวช แล้วอาตมภาพขอบรรพชิตบวช
 พร้อมด้วยนาคราชนั้นออกจากนาคพิภพ ให้นำคราชกลับแล้วเข้าไปสู่
 หิมวันตประเทศบวชเป็นฤๅษี เมื่อพระอาพารุญี^{๑๓} จะกล่าววรรณมกดาแก่
 พระราชา จึงกล่าว ๒ คาถาว่า

ทิฐฐา มยา มานุสีกาปี กามา
 อสสสตา วิปริณามธมฺมา
 อาทีนวิ กามคุณฺเดสุ ทิสฺวา
 สทฺธายหิ ปพฺพชิตฺมฺหิ ราช
 ทุมปฺผลาเนว ปตนฺติ มาณเว
 ทหฺรา จ จุฑฺตา จ สิริเรภา
 เอตมฺปิ ทิสฺวา ปพฺพชิตฺมฺหิ ราช
 อปฺนฺณกํ สามณฺณเนว เสยฺโย ฯ

มีความว่า ถวายพระพร กามคุณแม้เป็นของมนุษย์ อันอาคมภาพ
 ใดเห็นแล้วว่า เป็นของไม่เที่ยง มีอันแปรไปเป็นธรรมตา อาคมภาพ
 เห็นโทษในกามคุณจึงไต่ขอด้วยศรัทธา (ข้อกรรมเชื้อผลของกรรม
 เชื้อนิพพาน) ถวายพระพร นรชนที่หนุ่มก็ดั้นแก่ก็ยอมจะหล่นไป ด้วย
 ความทำลายแห่งสรีระ เปรียบเหมือนผลไม้สุกหรือดื่บก็ตามยอมหล่น
 ลงฉนั้น อาคมภาพเห็นซึ่งเหตุแน่นอนจึงไต่บรรพชาแล้ว เพราะสามัญญะ
 คือบรรพชาเป็นธรรมปฏิบัติไม่ผิดเป็นธรรมปฏิบัติสูงสุด ฯ พระเจ้ากรุง
 พาราณสีได้ทรงสดับธรรมเทศนานั้น จึงตรัสคาถาเป็นลำดับมาว่า

อทฺธา หเว เสวิตพฺพา สปลฺลยา
 พหุสฺสตา เบ พหุจฺจานจินฺตโน
 นาคณฺจ สุตฺวาน ตวณฺจ อาพาธ
 กาหามิ ปุณฺณานิ อนปฺปกาณิ ฯ

๕ สังขปาลชาตก (๕๒๔)

๑๓๕

มีความว่า ชนเหล่าใดเป็นผู้สตั้มมาก เป็นผู้ตรึงตรองเหตุทั้ง
มาก ชนเหล่านั้นเป็นผู้มีปัญญาที่ชนะบุคคลควรคบแต่ที่เดียว พระผู้เป็น
เจ้าอาพาระ ข้าพเจ้าจักบำเพ็ญบุญไม่น้อย เพราะได้สัจคำของนาคราช
แลของท่าน ฯ เมื่อพระคายนครยังพระอุทสาให้บังเกิดแก่พระราชา
จึงกล่าวคาถาที่สุกทูลว่า

อุทสา หเว เสวิตพพา สปัญญา
พหูสุสุตา เป พหุชานจินฺตโน
นาคญจ สุตวาน มมญจ ราช
กโรหิ ปุณฺณานิ อนุปฺปกาณิ ฯ

มีความว่า ถวายพระพร ชนเหล่าใดเป็นผู้สตั้มมาก ตรึงตรอง
เหตุมาก เป็นผู้มีปัญญาที่ควรคบแต่ ฯ ขอพระองค์ทรงบำเพ็ญกุศล
ให้มาก เพราะได้ทรงสัจคำของนาคราช แลคำของชาตมภาพ ฯ
พระอาพาระคายนครแสดงธรรมแก่ชนกษัตริย์อย่างนั้นแล้ว อยู่สิ้นฤดูฝน ๔
เดือนในราชอุทยานนั้น แล้วกลับไปสู่หิมวันตประเทศอีก เจริญพรหม
วิหาร ๔ จนตลอดชีพ ก็ยังเกิดในพรหมโลก ฝ่ายสังขปาลนาคราชก็
รักษายุโธสถศีลจนตลอดชีวิต พระราชาพาราณสีก็ทรงบำเพ็ญบุญมีทาน
เป็นต้น แล้วเสด็จไปตามยถากรรม ฯ

สตฺถา อิมิ ธมฺมเทสนํ อหริตฺวา สมเด็จพระสัมมัญญบรมศาสดา
ทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงตรัสท้าวความหลังว่า โยราชนก
ยัณฺชิตกัถํหฺลายนฺนคณฺหาสมํปตฺติํภักฺกัณฺหาอุโธสถ ด้วยประการอย่างนี้

แล้วทรงประชุมชากกว่า ชักติยกายศผู้พระชนกในกาลนั้นได้เป็นกัณฐป
 ภิษ เจ้ากรุงพาราณสีในกาลนั้นได้เป็นอานนตพุทธอุปัฏฐาก ชาฬาร
 ฤชในกาลนั้นได้เป็นภิกษุช่อสาริบุตร ฝ่ายสังฆบาลฤชคินทร์ในกาลนั้น
 ได้เป็นเราผู้ตถาคต ฉนแล

จบสังฆบาลชาตก

๕ จุลลุตโตสมชาติก (๕๒๕)

อามนุตยามิ นิคมนติ อิทํ สตุถา เขตวเน วิหรนโต เนกขมม
ปารมี อารพก กเถสิ ฯ

สมเด็จพระปิณฑิตมารผู้ทรงพระภาคเมื่อเสด็จอยู่ในพระเชตวันาราม
ทรงปรารภเนกขมมขารมี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า อามนุตยามิ นิคมิ
เป็นต้น ฯ

ปัจจุบันวัตถุเช่นกับมหานารทกลุสชาติก ฯ ก็ในอดีตกาลพระ
นครพาราณสีชื่อสุทสุสนะ พระเจ้าพรหมทัตเสด็จอยู่ในกรุงนั้น พระ
บรมโพธิสัตว์บังเกิดในพระครรภ์แห่งพระอรรคมเหสีพระเจ้าพรหมทัต
พระครรภ์ล่วงมาได้ ๓๐ เดือนก็ประสูติจากพระครรภ์พระชนนี ทรง
พระพักตร์ของราชกุมารมีสิริประหนึ่งดวงพระจันทร์ในวันเพ็ญ ด้วยเหตุ
นั้นพระชนกชนนีทรงขนานพระนามราชโอรสว่าโสณกุมาร ราชกุมาร
นั้นพอทรงรู้จักความแล้ว ก็เป็นผู้มีการสคัยเป็นทรพย์ มีการฟังเป็น
ปรกติ ด้วยเหตุนี้ชนทั้งหลายจึงรู้จักพระนามว่า สุตโตสม ราชกุมาร
นั้นทรงเจริญวัยเสด็จไปทรงศึกษาศิลปศาสตร์ณเมืองทักสิลา เสด็จกลับ
มาก็ได้เสวยศรัทธาของพระชนกาธิบดี ผ่านสมบัติโดยยุติธรรม พระสุตโตสม
บรมกษัตริย์นั้นมีพระอิศริยยศมาก พระองค์มีราชบริวาริกาหมื่นหกพัน
นาง มีพระจันทเทวีเป็นประธาน ต่อมาก็มียะโอรสพระธิดามาก ไม่
ทรงยินดียิ่งในพระवास มีพระประสงค์จะเสด็จเข้าสู่ป่าทรงผนวช วันหนึ่ง

คำรัสเรียกภูษามาลาผู้หนึ่งมาทูลสั่งว่า เมื่อใดเจ้าเห็นผมหงอกในเคียร
เรา เจ้าจงบอกแก่ข้าเมื่อนั้น ภูษามาลานั้นรับพระบัญชาแล้ว ครั้น
ต่อมาได้เห็นพระเกษาเส้นหนึ่งหงอก จึงกราบทูลให้ทรงทราบ โปรดให้
ถอนวางในพระหัตถ์ จึงถอนด้วยพระแท่นของคำวางถวายในพระหัตถ์
พระสุทโสมบรมโพธิสัตว์ทอดพระเนตรเห็นพระเกษาหงอกนั้น ทกพระ
หฤทัยก็ลึกลับด้วยทรงดำริว่า สรีระกายของเราอันความชราครอรับแล้ว
จึงทรงถอนพระเกษาหงอกนั้นเสด็จลงจากปราสาท ประทับนั่งในราช
บัลลังก์อันตกแต่งไว้ ในสถานที่บำรุงของมหาชน ตรัสสั่งให้เรียกขมาด้วย
ประมาณ ๘ หมื่นมีเสนาบดีเป็นประธาน พราหมณ์ประมาณ ๖ หมื่นมี
ปุโรหิตเป็นประธาน แล้วชนเหล่านั้นมีชาวแว่นแคว้นชาวชนบทเป็นต้น
เป็นอันมากมา แล้วรับสั่งว่าเกษาหงอกเกิดในเคียรของเรา ๆ เป็นคนแก่
ท่านทั้งหลายจงอนุญาตให้เราบวช แล้วควรถีศาตาที่แรกว่า

อามนุชยามิ นิคมิ มตตามจุเจ ปรีสเช จ

สิรสุมิ ปลิติ ชาตัม ปพพชัม ทานิ โรจหัม ฯ

มีความว่า เราขอลาชาวเมืองแลมีตรสหายทั้งบริษัท ด้วยว่า
ผมหงอกเกิดในเคียรของเรา บัดนี้เราชบใจจะบวช ฯ บรรดาชน
ทั้งหลายมีชนผู้หนึ่งได้ฟังพระคำรสนั้นก็เป็นผู้ถึงความว่าเหวใจ จึง
กล่าวคาถาทูลว่า

อภัม เม กถิ นุ ภณสี

สถลลัม เม เทว อูรสี กมฺเปสิ

๕ รุสสุตโสมนชาตก (๕๒๕)

๑๓๕

สตตสตา เต ภรียา

กถิ นุ เต ตา ภวิสฺสเนติ ฯ

มีความว่า พระองค์รับสั่งถึงความไม่เจริญแก่ข้าพระบาทด้วยเหตุ
อะไรหนอ พระองค์ก็เหมือนยังพระแสงศรให้หัวนี้ไหวอยู่ใกล้อกของ
ข้าพระบาทที่เกี่ยวพระพุทธรูปเจ้าข้า ราชกัญญานารีของพระองค์มี
ประมาณ ๗๐๐ นาง นารีเหล่านั้นเมื่อพระองค์ทรงผนวชแล้ว จักหาที่พึ่ง
มิได้จักเป็นไฉนหนอ ฯ พระมหาบุรุษราชจึงตรัสคาถาที่ ๓ ตอบว่า

ปญฺญาเนติ เอตา

ทหฺวา อญฺญิ ตา กมิสฺสเนติ

สกุคฺคจ ปตฺติยาโน

เตนาหิ ปพฺพชิสฺสามิ ฯ

มีความว่า นารีเหล่านั้นจักหวั่นด้วยกิจของตน ฯ นารีเล็ก ๆ
เหล่านั้นจักพึ่งพระเจ้าแผ่นดินองค์อื่นต่อไป เราปรารถนาสวรรค์ เพราะ
ฉนั้นเราจักบวช ฯ ชนทั้งหลายมีมากจะเป็นดังนี้ เมื่อไม่อาจจะทนทุกข์
ค้ำใจ จึงพากันไปเฝ้าพระราชชนนีกราบทูลความนั้น พระราชชนนีจึง
ท้วงเสกถามตรัสถามว่า จริงหรือ ได้ยินว่าพ่ออยากจะบวช แล้วตรัส ๒
คาถาว่า

ทุลฺลทฺธํ เม อาสี

สุตฺตโสเม ยสฺส เต โหมหิ มาตา

ยํ เม วิสฺสนฺติยา

อนเปโข ปพฺพชสี เทว ฯ

ทุลลทฐิ เม อาสิ

สุตโตสม ฃนคิ อหิ วิชาปิสุต

ยิ เม วิลปนติยา

อนเปโข ปพพชสิ เทว ฯ

มีความว่า พ่อสุตโตสม แม่ได้พ่อผู้ที่ไม่เป็นมารดาไม่ก็เสียแล้ว
เหตุว่าเมื่อแม่ปริเทวนาการอยู่ พ่อยังไม่เหลียวแลจะบวชเสียได้ ฯ
พ่อสุตโตสม แม่ได้พ่อผู้ที่ไม่ได้ตลอดไม่ก็เสียแล้ว เพราะว่าเมื่อแม่
ปริเทวนาการอยู่ พ่อยังไม่เหลียวแลจะบวชเสียได้ ฯ เมื่อพระราชมารดา
ทรงรำไรว่าพรรณอยู่เช่นนั้น พระราชามหาสัตว์ก็มีไ้ตรัสอะไร ๆ ด้วย
พระนางประทัยยืนทรงกรรแสงอยู่ในที่ควร ชนทั้งหลายนำความทูล
พระชนกาก็ พระองค์ก็เสด็จมาตรัสถามว่า ๑ ก่อนว่า

โก นามโส ฃมโน

สุตโตสม กา จ นาม ปพพชชา

ยิ โน อเมห จินฺเน จ

อนเปโข ปพพชสิ เทว ฯ

มีความว่า พ่อสุตโตสม ธรรมนั้นเป็นอย่างไร แลบวชอย่างไร
เพราะว่าเมื่อมารดาบิดาชราแล้ว พ่อยังไม่เหลียวแลจะบวชเสียได้ ฯ
พระราชามหาบุรุษได้ทรงสดับก็ทรงขุณฺณภาพเสีย ถ้าคตินั้นพระชนก
มหाराชจึงตรัสว่า พ่อสุตโตสม หากว่าพ่อไม่มีเสนาหาลยในมารดา
บิดาทั้ง ๒ ก็ตาม บุตรแลธิดาของพ่อยังกำลังเล็กมีเป็นอันมากจักไม่อาจ

๕ รุสสุทโสมชาตก (๕๒๕)

๑๒๑

ห่างไกลพอไต้ พ้อรอนบุตรแลธิดาของพ่อเหล่านั้นเฝ้าเจิญวียแล้วจึงบวช
เถิก ตรัสดังนี้แล้วตรัสคาถาที่ ๗ ว่า

ปุตตะปี ดุยุหิ พหโว

ทหรา อปุตตะโยพพนา

มณฺชฺ เต ตํ อปสฺสนฺตา

มณฺเฒ ทุกขํ นิคฺจฺจนฺติ

มีความว่า บุตรแลธิดาของพ่อนี้มากยังเด็กนัก ยังไม่เจิญวีย
กำลังน่ารัก บุตรแลธิดาเหล่านั้นเมื่อไม่เห็นพ่อ ดูท่าจะลำบากไปตาม
กัน ฯ พระราชาบรมโพธิสัตว์ได้ทรงสถิตย์ค้ำน้นจึงตรัสคาถาว่า

ปุตฺเตหิ จ เม เอเตหิ

ทหเรหิ อปุตตะโยพพเนหิ

มณฺชฺหิ สพฺเพหิปี ดุญฺเหหิ

จิริปี จตฺวา วินาภาโว

มีความว่า ความตั้งอยู่แม่นานแล้วคงพลัดพรากจากบุตรแลธิดา
เหล่านั้นของหม่อมฉัน ซึ่งยังเด็กนักยังไม่ทันเจิญวีย กำลังน่ารัก ไม่
แต่เท่านั้น ความตั้งอยู่นานแล้วคงต้องพลัดพรากจากสังขารคือพระ
องค์ทั้ง ๒ แลชนเหล่าอื่นทั้งหมดเหมือนกัน (สังขารอันหนึ่งในโลก
สันนิบาตนั้นชื่อว่าเที่ยงย้อมไม่มี) ฯ พระมหาบรมมณเฑียรวิยทรงแสดง
ธรรมแก่พระชนกนารถด้วยประการอย่างนี้ พระชนกมหาราชได้ทรง

สภัษัธรรมกถาของพระราชโอรสมหาบรุษนั้นก็ทรงกษณณภาพหนึ่งอยู่ ครั้ง
นั้นชนทั้งหลายก็แจ้งแก่ราชบริวาริกานารีที่รักของพระบรมโพธิสัตว์ทั้ง
๗๐๐ นาง นารีเหล่านั้นก็ลงจากปราสาทไปสำนักพระมหาสัตว์ กอศซอ
พระบาททั้ง ๒ ประเทวนการ กล่าวคาถาว่า

ฉินันิ นุ คฺยุหิ หทยิ

อาทุ กรุณา จ นตฺถิ อเมหฺสุ

ยิ โน วิกนฺทนฺติโย

อนเปโฆ ปพฺพชฺสี เทว

มีความว่า พระหฤทัยของพระองค์จะค้ำค้ำพวกข้าพระบาทได้หรือหนอ
หรือพระกรุณาย่อมไม่มีในพวกข้าพระบาท พระองค์จะไม่ทรงเหลียวแล
ละพวกข้าพระบาทผู้ร้องให้อยู่ทรงผนวชเสียได้หรือพระพุทธเจ้าข้า ฯ พระ
มหาบรุษราชได้ทรงสภัษณ์เสียปริเทวนของนารีทั้งหลายผู้กลังเกลือกว่าไร
ว่าพรรณอยู่แทยพระบาทมูล จึงตรัสคาถาเอาใจว่า

น จ มยฺหิ ฉินันิ วา หทยิ

อตฺถิ กรุณามิ มยฺหิ ตุมฺहेสุ

สคฺคณฺจ ปตฺถยาโน

เตนาหิ ปพฺพชฺสีสามิ

มีความว่า หฤทัยของเรามีได้ค้ำในพวกนาง แม้กรุณาของเรา
ก็มีอยู่ในพวกนาง เราปรารถนาสวรรค์ เพราะฉะนั้นเราจักบวช พวกนาง
อย่าได้คิดเลย ฯ ลำคัยนั้นชนทั้งหลายจึงทูลพระอรรคมเหษีของพระ

๕ รุตสุตโตสมชาตก (๕๒๕)

๑๒๓

โพธิสัตว์บรมนราธิปไตยให้ทรงทราบ พระนางแม่ทรงครรภ์ยิธรณ์มีการะ
อันหนัก ก็เสด็จมาทรงกราบพระมหาสัตว์ประทัษณในที่ควรวรวิธ ๓
คาถาว่า

ทุลลทุธิ เม อาสิ
สุตโตสม บสุส เต อหิ ภริยา
ยัม เม วิลปนติยา
อนเปโซ ปพพชสี เทว
ทุลลทุธิ เม อาสิ
สุตโตสม บสุส เต อหิ ภริยา
ยัม เม กุจฉิปฏิสนธิ
อนเปโซ ปพพชสี เทว
ปริปกุโก เม ลพโก
กุจฉิโกโต ขาว น วิชามิ
อหิ เอกาปี วิธวา
ปจฺจนา ทุกฺขานิ อทุทฺถุชิ

มีความว่า หม่อมฉันได้พระองค์ซึ่งหม่อมฉันเป็นอรรคมเหษีชื่อว่า
ไม่ก็เสียแล้ว เพราะว่าเมื่อหม่อมฉันพิลาปว่าพรรณอยู่ พระองค์ยังไม่
ทรงเหลียวแล จะทรงผนวชเสียได้ นี่พระพุทธรเจ้าข้า หม่อมฉันได้พระองค์
ซึ่งหม่อมฉันเป็นอรรคมเหษีชื่อว่าไม่ก็เสียแล้ว เพราะว่าพระองค์ยังไม่

ทรงเหลียวแลถึงปฏิสนธิในครรภ์ของหม่อมฉันบ้าง จะทรงผนวชเสียได้
 นิพระพุทเจ้าข้า ครรภ์ของหม่อมฉันแก่แล้ว ขอพระองค์ทรงรออยู่
 เพียงหม่อมฉันคลอดลูกแล้ว กว๊วว่าหม่อมฉันเป็นหม้ายอยู่ผู้เดียว จัก
 ประสยทุกขียากเมื่อภายหลัง ๗ ลำคัยนั้นพระบรมโพธิสัตว์มหาราช
 จึงทรงภาษิตคาถาว่า

ปริปกุโก เต กพโก

กุกนิโคโต อิงฆ ทวั วิชายสุสุ

ปุตติ อโนมวณณ

ตัม หิตวา ปพพชิสสามิ

มีความว่า ครรภ์ของเธอแก่แล้ว เชิญเด็ก ขอเธอประสูติไอรส
 อันมีพรรณผิวกายไม่ทรามเด็ก ฉันก็คงจักละบุตรกับทั้งเธอบรรพชา
 ให้ได้ ๗ พระรัตนเทวมีเห็นไว้ทรงสถิตพระราชาของพระบรมโพธิสัตว์
 เจ้า ไม่อาจะทรงกลั่นโสการ ก็กุมตรงพระหทัยไว้ด้วยพระหัตถ์ทั้ง
 ซ้ายขวาทรงปริเทวนาการว่า ตั้งแต่นั้นไปชื่อว่าสรีของเหล่าหม่อมฉัน
 จะไม่มีละพระพุทเจ้าข้า ทรงกรรแสงพระอิสสุชลหลังไหล ทรง
 รำพรรณกัวยพระสรเลียงอันคง ครั้นนั้นพระบรมโพธิสัตว์เจ้าเมื่อจะ
 ปล่อยพระราชเทวี จึงตรัสคาถาว่า

มา ทวั จนุเท รุทิ

มา โสจิ วณติมีรมตตกุจิ

อาโรห จ ปาสาทิ

อนเปโข อหัม คมิสสามิ

มีความว่า แม่จันทาผู้ มีนัยนาเสมอกอกหงอนไก่ (หรือคอกยาริ
ฉัตตก) เธออย่าทรงกรรแสง อย่าทรงเสว้าไครก จงกลับไปปราสาท
ฉันจักบรรพชาไม่แลหลัง ฯ พระนางจันทเทวีได้ทรงสดับไม่อาท้วง
อยู่ได้ ก็เสกขึ้นสู่ปราสาทประทับนั่งทรงกรรแสงอยู่ ฯ ลำคือนั้นพระ
โอรสองค์ใหญ่ของพระราชามหาบุรุษเห็นพระมารดาทรงกรรแสง จึงทูล
ถามว่า เหตุไฉนพระแม่เจ้าจึงประทับนั่งทรงโสกาอยู่ แล้วตรัสคาถาว่า

โก ทิ อมม โโกเปสิ
กั โรทสิ เปกขสิ จ มั พาพหิ
กั อวหณิ ขาเตมิ^(๑)
ฉาตานิ อุกฤษณานัน

มีความว่า ใครทำให้พระแม่เจ้าทรงพิโรธหรือพระแม่เจ้า พระแม่
เจ้าทอดพระเนตรเพ่งหม่อมฉันนี้แล้วทรงกรรแสงทำไม หม่อมฉันจะฆ่า
ใครที่ควรฆ่า พระแม่เจ้าจงรับสั่งแก่หม่อมฉัน ซึ่งเป็นผู้หนึ่งในพระ
ประยูรญาติที่ปรากฏอยู่จะได้ทราบ ฯ พระนางจันทาจึงตรัสตอบพระโอรส
ด้วยคาถาว่า

น หิโส สกกา หนตุ
วิจิตาวิ โย มั (ดาต) โโกเปสิ
ปีตา เต มั ดาต อวจ
อนเปโข อหิ คมิสสามิ

(๑) บ. ขาเตมิ กั อวหณิ

มีความว่า ท่านผู้ใดเป็นพระเจ้าวิจิตร ผู้ชนะในประเพณียัง
 มารดาให้เคืองสัพพะ พ่อจะอาญาท่านผู้นั้นไม่ได้เป็นอันขาด คือพระ
 ราชบิดาของพ่อศรีสกลแม่ว่า ฉันจักไปบวชไม่แลหลัง ฉันนะสัพพะ ฯ
 พระโอรสองค์ใหญ่นั้นได้ทรงฟังคำพระมารดาจึงทรงบ่นพิไรว่า จักทำประ
 การใดเล่าพระแม่เจ้า เมื่อเป็นเช่นนั้นจึงมีชื่อว่าปากันธนาถาหาที่พึงมิได้
 หรือ แล้วศรีสกลาว่า

โยหิ ปุพฺพเพ นิยุยามิ
 อุตฺตมํ กุณฺधเร จ โยเชมิ
 สุตฺตโสเม ปพฺพชิตะ
 กถิ นุ ทานิ กิริยาสามิ

มีความว่า แท้ก่อนเราเคยไปสวนแลรบกันด้วยช้างทั้งหลาย เมื่อ
 พระราชบิดาทรงผนวชเสียแล้ว เราจักทำอย่างไรกันหนอ ณบัดนี้
 ลำคับนั้น พระโอรสองค์น้อยซึ่งเป็นกนิษฐภคินีของพระโอรสผู้เชษฐ
 ภคานัน ได้ทักท้วงพระเนตรเห็นพระมารดาแลพระเชษฐภคินีพากันทรง
 กรรแสง จึงไปเฝ้าพระมารดาทูลถามว่า พระแม่เจ้าแลพระภค
 นิทรกรรแสงทำไม ได้สัจกับประพฤติเหตุกันนั้น จึงทูลเอาพระเหตุยกยว
 ถาฉันนั้นอย่าทรงกำสรดเลย หม่อมฉันจักไม่ให้พระราชบิดาทรงผนวช
 ก่อน จึงพร้อมด้วยนางนมลงจากปราสาทสู่สำนักพระมหาสัตว์ผู้พระ
 ราชบิดา ทูลว่า ได้ทูลว่าพระบิดาตรัสว่า จะทรงละเหล่าหม่อมฉันผู้
 ไม่อยากให้ทรงผนวชไว้แล้วทรงผนวชเสียจริงหรือพระเจ้าข้า หม่อมฉัน

จักไม่ยอมให้พระบิดาทรงผนวช ทูล พลังเข้ารักพระค้อพระมหาบุรุษ
ไว้มันไม่วางพระหัตถ์ แล้วตรัสคาถาทูลว่า

มาตุ จ เม รุทตยา

เชฏฐสฺส จ ภานุโน อกามสฺส

หตุเถปี เต คหิสฺสั

น หิ คจฺฉนฺติ โน อากามัน

มีความว่า เมื่อพระมารดาของหม่อมฉันทรงกรรแสงอยู่ แลพระ
เชษฐภคินีไม่ทรงปรารภนားให้ทรงผนวช หม่อมฉันจักจับพระหัตถ์ของ
พระบิดาไว้ เมื่อเหล่าหม่อมฉันไม่ยอมให้ทรงผนวช พระบิดาจะไ้
เสด็จไปทรงผนวชไม่ได้ พระบรมโพธิสัตว์เจ้าทรงจินตนาการว่า โอไรศ
ของเรานี้จะมาทำอันตรายแก่เรา ด้วยอุบายอะไรหนอ เราจักให้ โอไรศ
ของเรานี้กลับไปเสียได้ ลำดับนั้นจึงทูลพระเนตรนางนมตรัสว่า นางนม
นัยเสนทนายทศค คือมณีนันท์ นกโอไรศของแม่มีอยู่ แม่จงยังโอไรศ
นี้ให้ไปเสีย โอไรศนั้นอย่าได้ทำอันตรายแก่เรา เมื่อไม่สามารถจะทรงจับ
พระหัตถ์ของพระโอไรศให้ห่างไป จึงทรงบัญญัติจะประทานย้าเห็นแก่
นางนมนั้น แล้วตรัสคาถาว่า

อญฺเฐหิ ตวํ ชาติ

อิมิ กุมาริ รเมหิ อญฺเฐตฺถ

มา เม ปรีปนฺถิ อกา

สกุคฺมิ มม ปตฺตยานสฺส

จตุรพิสนิยาต

มีความว่า นางนม แม่จิงลูกขึ้นปากกุมารขึ้นไป แล้วกลับมาเอา
แก้วมณีน แล้วให้กุมารนรินรมเสียในท่อน กุมารน้อยทำได้ทำอันตราย
แก่เรา เมื่อเราปรารถนาสวรรค์ ฯ นางนมนั้นได้ประทานยาเห็นใจแล้ว
ยังพระราชกุมารให้หามาอยู่ พาเสด็จไปในท่อน พลาญปริเทวะแล้วกล่าว
คาถาว่า

ขณฺณ อิมํ ทเทยฺย
ปภฺงกริ โก หนฺ เม อิมินา อตุโถ
สุตฺโตเม ปพฺพชเต
กิ หนฺ เม นํ กริสฺสามิ

มีความว่า พระสุตโตมมหาสัตว์ประทานมณีนอันมีแสงสว่าง
ซึ่งเรารับเพื่อเป็นค่าจ้างแก่ ๆ นี้ เราจะต้องการด้วยแก้วมณีนทำไมหนอ
เมื่อพระสุตโตมบรมนรินทร์ทรงผนวชแล้ว เราจักทำอะไรกับแก้วมณีน ฯ
ถ้าขียนมหาเสนาบดีทักท้วงก็ว่า ขอร้องบรมชาติบิดาธิบัตินหากจะทรงสำคัญ
ว่า ทรพียในราชคฤหสถานของพระองค์น้อยไซ้ เราจักทูลความทพระ
ราชทรมียมากแต่พระองค์ จิงลูกขึ้นถวายยังคัมแล้วกล่าวคาถาว่า

โกโส จ ตฺยหิ วิปฺโล
โกณฺฐาคารณจ ตฺยหิ ปริปฺริ
ปจฺวี จ ตฺยหิ วิชิตา
รมสฺสุ มา ปพฺพช เทว

มีความว่า พระคลังน้อยของพระองค์ไพบูลย์ พระคลังใหญ่ของ
พระองค์ก็บริบูรณ์ ประดิษฐานทูลพระองค์ก็ทรงขำระพิเศษแล้ว ขอพระ

๕ รุสสุตโสมชาตก (๕๒๕)

๑๒๘

องค์ทรงยินดี อย่างทรงผนวชเลยพระพุทเจ้าข้า ฯ พระมหาสัตว์ขัตติย
ชาติไค้ทรงสัคคัยค่านัน จึงตรัสคาถาตอบว่า

โกโส จ มยหิ วิปุลโ

โกณฐาการณจ ปริปุริ

ปฐวี จ มยหิ วิชิตา

ติ หิตวา ปพพชิสสามิ

มีความว่า จริง พระคลังน้อยของเราก็เต็ม พระคลังใหญ่ของ
เราก็บริบูรณ์ ประดิพัธมณฑลเราก็ชำนาญวิเศษแล้ว ถึงอย่างนั้น เราก็
จะละทิ้งพยานไปบวช ฯ ครั้นเมื่อมหาเสนาบดีคฤหัสถ์กับพระวาจานันถ์
ไปแล้ว จึงกล่าวทอนแตรมธุระกล่าวยังคนกล่าวคาถาว่า

มยหิปี ธนํ ปหุติ

สชาตุ โนปี เทว สกุโกมิ

ตณฺเต ททามิ สพฺพิ

รมสฺสุ มา ปพพช เทว

มีความว่า ทรัพย์ของข้าพระองค์มีมากมาย ข้าพระองค์ไม่
สามารถจะนับได้พระพุทเจ้าข้า ข้าพระองค์ขอถวายทรัพย์นั้นทั้งหมด
แก่พระองค์ ขอพระองค์ทรงยินดีอย่างทรงผนวชเลยพระพุทเจ้าข้า ฯ
พระสุตโสมมหาราชไค้ทรงสัคคัยค่านัน จึงตรัสคาถาตอบว่า

ชานามิ เต ธนํ ปหุติ

กุลวทุธน ปุชิตो ตยา จสฺมิ

สกุณจ ปตฺถยาโน

เตนาหิ ปพฺพชิสฺสามิ

มีความว่า กุลวฑฺฒน เราว่าทรพฺยของท่านมีมาก ท่านบูชาเรา
ก็แต่เราปรารธนาสวรค์ เพราะฉนั้นเราจักขอ ๗ ครั้นกุลวฑฺฒนเศรษฐี
ไ้พึงรับสั่งก็ถอยออกไป พระบรมโพธิสัตว์จึงตรัสเรียกพระอนุชาพระ
นามว่าโสमतตต์มาท้าวสว่า ฉนั้นเป็นผู้กระสันประหนึ่งไ้ป่าที่ข้งไว้ใน
กรง ความไม่ยินดีในชมราวดิศรของจำฉนั้น ๗ จักขอในวันนี้ให้ ไ้
เชอจงปกครองราชสมบัตินี้ เมื่อจะทรงมอบมไหสุริยสมบัติ จึงตรัส
คาถาว่า

อุกฺกณฺธิโตสมิ พาพหิ
อรติ มํ โสมตตต อาวสติ
พหุกา หิ อนฺตรายา
อชฺเชวาทิ ปพฺพชิสฺสามิ

มีความว่า พ่อโสमतตต์ ฉนั้นเป็นผู้กระสันยิ่ง ความไม่ยินดี
ในการครองเรือนมาถึงฉนั้น อันตรายทั้งหลายมีมากจึง ฉนั้นจัก
ขอให้ ไ้ในวันนี้ ๗ พระกนิษฐภคยาโสमतตต์กุมารไ้พึงพระดำรัส
ก็เป็นผู้อยากจะทรงผนวชบ้าง เมื่อจะทรงลำเค็ญพระประสงค์นั้น จึงตรัส
คาถาว่า

อิทปิ ตฺยหิ รุจิติ

สุตฺโตสม อชฺเชวาทานิ ตฺวํ ปพฺพช

๕ สุตโตสมชาตก (๕๒๕)

๑๓๓

อหิปี ปพฺพชิสสามิ

น อุตฺตสเห ตยา วินา อหิ ชาตุ

มีความว่า แม้กรรมคือบรรพชา^๕นี้พระองค์พอเหตุ^๕ ขอพระ
องค์ทรงผนวชในวัน^๕นี้ให้^๕ได้พระพุทธร^๕เจ้า^๕ข้า^๕ แม้หม่อมฉันก็จักบวช ด้วย
ว่าหม่อมฉันไม่อาจะอยู่ห่างพระองค์ ๗ พระมหาสัตว์ตรัสห้ามพระอนุชา
นั้น ตรัสถึงกาลาว่า

น หิ สกฺกา ปพฺพชิตุ

นคเร น หิ ปจฺจติ ชนปเท วา

มีความว่า เธอบวชไม่ได้เป็นอันขาด เพราะว่าใคร ๆ ในพระนคร
แลชนบทจักไม่พากันหุงต้ม (คือเมื่อเราทั้ง ๒ บวชแล้วชาวแคว้น
ก็จะหา^๕ที่^๕พ^๕งมี^๕ได้ ด้วยเหตุ^๕นั้นเธอ^๕บวช^๕ไม่^๕ได้^๕เป็น^๕อัน^๕ขาด ฉันผู้^๕เ^๕ก^๕ย^๕ว^๕จ^๕ก^๕
บวช) ๗ มหาชนได้ศรัทธา^๕พระ^๕ว^๕ร^๕า^๕จ^๕า^๕น^๕ก็^๕พ^๕า^๕ก^๕ัน^๕ค^๕ร^๕า^๕ค^๕ร^๕ว^๕ณ^๕ ป^๕ริ^๕ท^๕ะ^๕
กลิ้งเกลือกอยู่^๕แท^๕ย^๕พระ^๕บ^๕า^๕ท^๕ม^๕ูล^๕แท^๕ง^๕พระ^๕บ^๕ร^๕ม^๕โ^๕ริ^๕ส^๕ั^๕ต^๕ว^๕ร^๕า^๕ริ^๕า^๕ช^๕ กล่าว
ถึงกาลาว่า

สุตโตสเม ปพฺพชิตะ

กถนุนทานิ กริสฺสามิ

มีความว่า เมื่อองค์บรมนราธิราชสุตโตสมมหาบุรุษทรงผนวชเสีย
แล้ว พวกเราจักทำฉันใดณบัดนี้หนอ ๗ ลำค^๕ย^๕นั้น^๕พระ^๕ม^๕หา^๕บุ^๕ร^๕ุษ^๕ร^๕า^๕ช^๕จึง^๕ริ^๕
สั่ง^๕เ^๕า^๕ใจ^๕ป^๕ระ^๕ชา^๕ชน^๕ว่า^๕ พ^๕อ^๕แล้ว^๕ เ^๕้า^๕ท^๕ัง^๕ท^๕ลา^๕ย^๕อ^๕ย^๕่า^๕เส^๕ร^๕ว่า^๕ไ^๕ศ^๕ร^๕ก^๕เล^๕ย^๕ ท^๕ัว^๕เร^๕
ถึง^๕จ^๕ัก^๕ค^๕ำ^๕ร^๕ง^๕อ^๕ย^๕ู่^๕น^๕าน^๕ก็^๕ค^๕ง^๕จ^๕ัก^๕พ^๕ล^๕ก^๕พ^๕ร^๕าก^๕จาก^๕พ^๕ว^๕ก^๕เ^๕้า^๕ เหตุ^๕ว่า^๕ส^๕ัง^๕ข^๕า^๕ร^๕อ^๕น^๕ยัง^๕เก^๕ิ^๕ก^๕

๕ จุลลุตโตสมชาดก (๕๒๕)

๓๓๓

อธิบายความแห่งคาถานี้ว่า เราขอมสำคัญว่าชีวิตนั้นอันชราจิบไป
เหตุทั้งนั้น น้ำเตลงในโคลนคือต่างของพวกช่างย้อมเล็กน้อย ย้อม
จิบต่างเร็วฉับใด ชีวิตก็ฉับนั้น เมื่อชีวิตเป็นของน้อยอย่างนี้ การที่สัตว์
ทั้งหลายยกอายุสังขารน้อยนั้นไว้ประมาณในบุญกิริยา ชื่อว่าหาใช้กาลไม่
คือไม่ควรทำความประมาณในบุญกิริยา ฯ เราสำคัญว่าชีวิตนั้นอันชรา
จิบไปเพราะเป็นของน้อย ประคบน้ำเตลงในอ่างก็จิบซึมไปในอ่างเร็วฉับนั้น
เมื่อชีวิตเป็นของน้อยอย่างนี้ กาลนั้นคนพาลเป็นเหมือนอะไรจะไม่แก่ไม่ตาย
จมอยู่ในโคลนคือกามคุณ ประคบน้ำเตมอยู่ในโคลนคือทุกข์ ชื่อว่า
ประมาณอยู่ คนพาลเหล่านั้นย่อมยังเกิดในนรก ในทิริยฐานกำเนิด
หรือในเปรตวิสัย เป็นผู้เฝ้าทวยเครื่องผูกคือคันทหา ย่อมยังเกิด
ในกำเนิดกาลกัญชิระอสุรกาย ฯ พระมหาสัตว์ชาติคิยชาติทรงแสดง
ธรรมแก่มหาชนด้วยประการฉะนี้แล้ว ได้เห็นผู้ปราสาทอันมีนามว่า
ปุปผะประทับบนพนัง ๗ ทรงตักพระเมาลีด้วยพระแสงขรรค์ แล้ว
ตรัสแก่ประชาชนว่า เราไม่เป็นอะไรกันกับเจ้าทั้งหลาย ฯ จงหาพระ
ราชาของตน แล้วโยนพระเมาลีทั้งเครื่องพนังไปในระหว่างมหาชน ฯ
รับเอาพระเมาลินั้นแล้วร้องไห้กลิ้งเกลือกอยู่ที่แผ่นดิน รูลิลของฝูงชน
ใหญ่ในสถานนั้น มหาชนที่กลับมายืนดูได้เห็นรูลิลของนั้น ต่างก็
บ่นรำพรรณว่า พระเมาลีพร้อมด้วยเครื่องพนังอันพระราชาทรงตักโยน
ลงมาที่หว่างมหาชน เพราะเหตุนี้รูลิลจึงพุ่งชนในที่ใกล้ปราสาท แล้ว
กล่าวคาถาว่า

อุทฺตมเท รชคฺคิ

อวิทุเร ปุပ္ผกมฺหิ ปาสาเท

มณฺเฒ โน เกสา ฉินฺนมา

ยสสฺสโน ธมฺมราชสฺส

มีความว่า กองอุลลิตของย่อมตั้งขึ้นในที่ใกล้แก่ที่เราทั้งหลายยืน
อยู่นี้ ใกล้ปุပ္ผกประสาท ทั้งชาวเราสำคัญ พระเกศาอันพระธรรม
ราชามหาบุรุษผู้มีพระเกียรติยศของชาวเราทรงตัดแล้ว

ฝ่ายพระราชามหาโพธิสัตว์ทรงส่งราชบุรุษให้ ไปนำบริวารแห่ง
บรรพชิตมา ไปรดให้รักษามาตาเรณูพระเกศาแลพระมัสสุ เปเลื่อง
ราชาภรณ์ว่างไว้บนราชบัลลังก์แล้ว ทรงชักชายพระภษาแครงทรง
กาสาवत्ตร ทรงห้อยบาตรกินที่ทรงขบพระธัญญาเบของข้าบ จัวยารพระกร
เสกั้จงกรมไปมาบนพื้นใหญ่แล้วเสกั้จงจากประสาท ดำเนินไปในละแวก
ถนน ใครเห็นเสกั้ไปก็จำไม่ได้ ฯ

ครั้นนั้นนางชิตติยิกัญญา ๗๐๐ ขึ้นสู่ประสาทไม่เห็นพระราชาเห็น
แต่เครื่องอาภรณ์ก็ลงมาไปสำนักแห่งสัตว์หมื่น ๖ พัน แจ้งว่าพระราช
สามีที่รักของท่านทั้งหลายซึ่งทรงนามว่าสุกโสมมหิศรทรงผนวชเสียแล้ว
แล้วก็พากันถ้าสดโคกออกไปข้างนอก ขณะนั้นมหาชนก็รู้กันทั่วว่า
พระสุกโสมมบรมกษัตริย์ทรงผนวชแล้ว มหาชนก็เอิกเริกทั่วพระนคร
ประชุมกันที่พระทวารวัง โจทกันว่าพระราชาของพวกเราทรงผนวชเสียแล้ว
ต่างพากันไปสู่พระราชสถานที่เคยประทับมีประสาทเป็นต้น ด้วยคิดว่า

บางที่จะเสด็จอยู่ในที่นั้น จะเสด็จอยู่ในที่นั้น เมื่อไม่เห็นบรมกษัตริย์จึง
เที่ยวประวิทนากการด้วยคิดว่า

อยมสฺส ปาสาโท
สวณฺณปุพฺพมัลลยวตฺติกฺกฺกโน
ยหิมฺมวฺจรี ราชา
ปรกฺกโน อิตฺถาคาเรหิ
อยมสฺส ปาสาโท
สวณฺณปุพฺพมัลลยวตฺติกฺกฺกโน
ยหิมฺมวฺจรี (๑) ราชา
ปรกฺกโน ฉาตีสํเขน
อทมฺสส กุณฺดาการํ
สวณฺณปุพฺพมัลลยวตฺติกฺกฺกโน
ยหิมฺมวฺจรี ราชา
ปรกฺกโน อิตฺถาคาเรหิ
อทมฺสส กุณฺดาการํ
สวณฺณปุพฺพมัลลยวตฺติกฺกฺกโน
ยหิมฺมวฺจรี ราชา
ปรกฺกโน ฉาตีสํเขน
อยมสฺส อโสทกวนิกา
สุปฺปฬิตา สพฺพกาลีกา รมมา

เจตนาพิสนิยาต

ขหมินุจิ ราช
 ปรีกณโน อิตถาคาเรหิ
 อมสส อโสกวนิกา
 สุปฺพิตา สพฺพกาลิกา รมมา
 ขหมินุจิ ราช
 ปรีกณโน ฌาตีสํเขน
 อมสส อุมานํ
 สุปฺพิตํ สพฺพกาลิกํ รมมํ
 ขหมินุจิ ราช
 ปรีกณโน อิตถาคาเรหิ
 อมสส อุมานํ
 สุปฺพิตํ สพฺพกาลิกํ รมมํ
 ขหมินุจิ ราช
 ปรีกณโน ฌาตีสํเขน
 อมสส กณิการวนํ
 สุปฺพิตํ สพฺพกาลิกํ รมมํ
 ขหมินุจิ ราช
 ปรีกณโน อิตถาคาเรหิ
 อมสส กณิการวนํ
 สุปฺพิตํ สพฺพกาลิกํ รมมํ

๕ รุทสุตโสมชาตก (๕๒๕)

๑๓๗

ยหิมานุจรี ราชา
ปริกัณโณ ฌาติสัณเณ
อิทมสุส ปาตลิวน์
สุปฺปฬิตํ สพฺพกาลิกํ รมํ
ยหิมานุจรี ราชา
ปริกัณโณ อิตฺถาคาเรหิ
อิทมสุส ปาตลิวน์
สุปฺปฬิตํ สพฺพกาลิกํ รมํ
ยหิมานุจรี ราชา
ปริกัณโณ ฌาติสัณเณ
อิทมสุส อมฺพวนํ
สุปฺปฬิตํ สพฺพกาลิกํ รมํ
ยหิมานุจรี ราชา
ปริกัณโณ อิตฺถาคาเรหิ
อิทมสุส อมฺพวนํ
สุปฺปฬิตํ สพฺพกาลิกํ รมํ
ยหิมานุจรี ราชา
ปริกัณโณ ฌาติสัณเณ
อขมสุส โปกฺขรณํ
สณฺณนนา อณฺทเชหิ วิตฺติกัณฺณา

ยหิมนุวัจริ ราชา

ปรีกิณฺโณ อิตฺถาคาเรหิ

อยมสฺส โปกฺขรณํ

สณฺณนฺนา อณฺทฺทฺเซหิ วักคิณฺณเ

ยหิมนุวัจริ ราชา

ปรีกิณฺโณ ฌาติสํเพน

มีความว่า ปราสาทอันเคียรทาสไปด้วยสุวรรณขุณฺณมาไลยน
 ที่พระราชเคเส็จเกลื่อนกลาดไปด้วยสัตว์ทั้งหลาย ปราสาทอัน
 เคียรทาสไปด้วยสุวรรณขุณฺณมาไลยน ที่พระราชเคเส็จเกลื่อน
 กลาดไปด้วยหมู่พระประยูรวงศ์แลพวงศ์มาตย์ ฯ ที่บรรทมแลกฎการ
 ทั้งห้องซึ่งวิจิตรด้วยรัตน ๗ อันเคียรทาสไปด้วยขุณฺณชาติมาไลยน ที่
 พระราชาเคเส็จเกลื่อนกลาดไปด้วยเหล่าสัตว์ ที่บรรทมแลกฎการ
 ทั้งห้องซึ่งวิจิตรด้วยรัตน ๗ อันเคียรทาสไปด้วยขุณฺณชาติมาไลยน ที่
 พระราชาเคเส็จเกลื่อนกลาดไปด้วยพระประยูรญาติแลมุขมนตรี ฯ ภูมิ
 ภาคในอโศกวันมีคอกอันขาน พอบวิโลกในกาลทั้งปวง นำนรมน ที่
 พระราชาเคเส็จเกลื่อนกลาดไปด้วยเหล่าสัตว์ ภูมิภาคในอโศกวัน
 มีคอกอันขาน พอบวิโลกทุกกาล นำนรมน ที่พระราชเคเส็จ
 เกลื่อนกลาดไปด้วยหมู่พระญาติแลอมาตย์ ฯ อุทยานเช่นกันนั้นทวัน
 จิตรลทวารันมีคอกไม้ขานแล้วมีคอกแลผลเกิดทุกกาล นำนรมน ที่
 พระราชาเคเส็จเกลื่อนกลาดไปด้วยเหล่าสัตว์ อุทยานเช่นกันนั้นทวัน

๕ จุลศตโสโหมชาตก (๕๒๕)

๑๓๘

จิตรลัควันอันมีคอกไม้บ้านแล้วมีคอกแลผลเกิดทุกกาล นำนรมน ที่
พระราชเคเส็จเกลื่อนกลาดไปด้วยหมู่พระวงศ์แลเสวกามาตย์ ฯ
กรรณิกาวันมีคอกไม้บ้านแล้วแลพวยวิโรคทุกกาล นำนรมน อันพระ
ราชาเคเส็จเกลื่อนกลาดไปด้วยเหล่านารี กรรณิกาวันอันมีคอกไม้
บ้านแล้ว แลพวยวิโรคตลอดกาล นำนรมน ที่พระราชเคเส็จ
เกลื่อนกลาดไปด้วยหมู่พระบุรญาติแลมนตรี ฯ ปาตลวันอันมีคอกไม้
บ้านแล้ว แลพวยวิโรคทุกฤกษ์ นำนรมน ที่พระราชเคเส็จเกลื่อน
กลาดไปด้วยเหล่านารี ปาตลวันอันมีคอกไม้บ้านแล้วแลพวยวิโรคทุก
ฤกษ์นำนรมน ที่พระราชเคเส็จเกลื่อนกลาดไปด้วยหมู่พระบุรญาติ
แลอมาตย์ ฯ อัมพวันอันมีข่อยวิโรคผลตลอดกาลนำนรมน ที่
พระราชเคเส็จเกลื่อนกลาดไปด้วยเหล่านารี อัมพวันอันมีข่อย
วิโรคผลตลอดกาลนำนรมน ที่พระราชเคเส็จเกลื่อนกลาดไป
ด้วยหมู่พระญาติแลอมาตย์ราชบริพาร ฯ สระโบกขรณอันคากายไป
ด้วยขบษาคิยนบกในน้ำ เกลื่อนกลาดไปด้วยฝูงวิหค่านรมน ที่พระ
ราชาเคเส็จเกลื่อนกลาดไปด้วยเหล่าสตรี สระโบกขรณอันคากาย
ไปด้วยขบษาคิยนบกในน้ำ เกลื่อนกลาดไปด้วยฝูงกษาคิยนนรมน
ที่พระราชเคเส็จเกลื่อนกลาดไปด้วยหมู่พระญาติวงศ์แลพงศ์อมาตย์ ฯ
มหาชนครำครวญในสถานนั้น ๆ อย่างนั้นแล้ว มาพระลานหลวงอีก

กล่าวคาถาว่า

ราชา โข ปุพพิโต

จุลศตโสโม รุขมิ อิมิ ปหนตุวาน

กาชาวคฤาสโน

นาโคว เอกโก จรติ

มีความว่า พระสุตโสมบรมราชาทรงกาชาวพัฒนแล้ว ละคราช
สมยัตินเสด็จไปพระองค์เดียว ประคองข้างเดียวไปตัวเดียวคนเดียว แล้ว
ต่างละสมยัตินในเคหสถานของตน ๆ พายุครวิศาออกไปสู่สำนักพระ
โพธิสัตว์ พระชนกพระชนนีราชบุตรยุครวิศาพยาบาลจนนาฏกิสตรี
ก็พากันไปสู่สำนักพระมหาสัตว์ พระนครสถิตสนะทั้งสิ้นดูเหมือนว่า
เปล้าหาประชาชนมิได้ ฝ่ายชาวชนบทก็ติดตามไปเบื้องหลังแห่งชน
เหล่านั้น พระมหาบุรุษราชพาณวิชัยในที่ ๓๒ โยชน บ่ายพระพักตร์
ละพาณวิชัยวันตประเทศเสด็จไป ครั้นนั้นท้าวสักกีนทรเทวราชทรงทราบบว่า
พระบรมโพธิสัตว์เสด็จออกเพื่อบุญยิ่งใหญ่ ครัตติเรียกพระวิสุกรรม
เทพบุตรมาตรัสสั่งว่า วิสุกรรม พระสุตโสมมหาราชเสด็จออกมหา
ภิเนษกรรมณ ควรจะได้ที่ประทับ สวรรคตจักใหญ่ ท่านจงไปนิมิต
อาศรมบทยาว ๓ โยชน กว้าง ๕ โยชน ใกล้เคียงคานาณวันตประเทศ
พระวิสุกรรมเทพบุตรทำตามเทวบัญชา จัดบรรพชิตบริวารในอาศรมบ
นั้น แล้วให้มีมรรคาน้อย เสร็จแล้วกลับเทวโลก พระมหาบุรุษราช
เสด็จดำเนินมาโดยมรรคานั้น เข้าสู่อาศรมสถาน ทรงผนวชเองก่อน
แล้วยังชนอื่นโดยเสด็จมาให้บวชภายหลัง ครั้นกาลล่วงมาชนเป็นอัน
มากได้บวชแล้วที่ ๓๐ โยชนเต็มหมด ๆ กำหนดพระวิสุกรรมนิมิต
อาศรม กำหนดผู้บวชมาก กำหนดพระโพธิสัตว์ทรงจักอาศรมสถาน
ปัจฉิมพิงทราบบตามนัยอันมาในหัตถิปลาชากก ๆ มีฉาววิคกมีกามวิคก

เป็นต้นเกิดขึ้นแก่พระกายสโต ๆ พระบรมราชฤษีสุตโสมก็เสด็จไปหา
พระกายสนั้น ๆ โดยเวหา ประทับนั่งด้วยบัลลังก์ในนภากาศ เมื่อ
ทรงโอวาทจึงตรัส ๒ คาถาว่า

มาสุสุ ปุพเพ รติกัฬิตานิ
หสิตานิ อนุสุตริตถ
มา โว กามา หนิสฺ
รम्मณหิ สุทสฺสนิ นคร
เมตตจิตฺตลจ ภาเวถ
อุปฺปมาณิ ทิวา จ รตฺโต จ
อถ คณฺณิตฺถ เทวปฺริ
อาวาสึ ปุณฺณกมฺมานิ

มีความว่า ท่านทั้งหลายอย่างระลึกถึงความยินดีในกามแลการเล่น
เป็นไปด้วยสามารถแห่งการเล่นด้วยกายหรือวาจา แลความว่าเรียงใน
ปางก่อนเลย วัตถุกามก็เลศกามทั้งหลายอย่าทำลายเหล่าท่านได้โดย
สัทัสสนมทานครนารัณรมกัจริง ท่านอย่าระลึกถึง จงเจริญเมตตาคิิตต์
มีสัศวไม่มีประมาณเป็นอารมณ์ทั้งกลางวันแลกลางคืนคึกว่า ภายหลัง
เหล่าท่านก็จักไปสู่พรหมโลกอันเป็นที่อยู่ของท่านที่ทำบุญ ฯ หมู่แห่ง
พระฤษีนั้นตั้งอยู่ในโอวาทของพระบรมโพธิสัตว์ ก็มีพรหมโลกเป็นที่
ไปในเบื้องหน้า ฯ วัตถุทั้งปวงบังเกิดพึงกล่าวตามนัยอันมาแล้วใน
หัตถิปาลชาตก ฯ

สตฺตา อิมิ ธมฺมเทสนิ อหริตฺวา สมเทจิพระผู้มีพระภาคทรง
 นำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงตรัสท้าวความหลังว่า เราผู้ตถาคต
 ออกมหาภิเนถกรรมณในกาลบัดนี้เท่านั้นก็หามิได้ ไ้ข้อออกแล้วแม้ใน
 ปางก่อน แล้วทรงประชุมชาตกว่า พระชนกพระชนนีในครั้งนั้น
 ครันกลับชาติมาได้เป็นคักยมหาราชสกุล นางจินทาเทวีในครั้งนั้น
 ครันกลับชาติมาได้เป็นราหุลมารคา เชฐโอรสในครั้งนั้น ครันกลับ
 ชาติมาได้เป็นภิกษุช่อสาริบุตรผู้เอกอรรคสาวก กนิฐโอรสในครั้งนั้น
 ครันกลับชาติมาได้เป็นราหุล นางนมในครั้งนั้น ครันกลับชาติมาได้
 เป็นนางชชชตคราธยาสิกา กุลวัฑฒนเศรษฐีในครั้งนั้น ครันกลับ
 ชาติมาได้เป็นภิกษุช่อกัสสโป มหาเสนาคุตต์ในครั้งนั้น ครันกลับ
 ชาติมาได้เป็นโมคคัลลานภิกษุผู้ทิพยอรรคสาวก โสมทัตตกุมารในครั้ง
 นั้น ครันกลับชาติมาได้เป็นพทธชยภูวากธยานนท์ ขริยทัตถ์เหลือนอก
 นั้นในครั้งนั้น ครันกลับชาติมาได้เป็นพทธบริษัท ก็แต่สุดโสมราชา
 ในครั้งนั้น ครันกลับชาติมาได้เป็นเราผู้ตถาคต ฉนแล ฯ

จบจุลสูตรโสมชาตก

(จบเจตาคาฬสินียาตวณฺณนา)

ปัญญาสนิบาต

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตมรพินธุ์

ทรงเรียบเรียง

๑ นพินิภาชาติก

อุทฺทยุหเต ชนปโทติ อิหิ สตุลา ชตวเน วิหรนฺโต ปุรา-
ณทุติยิกาปโลกนํ อารพุก กเถสิ ฯ

สมเด็จพระบรมโลกนาถศาสดาจารย์ เมื่อพระองค์ทรงสำราญ
พระอิริยาบถอยู่ในพระมหาวิหารมีนามว่าพระเชตะวัน ทรงพระปรารภ
ความประโลมลอของนางปูลณทุติยิกา คือภรรยาเดิมของพระภิกษุ
รูปหนึ่ง คริสพระธรรมเทศนานี้ มีคำถาว่า อุทฺทยุหเต ชนปโท
คิงน เป็นเบื้องต้น ฯ เมื่อคริสนั้น จึงรับสั่งถามพระภิกษุผู้เป็นสาม
เฒ่นั้น ว่าใครกระทำให้เธอกระสันร้นจวนจิตต์ พระภิกษุนั้นก็กราบทูลว่า
นางปูลณทุติยิกา พระองค์จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ นางปูลณทุติยิกา
ผู้นั้นแล เป็นผู้กระทำซึ่งกรรมอันหาประโยชน์มิได้ ถึงแม้ ในกาลก่อน
ตัวเธอเสื่อมหายจากฉาน ถึงซึ่งความพินาศกันใหญ่หลวง ก็เพราะ
อาศัยนางปูลณทุติยิกานี้ คริสแล้วก็ทรงนำนันทานในอดีตกาลมาทรง
แสดงถึงข้อไปนี้

อดิเต พาราณสี ยี่ พรหมทตเต ราช กาเรนเต โพธิสตโต
 อุทิจพราหมณมหาสาธุเล นิพพุตติตวา วยปุตโต อุกคหิ-
 ตสิปโป อสิปพพชชี ปพพชิตวา ฉานาภินญา นิพพุตเตตวา
 หิมวันตปฺปเทเส วาสี กปฺเปสี ฯ ในกาลอันเป็นชกัฏฐกาลล่วงแล้ว
 แต่ปางหลัง ครั้นพระราชาทรงพระนามว่าพระเจ้าพรหมทัตต์ครองราช
 สมัยต์ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ยังเกิดในตระกูลอุทิจพราหมณ
 มหาศาล ถึงความเจริญวัยมีศิลปศาสตร์อันไต่เล่าเรียนแล้วออกบวช
 เป็นฤๅษีบรรพชา กระทำฌานแลอธิญาให้เกิด สำเร็จความอยู่
 สำราญอิริยาบถในหิมวันตประเทศ ฯ นางมฤคิยัตถ์หนึ่งมีครรภ์กลดกบุตร
 เป็นมนุษย์ผู้ชาย เพราจะอาศัยพระโพธิสัตว์นั้นมีย่อนักแล้วแล้ว ใน
 ชลัมพสาชาดก (ในจิตตาศิณียาตโน) ฯ พระโพธิสัตว์จึงตั้งนามบุตร
 นั้นว่า อิลีสิงค ฯ ครั้นนั้นพระบิดาก็ให้เจ้าอิลีสิงคผู้ถึงแล้วซึ่งความ
 เจริญไวยบรรพชาเป็นฤๅษี ให้เล่าเรียนกลิลนวิกรรม ฯ อิลีสิงคฤๅษี
 นั้นกระทำการฌานแลอธิญาให้เกิดขึ้นในกาลอันไม่เนิ่นนาน ก็บรรเทใจ
 อยู่ด้วยความสุขในฌาน ฯ เธอมีตบะกิจอันพิลึก มีตบะอย่างยิ่ง
 มีอินทรีย์อันชนะอย่างยิ่งแล้ว ฯ ด้วยเหตุแห่งศีลของพระฤๅษีนั้น
 สักกภพที่สถิตของท้าวสักกเทวราชก็หวั่นไหว ฯ ท้าวสักกเทวราช
 เล็งดูก็ทรงทราบเหตุที่กระทำไห้ภพของพระองค์หวั่นไหวนั้น จึงทรง
 พระดำริว่า เราจะทำลายศีลของพระฤๅษีนั้นเสียด้วยอุบายจงได้ ทรง
 พระดำริดังนี้แล้ว จึงทรงห้ามฝนเสียไม่ให้ตกในกาลสิกรัฐตลอดกาล
 สามปี ฯ พระราชาณาจักรก็ปรากฏถึงไฟเผาไหม้ไร้อน ฯ เมื่อต้นเข้า

ไม่งามบริบูรณ์ก็เกิดทุกข์ขยับเขยื้อนประชาชน เหล่ามนุษย์ทั้งหลาย
ก็มาประชุมกันร้องทุกข์ทูลหน้าพระลาน ฯ ครั้นนั้นพระบรมกษัตริย์เสด็จ
ออกที่พระแทลรับสั่งถามว่าเหตุอะไรกัน หม่อมราชวงศ์มาประชุมอยู่นั้น
จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมเด็จพระมหาราชเจ้า บัดนี้ฝนไม่ตกถึงสามปีแล้ว
พระราชอาณาจักรทั้งหมดย่อมร่ำร้อนถึงเพลิงเผา มนุษย์ชนทั้งหลาย
ถึงซึ่งความทุกข์ยาก ขอพระองค์จงโปรดให้ฝนตกเกิดพระพทธเจ้าข้า ฯ
พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงสมาทานศีลแลทรงรักษาพระอุโบสถก็ไม่อาจที่จะ
ให้ฝนตกได้ ฯ

ในกาลนั้นท้าวสักกเทวราช ก็เสด็จมาประคิษฐานอยู่ในเวทาศ
เปล่งพระรัศมีให้ โอภาสเป็นอันหนึ่งอันเดียวเข้าไปยังห้องสิริไสยาสน์ของ
พระเจ้าพรหมทัตต์ในเวลาซึ่งมรตติกสมัยเที่ยงคืน ฯ สมเด็จพระบรมชัตติยา
ธิราชทอดพระเนตรเห็นท้าวสักกเทวราชจึงตรัสถามว่าท่านคือผู้ใด ฯ
พระอินทร์ก็ตรัสตอบว่า ข้าพเจ้าคือท้าวสักกเทวราช ฯ แล้วตรัสถาม
ต่อไปว่าฝนตกในแคว้นแคว้นของพระองค์หรือ ฯ พระราชาตรัสตอบว่า
หาตกไม่ ฯ ท้าวโกสีย์ตรัสถามว่า พระองค์ทรงทราบเหตุที่ทำให้ฝน
ไม่ตกนั้นหรือไม่ว่า บรมกษัตริย์ตรัสตอบว่าไม่ทราบ ฯ ท้าวมัจฉวาน
จึงตรัสตอบว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า ยังมีพระกายสถิตอิสริยสิ่งศักดิ์สิทธิ์
ในหิมวันตประเทศ พระกายสถิตมีคระกัณโณพลก มีอินทรียอนชน
อย่างยิ่งแล้ว เมื่อฝนตกเธอก็มีความโกรธเคืองแลดูอากาศอยู่เป็น
เนื่องนี้ เพราะเหตุฉะนั้นแลฝนจึงไม่ตก ฯ พระเจ้าพรหมทัตต์ตรัส

ถามว่า ข้าพเจ้าควรจะทำอย่างไรในบัดนี้ ที่จะให้ฝนตก ๑ ท้าวสักก
 ตรีศตอบว่า เมื่อคบะกิจของพระกายสนั้นทำลายแล้วฝนก็จะตก ๑
 พระราชาตรัสถามว่า ใครเป็นผู้สามารถที่จะทำลายคบะกิจของพระกายส
 นั้นได้ ๑ ท้าวสักกตรีศตอบว่า ข้าแต่มหाराชาเจ้า พระราชาธิคาของ
 พระองค์ซึ่งมีนามว่านางนพินิกานั้นแลเป็นผู้สามารถ พระองค์จึงรับสั่ง
 ให้หาพระราชาธิคานั้นมาแล้วรับสั่งว่า เจ้าจงไปยิงที่โน้นจนทำลายเสีย
 ซึ่งคบะกิจของพระกายสนั้นเสียดังนี้ แล้วจึงส่งนางนั้นไปเถิด ๑ ท้าว
 สักกเทวราชถวายอนุสาสน์แนะนำพระราชาอย่างนั้นแล้ว ก็กลับไปยิง
 สถานที่สถิตของพระองค์ ๑

ครั้นรุ่งขึ้นพระเจ้าพรหมทัตที่ จึงปรึกษากับอำมาตย์ทั้งหลาย
 แล้วรับสั่งให้หาพระราชาธิคามาแล้ว แล้วตรีศเป็นบาทพระคาถาเริ่มต้น
 ดังนี้

อุทฺทยุทธเต ชนปโท

รณฺฏชลฺจาปี วินฺสฺสตี

เอहि นพินิเก คจฺฉ

ตํ เม พฺรหฺมณฺเณน ๑

ชนบทเรวาร์อันอยู่คังเพลิงเผา พระราชาณาเขตก็จะถึงความพินาศ
 อยู่แล้ว ลูกอนเจ้า^๑นพินิกา เจ้ามานี้เถิด เจ้าจงไปนำพราหมณ์ผู้นั้น
 มาให้แก่เราเถิด (อธิบายว่าพราหมณ์นั้นหมายความว่าพระกายส ที่
 ให้นำมานั้น คือให้ทำลายศีลด้วยอำนาจกิเลสฤทธิ)

นางนพินิกาได้ทรงฟังรับสั่งพระราชบิดา จึงกราบทูลสนองเป็น
 คาถาที่ ๒ ดังนี้

นาห์ ทุกขกขมา ราช นาห์ อทฺธานโกวิทา
 กถิ อหิ คมิสฺสามิ วณิ กุณฺชรเสวิติ ฯ
 ข้าแต่พระราชบิดา ข้าพระองค์ไม่เป็นผู้ที่จะออกทนต่อความทุกข์ได้
 ข้าพระองค์ไม่ทราบหนทาง ข้าพระองค์จะไปยังบ้านอันรุ่งโรจน์ชราชาติ
 ทั้งหลายเสพอาศัยอยู่อย่างไรได้

พระเจ้าพรหมทัตต์ จึงตรัสคาถา ๒ คาถาต่อไปว่า
 ผลิตฺ ชนปทํ คนฺตฺวา หตฺถินา จ รเถน จ
 ทารุสํมาญฺยาเนน เอวํ กจฺจน นพฺปีเก ฯ
 ทุก่อนเจ้าณพินิกา เจ้าจงไปยังชนบทอันแพร่หลายไพบูลย์ ด้วย
 ช้างแลด้วยรถ แลด้วยยานทั้งด้วยไม้ (คือขอเป็นต้น) เจ้าจงไป
 อย่างนี้เถิด

หตฺถิ อสฺสา รถา ปตฺตี กจฺเจวนาทฺย ขตฺติเย
 ตเวว วณฺเณรฺูปเณ วสํ ตมานนฺธิสฺสสี ฯ
 ทุก่อนเจ้าผู้เป็นนางกษัตริย์ เจ้าจงพาช้างม้ารถพลเดินเท้าไปเถิด
 เจ้าจงนำคายนั้นมาในอำนาจ ด้วยสี่สัรรวรรณะแลรูปสิริโสภาคของ
 เจ้าเถิด

สมเด็จพระมกษัตริย์ ไม่ควรจะตรัสกับพระราชบิดาเช่นนั้น อาศัย
 เหตุที่จะบริบาลรักษาพระราชอาณาจักร จึงจำเป็นต้องตรัสดังนี้ ฯ
 นางนพินิกาก็กราบทูลรับสั่งว่าทำตาม ฯ พระเจ้ากรุงพาราณสีก็
 พระราชทานสรรพสิ่งที่จะควรพระราชทานทั้งปวง แก่นางนพินิกานั้น
 แล้วก็ส่งไปพร้อมกับเหล่าอำมาตย์ทั้งหลาย ฯ หม่อมอำมาตย์เชิญเสด็จ

นางนพินิภาไป ถึงที่สุดแดนก็ให้ตั้งค่ายประทับแรมในที่นั้น แล้วก็ให้
 เชิญพระราชธิดาเข้าไปในป่าหิมพานต์ตามทางที่นายวันรกรพราณยานำ
 พอเพลายพุดหมักรุ่งเช้า ก็บรรลู่ถึงที่ใกล้อาศรมยทของอิสสิงค
 ทายสนั่น ๑ ในขณะนั้นพระโพธิสัตว์ให้บุตรยัยยังอยู่ที่พระอาศรม ของค
 เองก็เข้าไปในอรัญราวป่าเพื่อจะเสาะหาผลาผล พวกพราณยานี้ไม่เข้า
 ไปยังพระอาศรมยทเอง ยืนอยู่ในจังหวัดที่อยู่ของพระทายส แล้วชี้
 พระอาศรมนั้นถวายนางนพินิภา ก็กล่าวเป็นบาทคาถาทั้ง ๒ นี้

กทลัชชปณฺณาโน อากุชิปรีวาริโต

เอโส ปทิสฺสตี รมโม อีสสิงคฺสฺส อสฺสโม ๑

พระอาศรมของพระอิสสิงคทายสอันเป็นที่รรมรโหฐาน แล
 เห็นรังก็ชักนกด้วยปรากฏอยู่ มีป่าเต็มกลด้วยมอญโดยรอบนั้นแล

เอโส อคฺคิสฺส ลัฆาโต เอโส ธฺโม ปทิสฺสตี

มณฺเฑ โน อคฺคิ หาเปตี อีสสิงฺโก มหิทธิโก ๑

นั่นแสงเพลิงของพระทายสนั่น นั่นควนปรากฏอยู่ ชรอยพระ
 อิสสิงคทายสผู้มีฤทธิอันใหญ่หลวง จะกำลังบูชาเพลิงอยู่ ๑

ในเวลาพระโพธิสัตว์เข้าไปยังอรัญราวป่าแล้ว อำมาตย์ทั้งหลาย
 ก็รายรอบพระอาศรม ทั้งการล้อมวงรักษา จึงทูลให้พระราชธิดา
 ถือน้ำเพศฤณี กระทำผ้ากรของทองเป็นผ้าทรงแลทรงสพัก ประทับด้วย
 เครื่องของลังการทั้งปวง ให้ถือน้ำกลดขลุบอันงามวิจิตรผูกสายเชือก แล้วก็
 ส่งไปยังอาศรม พวกตนเองก็ตั้งล้อมวงรักษาอยู่ภายนอก นางนพินิภา

ปัญญาสนิยาท

๑๔๘

ก็เล่นลูกขลุบนั้นไปถึงท้ายที่จักรม ชื่อนั้นพระอิสิสิงคทายสนั่งอยู่
แผ่นสัลาแทยประตูปรรณศาลา ครั้นเห็นนางนพินิกานนั้นมากก็ตั้งตักใจ
จึงเข้าไปยืนอยู่ในบรรณศาลา นางนพินิกาก็ไปยังประตูปรรณศาลา
เข้าเล่นลูกขลุบอยู่ ๆ

สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ เมื่อพระองค์ทรงประกาศเนื้อความ
นั้นให้ยิ่งขึ้นไปอีก จึงตรัสคาถาทิ้ง ๓ นี้ ๆ

ตณฺจ ทิสฺวาน อายนฺตํ อามตฺตมณิกุลทลํ
อิสิสิงฺโก ปาวสี ภิโต อสฺสํ ปณฺณณาหนิ ฯ

พระอิสิสิงคทายสเห็นนางนพินิกาผู้มีกมลทลแก้วมณีอันห้อยแล้ว
นั้นมาอยู่ ก็มีความกลัว เข้าไปยังอาศรมอันมุ่งและยังทวยไข่ม

อสฺสํสุส จ สา ทวาเร เกณฺหุเกณฺสุส ภิพติ
วิทฺสยฺนฺตํ อํฺกานิ กุญฺหิ ปกาสิตานิ จ ฯ

ฝ่ายนางนพินิกา ก็สำแดงองค์ประกาศสิ่งที่ควรส่อนยัง เล่น

ลูกขลุบอยู่แทยทวารพระอาศรม

ตณฺจ ทิสฺวาน ภิพนฺตี ปณฺณสาตกโต ชฎิ

อสฺสมา นิภฺขมิทฺวาน อิทํ วจนมพฺพวิ ฯ

พระคายสผู้มีชฎาอันเข้าไปยังบรรณศาลาแล้ว ครั้นเห็นนางนพินิกา
นั้นเล่นลูกขลุบอยู่ ก็ออกมาจากพระอาศรม แล้วกล่าวคำนี้

อมฺโห โก นาม โส รุกฺโข ยสฺส เตวํ คตํ ผลํ
ทุเรปี จิตฺตํ ปจฺเจติ น ตํ โอหาย คจฺฉนฺติ ฯ

แม่พ่อเอ๋ย ไม่นั้นมีนามอะไร ที่มีผลเป็นไปเช่นนั้น ท่านถึง
ไปถึงว่าไกลก็กลับมา ไม่ละท่านไปเสีย (มีอธิบายว่า การที่พระคาช
ถามดังนี้ เพราะไม่เคยเห็นลูกชดย)

ครั้งนั้นนางนพินิภา เมื่อจะตอบจึงกล่าวคาถาว่า

อสุตมสุต มมี พรหม สมิเป คนธมาทเน
ปพพุเต ตาทิสา รุกขา ยสุต เตว คติ ผลิ
ทุเรปี จิตติ ปจเจติ น มมี โอหાય กจฺจติ ฯ
ข้าแต่ท่านผู้เป็นพรหม ผลไม้ที่เป็นไปเช่นนั้น อันข้าพเจ้าถึงไป
ถึงว่าไกลก็กลับมา ไม่ละข้าพเจ้าไปเสีย เป็นผลของต้นไม้ มีที่
ภูเขาคนธมาทน์ อันอยู่ใกล้อาศรมของข้าพเจ้า

พระอิสิสิงคทายลก็เชื่อตามทชอก และหมายว่านางนั้นเป็นคาช
เมื่อจะกระทำปฏิสังขารอันรับ จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

เอตุ ภว อสุตมิมิ อเทตุ

ปชฺชฌจ ภกฺชฌจ ปฏิจฺจ ทมมิ

อิทมาสนิ อตุร ภว นิสีทตุ

อิโต ภว มุลผลานิ ขาทตุ ฯ

ท่านผู้เจริญจงไปในอาศรม จงบริโภคให้สยายเถิด ข้าพเจ้าให้
น้ำมันทาเท้า แลภักษาหาร ท่านจงรับเถิด เจริญท่านผู้เจริญนั่งเหนือ
อาสนะนี้ ในอาศรมนี้ เจริญท่านผู้เจริญขณินมุลผลาหารแต่ท่านเถิด

บัญญัตินิบาต

๓๕๑

เมื่อนางพนิกาเข้าไปบรรณศาลาแล้วนั่งที่ไม้ฟาก กระทำอาการ
ให้พระคายนเห็นอวัยวะทั้งปวง พระคายนเป็นผู้ไม่เคยเห็นสรีระแห่ง
มาตุคามมาแต่ในกาลก่อน จึงกล่าวถามเป็นคาถา

กนิเต อิทํ ทว อูรูนมนตรํ
สุบิจิตํ กณฺหวิปฺปกาสติ
อกฺขาหิ เม ปุจฺฉิตฺโต เอตมตฺถํ
โกเส นุ เต อุตฺตมํคํ ปวิฏฺฐํ ฯ

ใจความในคาถา ถามถึงอวัยวะที่ใดเห็น ขอให้นางบอก
เนื้อความว่าเป็นอย่างไร

นางพนิกา เมื่อจะหลอกลวงพระคายน จึงกล่าวคาถา ๒ คาถา

อหํ วเน มลฺลเสสนํ จรํ
อสาทยํ อจฺฉํ สุโฆรฺรูปํ
โส มํ ปตฺติว สหสฺสชฺฌปฺปตฺโต
ปณฺชช มํ อพฺพหิ อุตฺตมํคํ ฯ

ใจความว่า ข้าพเจ้าเที่ยวหาเนื้อกมันแลผลไม้ในป่า ได้พบบิด
ที่มรปพิลลิสพึงกลัว จึงขว้างขวักอันกิน หมั่นนั่งไล่ข้าพเจ้าดังตัว
เข้าโดยพลัน กระทำให้ข้าพเจ้าล้มลง แล้วกัดเอา

สวายํ วโณ ขชฺชติ กณฺหุทฺถายติ
สพฺพณฺจ กาลิํ น สภามิ สาทํ
ปโหลวํ กณฺหุมิมี วิเนตฺถํ
กฺรุตํ ภวํ ยาจิโต พฺรหฺมณฺตฺถํ ฯ

ข้าพเจ้าไม่มีความสยหายตลอดกาลทั้งปวงด้วยอุทกัมมิกัตถ์ ขอให้
ท่านช่วยรับทุกข์ลำบากด้วย ท่านผู้เจริญเป็นอันข้าพเจ้าวิงวอนแล้ว
จึงกระทำซึ่งประโยชน์แก่ข้าพเจ้าผู้เป็นพราหมณ์เด็ก

พระอิสิสิงคทายสก็เชื่อกำลัสาพาทของนางนพินิกานี้ว่าเป็นความ
จริง จึงกล่าวว่า ถ้าความสุขจะมีแก่ท่านอย่างไร ข้าพเจ้าก็จะกระทำ
แล้วจึงพิจารณาสร้างกายนาง กล่าวคาถาไปพลาง

คมุทธีรุโป เตวโณ สโลหิโต
อปฺปติโก ปกุกคนฺโธ มหาบี จ
กโรมิ เต ภณฺณจิ กสาบ โยคํ
ยถา ภวํ ปรมสุจํ ภเวยฺย ฯ

ใจความในคาถา กล่าวถึงการที่ได้พิจารณาเห็นอย่างไร แล้วย
ช่วยระบุว่า ข้าพเจ้าจะประกอบน้ำกระสายยาให้แก่ท่าน ตามแต่ท่าน
ผู้เจริญจะมีความสุขอย่างยั่งยืนได้อย่างไร

นางนพินิกาจึงกล่าวตอบเป็นคาถา

นมนตฺโยคา นกสาบโยคา
นโอสถา พุรุมฺหาริ กมนฺติ
ยํ เต มุตฺเตน วิเนหิ กณฺฑุ
ยถา อหํ ปรมสุจํ ภเวยฺย ฯ

ใจความว่า การที่จะประกอบเวทมนตร์รักษากัดี้ ประกอบน้ำ
กระสายกัดี้ ประกอบยาประสมกันกัดี้ ก็ไม่หายได้ ต่อไปเป็น
คำล่อลวงให้สัณเฑาะว์สร้างกายหลอกว่าเป็นการรักษาโรค

ปัญญาสนิยาต

๑๕๓

พระคยาสหมายว่านางนั้นกล่าวความจริง ไม่ทราบดีว่าคือจะขาด
ฉานจะเสื่อมหาย ด้วยเกี่ยวข้องในการประเวณี เพราะไม่เคยเห็น
สตรีแต่ไม่ทราบดีในการสมัคสังวาส จึงได้ร่วมภิรมย์สมสนิทกับนางนั้น
คือก็ขาดฉานก็เสื่อมลงทันที แล้วพระคยาสก็ออกมาจากภูฏองสร่งน้ำ
ในสระ แล้วกลับมาอยู่ในบรรณศาลา ยังสำคัญว่านางนั้นเป็นคยาส
อยู่อีก เมื่อจะถามถึงที่อยู่ จึงกล่าวคาถาดังนี้

อิโต นุ โโกโต กตเมน อสุสโม

กจจิ ภว อภิรมสี อรณฺเณ

กจจิ นุ เต มลลติ พหุติ

กจจิ ภว น วิหสนติ พาพา ฯ

อาศรมของท่านผู้เจริญอยู่ไกลจากที่นั่นไกลหนอ ท่านผู้เจริญยินดี
ร่วมในป่าแลหรือ เผลอฝันแลผลไม้นั้นท่านมีพอฉันหรือหนอ สัตว์ร้าย
ไม่มาเบียดเบียนพาท่านผู้เจริญคอกหรือ

นางนพินิกาจึงกล่าวคาถาตอบ & คาถา ดังต่อไปนี้

อิโต อูหิ อุตฺตราบิ ทิสายิ

เขมา นที หิมวฺนตา ปภาติ

ตสุตา ตีเร อสุสโม มยุหิ รมโม

อโห ภว อสุสมิ มยุห ปสุเส ฯ

ข้าทิมพาคับราก็อยู่ในทิศเหนือ ทรงไปจากถิ่นมีแม่น้ำช่อเขมา
 อาศรมอันเป็นท่อนมรโหฐานของข้าพเจ้าอยู่ริมฝั่งแม่น้ำนั้น โอ ท่าน
 ผู้เจริญควรจะไปเห็นอาศรมของข้าพเจ้า

อมพา จ สาลา ติจทุทกา จ ชมพูโย

อุทุทาทกา จ ปาตลโย สุลลดา

สมนตโต กิปรุสากิถิ

อโห ภว อสุมิ มยฺห ปสฺเส ฯ

ต้นม่วงแลต้นรัง ต้นมะพลับแลต้นหว้า ต้นราชพฤกษ์แลต้น
 แคล้อย กำลังผลัดดอกงดงาม มีเสียงกิ้งกชบร้องอยู่โดยรอบ โอ ท่าน
 ผู้เจริญควรจะไปเห็นอาศรมของข้าพเจ้า

ตาลา จ มูตา จ ผลา จ เมตฺต

วณฺเณน กนฺเชน อุเปตฺรบุ

ติ ภูมิภาเคหิ อุเปตฺรบุ

อโห ภว อสุมิ มยฺห ปสฺเส ฯ

ต้นตาลอันประกอบด้วยสีแลกลิ่นทั้งรากแลผลมีในที่นั้น อาศรม
 เล่าก็ประกอบด้วยพันธุ์ภูมิภาคอันรื่นรมย์ โอ ท่านผู้เจริญควรจะไปเห็น
 อาศรมของข้าพเจ้า

ผลา จ มูตา จ พหุตเมตฺต

วณฺเณน กนฺเชน รเสนุเปตา

อายนฺติ จ ลุทุทกา ติ ปเทสิ

มา เม ตโต มุลลํ หเรยฺยํ ฯ

ผลไม้ แลผลไม้ อันประกอบด้วยสี่แลกลิ่นแลรสก็มีมากในที่นั้น
พวกพรานป่าก็มายังประเทศที่นั่น ท่านจึงอย่าให้พรานเหล่านั้นลักเอา
ผลไม้ แลผลไม้ ไปจากชาครมนั้นเลย (เมื่ออธิบายว่า เพราะไม่มีใคร
อยู่อาศรม พรานพวของกินก็จะลักเอาไปเสีย จะขอรีบกลับไป)

พระดาบสไคพังค่านัน มีประสงค์จะให้นางรอคอยอยู่จนพระบิดา
กลับมา จึงกล่าวคาถาดังนี้

บีตา มม มุลผลเลสนํ คโต
อิทานิ อคฺคฺจติ สาขกาเล
อุโฆว คจฺฉามเส อสฺสสมฺมุตฺติ
ยาว บีตา มุลผลโต เอตุ ฯ

บิดาของข้าพเจ้าไปเพียหาผลไม้แลผลไม้ บัดนี้เป็นเวลาเย็น
แล้วบิดาก็จะมา เราทั้งสองจึงไปยืนอาศรมนั้นคือเมื่อบิดากลับมาจาก
หามูลผลลาหารนั้นเด็ก

ครั้งนั้นนางนพินิจำจึงดำริว่า พระดาบสนั้นไม่ทราบว่าเราเป็นสตรี
เพราะเป็นผู้มีความเจริญอยู่ภายในเท่านั้น แต่ฝ่ายบิดาของเธอก็เห็น
เราเข้าก็จะทราบที่เคี้ยว จะถามเราว่าเข้ามาทำอะไรที่นี้ ก็
จะเอาไม้คานตีศีรษะเราให้แตก ควรเราจะไปเสียแต่ในเวลาที่ยัง
ไม่กลับมา ความประสงค์ที่เรามานี้ก็สำเร็จแล้ว เมื่อนางจะกล่าว
อุบายที่จะหลีกไป จึงกล่าวคาถาอีก ดังนี้

อัญญา พหู อัสโย สารรุปา

ราชิสโย อโนมกเค วสนติ

เตเบว ปุจฺเจสิ มมสฺสมนตฺติ

เต ตํ นยิสฺสนติ มม สกาเส ฯ

ฤษัมีรูปงามก็องค์อื่นมีอยู่มาก ที่เ็นพระยายวชเ็นฤษัก็มี
อยู่ตามหนทาง ท่านจึงถามฤษัเหล่านั้นถึงอาศรมของข้าพเจ้านั้นเกิด ฤษั
เหล่านั้นก็จะนำท่านไปที่สำนักของข้าพเจ้า

นางนพินิกาทำอุบายที่จะหนีทั้งนี้แล้ว ก็ออกจากบรรณศาลา จึง
กล่าวแก่พระคายนสัณเฑาะลขยันั้นว่า ท่านค่อยอยู่จงก็เกิด แล้วก็ไปตาม
หนทางที่มา ไปถึงสำนักของอำมาตย์ทั้งหลาย อำมาตย์ทั้งหลาย
ก็เชิญนางไปยังค่ายหลวงแล้วก็กลบไถ่ไปเ็นเมืองพาราณสีตามลำคัย

ฝ่ายท้าวสักกเทวราชก็มีความชยนาในวณัน จึงบันกาลให้
ฝนตกทั่วทั้งพระราชอาณาเขตต์ ทั้งแต่กาลนั้นไป ชนยทก็บริบูรณต์
ด้วยภักยาหาร

ฝ่ายพระอิสิสิงคคายนส พอนางจากไปแล้วก็เกิดความเรวร้อนชย
ในกาย พระคายนสนมีกายอันสั้นท้วนไหญ่อยู่ เข้าไปในบรรณศาลา
คลุมผ้าเปลลอกไม้คาคอรองนอนโศกเสว้าอยู่

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ครันเวลาเ็นก็กลบมา เมื่อไม่เห็นบุตรจึงคึกควา
บุตรเราไปเสียข้างไหนหนอ แล้วก็ปลงหาบลงเข้าไปในบรรณศาลา
เห็นบุตรนอนอยู่จึงถามว่า พ่อเขยเจ้าเ็นอะไรไป ก็เข้าไปลูบหลังแล
กล่าวคาคา ๓ คาคาทังนี้

น เต ฏฐชานิ ภินฺนานิ น เต อุตทมา ภตฺติ
อคฺคปิ เต น หาสีโต ภินฺนุ มนุโทว ฌายสี ฯ

^๔ / ^๕ / ^๖ / ^๗ / ^๘ / ^๙ / ^{๑๐} / ^{๑๑} / ^{๑๒} / ^{๑๓} / ^{๑๔} / ^{๑๕} / ^{๑๖} / ^{๑๗} / ^{๑๘} / ^{๑๙} / ^{๒๐} / ^{๒๑} / ^{๒๒} / ^{๒๓} / ^{๒๔} / ^{๒๕} / ^{๒๖} / ^{๒๗} / ^{๒๘} / ^{๒๙} / ^{๓๐} / ^{๓๑} / ^{๓๒} / ^{๓๓} / ^{๓๔} / ^{๓๕} / ^{๓๖} / ^{๓๗} / ^{๓๘} / ^{๓๙} / ^{๔๐} / ^{๔๑} / ^{๔๒} / ^{๔๓} / ^{๔๔} / ^{๔๕} / ^{๔๖} / ^{๔๗} / ^{๔๘} / ^{๔๙} / ^{๕๐} / ^{๕๑} / ^{๕๒} / ^{๕๓} / ^{๕๔} / ^{๕๕} / ^{๕๖} / ^{๕๗} / ^{๕๘} / ^{๕๙} / ^{๖๐} / ^{๖๑} / ^{๖๒} / ^{๖๓} / ^{๖๔} / ^{๖๕} / ^{๖๖} / ^{๖๗} / ^{๖๘} / ^{๖๙} / ^{๗๐} / ^{๗๑} / ^{๗๒} / ^{๗๓} / ^{๗๔} / ^{๗๕} / ^{๗๖} / ^{๗๗} / ^{๗๘} / ^{๗๙} / ^{๘๐} / ^{๘๑} / ^{๘๒} / ^{๘๓} / ^{๘๔} / ^{๘๕} / ^{๘๖} / ^{๘๗} / ^{๘๘} / ^{๘๙} / ^{๙๐} / ^{๙๑} / ^{๙๒} / ^{๙๓} / ^{๙๔} / ^{๙๕} / ^{๙๖} / ^{๙๗} / ^{๙๘} / ^{๙๙} / ^{๑๐๐}

ภินุณานิ กฏจานิ หุโต จ อคฺคิ

ตปนี้บึ เต สมิตา พรหมจารี

๒๖ บดินจ ๒๗ มขุ ๒๘ อทกณจ ๒๙ โหติ

รมสี ๓๖ พุทธมณฑล ปุระนิชา ๑

ตก^๓ก่อน^๑บุตร^๒ผู้^๓ประ^๔พ^๕ก^๖ิ^๗พ^๘ร^๙ห^{๑๐}ม^{๑๑}จ^{๑๒}ร^{๑๓}ร^{๑๔}บ^{๑๕} ใน^{๑๖}เวลา^{๑๗}ก^{๑๘}่อน^{๑๙}น^{๒๐} ^{๒๑}พ^{๒๒}น^{๒๓}เจ^{๒๔}าก^{๒๕}ต^{๒๖}ิด^{๒๗}
 ๗ ^{๒๘}ไฟ^{๒๙}เจ^{๓๐}าก^{๓๑}ต^{๓๒}ิด^{๓๓} ^{๓๔}เต^{๓๕}า^{๓๖}ไฟ^{๓๗}ล^{๓๘}ิง^{๓๙}เจ^{๔๐}าก^{๔๑}ต^{๔๒}ิด^{๔๓}ว^{๔๔} ^{๔๕}ด^{๔๖}ัง^{๔๗}เจ^{๔๘}าก^{๔๙}ต^{๕๐}ัง^{๕๑} ^{๕๒}น^{๕๓}้ำ^{๕๔}เจ^{๕๕}าก^{๕๖}ต^{๕๗}ิด^{๕๘} ^{๕๙}เจ^{๖๐}ำ^{๖๑}ม^{๖๒}ความ^{๖๓}
 ๘ ^{๖๔}ร^{๖๕}น^{๖๖}ร^{๖๗}ม^{๖๘}ย^{๖๙}ิน^{๗๐}ค^{๗๑}ือ^{๗๒}ย^{๗๓}ู่^{๗๔}ใ^{๗๕}น^{๗๖}การ^{๗๗}ท^{๗๘}ะ^{๗๙}เ^{๘๐}ป^{๘๑}น^{๘๒}พ^{๘๓}ร^{๘๔}ห^{๘๕}ม^{๘๖}

อภินนกุลโชติ อมาภโตทโก

อหาสี ตคุคสี อสิภูร โภชน

น เม ทุํ อาตปสี มมชช

นฤๅธิ์ นฤๅ กิ เจตสิกฌา ทุกุขิ ๗

ในวันนั้น เจ้าเป็นผู้ไม่ได้ตัดฟัน ไม่ได้ตัดหญ้า ไม่ได้ตัดไฟ ไม่ได้
ตัดของที่ระบือโลก เรามาเจ้าก็ไม่เรียกไม่ร้อง ของอะไรของเจ้าหาย
หรือ ๆ มีทุกข์ในใจอย่างไรหนอ

โส ปิตุ วณิ สุตฺวา ตํ การณํ กเถนโต อาห พระอิสิสังค
 คาบส^๔ ใ^๕ พงพระบิดา เม^๕ จะบอกเหตุการณ^๕ นั้น จึงกล่าวเป็นยา
 คาถาดังนี้

อิชาคมา ชฎิโก พุรหมจารี
 สุตสเนยโย สุตโน วิเนติ
 เนวติที่โม อปี นาติรสุโส

สุกถหกถหกจุตทเนหิ โภโต ฯ

ชฎิโกผู้เป็นพรหมจารี มาณชาศรมยทน์ มีรูปอันงาม ไม่ผอม
 ไม่อ้วน นำมาซึ่งรักมี (มีผิวพรรณผ่อง) นำที่น่าชมนัก ไม่สูงเกิน
 แลไม่ต่ำเกิน คิริยะของชฎิโกผู้เรณุนั้นค้ำงาม เพราะผมอันดำล้น
 ปกคลุม

อมสสุขาโต อปฺราถเวณฺณ
 อาธารูปฺยา ปนสฺส กถฺเจ
 ทวปฺสส กถฺหา อูเร สุขาตา
 สฺวณฺณเมฆสฺสเนภา ปภสฺสรา ฯ

ไม่มีหนวกเขรากุถึงคนรุ่นหนุ่ม มีเพศอันไม่เก่า (คือวัยไม่ชรา)
 มีเครื่องประดับแก้วมุกดาประดับเชิงบาตรประดับข้อยที่คอของชฎิโกนั้น (ที่
 จะเป็นทำนองสร้อยคอทองคำ) มีบุ๋มสองบุ๋มเกิดขึ้นที่อกของชฎิโกนั้น
 งามเปล่งปลั่งรุ่งเรืองเปรียบกับอันทอง

มุขณฺจ ตสฺส ภูสฺสสเนยฺย
 กณฺเณสุ ลมฺพนฺติ จ กุณฺจิตฺตุกา
 เต โขตเร จรโต มาณวสฺส
 สุตณฺจ ยํ สัมมานํ ชฎานํ ฯ

ขุณฺณสาสนนิบาต

๑๕๙

หน้าตาของชฎิลนั้น น่าทึ่งน่าชมยิ่งนัก มีสี่ทนต์ทนต์ห้อยที่ใบหู
ทั้งสองข้าง กุณฑลนั้นช่วง โขติแวววาว เมื่อมาฉพไทรกายไปมา
สายพันชฎาอันประคิยประคานนั้นถึงามพรายแพรวท้วย

อณฺญา จ ตสฺส สัมมานิ จตฺสฺโส

นีลา ปิตา โลหิตกา จ เสตา

ตา สัสเร จรโต มาณวสฺส

ติริฏฺฐิสมาริว ปาวุสมฺหิ ฯ

ยังมีเครื่องประดับอีกสี่อย่าง สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีขาว
(คือทำด้วยแก้วมณี ทอง ประพาฬ เงิน) เมื่อมาฉพนั้นไทรกายไปมา
เครื่องประดับนั้นก็ดังกรังกร้าง เปรียบดังหมั่นกษิวิวิ (นกอะไรไม่
ทราบ) ร้องในเวลาฝนตก

น เมขลํ มณฺจรมํ ขเปติ

น สนฺนเร โน ปน ปพฺพชฺส

ตา โขตเร ชมนนฺตเร วิสตุตา

สเตริตาวิชฺชวรินฺตลิกฺเข ฯ

เครื่องคากีตัวของบรรพชิตนั้นไม่ได้ติดด้วยหญาปล้อง ฉ้านุ่ง
หมั่นไม่ได้ทำด้วยเปลือกไม้ (เหมือนที่ฤษีทั้งปวงใช้) ฉ้านุ่งหมั่นพาด
พันอยู่ที่ขานแลหน้าอกงามช่วงโขติ ปลิวรยับถึงสายฟ้าแลบในอากาศ

อจิลกานิ จ อวณฺณกานิ

เหญฺฐา นภฺยา กณฺธิสโมหิตานิ

อนณฺญิตา นิจุจกัप्พี กโรนฺติ

หนฺตาท กิ รุกฺขผลานิ ตานิ ฯ

ข้าแต่พ่อเจ้าเอ๋ย ผลไม้อะไรนั้นไม่มีหนามแหลม ไม่มีก้าน
ติดอยู่ที่สั้ว ภายในนาภีกระทบกัน กระทำซึ่งการเล่นอยู่เย็นนี้
ก็ยังมีเสียงทั้งกึกกักอยู่เสมอ (มีคำอธิบายว่า สายคาดเอวทำด้วยแก้วมณี
เห็นจะร้อยติดกันทำนองลูกปรำ)

ชฎา จ ตสฺส ภูสทสฺสเนยฺยา

ปโรสคํ เวลฺลิตฺตคฺคา สุกนฺธา

เทวธาสีโร สารวักคตฺตรุโป

อโห นุโฆ มยฺห ตถา ชฎาสฺส ฯ

ชฎาของมาณพณีน่าดูน่าชมยิ่งนัก มีปลายอันงอนมากกว่าร้อย
(มีคำอธิบายว่า ผูกแก้วขึ้นไปก็งามเป็นเกลียวๆ ไปเป็นอันมาก) มี
กลิ่นอันหอม คิริยะแบ่งเป็นสองภาค มีรูปอันแบ่งด้วยดี (เห็นจะเป็น
ทำนองเกล้าผมสองแฉก) โอ้อ้อให้ชฎาของเราเป็นเช่นนั้นดีเกิน

ยถา จ โส ปกิริติ ตา ชฎาโย

วณฺณเณ คนฺธเณ อุเปตฺตรุปา

นีลุปฺปลิ วาตสเมริตฺวา

ตเถว ปวายติ ปนสฺสโม อํ ฯ

ก็แลมาณพณีนชยายชฎาอันประกอบด้วยสีแลกลั่นในคราวโคชาศรม
นั้นก็หอมฟุ้งไปในคราวนั้น เปรียบประคองคอกุบลเขียวอันต้องลมพัด
ส่งกลิ่นไปฉะนั้น

วณฺโณ จ ตสฺส ภูสทสฺสเนยฺโย
เนตาทีโส ยาทีโส มยฺห กาโย
โส วายติ เอรีโต มาลฺูเตน
วณฺํ ยถา อคฺคคิเมห สฺสพฺพลํ ฯ

สีหน้าอันนวลด้วยแสงผดของมาณพนั้น น่าดูน่าชมยิ่งนัก สีกาย
ของข้าพเจ้าเช่นใด หวาเช่นเช่นนั้นไม่ หน้าผกผดเช่นนั้นมีกลิ่นยลวิไป
ตามลมหอมกลบไป เหมือนดังยาดินมีกลิ่นไม่ขานในฤศูร้อน

นิหนฺติ โส รุกฺขผลํ ปจฺพยา
สฺจุตฺตรูปํ รุจิรํ ทสฺสเนยฺยํ
จิตฺตณฺจ ตสฺส ปุณฺเรติ หตฺถํ
หนฺตาท กิ รุกฺขผลํ นุโย ตํ ฯ

มาณพนั้นตลกไม่อันมีรูปวิจิตรงามน่าดูน่าชมในพณฺคินกลบไปแล้ว
กลบมายังมือของมาณพนั้น ข้าแต่พญาเฮย ผลไม้นั้นเป็นผลอะไรหนอ

ทนฺตา จ ตสฺส ภูสทสฺสเนยฺยา
สฺสุทฺธา สมา สํวรูปปณฺนา
มโน ปสาเทนฺติ วิวริยมานา
น นฺน โส สากมฺขาที เตหิ ฯ

พณฺของมาณพนั้นน่าดูน่าชมยิ่งนัก หมกจกสอาดเรียบร้อยสม่ำเสมอ
ทั้งสีสังขณฺประเสริฐยังเกิดแล้ว เมื่อมาณพนั้นเข้ปากยอมทำใจให้

ผ่องใส มาณพณนั้นไม้ไ้เคียวฉักด้วยพันทั้งหลายนั้นเลย (มีคำอธิบายว่า เคียวฉักนั้นคือเคียวใบไม้แลรากไม้ผลไม้ เห็นจะเป็นทำนองเคียวหามากของเรา หรืออมเมียงของชาวมณฑลพายัพฉะนั้น)

อกกุกส์ อกพิติ มหุ มุทุ

อุหุ อนุทุตติ อจปลมสสุ ภาสติ

รุหิ มนุญญิ กรวีกสุสสุริ

หทยงคัม ฤษยเตว เม มโน ฯ

คำกล่าวของมาณพนั้นไม่หยายคาย ไม่เคลือบคลาคลั่งเบงเสมอแลอ่อนหวาน ตรงไม้หลงใหลไม่พุงฉ้วนไม้คลอนแคลน เสียงพูดเป็นเครื่องฟูใจ ทั้งเสียงนการเวกเป็นเสียงอันจับใจ ทำให้ ใจของข้าพเจ้าเกิดกำหนัดนัก

พินทุสสุโร นาตวิสุตฺตชวากุโย

น นุน สขณายมตปยุตฺโต

อิจฺฉามิ โข ตํ ปุณฺเรว ทณฺฑุ

มิตฺตตณฺหิ เม มาณเวหุ ปุรตฺตา ฯ

เสียงนั้นเป็นเสียงอันหทัยชอบ เป็นถ้อยคำอันไม่สยดสยอง ไม่ประกอบด้วยความพุดพ้อเพ้อเลย ข้าพเจ้ามีความปรารถนายิ่งนักที่จะพบบาณพณเป็นมิตรของข้าพเจ้ามาแต่ก่อนนั้นอีก

สุสนธิ สพฺพตฺถ วิมฺภูจิมนํ วนํ

ปุณฺณ สุชาติ ขรปตฺตสนฺนิภํ

เตเนว มํ อุตฺตริยาน มาณโว

วิริย อรุ ชงฺขเนน ปิพฺพิ ฯ

ใจความตอนไปพรรณนาดังอวัยะของสตรี ที่พระดาบสไม่เคย
เห็นไม่เคยรู้จัก แล้วชมโฉมต่อไปว่า

ตปฺนติ อากฺษติ วิโรจเร จ

สเตริตา วิชฺชวรินฺตติกุเข

พาหา มุทุ อณฺชนโลมสทิสา

วิจิตฺรวณฺณกุลิกสุส โสภเร ฯ

แขนของมาณพนั้นอ่อนนุ่ม เปล่งปลั่งผ่องรุ่งโรจน์คงสายฟ้า
อันไหวหรรษยับยั้งด้วยรอยคดในอากาศ มีขนเหมือนขนสัตว์ขนนุ่ม มี
กลมวิจิตรงาม

อกกุสฺสโค น จ ทิฆมโลโม

นขสุส ทิฆา อวิโลหิตคฺคา

มุทุหิ พาหาหิ ปลิสฺสชนฺโต

กลฺยาณรูปโ รมย์ อุปฺปฺภุหิ ฯ

มีร่างกายอันไม่ระคาย (คือเกลี้ยงเงลาไม่มีไผ่ฝาราคี) ขนก็ไม่
ยาว เล็บของมาณพนั้นขาวแลปลายเล็บสีแสด เมื่อทอดกิริยด้วยแขนอัน
อ่อนนุ่มรูปอันงามนั้น บำเรอบำรุงให้มีความรื่นรมย์

ทุมสุส ตูลุปฺนิภา ปภสฺสรา

สุวณฺณกมฺพุตฺตลวณฺณสุจฺฉวิ

หตุถา มุทุ เตหิ มํ สัมมุติวา

อิตถ กิตถ เตน มํ ทนฺนติ ตาต ฯ

ข้าแต่พ่อเจ้า มีของมาณพนั้นอ่อนคล้ายกับสำลีอันนุ่มนวล แล
งามเปล่งปลั่ง ฝ่ามือกลมแลมีผิวเนื้อในฝ่ามือเกลี้ยงเกลากิ่งแว่นทอง
มาณพได้จับต้องข้าพเจ้าด้วยมืออันอ่อนนั้น เมื่อมาณพไปจากท่านแล้ว
ข้าพเจ้าก็มีความร่ำร้อนคิดถึงความสัมผัสนั้น

น นฺน โส ขารวิธํ อหาสี

น นฺน โส กญฺจานิ สยํ อภฺยชิ

น นฺน โส ทนฺติ ทูเม กุจาริยา

นปัสส หตุเตสฺส จีวานิ อตฺถิ ฯ

มาณพนั้น ไม่ได้นำหยาบมา ไม่ได้หักพ่นเอง ไม่ได้พ่นคันไม้
ด้วยขวาน ไม่มีไม้เท้าในมือด้วย (ความในคาถานี้ เห็นจะหมาย
ความว่า มาณพนั้นไม่ได้มีเครื่องทำการหาเลี้ยงชีพอย่างอื่นทั้งปวง)

อจุโณว โข ตสฺส วณฺํ อกาสิ

โส มํ พุรวํ สุจิตฺตํ มํ กโรหิ

โสหิ สุจิตฺตํ อกาสิ มมาสี สุขยํ

โส จ มํ พุรวํ สุจิตฺตสมิตฺติ พุรฺเหม ฯ

ต่อไปนี้กล่าวถึงนางที่ตนสำคัญว่ามาณพนั้น ทำอุบายหลอกลวง
ให้ร่วมสมัคสโมส

อยณฺจ เต มาลุปฺปณฺณสนฺนถา

วิกิณฺณรูปาว มยา จ เตน จ

กิลนตรูปา อุตเท รมิตฺวา

ปุนปฺปนี ปณฺณเกฏฺฐี วชาม ฯ

ที่ฉันปลาตด้วยใบเถาบางทรายของท่านนี้ มีรูปอันกระจุยกระจาย
ไม่เรียบร้อยเพราะข้าพเจ้าทำด้วย เพราะมาณพนั้นด้วย ครั้นเห็นๆ เห็นอ
กัณฺธมยํชานํในสระ แล้วมาอยู่ในกุฎอันมุงด้วยใบไม้รำไป

น มชฺช มนฺตา ปติภนฺตี ตาต

น อกฺกิหุตฺตํ นปี ยณฺณ ตตฺร

น จาปี เต มุลผลานิ ภูณฺเช

ยาว น ปสฺสामी ตํ เอทิสํ พุรหฺมจาริ ฯ

ข้าแต่พ่อเจ้า ในวันนี้มนตร์ทั้งหลายก็ไม่แจ่มแจ้งในใจ การทัก
ไฟบูชาในที่นั้นก็ไม่ได้ทำ ข้าพเจ้าไม่ได้พบพรหมจารีเช่นนั้นเพียงไร
ก็จะไม่พึงบริโภคมุลผลานเสีย

อหฺรา ปชานาสี ตฺวํปี ตาต

ยสฺสํ ทิสํ โส วสเต พุรหฺมจาริ

ตํ มํ ทิสํ ปาปย ตาต จิปรํ

มา เต อหํ อมรํ อสฺสम्मฺหิ ฯ

ข้าแต่พ่อเจ้า ท่านคงจะทราบเป็นแน่แท้ ว่าพรหมจารีนั้นอยู่ในทิศใด
ขอพ่อเจ้าจงช่วยให้ข้าพเจ้าไปถึงทิศนั้นโดยเร็วพลันเถิด ท่านจงอย่าให้
ข้าพเจ้าตายเสียในอาศรมนี้เลย

วิจิตรผลณฺหิ วนํ สุตํ มยา

ทิกขาภิมุฏฺฐิ ทิกขสงฺฆมเสวิตํ

ติ มิ วนิ ปาปย ตาต จิปปิ

ปฺราถเปถึ วิหามิ อสฺสเม ฯ

ข้าพเจ้าได้ยินถึงข่าวที่มีผลไม้อันงามวิจิตรมีเสียงนกร้อง มีฝูงนก
อยู่มาก ขอพ่อเจ้าจงช่วยให้ข้าพเจ้าไปถึงบ้านนั้นโดยเร็วพลันเถิด ข้าพเจ้า
จะต้องละชีวิตเสียก่อนในพระอาศรมแล้ว (มีคำอธิบายว่า ข่าวที่กล่าวถึง
นี้หมายความว่าข่าวที่ลสมอาศรมของมาณพนั้น)

ตสฺสเสว วิตปนฺตสฺส ติ วิตปิ สุตฺวา มหาสตุโต เมื่ออิสิสิงค
ทาบสกล่าวรำพรรณเพื่ออยู่ทั้งนั้น พระมหาสทวได้ฟังคำบ่นเช่นนั้น ก็
ทราบดีว่าคงจะมีสัตว์ผู้หนึ่งทำกิจของอิสิสิงคทาบสนให้ขาดเสียแล้ว เมื่อ
จะให้ ไชวาทสังสอน จึงกล่าวคาถา ๖ คาถา ดังนี้

อิมสฺมา หิ ไชติรเส วมฺหิ

คณฺธพฺพเทวจฺจนฺตฺสนเสวเต

อิสฺนิ อวาเส สนนฺตมฺหิ

เนตาทิสํ อรตี ปาปุณฺณ ฯ

บัณฑิตผู้อยู่ในป่าชื่อไชติรส (คือโอรสทวัยแสงเพลิงของ
กุนทุชฺช) อันนี้ มีฝูงคนอรรพแลเทพคาเทพอัปสรสิ่งสถิตสองเสฟ
อยู่มาก เป็นอาวาสของพระฤๅษีทั้งหลายติดต่อมาแต่โบราณกาล ไม่ควร
จะถึงความยินดีเช่นนั้น

ถวานฺติ มิตฺตานิ อโถ น โหนฺติ

ฉาตีสฺส มิตฺเตสฺส กโรนฺติ เปมฺ

อวยจ ชมุโม กิสฺส ทิวา นิวิญฺช

โย เนว ชานาติ กุโตมุหิ อากโต ฯ

มิตรทั้งหลายย่อมจะมี ข้างที่ก็ไม่มี ผู้ที่มีก็ย่อมกระทำความรัก
ญาติแลมิตรทั้งหลาย แต่คนลามกคนนี้จะตั้งใจว่าใครเป็นมิตรเล่า
ตัวเองมาแต่ไหนก็ยังไม่วุ่นเสียอีก

สวาเสน หิ มิตฺตานิ สนฺธิยนฺติ ปุณฺณปุณฺ

เสว มิตฺโต อสฺสคนฺตุ อสฺส วาเสน จีรติ ฯ

แท้จริงมิตรทั้งหลายที่จะเป็นมิตรที่ดีต่ออยู่ได้ก็เพราะความส้องเสพ
คบหากันอยู่เสมอไม่ขาด มิตรนั้นเลื่อมหายไปกับเพราะความไม่ส้องเสพ
ของบุรุษบุคคลผู้ไม่มีความสมาคม

สเจ ทฺวํ ทกฺขสึ พรหมจารี

สเจ ทฺวํ สลฺลปึ พรหมจารีนา

สมฺปนฺนสสุสํ มโหเทเคน

ตโปคฺคณํ จิปรํมิมิ ปหสฺสติ ฯ

ถ้าหากว่าตัวเจ้าจะพบพรหมจารีนั้นอีก หรือถ้าหากว่าเจ้าจะพบกับ
พรหมจารีนั้น จะเป็นเหตุซัดเสียซึ่งคุณคือตบะอันทำกิเลสให้เร่าร้อน
นี้เสียเร็วพลัน คงหวังน้ำอันใหญ่พิศพาเอาต้นเข้าทิ้งออกงามบริบูรณ์
ไปเสียฉะนั้น

ปุณฺณปี เจ ทกฺขสึ พรหมจารี

ปุณฺณปี เจ สลฺลปึ พรหมจารีนา

สมุปนฺนสฺสํ มโหทเกน

อุสฺมาคํ จิปรมิํ ปหสฺสสิ ฯ

ถ้า मैंตัวเจ้าจะพบพรหมจารีนั้นอีก หรือถ้า मैंตัวเจ้าจะพบกับ
พรหมจารีนั้นอีก จะเป็นเหตุขุจกเสียซึ่งคุณมีไอร้อนอันถึงแล้ว (คือเศษ
ของสมณะ) นี่เสียเร็วพลัน ทั้งห้วงน้ำอันใหญ่พิศพาเขาเข้าทั้งออกมา
บริบูรณ์ไปเสียละนั้น

ภูตานิ เหตุานิ จรฺนติ ตาต

วิรูปรูปเณ มนุสฺสโลกเ

น ตานิ เสเวถ นโร สปลฺลฺโย

อาสขณํ นสฺสติ พรหมจารี ฯ

ภูก่อนพ่อ ผู้ถูกทั้งหลายมีรูปอันเป็นรูปจำแลง ท่องเที่ยวอยู่ใน
มนุษย์โลก นรชนผู้มีปัญญาไม่ควรจะเสพลสมาคมพวกผู้ถูกเหล่านั้น
บุคคลผู้เป็นพรหมจารีไปเกี่ยวของกับผู้คอยหมะถึงความพินาศ

โส ปิตุ กถิ สุตฺวา พระอิสสิสังคทายสได้ฟังคำกล่าวของบิดา
ก็คิดว่านางนพินิกานั้นเป็นนางยักษ์นี้ มีความกลัวก็กลัวใจ จึงขอมา
บิดาว่าข้าแต่พ่อเจ้า ข้าพเจ้าจะไม่ไปจากที่นี่แล้ว บิดาจึงอดโทษแก่
ข้าพเจ้าเทอญ ฯ พระโพธิสัตว์ก็ปล่อยพระคายนผู้เป็นบุตร แล้วบอก
พรหมวิหารภาวนาว่า ภูก่อนมาณพ เจ้าจงมาเจริญเมตตาการุณามุทิตา
อุเบกขาเถิด พระอิสสิสังคทายสก็ปฏิบัติตามเช่นนั้น ก็กระทำฉะฉานแล
อภิญญาให้เกิดขึ้นตามเดิม

บัญญัติสนิชาต

๓๖๘

สตถา อิมิ ชมฺมเทสนํ อหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์
ทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแล้ว ก็ทรงแสดงอริยสัจ แล้วทรงประชุม
ชาตก ในเมื่อจบอริยสัจ พระภิกษุผู้มีความกระสันนั้นก็ตั้งอยู่ในพระโสตถา
ยัตติผล สมเด็จพระสัมพันธวงศ์ตรัสต่อไปว่า นางนพินิกาในครั้งนั้น
กลับชาติมาเป็นนางปูลาดทุกขียิกาในบัดนี้ พระอิสิสิงคทายสเป็นภิกษุ
ที่มีความกระสัน บิณฑันคือเราตถาคตนั่นแล

ชนพินิกาชาตก

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ สิริวิสุทธิ จันทร์ วัดบรมนิวาส แปล

๒ อุมมาทนีทีชาตก

นิเวสน์ กสฺส นุทฺติ สุนนทาติ อิทํ สตุถา เขตวเน วิหระนโต
อุกณฺฐิตภิกขุํ อารพุก กเถสิ ฯ

สตุถา สมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อเสด็จประทับอยู่ณพระเชตวัน
วิหาร ได้ทรงปรารภภิกษุผู้กระสันรูปหนึ่งพอเป็นเหตุ จึงตรัสเทศนา
พระคาถานี้ว่า นิเวสน์ กสฺส นุทฺติ สุนนท เป็นอาทิ ดังนี้ ฯ

โส กิร ทั้งได้สดับเรื่องมาว่า พระภิกษุนั้น ได้เข้าไป
บิณฑบาตภายในนครสาวัตถี ได้ประสบหญิงรูปงามคนหนึ่ง ซึ่งตกแต่ง
ร่างกายด้วยเครื่องประภินิหารวิจิตรต่าง ๆ ก็มีจิตตรึงใคร่ในหญิงนั้นไม่
ว่างวาย ไม่อาจที่จะห้ามจิตของตนไว้ได้ อาการแห่งความรักนั้น
เข้าร้อรักจนกระทั่งกลับถึงวิหาร จำเค็มแต่นั้นมา เธอเป็นผู้อัน
วาศระครอบงำแล้ว ประคองทางด้วยลูกสร้อยกำสายด้วยยาพิษ มีร่างกาย
ชบสอมเหียวแห้ง ด้วยอำนาจแห่งความกระสัน ไม่เป็นอันจะท่องบ่น
สาธยาย แลไม่อาจทรงจำคำทรงพระธรรมวินัยไว้ได้ จิตต์ใจก็วุ่นวาย
ไม่มีความเลื่อมใสในอริยาบถทั้งหลายแม้แต่อย่างใดอย่างหนึ่ง กิจวัตร
ทั้งหลาย มีอุปัชฌายะวัตรและอาจารย์วัตรเป็นต้นก็ทิ้ง การได้ตามอุท
เทศและการเจริญพระกรรมฐานก็ทิ้ง ทอดทิ้งไม่เอาเป็นธุระเสียทุกเรื่อง ฯ

บัญญัติสนิยา

๑๗๓

พระภิกษุผู้เป็นสหยาทั้งหลาย ได้เห็นอาการอันเป็นวิปริตของ
เธอเช่นนั้นก็พากันไต่ถาม ทราบว่าเป็นผู้มี^๑ความกระสันอยากสัก
จึงพร้อมกันแนะนำชักชวนให้เธอมีสติกลับใจเสียใหม่โดยประการต่าง ๆ
มี^๒วิธแนะนำดังนี้เป็นต้นว่า คุณ^๓ท่านผู้มีอายุ ท่านควรจะมี^๔ความยินดี
ในการที่ได้มาบวชในพุทธศาสนา เพราะการเกิดขึ้นแห่งพระพุทธรเจ้า
เป็นของยากยิ่งนัก แม้การจะได้^๕ฟังพระสัทธรรมแล้ว ก็เป็นของได้
ด้วยยาก อีกส่วนหนึ่งการที่เราได้เกิดมาเป็นมนุษย์ นับว่าเป็น
ลาภอย่างสูงส่ง ก็ท่านได้เกิดมาเป็นมนุษย์คราวนี้ ควรเห็นได้^๖ว่า
เป็นลาภอันประเสริฐอยู่แล้ว อีกส่วนหนึ่งท่านได้ละหมู่ญาติทั้งหลาย
ผู้มีหน้าอันฟุ่มเฟือยด้วยนำตัวออกมาบวชแล้วด้วยศรัทธาความเลื่อมใส
ควรจะต้องใจากันพยายามทำที่สุดแห่งกองทุกข์ให้แจ้ง แต่เหตุใด
จึงมาเป็นไปในอำนาจแห่งกิเลส^๗กามอย่างนั้นแล้ว ชินชื่อว่ากิเลส^๘กาม
เหล่านั้น เปรียบเหมือนผลไม้ ซึ่งเป็นของสาธารณทั่วไปแก่พาลชน
ทั้งสิ้น โดยที่สักแต่สัตว์อย่างต่ำมิได้^๙เห็นเป็นอาทิที่ไม่เว้น ความจริง
กามกิเลสทั้งหลายกับทั้งวัตถุที่เกิดที่อาศัยของกามกิเลสเหล่านั้น มี
ความยินดีเป็นไปโดยน้อย มีความทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก โดย
ที่จะพึงพิจารณาในกามนั้นยังมี^{๑๐}มากยิ่งนัก ท่านซึ่ง^{๑๑}เครื่องเปรียบมา
เทียบไว้หลายประการ ประการ ๑ กามทั้งหลายท่านเปรียบด้วยร่าง
แห่งกระดูก ถึงสัตว์จะแทะจะเคี้ยวก็ไม่พอกับเมาเซพะของคน
เองเท่านั้น ๒ ประการที่ ๒ ท่านเปรียบด้วยก้อนเนื้อ สัตว์ตัวใด
คาบไว้ ก็จะได้รับสยทอ^{๑๒}แย่งชิงแต่พวกสัตว์ด้วยกัน ได้รับ^{๑๓}ความทุกข์

๒ อุมมาทันทิชาตก (๕๒๗)

แทยประคาคาย ๑ ประการที่ ๓ ท่านเปรียบด้วยคยเพลิงอันยทุทคลทำ
 ด้วยหญ้า เมื่อผู้ถือทวนลมไปไม่ระวัง ก็อาจพวงพวงลามมาถึงตน
 ได้รับความทุกข์ร้อนเหลือประมาณ ๑ ประการที่ ๔ ท่านเปรียบด้วย
 หลุมอันเต็มด้วยด่านเพลิง ผู้เผลอตกลงไปจะต้องตาย หรือได้รับ
 ความทุกข์แทยประคาคาย ๑ ประการที่ ๕ ท่านเปรียบด้วยความฝัน
 ว่าใดเห็นหรือได้ชิม ครั้นตื่นแล้วก็หายไป ๑ ประการที่ ๖ ท่านเปรียบ
 ด้วยของที่ยืมท่านมาใช้ ถ้าเร่การได้ชั่วคราว ต้องส่งคืนแก่เจ้าของเดิม
 ตนเองก็อ้างว่างเท่ากับไม่มีตามเดิมเท่านั้น ๑ ประการที่ ๗ ท่านเปรียบ
 ด้วยผลไม้ ธรรมชาติมันไม่คงมี ผลของคนนั้นเองย่อมเป็นข้าศึกแก่
 ลำต้นกิ่งก้านสาขา ทำให้หักย่อยยับขึ้นเป็นธรรมชาติ ๑ ประการที่ ๘
 ท่านเปรียบด้วยคมหอกและคมพลาว ผู้ประมาทไปกระทบเข้า จะต้องได้รับ
 ทุกขเวทนาดังตายบ้าง แทยประคาคายบ้าง ๑ ประการที่ ๙ ท่านเปรียบ
 ด้วยศีรษะแห่งภูผา ผู้ไม่พิจารณาไปเหยียบเข้าก็จะต้องถูกกัด ได้รับ
 ทุกขเวทนาดังตายบ้าง แทยประคาคายบ้าง ๑ นักปราชญ์ท่านเปรียบ
 เทียบขาหินพิโทษแห่งกามกิเลสไว้ โดยปริยายมิใช่ออย่างเดี๋ยวนั้นนี้ ก็
 ท่านเป็นผู้บวชในพระพุทธศาสนาเห็นปานนี้ ควรแลหรือที่ระลือด้วย
 ให้เป็นไปในอำนาจแห่งกิเลส อันเป็นเหตุนำมาซึ่งหายนะอย่างนี้ ๑ เมื่อ
 ภิกษุผู้สหายเหล่านั้นว่ากล่าวตักเตือนอย่างนี้ ก็ไม่อาจที่จะให้ภิกษุนั้น
 กลับใจได้ จึงนำภิกษุนั้นไปยังที่เฝ้าพระบรมศาสดา กราบบังคมทูล
 ประพาศเหตุให้ทรงทราบทุกประการ ๑ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัส

๔ ญญาสนิยาต

๑๗๓

ถามภิกษุรูปนั้นว่า เธอมีความกระสันอยากสึกเพราะได้เห็นหญิงรูปงามจริงอย่างนั้นหรือ ฯ เธอกราบทูลว่าจริงอย่างนั้นพระเจ้าข้า ฯ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า กุกรภิกษุ ไบราณัณตจิตต์แต่ปางก่อน แม้เป็นผู้สืบทอดกิจวงศ์ดำรงในราชสมบัติอยู่ก็ เมื่อกิเลสยังเกิดครอบงำขึ้น ท่านยังห้ามจิตต์ไม่ให้ไหลไปตามได้ ซึ่งเธอมาลู่อ่านาแห่งกิเลสเช่นนั้น เป็นการไม่สมควรเลย ฯ เธอจงตั้งใจฟังโดยอาการอันเคารพ เราตถาคตจักสาธกยกเรื่องราวมาแสดงให้ฟัง ฯ

อดีเต สัวิริชเช อริฏฐปณกเร สัวิ นาม ราชา รัชชั กาเรสิ ในอดีตกาลที่ล่วงแล้ว ยังมีพระราชอาณคหนึ่ง ทรงพระนามว่าสัฬิ เสวยราชสมบัติอยู่ในพระนครชอธวัฏฐะ อันตั้งอยู่ในแคว้นสัฬิ ในกาลนั้น พระบรมโพธิสัตว์ ได้อุบัติในพระครรภ์แห่งพระมเหสีของพระเจ้าสัฬินั้น ครั้นประสูติแล้วพระชนกชนนังทรงพระนามว่าสัฬิราชกุมาร ส่วนบุตรของเสนาบดีก็คลอดในวันเดียวกันนั้น มารดาบิดาทรงชื่อว่าอภิปารกกุมาร กุมารทั้งสองเมื่อเจริญวัยก็ได้เป็นสหายกัน ครั้นอายุได้ ๑๖ ปี มารดาบิดาก็ส่งกุมารทั้งสองให้ไปศึกษาศิลปศาสตร์ณเมืองคักกสิลา เมื่อกุมารทั้งสองเรียนวิชาสำเร็จแล้วกลับมา พระราชาก็มอบราชสมบัติแก่พระโอรสของพระองค์ ให้สืบทอดกิจวงศ์ต่อไป ส่วนอภิปารกกุมารก็ได้รับตำแหน่งแห่งเสนาบดีแทนบิดาโดยชอบธรรม ในพระนครนั้น มีเศรษฐีคนหนึ่งชื่อคิริภูวโจณะมีสมบัติ ๘๐ โกฏิ และมีธิดาคนหนึ่งมีรูปสวยอย่างหาผู้เสมอไม่ได้ ประกอบด้วยนารีลักษณะเป็นอันดี มารดาตั้งชื่อว่าอุมมา

ทันที เมื่ออายุได้ ๑๖ ปี มีผิวพรรณผ่องใสอย่างประหนึ่งว่านางเทพอัสร
 ล่วงเลี้ยวซึ่งหญิงมณุษย์ทั้งปวง เป็นขวัญตาของผู้ใดเห็น บรรดาบรุษ
 บุตรชนเมื่อใดเห็นแล้วเป็นต้องคลั่งไคล้หลงใหล มีอาการอย่างประหนึ่ง
 ว่าคนเมาสุรา คือไม่อาจทำรังสติไว้ได้ ด้วยอำนาจระกำฤชณา
 ครอบงำ ฯ เศรษฐีผู้บิดาจึงเข้าไปเฝ้าพระราชา กรายทูลว่า ข้าแต่
 พระองค์ ผู้ประเสริฐ บัดนี้ข้าพเจ้าได้เกิดขึ้นแล้วในเรือนแห่งข้าพระองค์
 ซึ่งเป็นหญิงสมควรแก่พระองค์เท่านั้น ขอพระองค์จงส่งพรหมณ์ผู้
 อำนาจในลักษณะไปพิจารณาดู แล้วจงกระทำตามพระราชประสงค์
 เด็ด ฯ พระราชาก็ส่งพรหมณ์ให้ ไปสู่เรือนแห่งเศรษฐีเพื่อตรวจดู
 ลักษณะ เศรษฐีก็ต้อนรับเชิญพวกพรหมณ์ ให้ไปรับประทานอาหาร
 ตสมิ ขณ ในขณะนั้นนางอมมาทนต์ก็ตกแต่งประคิ้วย่างกาย
 แล้วก็ออกมาต้อนรับ เมื่อพวกพรหมณ์ ได้เห็นแล้ว มีอาการวิสาสติ
 ไว้ได้ มีอาการไหลเผื่อประคิ้วย่างยิ่ง ด้วยอำนาจแห่งระกำฤชณา
 ฤชณาเข้าครอบงำ แสกกิวิยาทำทางวิปลาศต่าง ๆ บางคนเฝ้าคำ
 เข้าวางบนศีรษะ บางคนยกคำเข้าไว้ ไตรภักดิ์ บางคนยกคำเข้า
 ไว้ตามฝาเรือน ทำอาการต่างๆ กันอย่างคนเสียจริตฉิบธรรมดา ฯ นาง
 ได้เห็นเช่นนั้นจึงบรรยายว่า พรหมณ์พวกนี้พระราชาใช้ ให้มาดูลักษณะ
 ของเราตามรับสั่ง ก็เหตุไฉนจึงมาประพฤตินั้นเล่า นางจึง
 สั่งสาวใช้ ให้ลากเอาพรหมณ์พวกนั้นออกไปเสียให้พ้นจากบ้าน เมื่อ
 พวกพรหมณ์ออกไปพ้นบ้านแล้ว จึงกลับไต่สัจจนมา มีความขวยเขิน
 ละอายในใจ ทั้งมีความโกรธครอบงำเสียด้วย จึงกลับไปสู่พระราช

นิเวศน์ กรายทูลพระราชว่า ข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ไปพิจารณา
 คุหาญนั้น เห็นว่าเป็นหญิงกาฬกัณฐีบ้านเมือง หาสมควรแก่พระองค์
 ไม่ เมื่อพระราชได้ทรงสัคย์เช่นนั้น ก็หาได้รับมาไว้เป็นยาท
 ขวริกาตามความประสงค์ของมหาเศรษฐีไม่ ภายหลังนางอุมาทนต์
 ทราบว่าพวกพราหมณ์ไปกราบทูลกล่าวโทษแก่ตน ว่าตนเป็นหญิง
 กาฬกัณฐี นางก็โกรธจึงผูกความเจ็บแค้นไว้ว่า หญิงเช่นเรา
 เป็นกาฬกัณฐีก็แล้วไป ภายหลังพระราชได้เห็นตัวของเรากวีย
 พระองค์เองก็คงจะทรงทราบ ฝ่ายมารดาบิดาเห็นว่าพระราชไม่ต้อง
 พระราชประสงค์แล้ว ก็ตกแต่งให้เป็นภรรยาของอภิปรากเสนายค
 นางก็เป็นที่รักของสามีเป็นอย่างยิ่ง ฯ

มีคำสอดถามเข้ามาว่า เพราะผลแห่งกรรมอะไร นางจึงมี
 รูปสวยเช่นนั้น ฯ มีคำตอบว่า เพราะผลแห่งทานที่นางได้ถวายผ้าส
 ยัมมคอกคำแก่ภิกษุในอุทกชาติโน้น นางจึงมีรูปสวยงามได้ตาม
 ความปรารถนา

ดังที่อื่นมาว่า ในอุทกกาลล่วงแล้ว นางได้เกิดในสกุลคน
 เชื้อใจไว้ทรัพย์ ได้เห็นหญิงในสกุลที่มั่งมีนุ่งห่มผ้าสยัมมคอกคำประคัย
 ร่างกายกวียเครื่องอลงกรต่าง ๆ ไปเที่ยวเล่นในวันมโหรีศพ นางก็
 อยากแต่งตัวเช่นนั้นไปเที่ยวกับเขาบ้าง จึงบอกความประสงค์แก่มารดา
 บิดา ฯ จึงกล่าวว่า บุตรแม่ผู้เป็นที่รัก สกุลของเราหากนเชื้อใจ
 จะหาผ้าห่มเช่นนั้นมาแต่ไหน นางผู้เป็นธิดากล่าวว่าถ้าอย่างนั้น
 ขอมารดาบิดาจงอนุญาตให้ฉันไปรับจ้างในสกุลที่มั่งมี มารดาบิดาก็

อนุญาตตามประสงค์ นางก็ไปสู่สกุลหนึ่ง บอกความประสงค์
 ของตนว่า ก็ฉันอยากมาขอทำงานรับจ้าง เพื่อต้องการผ้าสีย้อม
 ทอการค้า คนในสกุลนั้นบอกว่า ถ้าเรามีความอุตสาหะกระทำการ
 งานของเราตลอด ๓ ปีเต็มได้ใช้ เราก็จะมีความยินดีให้ผ้านั้นแก่เจ้า
 ตามประสงค์ นางก็มีความยินดี ตั้งใจทำงานมิได้เกียจคร้าน นาง
 ทำการรับจ้างยังไม่ครบ ๓ ปีบริบูรณ์ เจ้าของบ้านเห็นความอุตสาหะ ก็
 ให้ผ้าสีย้อมทอการค้าแลผ้าอย่างอื่นอีกแก่นางแล้วกล่าวว่า เจ้าจงอาบน้ำ
 ขำระร่างกายแล้วนุ่งห่มผ้าเหล่านั้นกลับไปหาพวกพ้องตามสบายเถิด ครั้น
 นางได้ผ้าสีย้อมแล้วก็ไปสู่แม่น้าด้วย พวกหญิงสหายจึงลงอาบน้ำ
 ขำระร่างกาย ในขณะนั้นพระสาวกของพระกัสสปะทศพลองค์หนึ่ง ไร
 ชิงเขาจิวรไปเสียดยปัทมาภรณ์ด้วยกิ่งไม้ มาถึงประเทศที่นั้น นาง
 ทลิตทิตานนั้นเมื่อได้แลเห็นมีความดำริในใจว่า พระผู้เป็นเจ้าองค์นี้
 เห็นจะถูกพวกโจรชิงเขาจิวรไปเสียดยปัทมาภรณ์นั้น แม้ตัวของนางแต่ชาติ
 ปางก่อนเห็นจะได้ไม่ไ้ให้ผ้านุ่งห่มเป็นทาน มาชาตินี้จึงเป็นคนยากจน
 เห็นปานนี้ ควรเราจะถวายผ้าแก่พระผู้เป็นเจ้า ท้าวแล้วกับขณมา
 จากแม่น้า นุ่งห่มผ้าของตนแล้ว จึงฉีกผ้าสีย้อมทอการค้าออกกลางผืน
 เอาท่อนหนึ่งน้อมเข้าไปถวายแก่พระผู้เป็นเจ้า เมื่อพระภิกษุนั้นได้ผ้า
 แล้วก็หลีกไปสู่ที่กำบัง เอาผ้าที่นางถวายนั้นชายหนึ่งนุ่งชายหนึ่งห่ม
 ให้เรียบร้อยแล้วก็เดินออกมา ด้วยอำนาจแห่งศีลนั้นทำให้ ร่างกาย
 ของพระเถระมีวรรณะเปล่งปลั่งเข้ากับสีผ้าน้ำที่ศกการ ทั้งพระอาทิตย์
 แรกอุทัยปราศจากเมฆหมอกยับยั้ง เมื่อนางได้เห็นแล้วก็บังเกิดขบถ

ประสันนาการ คำริว่าแต่ก่อนร่างกายพระผู้เป็นเจ้าของเราไม่ผ่องใส
มายัคนั้ชิมัวรรณอันเปล่งปลั่งเข้ากัยัสีน่านาเลอมไส ครันคำริแล้ว
กันั้นอมผาทัอนที่สอองเข้าไยถวายอิก แล้วคัยัปณิธานปรารณาวา ข้าแต่
พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ เมื่อข้าพเจ้ายังทอองเทียวอูในสังสารวัฏนั้ตรายไค
ขอให้มีปรทรวงทงามเปนอย่างยัง อย่าให้มีหญัิงในมนษย โลกนั้เทียมนไค
เมื่อบุรุษไคเห็นแล้วจงให้งวยงหลงไหลอย่าให้คัารงสตัอูไค พระเถระ
เจ้าก็กระทำอนโมทนาว่า ความปรารณาของท่านจงให้สำเร็จทุก
ประการเถิด แล้วพระผู้เป็นเจ้าก็ทลิกไปสู่สถานทึของทณ ส่วนนาง
ทลิตทิกานัน เมื่อทึจากชาตินันไคขึ้นไยยังเกิดเปนนางเทพธิกา
เสวยทิพยสมบัคัอูในเทวโลก ภายหลัจึงไคลงมายังเกิดในอริฏฐบุริ
มีปรทรวงอั้งทงามตามความปรารณาทไค ทงไฉน ๑

สมัยหนึ่งทพระนครอริฏฐบุริมันกัชัคคฤณ การเล่นมโหรีศพ
ในกลางเเคอน ๑๒ ชาวพระนครก็ชกกันตั้งประคัยัประคานบ้านร้านตลาด
ตลอดทพระนคร ประกวกประชันกัน ส่วนอิกปารกเสนาบคัก็คัรวทรวาใน
หน้าทของทณทพงะตกแต่ง แล้วจึงเรียกนางอมมาทณคัผู้เปนภรรยามา
สั่งว่า การมโหรีศพจักมีในคันั้นนั้ พระราชาจักเสคัเจเลียบพระนคร
จะเสคัจมาทึประคับ้านเราก่อน ในเวลาพระราชาเสคัจมาเจ้าจงหลยเลีย
อย่าให้พระองคัทอดพระเนตรเห็น นางกรับคำ ครันสามไยสู่ท
เฒ่าแล้ว นางจึงสั่งสาวใช้ไวว่า เมื่อพระราชาเสคัจมาถึงประคัเรอน
เจ้าจงเเคอนให้ขัารัควย เมื่อพระอาทิตยอิกคังคคไยแล้ว พระเจันทร

ก็เปล่งรัศมีขึ้นสู่อัมพรวิดิประเทศ นครเศรษฐมหาชนตกแต่งไว้กว้าง
 ไสวทั่วไปทุกทิศ ปานประหนึ่งว่าเทวนคร ครั้นได้เวลาแล้วพระราชาก็
 ประทับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เสด็จเสด็จพระนครด้วยราชรถ อันเทียม
 ด้วยสินธพชาติตัวประเสริฐ มีหม้อมาดด้วยแฉกล้อมเป็นบริวาร ทรง
 กระทำประทักษิณพระนครด้วยพระเกียรติยศอันยิ่งใหญ่ ในชั้นแรกก็
 เสด็จประทับที่ประทับบ้านอภิปารกเสนาบดี อันแวดล้อมด้วยกำแพง
 มีสีกัมโนลีลา ประดับประดาด้วยฉัตรเป็นพุ่มพวงแสงโชติช่วงสำราญตา
 นางทาสีก็รีบไปขอกนางขุมาทนต์ นางก็ถือเอาพวงมาลัยไปยื่นแอบอยู่
 ริมหน้าต่าง มีลิลิตอย่างนางกนิว เมื่อเห็นเป็นทักโชนพวงมาลัย
 ถวายแก่พระราชาก็ เมื่อพระราชาทอดพระเนตรเห็นก็ให้เกิดมโนใน
 ทรวงพระหฤทัยด้วยอำนาจแห่งกิเลสตัณหา ไม่อาจยับยั้งพระสติไว้ได้
 ไม่รู้พระองค์ว่าประทับอยู่ที่ไหน จึงรับสั่งถามนายสารดีด้วยพระศานา
 ๒ บท มีอาทิยาทว่า

นิเวสน์ กสุส นุท สุนนท
 ปากาเรน ปณฺฑุมเขน กุตุต
 กา ทิสฺสติ อคฺคิสีขาว ทูเร
 เวหาสยํ ปพฺพตฺตเคว อจฺจิ ฯ
 ชีตา นามํ กสุส สุนนท โหติ
 สุณิสสา นามํ กสุส อโณปี ภริยา
 อกุขาหิ เม จิปฺปมิเชว ปุณฺณโร
 อวาวตา ยถิ วา อคฺคิ ภตฺตา ฯ

มีใจความว่า บุรณายนันทสารดี นี่เป็นบ้านเรือนของใครหนอ
 ล้อมด้วยกำแพงสี่เหลี่ยม มีผู้คนอยู่พิทักษ์รักษา ใครที่แลเห็นอยู่ที่โน้น
 ปรากฏทั้งเปลวเพลิงอันโพล่งอยู่บนเวหาสแลยอกแห่งบรรพต หญิงคนน
 เป็นธิดาของใคร เป็นลูกสะใภ้หรือภรรยาของใคร ภักดาของเขามัหรือ
 ไม่ หญิงคนนี้มีผู้ทวงแหนหรือไม่ จึงบอกเราให้ทราบ
 ลำคัยนั้นนายสารดีกราบทูลด้วยคาถา ๒ บท มีประณมบาทว่า

อหิ หิ ชานามิ ชนินฺท เอตํ
 มตฺยา จ เปตฺยา จ อโถปี อสุตา
 ตเวว โส ปุริโส ภูมิปาล
 รตฺติทิวํ อปฺปมตฺโต ตวตฺเต ๑
 อิทฺโธ จ ผีโต จ สุวทฺธมฺโธ จ
 อมจฺโจ จ เต อณฺณตโร ชนินฺท
 ตสฺเสว สํ ภริยา อภิปรกสฺส
 อุมมาทนต์ติ นามเชยฺเยน ราชา ๑

มีความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมแห่งหมู่ชน ข้าพระพุทธเจ้า
 ย่อมรู้จักหญิงนั้น พร้อมทั้งมารดาบิดาแลสามี สามีแห่งหญิงนั้นเป็น
 ผู้ไม่มีความประมาทในราชกิจของพระองค์ทั้งกลางคืนแลกลางวัน เป็น
 ผู้กว้างขวางมั่งคั่งด้วยโภคทรัพย์เป็นอันดี ท่านนั้นไม่ใช่อื่น คืออำมาตย์
 ของพระองค์ซึ่งมีนามว่า อภิปรกเสนาบดี หญิงนั้นชื่อวานงามุมมาทนต์
 เป็นภรรยาของอำมาตย์นั้น

เมื่อพระราชไต่ทรงสกับค่านันแล้ว เมื่อจะตรัสชมเชยชอชของ
นางนัน ไต่ตรัสคาถานี้ต่อไปว่า

อมฺโห อมฺโห นามมิตํ อิมิสฺสา
มตฺตยา จ เปตฺตยา จ กตฺติ สุตฺตํ
ตถาหิ มยฺหิ อวโลกยนฺตี
อุมฺมตฺตกํ อุมฺมาทนต์ํ อกาสิ ฯ

ดูกรท่านผู้เจริญ ฯ ที่มารดาบิดาเขาคงขอให้แก่หญิงนี้ สมกับ
ตัวเหมาะเจาะอย่างยิ่ง เป็นจริงอย่างนั้น เมื่อเราได้เห็นหญิงนี้แล้ว
ย่อมทำให้สติเคลิบเคลิ้มหลงไหล คล้ายกับคนเป็นบ้า ฯ

เมื่อนางอุมมาทนต์ได้ทรงกิริยาของตนแก่พระราชแล้ว ก็ชักหน้าต่าง
กลับไปสู่ห้องอันมีสิริของคน จึ่งเฝ้าแต่พระราชไต่ทอพระเนตรเห็น
นางนันแล้ว ก็ทรงท้อพระทัยไม่ทรงกึกทักอะไรเลยบพระนครต่อไปอีก
จึ่งรับสั่งกับนายสารว่า ดูกรนันทสารผู้สหาย ท่านจงกลับไปสู่
พระราชวังเถิด การมโหรีศพนนี้ไม่สมควรแก่เราเสียแล้ว สมควรแก่
อภิปรายเสนาบดีผู้เคียวเท่านั้น แม้ถึงราชสมบัตินี้ก็สมควรแก่เขา
โดยแท้ เมื่อตรัสดังนั้นแล้วก็ให้กลับรดสพระราชนิเวศน์ เสกขันธ์
ปราสาทบรรทมบนพระยักอันมีสิริ เมื่อราพรรณถึงไต่ตรัสคาถานี้

ยา ปุณฺณมาเส มิคมนฺทโลจนา
อุปวิสิ ปุณฺทริกตฺตจฺจกํ
เทว ปุณฺณมาโย ตทหุ อมณฺเฑ

ทิสฺวาน ปาราวตฺรตฺตวาสนี ๑
 อพารปมฺเหหิ สฺสเกหิ วคฺคฺภิ
 ปโลภยฺนตี มํ ยทา อุกฺกขติ
 วิชมฺหมานา หรเตว เม มโน
 ชาตา วเน กัมปิสฺสว ปพฺพเต ๑

ตทา หิ พุรหตี สามา อามตฺตมณฺณิกุณฺฑลตา
 เอกจฺจวสนา นารี มิกิ ฆนฺตาวุกฺกขติ ๑

กทาสุสฺส มํ ตมฺพนฺชา สฺสโลมา
 พาหามุทฺ จนฺทนสฺสารถิตฺตา
 วณฺณฺญคฺคฺล สนฺนตฺตริกฺคฺคฺติยา
 นารี อุปฺปณฺณิสฺสตี สีสฺสโต สฺสกา ๑
 กทาสุสฺส มํ ภาณฺจณฺชาจฺจวสนา
 ฐิตา ตริภุสฺส วีสฺสากมฺชฺฌา
 มุทฺหิ พาหาหิ ปลิสฺสชิสฺสตี
 พุรฺหาวเน ชาตทุมฺว มาลฺวา ๑
 กทาสุสฺส ลาขารสฺสทตฺตสฺสจฺฉว
 พินฺทุตฺถนํ ปุณฺณารีกตฺตจฺฉวคฺค
 มุขํ มุเขน อุปฺนามยิสฺสตี
 โสณฺโฑว โสณฺทสฺส สฺสราย ถาลิ ๑

ยทาทุทฺถํ ตํ ตินฺนฺชนตี สพฺพลตฺตํ มโนรมํ
 ตโต สกสฺส จิตฺตสฺส นาวโพนามิ กณฺจิ นํ ๑

อุมมาทนต์ มยา ทิณฺฐา อามุตฺตมณิกุลฺลทลา
 น สุปฺปามิ ทิวารตฺตํ สหสฺสํ ปราชิตํ ฯ
 สกฺโก จ เม วรํ ทชฺชา โส จ ลเภถ เม วโร
 เอกรตฺตํ ทฺวารตฺตํ วา ภเวยฺย อภิปารโก
 อุมมาทนต์ฺยา รมิตฺวา สํวราชา ตโต ลีลา ฯ

ใจความก่อกำเนิดเพื่อรำพรรณถึงความสวยงามของนางอุมมาทนต์ที่ด้วย
 ประการต่าง ๆ อย่างประหนึ่งว่าคนเป็นข้าปราศจากสติ บรรทมไม่
 หลับทั้งกลางวันแกลางคืน พระกระยาหารก็เสวยได้แต่วันละเล็กละ
 น้อย

ราชบุรุษเห็นพระอาการวิปริตเช่นนั้นจึงไปเรียนอภิปรากเสนายกให้
 ทราบ เมื่ออภิปรากเสนายกทราบบรรดาพระอาการเช่นนั้น จึงเข้าไปใน
 เรือนเรียกนางอุมมาทนต์เข้ามาถามว่า ขณะเมื่อพระราชเสกข์มา
 ประทับบ้านของเรานั้น เจ้าได้แสดงตนให้ปรากฏแก่พระราชหรีอไม่
 นางตอบว่า ดิฉันไม่ทราบว่าพระราชหรีอมีใช้ เขาโง่ก้นว่า อีสสรชน
 ผู้หนึ่งท้องใหญ่พลุ้ย เขียวช้ำโต ขึ้นมายนรต ดิฉันยืนอยู่ริมหน้าต่าง
 ใต้ โยนพวงมาลัยลงไปในขณะที่นั้น เมื่ออภิปรากเสนายกได้ทราบเช่น
 นั้นจึงเปลี่ยนอุทานว่า ตายละ เจ้าทำความฉิบหายให้แก่ข้าแน่ละคราวนี้
 ครั้นวันรุ่งขึ้นอภิปรากเสนายกก็รีบเข้าไปสู่พระราชนิเวศแต่เช้าตรู่ ขึ้น
 อยู่ทักท้วงทวารอันไพจิตร ได้ยินพระสรวลเสียงของพระราชขนิษฐาถึงนาง
 อุมมาทนต์อยู่ จึงท้าวว่าพระราชานี้มีจิตต์ผูกพันรักใคร่ในนางอุมมา
 ทนต์ยิ่งนัก ถ้าหากไม่ได้สมประสงค์คงจักสิ้นพระชนม์เป็นแน่ จึงท้าว

ต่อไปว่า ควรที่เราจักเปลี่ยนความนิยหายออกจากพระราชาแลตัวของเรา
เสีย แล้วรักษาพระชนม์ของพระราชาไว้จึงจะชอบ คิดแล้วก็กลับไป
สู่เรือนของตน ให้เรียกคนใช้ผู้สนิททวาทใจได้มาสั่งว่า ในที่ซอโน้น
มีคนไม้ใหญ่มีโพลงอยู่ต้นหนึ่ง เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคตแล้วเจ้าจง
เข้าไปซ่อนตัวอยู่ในโพลงไม้นั้นอย่าให้ใครรู้ เราจะทำเป็นไปปลักรรรม
บวงสรวงที่คนไม้นั้น เมื่อเราไปถึงที่นั้น นมัสการฝูงเทพดาแล้ว
จักวิ่งวอนว่า ข้าแต่เทวราชผู้ทรงไว้ซึ่งมเหศวรศักดิ์ เมื่อคราวพระนคร
มีงารมโหรีศพ พระราชาผู้เป็นที่เคารพของมหาชนไม่เสด็จไปเที่ยว
เลียบพระนคร มีแต่ทรงบรรทมบนเพดานมิได้หยดหย่อน ข้าพเจ้า
ทั้งหลายไม่รู้เรื่องว่าเป็นเพราะเหตุอะไร พระองค์ก็เป็นผู้ทรงไว้ซึ่ง
คุณูปการแก่ฝูงเทพดาเป็นอันมาก เคยสละพระราชทรัพย์นับด้วยพัน
ตำลึงให้กระทำการปลักรรรมทุก ๆ ถึงปี ขอเทพเจ้าทั้งหลายจงบอกแก่
พวกข้าพเจ้าให้แจ้ง แลจงให้ชีวิตแก่พระราชาแห่งข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย
ส่วนตัวเจ้าจงเปลี่ยนเสียงให้ผิดจากปกติตามเดิมเสีย จงกล่าวว่า กูกร
ท่านเสนาบดี พยาธิไข้เจ็บอะไร ๆ ก็ไม่มีในพระราชาแห่งพวกท่าน
ทั้งหลายเลย เป็นแต่พระองค์มีจิตต์ผกผันรักใคร่ในภรรยาของท่าน
เท่านั้น ถ้าหากพระองค์ได้สมประสงค์ก็จักดำรงพระชนม์อยู่ได้ ถ้าหาก
ไม่ได้สมพระประสงค์ก็จักสิ้นพระชนม์โดยแท้ ถ้าพวกท่านปรารถนาที่
จะให้พระราชาดำรงพระชนม์อยู่ได้ ก็จงถวายนางอมมาตันตีแก่พระองค์
เถิด เมื่อเสนาบดีเลี่ยมสอนคนใช้ของตนเช่นนั้นแล้ว ก็สั่งให้ไปอยู่ที่
คนไม้ อันตนนั้นไว้นั้น ครั้นรุ่งเช้าเสนาบดีก็ไปสู่ที่นั้นด้วยหม้ออำมาตย์

แลประชันเป็นอันมาก แล้วเสร็จกล่าวตามคำที่แนะนำไว้ นั้น คนใช้ที่
อยู่ในโพรงไม้ ก็กล่าวไปตามคำที่นายไค้สั่งมสอไว้ เสนาบดีทำการ
ขวงสรวงวิงวอนฝูงเทพดาให้เห็นประจักษ์แก่ฝูงอำมาตย์ทั้งปวงแล้ว ก็
กลับสู่พระนครเข้าไปสู่พระราชนิเวศน์ แล้วเคาะพระทวารห้องบรรทม
เมื่อพระราชไค้พระสกิจขึ้นมาจึงร้องถามออกไปว่า นั้นใครมาเคาะ
ที่ประตู ข้าพเจ้าผู้มัวช่อว่าอภิปรากเสนาบดี พระเจ้าข้า พระราชา
ก็เสด็จลุกออกไปเปิดพระทวาร อภิปรากเสนาบดีก็เข้าไปเฝ้าถวายบังคม
แล้ว กรายทูลโดยนิพนธ์คาถาว่า

ภูตานิ เม ภูตปติ นมสฺสโต
อาคัมม ชกฺโข อิทเมตทพฺรวิ
รณฺโณ มโน อุมมาทนต์ฺวา นิวิฏฺโธ
ททามิ เต ตํ ปริจารยสฺส ฯ

ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นจอมแห่งมนุษย์ทั้งหลาย ข้าพระพุทธเจ้า
เหล่าเสวกามาตย์ทั้งหลายได้พร้อมใจกันไปขวงสรวงฝูงเทพเจ้า เพื่อ
อยากรู้ประพตฺติเหตุแห่งพระองค์ ฝูงเทพเจ้าบอกว่า พระทัยแห่งพระองค์
คลุ้มคลั่งฝังแน่นในนางอุมมาทันทิ แล้วบังคับให้พวกข้าพระพุทธเจ้าถวาย
นางนั้นให้เป็นบริวาริกาแด่พระองค์

พระราชอาคริสดามว่า คุณอภิปรากเสนาบดี เรื่องที่เรามาจัด
ปฏิบัติ รักใคร่ในนางอุมมาทันทิจนถึงกับข่มเพื่อนนั้น แม้ฝูงเทพดา
ก็ทราบดีด้วยหรือ เสนาบดีทูลตอบว่า จริงอย่างนั้นพระเจ้าข้า ฯ พระ

บัญญัตินิยาต

๓๘๕

ราชาจึงทรงพระดำริว่า แม้ความชั่วของเราคนชาวโลกเขารู้ทั่วกัน
หมดแล้ว เพราะเหตุ^๑นั้นแต่บัดนี้เป็นต้นไปเราก็มีความละอาย จักดำรง
อยู่ในธรรม ครั้นทรงพระดำริแล้วจึงตรัสแก่เสนาบดีโดยประพันธคาถา
ต่อไปนี้ว่า

ปุลลดา วิธเส อมโร น จมฺหิ
ชโน จ เม ปาปมิตฺตจ ชลฺลดา
ภุโส จ ตฺยสฺส มนโส วิมาณฺเณ
ทตฺวา ปิยํ อุมมาทนต์ิ อทิณฺณา ฯ

ทูลกรเสนาบดี ผู้เทพเจ้าจะขจัดส่วนบุญของเราเสียได้ ก็หาไม่
ก็แต่ว่าพวกมหาชนรู้ความผิดของเราแล้ว ก็แลเมื่อท่านให้นาง
อุมมาทนต์เป็นท้าวรักแก่เราแล้ว ภายหลังเมื่อท่านไม่เห็นนางก็จะผูก
แค้นในเรา แม้ประชาชนเหล่าอื่นก็จักติเตียนเราเชิงแซ่ไปทั่วโลก

เสสา อุภินนํปี วาณปฏฺิวจนลาตา โหนฺติ คาถาต่อไปนี้
เป็นคำถามแลคำตอบของพระราชแลเสนาบดี

ชนินฺท นาณฺณตฺร ตยา มยา วา
สพฺพาปี กมฺมสฺสทตฺตสฺส ชลฺลดา
ยนฺเต มยา อุมมาทนต์ิ ปทินฺนา
ภุเสหิ ราชฯ วณฺถิ สขาหิ ฯ
โย ปาปกํ กมฺม กํ มนุสฺสโส
โส มณฺณตฺติ มายิทํ มณฺณสิสุ อณฺณเว

ปุสฺสณฺติ ภูตานิ กโรนฺตเมตํ
 ยุตฺตา จ เย โหณฺติ นรา ปพฺยา ฯ
 อณฺโณ นฺเต โกจิ นโร ปรพฺยา
 สทฺทเหยฺย โลกสฺมิ น เม ปิยาติ
 ภูโส จ ตฺยสฺส มนโส วิมาณฺ
 ทตฺวา ปิยํ อุมมาทนต์ํ อทฺธิชา ฯ
 อทฺธา ปิยา มยฺห ชนินฺท เอสา
 น สํ มม อปฺปิยา ภูมิปาล
 กจฺเฉว ตวํ อุมมาทนต์ํ ภทฺทนต์
 สํโหว เสตสฺส กุหํ อูเปติ ฯ
 น ปิพิตา อตฺตทฺกฺเขน ชีรา
 สุขปฺพลํ กมฺม ปริจฺจหนฺติ
 สโมหิตา วาปี สุขฺเขน มตฺตา
 น ปาปกมฺมณฺจ สฺมาจรณฺติ ฯ
 ตฺวณฺหิ มาตา จ ปิตา จ มยฺหํ
 ภตฺตา ปตี โปสโก เทวตา จ
 ทาโส อหํ ตฺยฺห สปุตฺตทาโร
 ยถาสฺจํ ลวํ กโรหิ กามํ ฯ
 โย อีสฺสโรมฺหิตี กโรติ ปาปํ
 กตฺวา จ โส นฺตฺตปเต ปเรสํ
 น เตน โส ชีวติ ทิฆมายํ

เทวามิ ปาเปน สเมกฺขเร นํ ฯ
 อณฺเฑตกํ สามีเกหิ ปทินนํ
 ธมฺเม จิตฺตา เย จ ปณฺณิจฺฉนฺติ ทานํ
 ปณฺณิจฺฉกา ทายกา จามิ ตตฺถ
 สุขปฺพลณฺณเณว กโรนฺติ กมฺมํ ฯ
 อณฺโณ นุ เต โกจิ นโร ปชฺชยุยา
 สทฺทเหยฺย โลกสฺมิ น เม ปิยาติ
 ภูโส จ ตฺยสฺส มนโส วิมาณฺโณ
 ทตฺวา ปิยํ อุมฺมาทนต์ อธิญฺชา ฯ
 อทฺธา ปิยา มยฺห ชนินฺท เอสา
 น สํ มม อปฺปิยา ภูมิปาล
 ยนฺเต มยา อุมฺมาทนต์ ปทินฺนา
 ภูเสหิ ราชํ วณฺณํ สขาหิ ฯ
 โย อตฺตตฺถกฺเขน ปฺรสุสํ ทฺถกฺขํ
 สฺสฺเชน วา อตฺตตฺถกฺขํ ททฺติ
 ยถेวํ มยฺห ตถา ปเรสํ
 โย เอวํ ชานาติ ส เวทิ ธมฺมํ ฯ
 อณฺโณ นุ เต โกจิ ปโร ปชฺชยุยา
 สทฺทเหยฺย โลกสฺมิ น เม ปิยาติ
 ภูโส จ ตฺยสฺส มนโส วิมาณฺโณ
 ทตฺวา ปิยํ อุมฺมาทนต์ อธิญฺชา ฯ

๒ อุมมาทนต์ชาตก (๕๒๗)

ชนินท ชานาสี ปิยา มเมสา
 น สามี มม อปฺปิยา ภูมิปาล
 ปิเยน เต ทมฺมิ ปิยํ ชนินท
 ปิยทายโน เทว ปิยํ ลภนฺติ ฯ

โส นุนาหํ วรุตฺตสํมิ อตฺตนาํ กามเหตุกํ
 นหิ ฐมฺมํ อธมฺเมน อหํ วรุตฺตมุตฺตเห ฯ

สเจ ตวํ มยฺห สตี ชนินท
 น กามยาสี นรวิรฺร เสฏฺฐ
 จชามิ นํ สพฺพชนสฺส มชฺฌเม
 มยา ปมุตฺตํ ตโต อวฺหเขสี นํ ฯ
 อทฺฐสยฺยเจ อภิปรกํ ตวํ
 จชาสี กตฺเต อหิตาย ตยฺยสฺส
 มหา จ เต อุปวาโทปํ อสฺส
 นจายี ตยฺยสฺส นกรรมฺหิ ปกฺโข ฯ
 อหํ สหิสฺสํ อุปวาทเมตํ
 นิณฺทํ ปสฺสํ ครหณฺจ สพฺพํ
 มเมตํ อากจฺฉตฺถ ภูมิปาล
 ยถาสฺสํ สํวิ กโรหิ กามํ ฯ
 โย เนว นิณฺทํ น ปฺนปฺปสฺสํ
 อาทียติ ครหํ โนปํ ปุชฺชํ

สิริ จ ลกฺขี จ อเปติ ตมฺหา
 อาโป สุวฺณจิวฺ ขถา ถลมฺหา ฯ
 ยํกิญฺจิ ทุกฺขณฺจ สุขณฺจ เอโต
 ธมฺมาตฺติสารณฺจ มโนวิมาณฺตี
 อรสา อหํ ปณฺณิจฺฉิตฺตํ สพฺพํ
 ปจฺฉี ขถา ถาวรานิ ตสฺสํ ฯ
 ธมฺมาตฺติสารณฺจ มโนวิมาณฺตี
 ทุกฺขณฺจ นิจฺฉิตฺตํ อหํ ปเรตํ
 เอโกปมํ ตารยิตฺตํ ภาเร
 ธมฺเม จิตฺตํ กิญฺจิ อหาปยนฺโต ฯ
 สกฺกุปฺปํ ปุณฺณกมฺมํ ชนินฺท
 มา เม ตฺวํ อนฺตรายํ อกาสิ
 ททามิ เต อุมฺมาทนต์ํ ปสนฺโน
 ราชาว ยถุณฺตี ธนํ พฺราหฺมณานิ ฯ
 อทฺธา ตฺวํ กตฺเต หิโตสิ มยฺหํ
 สขา มม อุมฺมาทนต์ํ ตฺวณฺจ
 นิเนเตยฺยุ เทวา ปิตโร จ สพฺเพ
 ปาปณฺจ ปสฺสํ อภิสมฺปรายํ ฯ
 นเหตํ ธมฺมํ สิวราช วชฺหํ
 สเนคมา ชานปทา จ สพฺเพ

๒ อุมมาทนต์ชาตก (๕๒๗)

ยนฺเต มยา อุมมาทนต์ ปทินฺนา
 ภูเสหิ ราชา วณฺถิ สขาหิ ฯ
 อทฺธา ตฺวํ กตฺเต หิโตสสิ มยฺหิ
 สขา มม อุมมาทนต์ คฺวณฺจ
 สตณฺจ ฌมฺมานิ สุกฺกิตฺตานิ
 สมฺมุตฺตเวลาว ทฺรจฺจยานิ ฯ
 อาหุเนยฺโย เมสสิ หิตานุกมฺบิ
 ธาตา วิธาทา จสสิ กามปาโล
 ตยฺยํ หุตฺวา เทว มหปฺปลา หิ
 กามเนน เม อุมมาทนต์ ปฏิจฺฉน ฯ
 อทฺธา หิ สพฺพํ อภิปรก ตฺวํ
 ฌมฺมํ อจฺจริ มม กตฺตฺตฺต
 อยฺโย นุ เต โก อิทฺธ สโตถิกตฺตา
 ทิปฺโท นโร อรฺุณเ ชีวโลเก ฯ
 ตฺวํ นุ เสฏฺโฐ ตฺวมนฺตฺตโรสสิ
 ตฺวํ ฌมฺมคฺคฺโต ฌมฺมวิทฺธุ สฺสเมโธ
 โส ฌมฺมคฺคฺโต จิรเมว ชีว
 ฌมฺมณฺจ เม เทสย ฌมฺมปาถ ฯ

ตทิจฺฉน อภิปรก สฺสโณหิ วาณํ มม
 ฌมฺมนฺเต เทสยิสฺสามิ สตํ อาเสวิตํ อหํ ฯ

สาธุ ธรรมรจี้ ราชา สาธุ ปณฺดาณวา นโร
 สาธุ มิตฺตานํ อทุพฺโภ ปาปสฺสากรณํ สฺขํ ฯ
 อกฺโกชนสฺส วิชิตะ จิตฺตมฺมสฺส ราชโน
 สฺขํ มนุสฺสสา อาเสถ สัตฺตจฺฉายาย สํมเร ฯ

น จาหเมตํ อภิโรจยามิ

กมฺมํ อสเมกฺขกตํ อสาธุ

เขวาปี ฅตฺวาน สยํ กโรนฺติ

อุปมา อีมา มยฺห ตฺวํ สฺสฺสโรหิ ฯ

ควณฺเจ ตรมานานํ ชิมฺหํ คจฺฉนฺติ ปุํคโว

สพฺพทา ตา ชิมฺหํ คจฺฉนฺติ เนตฺเตเต ชิมฺหํ กเต สติ ฯ

เอวเมว มนุสฺสเสสฺส โย โหติ เสฏฺฐสम्मโต

โส เจ อธมฺมํ จรติ ปเคว อิตฺรา ปชา

สพฺพํ รมฺมจํ ทุกฺขํ เสติ ราชา เจ โหติ อธมฺมิกो ฯ

ควณฺเจ ตรมานานํ อชฺฐํ คจฺฉนฺติ ปุํคโว

สพฺพทา ตา อชฺฐํ คจฺฉนฺติ เนตฺเตเต อชฺฐกเต สติ ฯ

เอวเมว มนุสฺสเสสฺส โย โหติ เสฏฺฐสम्मโต

โส เจปี้ ธรรมํ จรติ ปเคว อิตฺรา ปชา

สพฺพํ รมฺมจํ สฺขํ เสติ ราชา เจ โหติ ธรรมิกิโก ฯ

น จาปาหิ อธมฺเมน อมรตฺตมภิปตฺถเย

อิมิ วา ปจฺวี สพฺพํ วิเชตฺถํ อภิปารก ฯ

ยํ หิ กิณฺจิ มนุสฺเสสุ รตนํ อิท วิชฺชติ
 คาโว ทาโส หิรณฺยณฺจ วตฺถิยํ หริจฺจนฺทํ ฯ

อสุลิตฺติโย จ รตนํ มณิกณฺจ
 ยณฺจาปิเม จนฺทสุริยาภิปาลยนฺติ
 น ตสฺส เหตุ วิสมํ จเรยฺย
 มชฺเฌ สวํ อุตฺโทสมิ ชาโต ฯ
 เนตา หิตา อุกฺกโต รณฺจปโต
 รมํ สวํ อปฺจาขมาโน
 โส รมฺมเมวาวจฺจิตฺยโนโต

ตสฺมา สเก จิตฺตวเส น วตฺโต ฯ

อทุทธา ทวํ มหาราช นิจฺจํ อพฺยสนํ สวํ
 กริสฺสสํ จิรํ ราชํ ปณฺณกา หิ ทว ตาทีสี ฯ
 เอตํ เต อนฺนโมทามิ ยํ รมํ นปฺปมชฺชสํ
 รมํ ปมชฺช ขตฺติโย ฐานา จวติ อิสฺสโร ฯ
 รมฺมณฺจร มหาราช มาตาปิตุสุ ขตฺติย
 อิท รมํ จริตฺวาน ราช สกฺกํ คมิสฺสสํ ฯ
 รมฺมณฺจร มหาราช ปุตฺตทาเรสุ ขตฺติย
 อิท รมํ จริตฺวาน ราช สกฺกํ คมิสฺสสํ ฯ
 รมฺมณฺจร มหาราช มิตฺตามจฺเจสุ ขตฺติย
 อิท รมํ จริตฺวาน ราช สกฺกํ คมิสฺสสํ ฯ

ธมฺมณฺจร มหาราช	พาหนะสุ พเลสุ จ
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน	ราช สกฺกํ คมิสฺสสฺสํ ๑
ธมฺมณฺจร มหาราช	คามะสุ นิคเมสุ จ
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน	ราช สกฺกํ คมิสฺสสฺสํ ๑
ธมฺมณฺจร มหาราช	รณฺุเชสุ ชนปเทสุ จ
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน	ราช สกฺกํ คมิสฺสสฺสํ ๑
ธมฺมณฺจร มหาราช	สมณะ พรหมณฺเสุ จ
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน	ราช สกฺกํ คมิสฺสสฺสํ ๑
ธมฺมณฺจร มหาราช	มคฺคปฏฺฐิสฺสํ ขตฺตย
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน	ราช สกฺกํ คมิสฺสสฺสํ ๑
ธมฺมณฺจร มหาราช	ธมฺโม จินฺโน สุขาวโ
อิธ ธมฺมํ จริตฺวาน	ราช สกฺกํ คมิสฺสสฺสํ ๑
ธมฺมณฺจร มหาราช	อนฺุทา เทวา สพฺพหุมกา
สุจินฺณเณ ทวี ปตฺตา	มา ธมฺมํ ราช ปมาโท ๑

ความว่า เสนาบดีทั้งหลายทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเจ้าแก่หมู่ชน
ข้าพระพุทธเจ้าคนใดจักเป็นผู้ยกยัดคนนางอุมมาทันทันนั้นมาถวาย ประ
ชาชนเหล่าอื่นเขาจักรู้เรื่องอะไร ขอพระองค์จงบริโลกคามสุขกับด้วย
นางอุมมาทันทันที่ตามพระราชประสงค์เถิด พระราชาตรัสตอบว่า คุณกร
เสนาบดี บุคคลผู้กระทำการมอันเป็นบาป จะสำคัญว่าคนอื่นเขาไม่รู้ไม่

เห็น เป็นความคิดอันไม่ชอบ เพราะว่าเมื่อคนสามัญด้วยกันไม่เห็น
 ท่านผู้มีฤทธิมีญาณก็อาจเห็นโดยแท้ ภรรยาเป็นที่รักของท่าน เมื่อ
 ท่านไม่เห็นก็จักผูกอาชญาในเรา เสนายกก็ทูลตอบว่า แน่ที่เคี้ยว ภรรยา
 เป็นที่รักจริง แต่มิได้เป็นที่รักยิ่งกว่าพระองค์ พระองค์เป็นที่รัก
 แห่งข้าพระพุทธเจ้ายิ่งกว่าภรรยา ซึ่งหาสิ่งเปรียบมิได้ ขอพระองค์จง
 รับนางนั้นเข้ามาไว้ในพระราชฐาน บำรุงความสุขให้สำราญตาม
 พระราชประสงค์เถิด พระราชาตรัสว่า กุกระสหายอภิปรายระ บัณฑิต
 ทั้งหลายเมื่อคนได้ รับทุกข์แล้ว ก็มิได้ขจัดความสุขของผู้อื่น เพื่อ
 มารับทุกข์ของตน คือว่าไม่ประพฤติกรรมอันเป็นบาป เพราะแย่ง
 ความสุขของผู้อื่นด้วยอำนาจแห่งโมหะ ให้เกิดความครหาตเคียนแก่
 โลก เสนายกก็ทูลตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเจ้าแก่ชาวสัพพิราช ก็
 พระองค์บริโลกสิ่งของที่มีไว้ของบริจายกถวายต่างหาก จะเอาบาป
 กรรมครหานินทามาแต่ที่ไหน ขอพระองค์จงบำรุงความสุขโดยพระ
 ราชอิริยาบถ ให้เต็มพระราชประสงค์เถิด พระราชาแลเสนาบดีได้
 ตอบซึ่งกันแลกันโดยประการต่าง ๆ มากอย่างหลายประการ จะหยิบยก
 แแต่ถามรรคซึ่งควรนำมาแสดงไว้ในที่นี้ พระราชาตรัสว่า กุกระ
 สหายอภิปราย เราจักเป็นพระราชผู้ไม่กระทำการกรรมอันเป็นบาป จัก
 ไม่เป็นผู้ประทุษร้ายซึ่งมีศักดิ์ ตัวของท่านเป็นสหายที่รักของเรา แม้
 นางอุมมาทนต์ซึ่งเป็นภรรยาของท่าน ก็ชื่อว่าเป็นหญิงสหายที่รักของ
 เรา เราจักเป็นผู้กำจัดเสียซึ่งกามกิเลสอันครอจในใจของเรา เรา
 ไม่ปรารถนาที่จะเอานางอุมมาทนต์เข้ามาไว้เป็นบริจาริกา ท่านจงปกครอง

กันแลกกันให้เป็นสุขเถิด เราจักเป็นพระราชผู้ตั้งอยู่ในสุจริตธรรม บำรุง
ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินให้อยู่เย็นเป็นสุข ถ้าพระราชผู้ไม่ตั้งอยู่ในธรรม ไพร่
ฟ้าข้าแผ่นดินก็จะไ้รับแต่ความทุกข์เคียดครั่นท้อไป คุณกรสหยาบฉิบยารกะ
เราจักเตือนท่าน ๆ จงตั้งใจฟัง เราจักแสดงธรรมแก่ท่าน เราเป็น
ผู้ใดเสียสละขบขันมาแล้ว ฯ

พระราชของคโเป็นผู้มีพระราชหฤทัยยินดีในสุจริตธรรม บริบูรณ์
ด้วยพระปรีชา ไม่ประทุษร้ายแก่มีตคอำมาตย์ทั้งหลาย ไม่กระทำ
ซึ่งกรรมอันลามกพระราชานั้นและเป็นผู้ประเสริฐ เป็นเหตุนำมาซึ่ง
ความสุขแก่คนแลคนอื่น มนุษย์นิกผู้พาศักดิ์ฟังพระบรมโพธิสมภาร
อยู่ในพระราชอาณาจักร ของพระราชผู้ไม่ละอำนาจแห่งความโกรธ
ผู้ตั้งอยู่แล้วในสุจริตธรรม จะพึงอยู่เย็นเป็นสุขทุกอิริยาบถ ทั่วไป
ทั้งฝ่ายหน้าแลฝ่ายใน คลอดไปถึงสรรพสัตว์ซึ่งอาศัยอยู่ในพระราช
อาณาเขตต์ คุณกรสหยาบฉิบยารกะ กรรมอันใดที่ไม่พิจารณาแล้วแล
กระทำ เป็นกรรมอันไม่ชอบไม่ควร เราจะเป็นผู้ไม่ยินดีซึ่งกรรม
เช่นนั้น พระราชาเหล่าใดมิได้ทรงพระวิจาร์ณให้แน่แท้แก่คนเสียก่อน
ยอมไม่กระทำซึ่งการงานใด ๆ เราจะเป็นผู้ชอบใจการงานแห่งพระราช
เหล่านั้น เมื่อพระราชามีไ้ประพฤตสุจริตธรรม ประชาชนอันเคียดก็มี
ไ้ประพฤตสุจริตธรรมเหมือนกัน ก็เมื่อพระราชไม่ประกอบสุจริต
ธรรมแล้ว มนุษย์นิกผู้ฟังพาศักดิ์ในรัฐมณฑลก็จะนอนปราศจาก
ความสุขทั่วไป เปรียบเหมือนผู้นำหน้าพาไปสู่ทางอันคด ก็ต้อง
เकिनคไปตามกันเท่านั้น เมื่อพระราชประพฤตสุจริตธรรมแล้ว ประชา

ชนอันเศยก็จะต้องประพฤติกุสริตธรรมไปตามกัน ก็เมื่อพระราชอาประกอบ
 ด้วยสุริตธรรมอยู่แล้ว มนุษย์นิกรผู้ฟังพาศาศัยอยู่ในรัฐมณฑลก็
 จะนอนเป็นสุขทั่วไป เปรียบเหมือนผู้นำ ๆ ไปสู่ทางอันตรง ก็เดิน
 ตรงไปตามกันเท่านั้น เราจักเป็นพระราชอาเสวยราชสมบัติโดยชอบ
 ธรรม นำผู้ศาศัยฟังโพธิสมภารให้ ถึงสุดคติโลกสวรรคต เราจักเป็น
 ผู้บำรุงอาณาจักรปดพิมณฑลให้ ใญ่พลญ่ บรรดามนุษย์จำพวกหนึ่ง
 จำพวกใด จะปรารภนาด้วยสรรพวิถุคคือวิญญาณกถวิทย์แลขอวิญญาณ
 กถวิทย์ มีสัควาหนะ คือข้างมาโคกกระบือแลเงินทองแก้วแหวนสัถต
 รัตนะณณเป็นต้น ให้เป็นผลได้สมความปรารถนา เราเป็นทั้งอสงเกศ
 ขึ้นแล้วในท่ามกลางแห่งชาวสัพพทั้งหลาย จะเป็นผู้นำชาวสัพพทั้งหลาย
 ให้ ถึงอุคคสถาน จะเป็นผู้เคารพข้อโยธาณราชประเพณีธรรมของพระ
 ราชอาแห่งชาวสัพพทั้งหลาย จักเป็นผู้วิจธโดยธรรม ไม่ให้ จิตต์
 ของตนล่ออำนาจแห่งกิเลส เป็นเหตุให้เสื่อมเสียทางสุริตธรรม ฯ

เมื่อพระราชอาทรงแสดงธรรมปริยายนจบลง อภิปรายกเสนายกั
 ก็กระทำอนโมทนาสมเศยพระสัทธิธรรมเทศนา สรรเสริญพระบารมีมีใจ
 ความว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เป็นพระราชอาชนะประเสริฐ แม้ที่เกี่ยวพระราช
 ผู้ ไม่เบียดเบียนพิศุขของผู้อื่น ได้ ชื่อว่าบำรุงราชสมบัติให้ดำรง
 อยู่ตลอดกาลนาน พระองค์ผู้ทรงพระปรีชาญาณก็เช่นนั้น ข้าพระองค์
 ขอพระราชทานอนโมทนาพระราชจริยานัน พระองค์ มิได้ประมาทใน
 ราชธรรม พระองค์เป็นชาติติยราชผู้ ไม่ล่ออำนาจแห่งอคคิธรรม พระองค์
 เป็นอิสสรวิทย์โดยฐานอันสมควร ชื่อว่าเป็นพระราชอาผู้ละเลิกประเสริฐ

บัญชาสนิยาต

๑๕๗

สูงสุตในพระชนกชนนี ในพระราชบุตรพระราชชายามีตรำมาตย์ราช
พาหนะทแกล้วทหารแลประชาชนตลอดคสรพัสต์ทั่วพระราชอาณาจักร
ขอพระองค์ทรงพระเจริญด้วยพระชนมายุยืนนาน เป็นร่วมเย็นปกเกล้า
ชาวสยามตลอดกาลนาน เทอญ ฯ

สดุดา อิมิ ฌมมเทศน์ อหาริตวา สมเด็จพระบรมศาสดา
เมื่อนำมาซึ่งพระธรรมเทศน์แล้ว ทรงประกาศสั่งของจริงทั้ง ๔ เมื่อ
จบลง ภิกษุผู้กระตั้นอยากสักนันทได้บรรลุได้ตาศักดิ์ผลฯ ในที่สุดพระองค์
จึงประมวณมาซึ่งชาตกว่า สันนิทสารัตถ์ในกาลนั้น เป็นอานันทเถร
อธิปารกเสนาบดีในกาลนั้น เป็นธรรมเสนาบดีสังฆปริณายก นางอุมาเทวี
ในกาลนั้น เป็นนางอุบลวรรณาเถรี ส่วนบริษัทยุทธะ เป็นพุทธบริษัทยุทธะ
ทั้งหลาย พระเจ้าสุทโธทนะในกาลนั้น ครั้นกลับชาติมาคือเวทถาคคต
ด้วยประการฉะนี้แล ฯ

จบอุมาเทวีชาตก

พระธรรมปาโมกข์ จตุตสฺสโล แจ่ม วัตนกฤตยัตถิยาราม แปล

๓ มหาโพธิชาตก

กิณฺณุ ทถุหิ กิมาชินฺนติ อิทํ สตุถา เขตฺวเน วิหรนฺโต
ปณฺญาปารมึ อารพุก กเถสิ ฯ

สตุถา เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทายย์ เสด็จสำราญพระอิริยาบถ
อยู่ในเขตวันวิหาร ทรงพระปรารภพระปัญญาบารมีของพระองค์ให้
เป็นเหตุ จึงตรัสเทศนาชาตกนี้ มีคำเริ่มว่า กิณฺณุ ทถุหิ กิมาชิน
ติงนํ เป็นอาทิ ฯ

เนอเรือนงกมฺแจงนมหามมิงคชาตกขังหนํ ฯ

ตทา ปน สตุถา ก็ในกาลครั้งนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาทายย์
ตรัสบรรหารแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่เดี๋ยวนี้เท่านั้น
แม้ ในก่อนตถาคตก็เป็นผู้ มีปัญญาสามารถกำหนดวาทะของคนอื่น
เหมือนกัน ดังนี้แล้ว จึงทรงนำอภินิหิตมาเทศนา

อดีตเต พาราณสียํ พุทฺธมฺมตฺตเต รชฺชํ กาเรนฺเต ฯ ในอดีตกาล
ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี พระบรม
โพธิสัตว์ทรงอุบัติในสกุลพราหมณ์มหาศาล ซึ่งเป็นสกุลสูงอุดมสมบูรณ์
มีทรัพย์มากมุนประมาณ ๘๐ โกฏิ อยู่ในแคว้นกาสิ มีนามว่าโพธิ
กุมาร เมื่อวันมาการเจริญวัยขึ้นแล้ว ได้ไปศึกษาศิลปวิทยาณะเมือง
คักกสิลา ครั้นเรียนจบเสร็จพอแก่ความปรารถนาแล้ว ก็กลับมา

ครองเรือนตามประเพณี ฯ อยู่มาณกาลภายหลังเห็นไทยแห่งกาม
บริโลกจึงได้ละกามเข้าไปสู่หิมนันตประเทศ ขวชเป็นเพศปวิพชาชก
บริโลกมุณมันฉลาหารอยู่ในสถานทีนั้นเนิ่นนาน ณสมัยฤดูฝนพระมหา
สัตว์ก็ออกจากป่าหิมพานต์ คมนาคารจาริกไปจนบรรลุดังกรุงพาราณสี
โดยลำดับ แวะเข้าไปอาศัยในพระราชอุทยาน ในวันรุ่งขึ้นก็เที่ยว
ภิกษาจารไปในพระนครนั้น โดยสมควรแก่ปวิพชาชกเพศ บรรลุดัง
ประยูรพระราชนิเวศน์วังหลวง ฯ

พระเจ้าพรหมทัตเสด็จขึ้นที่สัทธัญชร ทอดพระเนตรเห็นแล้ว ทรง
เลื่อมใสในอาภัพปกิจวิธานสงบแสงงามของท่าน จึงมีพระบรมราชโองการ
รับสั่งให้นิมนตร์มานั่งบนพระแท่นของพระองค์ ทรงกระทำปฏิสันถาร
แล้วสัจฉริยมิกดาเล็กน้อย แล้วพระราชทานโภชนาหารอันมีรสอร่อย
ต่าง ๆ แก่พระโพธิสัตว์ ที่จวนรัชมิกดาหารมาแล้วคำนึงว่า ชื่นชอบ
ว่าราชสกุล ย่อมมากไปด้วยไทย มากไปด้วยขัณฑ์มิตร ใครหนอ
สามารถที่จะบำบัตถิยซึ่งจะบังเกิดแก่เรา จึงมองเห็นสุนัขสี่เหลื่อง
ตัวหนึ่งชื่อ โกลียกะ ซึ่งเป็นที่โปรดปรานของเจ้าพาราณสียืนอยู่ที่ใกล้
จึงยื่นเข้าสู่กกอนใหญ่ ๓ กอน แล้วยกขึ้นแสดงอาการจะให้แก่นันจนัน
ท้าวเธอทรงทราบอาการนั้น จึงให้นำภาชนะมาใส่เข้านั้นส่งให้แก่สุนัข
เมื่อพระมหาสัตว์ฉันเสร็จแล้ว ท้าวเธอจึงอาราธนาให้อยู่ในพระนคร
ให้จัดการสร้างบรรณศาลาในส่วนหลวงเสร็จแล้ว ถวายพร้อมทั้งบริวาร
ให้อยู่ณที่นั้น ท้าวเธอทรงเลื่อมใสหมั่นเสด็จไปอุปัฏฐากวันละ ๒-๓ ครั้ง

ถึงเวลานั้นพระมหาสัตว์ก็ขึ้นนั่งบนพระแท่นแล้วฉันโภชนาหาร ที่พระ
ราชาพระราชทานเป็นนิตยกาลล่วงได้ ๑๒ ปี ฯ

ยังมีอำมาตย์ ๕ นายของพระเจ้าพรหมทัต เป็นผู้ส่อนอรรถส่อน
ธรรมแก่มนษยทั้งหลาย ในจำนวนอำมาตย์ ๕ นายนั้น คนหนึ่ง
เป็นอเหตุกวาทิ กล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายเป็นผู้บริสุทธิ์อยู่ในวิภังค์
ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัย แลสั่งสอนให้คนทั้งหลายถือเอาดีที่อย่างนั้น ฯ
คนหนึ่งเป็นอิศวรรรมาทิก กล่าวว่า สัตว์ในโลกนี้พระเป็นเจ้าสร้าง
แลสั่งสอนให้มหาชนถือเอาอย่างนั้น ฯ คนหนึ่งเป็นบุพเพกตวาทิ
กล่าวว่าสุขหรือทุกข์เกิดแก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะทำมาก่อนจึงได้
เกิดได้ แลสั่งสอนให้มหาชนถืออย่างนั้น ฯ คนหนึ่งเป็นอญฺเฐวาทิ
กล่าวว่าสัตว์ทั้งหลายที่เข้าไปสู่โลกอันจากโลกนี้ไม่มี เป็นอันขาดสูญ
กันเพียงเท่านั้น แลสั่งสอนมหาชนให้ ถือเอาอย่างคน ฯ คนหนึ่งเป็น
ชัตตวิชาวาทิ กล่าวว่า การทำมารการบิดา เป็นประโยชน์แก่ตนถ้าเปรียบ
เป็นกิจซึ่งควรทำ แลสั่งสอนให้มหาชนถือเช่นคน ฯ อำมาตย์ทั้ง ๕ คนนั้น
พระเจ้าพรหมทัตทรงตั้งให้เป็นตุลาการพิพากษาคดีในศาล แต่เขาเป็น
คนโง่รับสินบนชำระความไม่เป็นยุติธรรม ฯ

ณวันหนึ่ง บุรุษคนหนึ่งแพ่คักเพราะถูกโกง เห็นพระมหาสัตว์
เที่ยวภิกขาจารเข้าไปในพระราชนิเวศน์ จึงเดินเวียนเข้าไปหา อภิวัต
พลางรำพรรณว่า ท่านผู้เจริญขอรับ ท่านมาฉันในพระราชนิเวศน์
เนื่อง ๆ ไฉนไม่ทอดสายคาแลดูหมู่อำมาตย์ผู้พิจารณาจัก เวียก
เอาสินบนจากคฤหาสน์ผู้ก่อคดีโกง ทำโลกให้ฉิบหายอยู่ข้างเลยเที่ยว

เช่นอย่างความนี้ ข้าพเจ้าเป็นเจ้าของแท้ ๆ แต่พวกอำมาตย์รับสินบน
จากลูกความโกง กลับทำให้ข้าพเจ้าแพ้กี้ไป พระมหาสัตว์อาคัย
ความสังสารบรรณนั้น จึงไปสู่ศาลวินิจฉัยตัดสินแต่โดยชอบธรรม ทำคน
ที่เป็นเจ้าของคงให้เป็นเจ้าของ ทำคนที่ไม่ใช่เจ้าของให้แพ้ มหาชนก็ใจ
จึงร้องช้องคัพทสาธการขึ้นพร้อมกันเป็นโกลาหล พระเจ้าพรหมทัตทรง
สลับเสียงนั้นจึงรับสั่งถามว่า เสียงแข็งเช่นนั้นอะไรกัน ทรงทราบความ
นั้นแล้ว เสด็จเข้าไปประทับใกล้พระมหาสัตว์ผู้ฉันเสร็จแล้วตรัสถามว่า
ผู้เจริญใด ยินว่านั่นพระผู้เป็นเจ้าตัดสินคดีหรือ ฯ ขอถวายพระพร ฯ
ถ้าได้พระผู้เป็นเจ้าตัดสิน มหาชนก็ยินก็มีความเจริญชมชื่นไปตามกัน
เพราะฉะนั้นตั้งแต่วันนี้ไป ขอพระผู้เป็นเจ้าจงช่วยวินิจฉัยคดีด้วยเถิด ฯ
มหาบพิตร อาตมะเป็นบรรพชิตมีกิจทางบรรพชา อันจะมานั่งวินิจฉัย
ความเช่นนั้น ไม่ใช่หน้าที่ของอาตมะ ฯ ท่านผู้เจริญ ขอพระผู้เป็นเจ้า
จงทำด้วยความกรุณาในมหาชนเถิด พระผู้เป็นเจ้าไม่ต้องนั่งวินิจฉัย
ทั้งวันก็ได้ เวลาเช้ามาฉันที่นั่น ไปรดแฉะเข้าศาล ช่วยว่าการสัก ๔ คดี
ฉันแล้วกลับไปอุทยานช่วยว่าการอีกสัก ๔ คดี เพียงเท่านั้นมหาชนจักมี
ความจำเริญทั่วหน้ากัน พระมหาสัตว์เลยอ้อนวอนไม่ได้ จึงเป็นอันยอม
รับทำอย่างนั้นเสมอมา ตั้งแต่นั้นมาพวกคนที่ก่อคดีโกงก็ไม่มีโอกาส
จะก่อความได้ ฯ

ฝ่ายพวกอำมาตย์ ๕ คนนั้น เมื่อไม่ได้สินบนจากคนจำพวกนี้ ก็มิ
แต่ชักสนทนาลงไปทุกวัน จึงปรึกษากันว่า ตั้งแต่ได้โพธิ์ปริพพาชก

มาเป็นผู้วินิจฉัยคดี พวกเราเต็มทีต่างพากันออกอยากร ๑ เอาเถอะ พวกเราจะหาว่าปริพพาชกเป็นข้าศึกของพระราชา แล้วฆ่าเสียก็จะสิ้นเรื่องเท่านั้น อำมาตย์เหล่านั้นก็พากันไปเฝ้าพระเจ้าพรหมทัตแล้ว กราบทูลว่า ขอเถชะ โพธิปริพพาชกเป็นคนมุ่งร้ายต่อพระองค์ ฯ พระราชาไม่ทรงเชื่อครั้นทูลว่า โพธิปริพพาชกเป็นผู้มีศีล มีปรีชา จักทำอย่างนั้นไม่ได้เลย ฯ ขอเถชะ ชาวเมืองทั้งมวญฺญ โพธิปริพพาชก ทำให้อยู่ในใจหม่อมเสียแล้ว ยิ่งแต่พวกข้าพระพุทธเจ้า ๕ คนเท่านั้น ซึ่งเธอสนใจไม่อาจทำได้ ถ้าแม่ ไม่ทรงเชื่อถ้อยคำของข้าพระพุทธเจ้า เวลาเช้าเธอมาฉันทน์ ขอให้ทอพระเนตรบริษัทของเธอเถิด จักทรงทราบได้ ฯ พระเจ้ากรุงพาราณสีทรงเห็นชอบด้วย จึงเสด็จพระราชดำเนินไป ทอพระเนตรที่สหพันธ ฯ ก็ทรงเห็นบริษัทมากมาย เพราะความมั่งงายของพระองค์ก็ทรงหมายเหตุนั้น พวกมนษฺยที่มา พ้องความกันเหล่านั้น เป็นพวกพ้องของพระมหาสัตว์สัน จึงมีพระบรมราชโองการสั่งให้มหาอำมาตย์ ๕ คนมาเฝ้าแล้วตรัสถามว่า พวกเราจะทำอย่างไรกัน ฯ พวกอำมาตย์เหล่านั้นทูลแนะว่า ขอพระองค์ จงมีพระบรมราชโองการให้จับ ฯ เรายังไม่เห็นความผิดน้อยมากของเธอเลย จะสั่งให้จับกุมอะไรอยู่ ฯ ถ้ากระนั้นจึงทรงลดการอุบายจาก ลงเสียบ้าง โพธิปริพพาชกเป็นคนเจ้าบุญญา เมื่อเห็นการบำรุง เสื่อมลงคงจะแอบหนีไปเอง ฯ ท้าวเธอทรงเห็นชอบด้วย ก็ให้ลด การบำรุงพระมหาสัตว์ลงโดยลำดับกาล คือ วันแรกเจ้าพนักงานจัดการ ให้นั่งบนพระที่เปล้าก่อน พระมหาสัตว์พอเห็นพระแท่นเปล้าก็รู้สึ่ว่า

พระราชาทรงคลายจากตน เมื่อกลับถึงอุทยานก็ให้อัยการะหลัก
ไปเสียในวันนั้น แต่มารอรั้งใจไว้ว่า เราควรระงับเหตุการดีให้แน
นอนเสียก่อนแล้วจึงไป รุ่งอีกวันหนึ่งท่านก็มานั่งบนพระแท่นเปล่านั้น
เจ้าพนักงานนำภัตตาหารธรรมคากยสิ่งอันคลุกกันถวาย ถึงวันที่ ๓
เจ้าพนักงานห้ามเสีย มิให้เข้าไปสู่ห้องใหญ่ ให้พักอยู่เพียงเชิงบันได
แล้วนำภัตตาหารถวายท่าน ท่านต้องถือมีสกลกตนั้นกลับไปจนถึงอุทยาน
ถึงวันที่ ๔ เจ้าพนักงานให้พักอยู่ชั้นล่างของปราสาท แล้วเอาภัตตา
หารถวาย ท่านต้องรีบไปทำกตกิจที่อุทยาน ฯ

ฝ่ายพระบรมมกษัตริย์ตรัสปรึกษากับอำมาตย์ว่า มหาโพธิ
ปริพาชกเสื่อมจากลาสิกขาจริงเพียงนั้นแล้วก็ยังไม่วางใจไป เราจัก
ทำอย่างไรดี ฯ ขอเดชะ เธอมาที่นี่ใดต้องการกตัต ต้องการ
เศวตฉัตรต่างหาก ถ้าหากเธอต้องการกตัตใช้ ก็คงหนีไปเสีย
ตั้งแต่วันแรก ฯ จึงทรงปรึกษากันว่า คราวนี้เราจักกระทำอย่างไร ฯ
ขอเดชะ พวกนี้ขอพระองค์จงมีพระบรมราชโองการให้ฆ่าเสีย ฯ
ท้าวเธอก็ทรงอานวยตาม จึงส่งทนายให้ อำมาตย์เหล่านั้นคนละเล่ม
แล้วรีบสั่งว่า พวกนี้พวกท่านจงมาคอยกตัตอยู่ที่ชอกประตู เมื่อปริพาชก
เข้ามาจงพากันตักศิระสังข์ให้ละเอียด อย่าให้ใครรู้ว่าอะไร แล้วเขา
ไปทั้งในหลุมคุด ฯ อำมาตย์ทั้งหลายรับพระราชโองการ นึกหมาย
กันแล้วต่างก็ไปสู่ในเวศสถานของตน ฯ เวลาเย็นพระเจ้าพรหมทัต
เสวยแล้วบรรทมเห็นอศิวิไลยาสน์ ทรงระลึกถึงคุณของพระมหา
สัทแล้ว ทรงเสว้าพระทัย พระเสโทหลังไหล ไม่ไต่ความเม็ก

บานพระทัย ทรงกระสับกระส่ายไปมาจนพระทัยบรรทม ฯ เวลานั้น
 พระอิศรมเห็บบรรทมขยับเขย่ง แต่หาได้รบสิ่งทวยไม พระนางจึง
 ทูลถามว่า ทำไมจึงไม่ตรัสแก่หม่อมฉัน หรือมีโทษทัณฑ์อย่างไร
 ไม่ทราบบเกล้า ฯ คุณกรเทวี เธอไม่มีโทษอะไร แต่ได้ยินว่า
 มหาโพธิปริพาชกเป็นศัตรูต่อเรา เราสั่งให้อำมาตย์ ๕ คนฆ่าเสีย
 พันให้เป็นชิ้นแลหาชิ้นมิได้ แล้วทิ้งในหลุมกลุ่ ท่านไ้แสดงกรรม
 แก่เรามาก ถึง ๓-๔ แล้ว แม้โทษล้นเกินกว่าเราก็ยังไม่เห็น
 ประจักษ์แก่ตา เรายังคงให้เขามาท่าน จึงโคกเสว้าเพราะเหตุนี้ ฯ
 ครั้นนั้นพระนางจึงทูลว่า ข้าแต่เทพเจ้า ถ้าว่าโพธิปริพาชกเป็นศัตรู
 ต่อพระองค์ เมื่อต้องพระประสงค์จะให้ฆ่า ก็ผู้มีนาจะทรงเสว้าโคกเลย
 ชนชื่อว่าศัตรูแล้ว แม้จะเป็นพระราชบุตร เพื่อความสวัสดิก็แก่ตน ก็ควร
 จะสังหารให้ยับยอกับมิช เหตุนี้ขออย่าทรงเสว้าเสียบพระหฤทัยเลย ฯ
 เมื่อพระอิศรมเห็บบรรทมขยับเขย่งแล้ว ท้าวเธอก็ค่อยทรงเฝ้าพระทัย
 บรรทมหลับระงับไป ฯ ขณะนั้นสุนัขโกโลยกระไ้ยินพระสรสำเนียง
 นั้นแล้วคิดว่า พรุ่งนี้แหละเราควรจะช่วยชีวิตพระมหาโพธิปริพาชก
 ให้พ้นภัยด้วยกำลังของตน รุ่งเช้าสุนัขโกโลยกระลงจากปราสาทมา
 ที่พระทวารใหญ่ชั้นนอก นอนหัวพาดบนธรณีประตู คอยดูพระมหา
 สัตว์มา ฯ

ฝ่ายพวกอำมาตย์ต่างก็ถือดาบ เค้นมาแอบอยู่ที่ซอกพระทวารแต่เช้า
 พระมหาสัตว์ไ้เวลาแล้ว ก็ออกจากพระราชนิเวศน์มาถึงพระทวาร
 สุนัขโกโลยกระพอนเห็นท่านเข้ามา ก็อ้าปากแยกเขี้ยวทั้งสี่ สั่งเสียง

ทั้งก็องโดยภาษาสนิชาว่า ท่านผู้เจริญ ชมพุทฺธูปก็กว้างขวางท่าน
จะไปหากัณหาหารในที่อื่นไม่ไค้หรือ พระเจ้าอยู่หัวของเราหมายจะ
ฆ่าท่าน ให้อำมาตย์ ๕ คนถือดาบมาตักอยู่ที่ชอกประตูนี้ ท่านอย่ามา
จึงรีบกลับไปเสียโดยเร็ว ฯ พระมหาสัตว์เมธสคัยก็ทราบดีความนั้น
เพราะเป็นผู้รู้สรรพสำเนียงแห่งสัตว์ทั้งปวง แล้วก็กลับไปพระราชอุทยาน
ด้วยไค้บริวารหมายจะหลีกไปจากท่าน ฯ ฝ่ายพระเจ้าพรหมทัตประทับ
อยู่ที่สี่หบัญชร ทอดพระเนตรเห็นพระมหาสัตว์เดินมาแล้วกลับไป จึง
ดำริว่า ถ้าโผธิปริพพาชกเป็นศัตรูต่อเราจริงไซ้ เมื่อกลับไปอุทยาน
ก็คงจักจัดการสังฆสมประชุมผลนิกาย ถ้าไม่เช่นนั้นก็คงเป็นแต่เกีย
บริหารเทวียมการไปเท่านั้น เราจะต้องรู้กิจบ้าน แล้วเสด็จออกมาตามไป
ทอดพระเนตรเห็นพระมหาสัตว์เดินออกจากบริเวณศาลาถึงท้ายที่โรงกรม
พระองค์จึงทรงประณมพระหัตถ์นมัสการ ประทับยณนที่ควรส่วน
ข้างหนึ่ง ครัสคากาถามว่า

กีนุ ทณฺห์ กิมาชินิ	ก็ ฉตฺตํ ก็ อุปาหนิ
ก็ อองฺกุสณฺจ ปตฺตณฺจ	สํมาภูณฺจาปี พุราหุณ
ตรมานรุโป คณฺหาสิ	กีนุ ปตฺตณฺเส ทิสํ ฯ

ความว่า คุณท่านมีอาการวิชรอัน ถ้อยไม่เท่า หนึ่งเสื่อ รม รองเท้า
ขอ (สำหรับสอยผลไม้) บาตรแลผ้าพาด อะไรต่ออะไร คิดว่าจะไปอยู่
ทิศไหน พราหมณ์ ฯ

พระมหาสัตว์ทราบดีว่าพระราชายังมิรู้สำนักกรรมที่ตนทำ จึงครัส
คากาถามตอบว่า

ทวาทเสตานิ วสุตานิ วสุตานิ ทวณฺติเก
 นาภิขานามิ โสเตน ปิงฺคเลนาภิกุชฺชิตํ ฯ
 สุวํยํ ทตฺโตว นทติ สุกฺกทาจิ วิทฺสยิ
 ทว สุตฺวา สกรียสฺส วิตฺสทฺธสฺส มํ ปติ ฯ

ความว่า อาตมะอยู่ในสำนักของพระมหาบพิตร ๓๒ พรรษาแล้ว
 แต่ยังไม่รู้ภาษาที่ซึ่งคลุณฺขโกโลโดยกะมันคำราม มันได้ขึ้นพระกระแสะ
 รับสั่งของพระมหาบพิตรกับพระชายาผู้สิ้นพระสัทธา ยังคัมอำมาตย์ให้
 คอยฆ่าอาตมะ จึงแยกเชื้อวอนฺชาวไฟลง เหาอยู่คล้ายกับจะไม่รู้จัก
 อาตมะ ฯ

ขณะนั้นพระเจ้าพรหมทัตก็รับไทยของพระองค์ เมื่อจะทรงขอให้
 พระมหาสัคว์ออกไทย จึงตรัสถามว่า

อหุ เอส กโต โทโส ยถา ภาสสี พฺราหฺมณ
 เอส ภียโย ปลีทามิ วส พฺราหฺมณ มา คม ฯ

ความว่า ข้าแต่พราหมณ์ ไทยที่ข้าพเจ้าทำมีจริงคงท่านกล่าวแล้ว
 ข้าพเจ้าขอขอบใจในท่านอย่างยิ่ง ขอท่านจงอยู่ที่นี่เถิด อย่าไปเลย
 พ่อพราหมณ์ ฯ

พระมหาสัคว์ได้ฟังพระกระแสะรับสั่งดังนั้นแล้ว ถวายพระพรทูลว่า
 ขอถวายพระพร ธรรมกว่าบัณฑิตทั้งหลายย่อมไม่อยู่ร่วมกับข้าศึก
 ผู้ทำการสะเพร่าเหลวไหลเช่นอย่างพระองค์ เมื่อจะประกาศอนาจาร
 ถวายท้าวเธอ จึงถวายพระพรทูลเป็นคาถาว่า

สพฺพเสโต ปุเร อาสี	ตโตปี สพฺโโล อหุ
สพฺพโลหิตโก ทานิ	กาโล ปกุกมิตฺตํ มม ฯ
อพฺกนฺตรํ ปุเร อาสี	ตโต มชฺฌเม ตโต พหิ
ปุรา นิทฺธมฺนา โหติ	สยเมว วชามิหํ ฯ
วิตสทฺธํ น เสเวยฺย	อุทฺธานํวโนทกํ
สเจปี นํ อนฺุชเน	วาริกทฺทมนคฺคณิโก ฯ
ปสฺนเนว เสเวยฺย	อปสฺนํ วิวชฺชเย
ปสฺนํ ปยิริปาเสยฺย	รหํวาทกตฺติโก ฯ
ภเช ภษนฺตํ ปุริสํ	อภษนฺตํ น ภษชฺเช
อสปฺปฺริสธมฺโม โส	โย ภษนฺตํ น ภษชฺติ ฯ
โย ภษนฺตํ น ภษติ	เสวมนํ น เสวติ
สเว มนุสฺสปาปมฺโห	มิโก สาขสฺสโต ยถา ฯ
อจฺจาภิกฺขณสํสคฺคา	อสโม สรณฺเน จ
เอเตน มิตฺตา ชีรฺนติ	อกาเล ยาจนาย จ ฯ
ตสฺมา นาทิกฺขณํ คจฺเจ	น จ คจฺเจ จิราจิริ
กาเลน ยาจํ ยาเจยฺย	เอวํ มิตฺตา น ชีเร ฯ
อติจิริ นีวาเสน	ปิโย ภวติ อปฺปิโย
อามนฺต โข ตํ คจฺฉาม	ปุรา เต โหเม อปฺปิยา ฯ

ความว่า เข้าถึงที่พระมหาพิตรพระราชทานแก่อาตมะ ในวัน
แรกขาวดี ในวันที่ ๒ เป็นของพระคนมีสี่ต่าง ๆ วันนี้เป็นของแดงล้วน
เวลานี้เป็นกาลสมควรที่อาตมะจะต้อหลีกไปให้ลี้ลับ (อีกอย่างหนึ่ง)

ในวันแรกพระแท่นเจ้าพนักงานจัดให้อาคมะนั่งตมกลางพระที่นั่งนั้น ต่อ
 มาในวันที่ ๒ ต้องเลือนลงมาข้างนอก (ที่เชิงบันไดพระที่นั่ง) วันที่ ๓
 ถูกเขาไล่จากพระราชนิเวศ อาคมะของคฤหัสถ์ เพราะว่าทุกคนไม่ควร
 คยคนผู้ปราศจากสัทธา เปรียบเหมือนบุทคลไปถึงหนองที่ไม่มีน้ำ
 แล้วชุกคู้โคลนหาน้ำ แม้จะถือเอาโคลนเหลว ๆ นั้นไปก็กลืนไม่ลง
 (เพราะเป็นของกินไม่ได้) ควรเสพแต่บุทคลผู้เลื่อมใส ควรเว้นบุทคล
 ที่ไม่เลื่อมใส ควรเข้าไปนั่งใกล้บุทคลที่เลื่อมใส เหมือนบุทคลผู้
 ต้องการน้ำ ฟังเข้าไปหาห้วงน้ำ ควรคบแต่คนที่จงใจคบด้วย ไม่ควร
 คยคนที่ไม่จงใจคบจริง บุทคลใดไม่คบคนผู้จงใจคบ (ผู้หวังค้ำต่อ)
 ไม่สั่งเสพผู้จงใจเสพจริง บุทคลนั้นชื่อว่ามนุษย์บัณฑิต ประคองเครวัจน
 วานร มีมิตรทั้งหลายที่ระแหนงหน่ายกันก็เพราะเหตุ ๓ ประการ คือ
 ๑ คลุกคลีกันนัก ๒ เห็นห่างไม่ไปมาหาสู่กัน ๓ ขอบของรักของ
 เพื่อนในเวลาที่ไม่สมควร เพราะฉะนั้นผู้หวังสามัคคีรส มีบิณฑริการที่
 จะไปหากันให้พำราห์ไป มีบิณฑริการที่จะทวงเพื่อนให้นานนัก และควร
 ขอแต่สิ่งที่ควรขอในเวลาที่เหมาะสม ทำได้อย่างนั้นมีมิตรทั้งหลายจักไม่พัว
 แดกกัน การคลุกคลีกันนานนัก แม้จะเคยชอบพอกันมาแต่เดิม
 ก็อาจจะเฉย ๆ กันไปก็ได้ อาคมะไม่ติกาใจนวมของพระมหายพิตรเลย
 ต้องขอทูลลาพระมหายพิตรไปละ ฯ

พระเจ้าพรหมทัตเมื่อได้สัทสนทรพจน์ของพระมหาสัทฺถังนั้นแล้ว
 จึงรับสั่งว่า

เอว เจ ยาจมานัน อณฺฐลี นาวพุณฺณลี
 ปรีวารกานํ สตุตฺตานํ วณฺณํ น กรโสติ โน
 เวนฺตํ อภียาจาม ปุณฺณ กยฺรลลํ ปรียายํ ฯ

ความว่า พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ถ้าท่านทราบดีว่าพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ผู้มีพระคุณยากเย็นมาอันนอนท่านอยู่ ถ้าและท่านไม่ทำตามคำขอของ
 แล้วไซ้ ข้าพเจ้าจึงวอนท่านเป็นอย่างยิ่งถึงเพียงนี้ ท่านควรจะเยี่ยม
 ภายมาที่นอกเกิด ฯ

พระโพธิสัตว์ถวายพระพรทูลว่า

เอวณฺเจ โน วิหรัตํ อนฺตรวโย น เหสุตฺติ
 ตุมฺหฺนฺจปิ มหาราช อมฺหิ วา รณฺนิชฺชพฺพน
 อปฺเปว นาม ปสฺสเสม อโหโรตฺตานมฺจุเย ฯ

ความว่า ขอถวายพระพร ถ้าต่างคนต่างอยู่อย่างนี้ ก็ยากไม่มี
 พระชนม์ของพระมหากษัตริย์แลซึ่งชีวิตของข้าพเจ้าจักเป็นไปโดยสวัสดิภาพ ฯ

พระมหาสัตว์กล่าวสุนทรพจน์แก่พระราชาอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะ
 ถวายออกจากพระราชอุทยาน จึงถวายพระพรทูลเตือนข้าว่า อปฺปมตฺโต
 โหหิ มหาราช ขอถวายพระพร ขอพระมหากษัตริย์จงอย่าทรงประมาท
 กันแล้ว จึงจรดไปเที่ยวภิกษาจารณด้วยลหฺนํซึ่งเป็นสภาคสถาน
 ให้ออกจากเมืองพาราณสี บรรลุถึงหิมวันตประเทศโดยลำดับ พักอยู่
 หน้อยหน่งแล้วเลือนมาอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง อาศัยบ้านขจรจนตคามเป็น
 ที่ภิกษาจาร ฯ

ตั้งแต่พระมหาสัตว์ไปแล้ว อำมาตย์ทั้ง ๕ คนก็ได้นั่งศาลตามเดิม
ทำการเขียนบัญชีราษฎรอยู่เนือง ๆ ฅวันหนึ่งเขาปรึกษากันว่า ถ้าโพธิ
ปริพพาชกกลับมาอีกชีวิตของเราคงไม่มี พวกเราควรจะทำการป้องกัน
อย่างไรดีหนอ จึงจะมีให้ปริพพาชกกลับมาได้ ลำคียบนั้นพวกเขาจึง
คาดกันว่า ธรรมดาสัตว์ทั้งหลายย่อมติดถิ่นไม่อาจละถิ่นได้ ก็ในเรือนนี้
มหาโพธิปริพพาชกจะติดอะไรหนอ เมื่อคิดกันอยู่ถึงนั้นกันจนได้ว่า
ในถ้ำก็มีแต่พระอิศรมเหยของพระเจ้าอยู่หัวนั้นแหละอาจเป็นเครื่องติดได้
เลยตกลงกันว่า จึงละชั้นนี้เป็นได้ ทำอย่างไรเธอก็ต้องมาหาพระ
อิศรมเหย แต่ก็ตามที่เถอะ พวกเรามีหน้าที่รีบฆ่าพระอิศรมเหยเสีย
กลืนเรื่อง ครั้นตกลงกันคิดหาขยายได้แล้ว จึงนำความขึ้นกราบบังคม
ทูลว่า ขอเถชะ มีเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง ซึ่งพวกข้าพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ได้ยินมาหลายวันแล้ว เรื่องอะไรกัน รัชชิตตาม ๆ ได้ทราบเกล้าว่า
มหาโพธิปริพพาชกแลพระเทวีส่งข่าวสารได้ค่อยไปมากันเสมอ แลพวก
ข้าพระพุทธเจ้าได้ทราบเกล้าใจความแห่งจดหมายที่มหาโพธิปริพพาชก
ส่งมาถวายพระเทวีว่า เทวีอาจะทรงปลงพระชนม์พระราชากับกำลัง
ของพระองค์ แล้วยกเศวตฉัตรให้แก่อาตมะได้หรือไม่ ๑ ส่วนจดหมาย
ที่พระเทวีตอบมหาโพธิปริพพาชกมีเนื้อความว่า การปลงพระชนม์พระ
ราชานั้นเป็นภาระของภิกษุ ขอให้ท่านรีบมาเถิด ๑

พระเจ้าพรหมทัตเมื่อได้ทรงทราบเรื่องนั้น ซึ่งอำมาตย์ทูลอยู่เนือง ๆ
จึงทรงตายพระทัยเลยหลังเขื่อ ครั้นตามอำมาตย์ว่า พวกเราจะทำ
อย่างไรกัน เมื่อเขาทูลตอบว่า ขอแต่จะให้ปลงพระชนม์ของพระเทวี

ปัญญาสนิยาต

๒๓๓

เสีย ฯ ท้าวเธอยังไม่ทันได้ทรงใคร่ครวญ จึงมีพระบรมราชโองการว่า ถ้ากระนั้นจะช้าอยู่ไย ท่านทั้งหลายจงรีบเข้ามางเลียบ หันซ้ายให้ละเอียดย เป็นท่อนแลมิใช่ท่อนแล้ว เอาไปทิ้งเสียที่หลุมคุดเดิก ฯ ความที่พระเทวี ถูกปลงพระชนม์ก็เลื่องลือชวโรไปทั่วพระนคร ฯ

ครั้งนั้นพระราชโอรส ๔ พระองค์ของพระเทวีนั้น ทรงทราบว่า พระราชบิดาเกลี้ยงปลง พระชนม์พระราชมารดาของตนซึ่งไม่มี โทษผิด ก็เป็นอริต่อพระราชบิดา พระราชาก็มีแต่ทุกข์ภัยอยู่รอบด้าน ฯ

ฝ่ายพระมหาสัตว์ได้ทราบประพฤติเหตุอันนั้นจึงดำริว่า นอกจาก เราแล้ว คนอื่นคนปฐพีบ่มีใครสามารถจะยังพระกุมารให้อยินยอม ในการที่ให้พระราชบิดาขอขมาโทษ เราจักช่วยชีวิตพระราชา แล จักเปิดช่องพระราชกุมารให้พ้นจากภัย วันรุ่งขึ้นท่านไปสู่บ้านยังจินตคาม ฉ้นเนอวานรทมนุญยถวายแล้ว ขอพินิจวานรนั้นนำมาฝังไว้ที่อาศรมบท แห้งแล้วฟอกจนสะอาด ไว้ใช้นั่งข้าง ห่มข้าง พาดข่าข้าง จึงเป็น ปัญหาว่า การที่พระมหาสัตว์ทำดังนี้ประสังค์อะไร การที่ทำดังนี้ ก็โดยประสังค์จะตอบเขาว่า วานรนั้นมีอุปการแก่เรามาก ฯ พระ มหาสัตว์ถือหนังสือวานรนั้นยถวโรไปบรรลุดังเมืองพาราณสี เข้าไปหา พระราชกุมารแล้วทูลตักเตือนว่า ชนชื่อว่าชุกชุมาฏกรรมเป็นกรรมที่ ร้ายแรงไม่ควรทำเลย เพราะธรรมดาว่าสัตว์ที่จะไม่แก่ไม่ตายเป็นไม่มี อาตมมะมาแล้วด้วยหวังว่าจักทำการสมานสามัคคีซึ่งกันแลกัน ฯ เมื่อ อาตมมะส่งข่าวสาสน์ไป พระองค์จึงเสด็จมา ครั้นสอนพระราชกุมาร กังหันแล้วก็ไปสู่พระราชอุทยาน ภายในพระนคร ลากหน้ะวานรลง

บนคิลาแล้วนั่งลงบนนั้น ฯ นายอุทธานได้เห็นท่าน รีบนำในอความ
ไปกราบบังคมทูล พระเจ้าพรหมทัตทรงทราบข่าวนี้ ก็ทรงโสมนัส
เป็นอย่างยิ่ง จึงพาอำมาตย์ทั้ง ๕ คนนั้นไปหาพระมหาสัตว์ทรงนมัสการ
แล้วประทับนั่ง ปรารภจะทำปฏิสันถาร แต่พระมหาสัตว์ไม่รับปฏิสันถาร
เมื่อนั้นไปคลำหนึ่งวันรเลยเสีย ฯ พระราชาทรงเห็นอาการนั้น
ตรัสถามว่า ท่านผู้เจริญ ท่านไม่พอกับข้าพเจ้ามิวไปคลำแต่หนึ่งวัน
มันมีประโยชน์อะไรแก่ท่าน หรือมันมีคุณการยิ่งกว่าข้าพเจ้า ฯ ขอ
ถวายพระพร วันหนึ่งมีอุปการแก่อาตมามาก อาตมะซึ่งหลังมันไป
เที่ยวเล่นอย่าง มันเอาหมอน้ำมาให้นั่ง กวาทที่อยู่ข้าง ทำวัตรปฏิบัติ
แก่อาตมะบ้าง แต่อาตมะอ่อนใจจึงกินเนื้อมันเสีย เอาหนึ่งไว้ปูนอนข้าง
ปูนั่งข้าง มันมีอุปการมากแก่อาตมะอย่างนั้นแล ขอถวายพระพร ฯ

พระมหาสัตว์ยกฉัตรแลหนึ่งวันรเลยด้วยไวหาร เพื่จะทำ
ลายวาตะอำมาตย์เหล่านั้น อาตมะปริยายแห่งคำนั้น ๆ จึงกล่าวคำนี้
จริงอยู่คำที่พระมหาสัตว์กล่าวว่า อาตมะซึ่งหลังมันไปเที่ยวเล่น เพราะ
ท่านเอาหนึ่งนั้นปูนั่ง คำว่ามันเอาหมอน้ำมาให้นั่ง เพราะท่านเอาหนึ่งนั้น
พาดบนย่าแล้วแบกหมอน้ำมา คำว่ามันยกกวาทที่อยู่นั้น เพราะท่าน
เอาหนึ่งนั้นยกพน คำว่ามันทำวัตรปฏิบัติแก่อาตมะนั้น เพราะหลัง
ถูกหนึ่งนั้นในเวลาอน ถูกเท้าในเวลาเหยียบ คำว่าอาตมะอ่อนใจ
จึงกินมันนั้น เพราะท่านได้กินมันในเวลาทิว ฯ

บัญญัตินิยาต

๒๑๓

พวกอำมาตย์ไต่ขึ้นทูลพดลเช่นนั้น หมายความว่าท่านทำปาณาติยาต จึงพากันตบมือหัวเราะเบาะแซ่ยั่ว พวกเราจึงรู้กรรมของนักพรตเถิก นักพรตฆ่าลิงกิน ยังมีหน้าซ้ำเอาหนังไปเที่ยวฉกเขาด้วย ฯ พระมหาราษฎ์เห็นพวกอำมาตย์ทำเช่นนั้นจึงดำริว่า พวกอำมาตย์เหล่านั้นยังไม่รู้ความประสงค์ที่เราเอาหนังวานรมาเพื่อจะทำลายวาตะของตน ควรเราจะให้เขารูสำนึกเสียกันทั้งนี้ แล้วเรียกอำมาตย์ผู้ช่อกุศลที่มาก่อนแล้วถามว่า ไฉนท่านจึงหัวเราะเบาะแซ่เรา เขาตอบว่าเพราะท่านประทุษร้ายมิตรและทำปาณาติยาต พระมหาราษฎ์ก็ถวายทศโลเชธอธอำมาตย์เหล่านั้น แม้ด้วยคติก็ ทั่วยกฏก็ แล้วทำตามอย่างนั้น จะมีอะไร อันจะพึงกล่าวว่ายทศลนั้นทำความชั่ว เมื่อจะทำลายวาตะของช่อกุศลที่อำมาตย์ จึงกล่าวเป็นคาถาว่า

อุทธรณา เจ สกฺขหตฺตา	ภาวามนฺวตฺตติ
อกามา อกรณียํ	กรณียํ วาปี กุพฺพติ
อกามกรณียสฺมิ	กฺวิธ ปาเปณ ลิมฺปติ ฯ
โส เจ อตุโก จ ธมฺโม จ	กตฺยาโน น จ ปาปโก
โกโต เจ วจนํ สจฺจํ	สุหโย พานโร มยา ฯ
อตุตฺตโน เจ หิ วาตฺสส	อปฺราธํ วิชานีย
น มํ ตวํ กรเหยฺยาสิ	โกโต วาโท หิ ตาทีโส ฯ

ความว่า คำ (คือช่อกุศลวาตะ) ของท่าน ถ้าเป็นทางสุคติ เช่นสัตว์ไม่มีความใคร่ (ในบาป) แต่ทำบาปบ้างบุญบ้าง เมื่อบาปที่สัตว์ทำลงไปด้วยไม่มีความใคร่ (หากเป็นไปด้วยธรรมชาติของตน)

สัตว์ในโลกนี้ยังจะเขื่อนด้วยบาปได้ละหรือ (ถ้าสัตว์เขื่อนด้วยบาปที่ตน
มิได้ทำไว้แล้ว ใคร ๆ ในโลกก็หลบไม่ไหว) ถ้าเนื้อความแห่ง
ภานิตของท่านเป็นธรรมเป็นธรรม ถูกต้องก็ไม่เหลวไหล (โทษอะไร
จะพัวพันแก่เรา) ถ้าท่านรู้ความผิดแห่งวาตะของตนได้ ก็จักไม่พัว
พันเกี่ยว เพราะวาตะของเราย่อมมีอธิบายเช่นนั้น ๆ พระมหาสัตว์
กำหราบอำนาจนั้นด้วยวาตะของตนทำให้เป็นคนหมดภัยภูภาค ด้วย
ประการนี้ ๆ ฝ่ายพระราชาทรงสยัภักดานั้น ทรงเกิดขึ้นในท่ามกลาง
บริษัท ประทับพระศอกตก ๆ

เมื่อพระมหาสัตว์ทำลายวาตะแห่งอเหตุกวาที่อำมาตย์นั้นแล้ว จึง
เรียกอิสสระภณวาที่อำมาตย์เข้ามา แล้วถามว่าไฉนท่านจึงหัวเราะ
เยาะเรา ท่านแสดงวาตะว่าสรรพสิ่งทั้งปวงพระเป็นเจ้ามีฤทธิ์ให้ โดยเป็น
สัพพไมใช่หรือ แล้วกล่าวคาถาว่า

อิสสระ สัพพโลกสส	สเจ กปเปติ ชีวิต
สเจ อิทธี พุชสนภาวณจ	กมมึ กลฺยาณเปปถัก
นิทุเทศการี ปุริโส	อิสสระ เตน ลิมฺปติ ฯ
โส เจ อตฺถโก จ ชมฺโม จ	กลฺยาณ น จ ปาปโก
โกโต เจ วณํ สจฺจํ	สุหโต วาโร มยา ฯ
อตฺถโน เจ หิ วาตสุส	อปราริ วิชาณิย
น มํ ตูวํ กรเหยฺยาสี	โกโต วาโท หิ ตาทีโส ฯ

ความว่า ถ้าพระเป็นเจ้าสร้างความสำเร็จฤทธิเดชกับความฉิบหาย
วอวายต่าง ๆ และสร้างบุญบาปไว้สำหรับสัตว์โลกทั้งมวลไว้ ให้คน

ขัณฺณสาสนียาท

๒๑๕

ทำตามอาณัติของท่าน (แม้ใครจะทำบาปก็ได้) พระเป็นเจ้ายอม
รับบาปเสียเอง ถ้าเนื้อความแห่งภาณิของท่านเป็นอรรถเป็นธรรม
ถูกต้องไม่เหลวไหล ทั้งเป็นคำจริงใช้ ผู้เจริญ ถึงนั้นเป็นอันเราฆ่า
แล้วด้วยก็ (โทษอะไรจะมีแก่เราเล่า) ถ้าท่านรู้ความผิดแห่งวาตะ
ของตนได้ ก็จักไม่พึงติเตียนเรา เพราะวาตะของเราย่อมมีอธิบาย
เช่นนั้น ผู้เจริญ ฯ

เมื่อพระมหาสัตว์ทำลายอิสสรกรรมวาตะแห่งอิสสรกรรมวาที่อำมาตย์
กุกุชกคเณกถึงมะม่วงป่าผลมะม่วงให้หล่นตกลงมา (หนามยอกเขา
หนามข่ง) ด้วยประการฉะนี้แล้ว จึงเรียกปูพเพกควาที่อำมาตย์เข้ามา
แล้วกล่าวว่า โฉนท่านจึงหิวเพราะเขาเรา ท่านสำคัญปูพเพกควาว่า
เป็นจริงมิใช่หรือ แล้วกล่าววาทาว่า

สเจ ปุพเพกคเหต	สุทกุกัม นิคจุตติ
โปราณกัม กตัม ปาปัม	คเมโส มุญจเต อธิ
โปราณกอธิณโมกฺโข	กฺวิธ ปาเปณ ลิมฺปติ ฯ
โส เจ อตุโธ จ สมฺโม จ	กฺลฺยาโณ น จ ปาปโก
โกโต เจ วจัน สจฺจัม	สุทโต วานโร มยา ฯ
อตุตฺตโน เจ หิ วาทสุส	อปฺวาธัม วิชานีย
น มัม ทฺวํ ทรเหยฺยาสี	โกโตวาโท หิ ตาทีโส ฯ

ความว่า เพราะได้กระทำความไว้อย่างก่นแน่นอน สัตว์จึงได้
ประสบสุขแลทุกข เมื่อจะเปิดลงจากหนกได้ ทางพ้นจากหนก้าม้อย
บาปเก่าที่ทำแล้วเป็นแล้วกันไป ถ้ากระนั้นสัตว์ในโลกนี้จะเขื่อนด้วย

ยาปลระหรือ ถ้าเนื้อความแห่งวาทะของท่านเป็นอรรถเป็นธรรม ถูกต้อง
ด้วยดีไม่เหลวไหลทั้งเป็นคำจริงไซ้ ผู้เจริญ สิ่งนั้นเป็นอันเราฆ่าแล้ว
ด้วยดี (โทษอะไรจะมีแก่เราเล่า) ถ้าท่านรู้ความผิดแห่งวาทะของ
คนใด ก็จักไม่ฟังคดีเขย่นเรา เพราะวาทะของเราย่อมมีอธิบายเช่นนั้น
ผู้เจริญ ฯ

เมื่อพระมหาสัตว์ทำลายวาทะของปุพเพกตวาทที่อำมาตย์ทั้งนั้นแล้ว
จึงหันไปพบกับอเลทวาทที่อำมาตย์ว่า คุณกรท่าน ท่านกล่าวว่าท่านที่
บุคคลให้แล้วไม่มีผลเป็นต้น และสำคัญว่าสัตว์ทั้งหลายขาดสูญเพียง
ในโลกนี้ ไม่มีไปสู่ปรโลก ไฉนท่านจึงหัวเราะเขาะเรา แล้ว
กล่าวคาถาว่า

จตุมนุเขวุปาทาย	รูป สมุโภติ ปาณินิ
ยโต จ รูป สมุโภติ	ตตฺเถว อนุปคจฺจติ ฯ
อิเชว ชีวติ ชีโว	เปจฺจ เปจฺจ วินสฺสติ
อฺจุณฺหฺขติ อํ โลกโก	เย พาลา เบ จ ปณฺหิตา
อฺจุณฺหฺขมาเน โลกสุมี	กฺุวิช ปาเปเน ลิมฺปติ ฯ
โส เจ อตฺตโก จ ฐมฺโม จ	กลฺยาณเณ น จ ปาปโก
โกโต เจ วจฺนํ สจฺจํ	สุหโต วานโร มยา
อตฺตโน เจ หิ วาทสุส	อปฺราธํ วิชานีย
น มํ ตวํ ฺครเหยฺยาสี	โกโต วาโท หิ ตาทีโส ฯ

ความว่า อาคัษิชาตทั้ง ๔ (คือคินน้ำตมไฟ) เท่านั้นเลี้ยงอยู่
รูปชั้นจึงเป็นอยู่ได้ ก็แหละรูปชั้นนั้นเกิดขึ้นจากสิ่งใด เวลาดับก็กลับ

ไปเป็นสิ่งนั้นอย่างเต็ม จิตย่อมเป็นอยู่แต่ในโลกนี้เท่านั้น พอดีไปหมดแล้วย่อมสูญ โลกนี้ขาดสูญ คนทั้งเป็นพาลก็ตามเป็นบัณฑิตก็ตามย่อมสูญกันทั้งนั้น เมื่อโลกสูญเช่นนั้น สัตว์ในโลกนี้ยังจะเข่นด้วยขยาปละหรือ ถ้าในข้อความแห่งภานิตของท่านเป็นธรรมเป็นธรรมถูกต้องดีไม่เหลวไหล แต่ทั้งเป็นคำจริงใช้ ผู้เจริญ วานรก็เป็นอันเราฆ่าด้วยก็ (โทษอะไรจะมีแก่เราเล่า) ถ้าท่านรู้ความผิดแห่งวาตะของคนใด ก็จักไม่พึงคิดเคียนเรา เพราะวาตะของเรามิใช่ขยาปเช่นนั้น ผู้เจริญ ฯ

เมื่อพระมหาสัตว์ทำสาขของเฉตวาที่อำมาตย์ ด้วยประการฉะนี้แล้ว จึงเรียกขัตติยชาที่อำมาตย์เข้ามา แล้วกล่าวว่า คุณกรท่าน ท่านชอยชูลัทธิว่า การฆ่ามารดาบิดาเป็นประโยชน์แก่ตน เป็นกิจควรทำทั้งนี้ โฉนท่านจึงหวั่นระเหะเรา แล้วกล่าวคาถาว่า

อาहु กตติธา โลเก

พหุลา ปตฺเตติมานิโน

มาตริ ปิตริ ฆญฺเญ

อโถ ฆญฺ จิปี ภาตริ

หเนยฺย ปุตฺตทาเร จ

อตุโถ เจ ตาทีโส สียา ฯ

ความว่า พืชทั้งหลาย (ต่างเป็นผลไม้ ถั่ว หน่อ แลเข้าเป็นต้น) ย่อมสืบสายอยู่ในโลก พวกคนพาลสำคัญคนว่าเป็นบัณฑิต ฆ่าบิดามารดาพี่น้องและฆ่าบุตรภรรยา โดยเข้าใจว่าเป็นประโยชน์แก่ตน ถ้าการฆ่าเช่นนั้นเป็นประโยชน์ใช้ ก็ควรฆ่าทั้งหมดไม่เลือกหน้า ฯ

เมื่อพระมหาสัตว์แสดงลัทธิของขัตติยชาที่อำมาตย์อย่างนี้แล้ว จะประกาศลัทธิของตน จึงกล่าวคาถาว่า

ยสุส รุกขสุส ฉายาย	นิตีเทยฺย สเขยฺย วา
น ตสุส สํจํ ภณฺเขยฺย	มิตฺตทุพฺโพ หิ ปาปโก ฯ
อด อตุเถ สมฺปฺปนเน	สมฺมุตฺตมปี อพฺพเห
อดฺโถ เม สมฺพเลนาปี	สุหโต วานโร มยา ฯ
สเจ อตุโถ จ ฌมโม จ	กลฺยาณํ น จ ปาปโก
โกโต เจ วจํ สจฺจํ	สุหโต วานโร มยา ฯ
อดฺดโน เจ หิ วาตฺตฺส	อปฺราจํ วิชานีย
น มํ ทฺวํ ฌเรหยาสิ	โกโต วาโต หิ ตาติโส ฯ

ความว่า บุคคลนี้หรืออนันท์ไม่ ไท ไม่ควรหักกิ่งไม้ นั้น เพราะว่าคนผู้ประทุษร้ายต่อมิตรเป็นคนเลว ถ้ามีความต้องการเกิดขึ้น ควรออกไปทั้งต้น ประโยชน์ที่จะมีแก่เรามาก วานรเป็นอันเราฆ่าแล้ว ด้วยดี โทษอะไรจะมีแก่เรา (เพราะเราฆ่ามันทั้งตัว) ถ้าเนื้อความแห่ง ภาณิตของท่านเป็นอรรถเป็นธรรม ถูกต้องก็ไม่เหลวไหล และทั้งเป็นคำจริงใช้ ผู้เจริญ วานรเป็นอันเราฆ่าแล้วด้วยดี โทษอะไรจะมีแก่เรา ถ้าท่านรู้ความผิดแห่งวาตะของคนใด ก็จักไม่พึงติเตียนเรา เพราะวาตะของเราย่อมมีอธิบายเช่นนั้น ผู้เจริญ ฯ

พระมหาสัตว์ทำลายวาตะของสัตว์ชาวทิศาฆาตย์อย่างนั้นแล้ว จึง ทูลพระเจ้าพรหมทัตว่า ขอถวายพระพร พระมหาหยาพิศรย่อมพามาหาใจ ผู้ปล้นแคว้นทั้ง ๕ คนนี้เสด็จไป นานาณัก ตัวก็เป็นพาลอยู่แล้ว เข้าไปคบกับคนพาลเช่นนั้น ย่อมจะถึงทุกข์ใหญ่ทั้งในโลกนี้แลโลกหน้า เมื่อจะแสดงธรรมถวาย จึงทูลเป็นคาถาว่า

อเหตุวาโท ปุริโส
 ปุพฺเพกตึ จ อจุเนที
 เอเต อสปุริสา โลเก
 กเรยฺย ตาทีโส ปาปํ
 อสปุริสสํสฺสโค

โย จ อีสฺสรกฺขติโก
 โย จ กตฺตวิโร นโร ฯ
 พาลา ปณฺทิตมานิโน
 อตฺถโก อญฺณมฺปิ การเย
 ทุกฺกโณ กณฺณกฺขุโร ฯ

ความว่า อเหตุกวาที่บุคคล ๑ อีสสรกขณาที่บุคคล ๑ ปุพเพกตวาที่
 บุคคล ๑ อจุเนทวาที่บุคคล ๑ ชักตวาที่บุคคล ๑ ห้าคนนี้เป็นอสังขย
 เป็นพาลสำคัญคนว่าเป็นบัณฑิตในโลก คนเช่นนั้นย่อมทำบาปด้วยตนเอง
 ทั้งยอมชักนำคนอื่นให้ทำด้วย ฝ่ายคนที่เสพอสังขยจำพวกนี้ ก็พลอย
 ไปด้วยชั่วความเกิดครั้งอื่นเป็นกำไรวะ

เมื่อพระมหาสัตว์จะแสดงธรรมต่อไป ด้วยสามารถอุปมา จึง
 กล่าวคาถาว่า

อฺรพฺกรูเปน พกาสุ ปุพฺเพ
 อสํกิตฺโต อหฺมณฺโณ อฺเปติ
 หนฺตฺวา อฺรณฺโณ อหฺมณฺโณ อหฺมณฺ
 หนฺตฺวา สยิตฺวา เยน กามํ ปเลติ ฯ
 ตถาวิชเเก สมณพฺรหฺมณาเส
 ฉทณฺโณ กตฺวา วญฺจยณฺติ มนุสฺสเส
 อนาสกา ถณฺฑิตเสยฺยกา จ
 รโหชลลํ อุกฺกุฏิกปฺปธานํ

ปริยายภตตณฺจ อปานกตฺตา

ปาปาจารา อรหันโต วทานา ฯ

เอเต อสปุริสา โลเก

กเรยฺย ตาติโส ปาปํ

อสปุริสํสํสฺสโค

ยมาหุ นตฺถิ วิริยนฺติ

เย ปรการํ อตฺตการณฺจ

เอเต อสปุริสสา โลเก

กเรยฺย ตาติโส ปาปํ

อสปุริสํสํสฺสโค

สเจ หิ วิริยํ นาสฺส

น ภเว วฑฺฒกํ ราช

ยสุมา จ วิริยํ อตฺถิ

ตสุมา ยนฺตานิ กาเรติ

ยทิ วสฺสสํสํ เทโว

อฺจุณฺธิเชยฺย อยํ โลโก

ยสุมา จ วสฺสํสํ เทโว

ตสุมา สสฺसानิ ปจฺจนฺติ

ควณฺเญ ตรมานนํ

สพฺพา ตา ชิมฺหํ กจฺจนฺติ

พาลา ปณฺหิตมานิโน

อโถ อณฺณํมํ การเย

ทฺถกฺกโณ กณฺณกฺขุรโย ฯ

เหตุณฺจ อปวทฺนติ

เย ตฺถจํ สมนฺวณฺณํ ๑

พาลา ปณฺหิตมานิโน

อโถ อณฺณํมํ การเย

ทฺถกฺกโณ กณฺณกฺขุรโย ๑

กมฺมํ กลฺยาณเปปํ

นํ ยนฺตานิ การเย ๑

กมฺมํ กลฺยาณเปปํ

ราชา ภรติ วฑฺฒกํ ๑

น วสฺสํ น หิมํ ปเต

วินฺสฺเสยฺย อยํ ปชา ๑

หิมณฺจาปํ ผุสฺยติ

รณฺณจฺญํ ปาลยเต จิรํ ๑

ชิมฺหํ กจฺจนฺติ ปุํกโว

เนตฺเต ชิมฺหํ คเต สติ ๑

เอวเมว มนุสเสสุ
 โส เจ อธมมํ จรติ
 สพฺพํ ญฺจํ ทฺวํ เสติ
 ควณฺเเจ ตรมาณํ
 สพฺพา ตา อํ ํ กจฺจนฺติ
 เอวเมว มนุสเสสุ
 โส เจว ธมฺมํ จรติ
 สพฺพํ ญฺจํ สฺวํ เสติ
 มหารุกฺขสฺส ผลิโน
 รตฺถจฺจสฺส น ชานาติ
 มหารุกฺขปมํ ญฺจํ
 รตฺถจฺจสฺส น ชานาติ
 มหารุกฺขสฺส ผลิโน
 รตฺถจฺจสฺส วิชาณาติ
 มหารุกฺขปมํ ญฺจํ
 รตฺถจฺจสฺส วิชาณานิ
 โย จ ราชา ชนปทํ
 สพฺพโฬสํ ติ โส ราชา
 ตเถว เนกเม หีสํ
 โอชทานพลิกาเร

โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต
 ปเคว อิตรา ปชา
 ราชา เจ โหติ อธมฺมิกโก ๑
 อํ ํ กจฺจนฺติ ปุํคโว
 เนตฺเต อํ ํ กเต สติ ๑
 โย โหติ เสฏฺฐสมฺมโต
 ปเคว อิตรา ปชา
 ราชา เจ โหติ ธมฺมิกโก ๑
 อํ ํ นิหฺตติ โย ผลิ
 พิชฺจจฺจสฺส วินสฺสติ ๑
 อธมฺเมน โย ปสาสติ
 ญฺจจฺจสฺส วินสฺสติ ๑
 ปกํ ํ นิหฺตติ โย ผลิ
 พิชฺจจฺจสฺส น นสฺสติ ๑
 ธมฺเมน โย ปสาสติ
 ญฺจจฺจสฺส น นสฺสติ ๑
 อธมฺเมน ปสาสติ
 วิรุทฺโธ โหติ ขตฺติโย ๑
 เย ยุตฺตา กยวิกกเย
 ส โกเสน วิรุณฺณติ ๑

ปหารวรเขตตณฺณ	สงฺคาม กตนิสฺสเม
อุสฺสึเต หีสํ ราช	ส พเลน วิรุชฺชติ ฯ
ตเถว อีสโย หีสํ	สํเม พุรหมจารีโน
อธมฺมจารี ขตฺติโย	โส สกฺเคน วิรุชฺชติ ฯ
โย จ ราช อธมฺมญฺโจ	ภริยํ หนฺติ อหุสํ
ลฺลทํ ปสฺวเต ปาปํ	ปฺตฺเตหิ จ วิรุชฺชติ ฯ
ธมฺมํ จเร ชานปฺเท	นิคฺเคสฺส พฺลีสฺส จ
อิสโย จ น หีเสยฺย	ปฺตฺตทาเร สมณฺจเร ฯ
ส ตาปิโส ภูมิปติ	รณฺฑปาลิ อโกธโน
สมนฺเต สํปกฺมเป	อินฺโทว อสุราธิโป ฯ

ความว่า ในปางก่อนนี้และครั้งหนึ่งรวมยกเป็นนถาย เข้าไปรบ
 กับฝูงแกะฆ่าแกะทั้งตัวเมียและตัวผู้แล้วก็นินทาไป เปรียบเหมือนสมณ
 พราหมณ์ข้างจำพวกในโลกนี้ ถิ่นพศเป็นบรรพชิต ประพฤติไม่กิน
 อาหารข้าง นอนกับแผ่นดินข้าง เกินกระโหรงเท้าย้าง งดการ
 กินอาหารชั่วคราว (คือออกไปตั้ง ๗ วันหรือ ๓๐ วันจึงกินมี ๑ ข้าง)
 ประพฤติไม่คืบหน้าข้าง มีอาหารอันเลวทรามแต่ละอย่าง ๆ พุทยกตัว
 ว่าเป็นพระอรหันต์ บ่อมลวงโลกด้วยใช้วาจาอันอ่อนหวานประจบช่วย
 เหลือ คนเจ้าทิฎฐิเหล่านั้นเป็นอสังคยบุรุษ เป็นคนพาลสำคัญตนว่าเป็น
 บัณฑิตในโลก บ่อมทำบาปด้วยตนเอง แลชักนำคนอื่นให้ทำด้วย
 คนที่คลุกคลีกับอสังคยบุรุษ บ่อมได้รับทุกข์มีความเดือดร้อนเป็นกำไร ฯ
 จำพวกคนที่กล่าวว้า ความเพียรของมนุษย์ไม่มี และกล่าวว้าว่า

แล้วหาเหตุ ที่เตือนการงานของผู้อื่นบ้าง ชมการงานของตนบ้าง
 เหล่านี้เรียกว่าสัตตบรุษเป็นพาลสำคัญคนว่าเป็นบัณฑิตในโลก บ่ยอม
 ทำยาบด้วยตนเองบ้าง ชักนำผู้อื่นให้ทำบ้าง คนที่คลุกคลีกับสัตตบรุษ
 เห็นปานนั้น บ่ยอมทนทุกข์มีความเคืองครุ่นเป็นกำไร ถ้าหากความ
 เพียรไม่พียงมี กรรมก็กรรมชั่วไม่มีใช้ พระราชาจักไม่ทรงเลี้ยง
 พวกช่างไม้ และพวกข้าราชการเหล่าอื่น นายช่างก็จักไม่พึงทำ
 ยนต์ต่าง ๆ สำเร็จ ถ้าหากความเพียรมี กรรมก็กรรมชั่วมี นายช่าง
 ก็ทำยนต์ทั้งหลายสำเร็จ พระราชาจึงทรงเลี้ยงพวกช่างไม้ไว้ ๆ ถ้า
 ถึง ๓๐๐ ปีไม่มีฝนตกไม่มีน้ำค้างตก โลกนี้จักสูญ ประชาชนก็
 จักวอดวายไม่เหลือหลอ น้ตาลฝนยังตกหิมะยังโปรยอยู่ เข้ายล้า
 จึงสู่เลี้ยงชาวแวนแคว้นให้ดำรงอยู่ยาวนาน ๆ เมื่อฝนโคทั้งหลายข้าม
 ฟากไปอยู่ เมื่อโคผู้ตัวที่เป็นโกล้นำฝูงไปตรง เมื่อมีผู้นำไปตก
 เคียวเช่นนั้น โคทั้งหมดก็ย่อมจะไปตรงตามกัน ในหมู่มนุษย์
 ทั้งหลายก็อย่างเดียวกัน ถ้าบุคคลผู้ได้วิสัยสมมติว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด
 ประพฤติไม่เป็นธรรม นำที่ประชาชนนอกนั้นก็จะเป็นเช่นนั้น ถ้าพระราชา
 ไม่ทรงธรรม รัฐจังหวัดทั้งปวงย่อมอยู่เป็นทุกข์ ๆ เมื่อฝูงโคทั้งหลาย
 ข้ามฟากไปอยู่ เมื่อโคผู้ตัวที่เป็นโกล้นำฝูงไปตรง เมื่อมีผู้นำไปตรง
 เช่นนั้น โคทั้งหมดนั้นก็ย่อมจะไปตรงตามกัน ในหมู่มนุษย์ทั้งหลาย
 ก็อย่างเดียวกัน ถ้าบุคคลผู้ได้วิสัยสมมติว่าเป็นผู้ประเสริฐประพฤติก
 เป็นธรรม ประชาชนนอกนั้นก็จะเป็นธรรมบ้าง ถ้าพระราชา
 ทรงธรรมใช้ รัฐจังหวัดย่อมอยู่เป็นสุขทั่วกัน ๆ บุคคลใดเก็บเอา

ผลแห่งมหาพฤกษาทั้งสิบ ๆ มา บุคคลนั้นย่อมไม่รู้สแห่งผลมหาพฤกษานั้น ทั้งพิชพรรณแห่งมหาพฤกษานั้นย่อมพลันจะสาบสูญไป รัฐจึงหวังเปรียบด้วยมหาพฤกษา พระราชาผู้เป็นประมุขแห่งประชาชนปกครองรัฐจังหวัดด้วยรัฐประกาศโนบายอันมีเป็นธรรม ย่อมจะไม่รู้จักรส (คือประโยชน์ที่จะพึงได้) แห่งรัฐจังหวัด ทั้งรัฐจังหวัดของพระราชาพระองค์นั้นย่อมพินาศ บุคคลใดเก็บผลแห่งมหาพฤกษาที่สุก ๆ มา บุคคลนั้นย่อมไม่รู้สแห่งผลมหาพฤกษานั้น ทั้งพิชพรรณแห่งมหาพฤกษานั้น ย่อมจะไม่สาบสูญ พระราชาผู้เป็นประมุขแห่งประชากรายบุรี ปกครองรัฐจังหวัดซึ่งเปรียบด้วยมหาพฤกษา ด้วยรัฐประกาศโนบายอันชอบธรรม ย่อมทรงทราบรสแห่งรัฐจังหวัดนั้น ทั้งรัฐจังหวัดของพระราชาพระองค์นั้นย่อมรุ่งเรือง ๆ กษัตริย์ผู้พระราชาพระองค์ใด ย่อมปกครองชนบทโดยทางอติ พระราชาพระองค์นั้นย่อมคลาจากรส กุญแจที่ผู้ไม่ชำนาญในสรรพคุณยา ย่อมคลาจากโอสถทั้งหลาย ๆ พระราชาเบียดเบียนพวเองหรือให้ผู้อื่นเบียดเบียนพวชนบทผู้ทำมาค้าขาย กระทำพลอันมีโอชะถวายนคนอยู่ ย่อมคลาจากส่วนแห่งพระราชทรัพย์ พระราชาผู้เบียดเบียนพวนายพวณผู้ชำนาญยิงหมูป่า แลเบียดเบียนพวทหารผู้ทำสงครามอันชอบ ย่อมผิดจากพลของตน กษัตริย์ผู้ไม่ทรงธรรม เบียดเบียนพวสมณพวหมณผู้แสวงหาคุณธรรม ย่อมแคล้วจากสวรรค์ พระราชาอาธรรมย่อมฆ่าพระชายาของตนผู้มีได้ประทุมสุร่าย ทั้งผิดด้วยพระราชบุตรทั้งหลาย ย่อมเสวยบาปอย่างเผ็ดร้อน พระภูมิบดีผู้ครองแคว้นแคว้น ควรประพฤดิให้เป็น

ธรรมในชาวชนบท ในนิคมแลในพลของชน ไม่ควรเยือกเยิบฟุ้ง
สมณพราหมณ์ผู้แสวงหาคุณธรรม ควรประพฤติให้สม่ำเสมอในพระ
ราชบุตรแลพระชายา และไม่เป็นผู้ทรงพระพิโรธง่าย เป็นผู้นอนเฝ้าที่
พระราชมนมชนตรีใกล้เคียง คุพระอินทร์ผู้เป็นเจ้าแห่งอสุรานั้น ฯ

เมื่อพระมหาสัตว์แสดงความที่พระเจ้าพรหมทัตทรงเช็ดอภัยคำ
อำมาตย์ ๕ คน และความที่ท้าวเธอผิดในพระราชบุตร คุยบทกล
กักรับม้วยผมแห่งใจที่ประทุษร้ายแล้ว จึงให้เชิญพระราชกุมารทั้ง ๔
พระองค์มาแล้ว สั่งสอนประกาศกรรมที่พระราชบิดาทรงกระทำแล้ว
ให้ท้าวเธอขอมาโทษเสร็จแล้วถวายบังคมว่า ขอถวายพระพร พระ
องค์ยังไม่ทันทรงใคร่ครวญกับเนื้อเถาอภัยคำของคนที่จะทำลาย
แต่ไปอย่าทรงผลุนผลันแต่นั้นอีก พระราชกุมารทั้งหลาย พระองค์
อย่าได้ประทุษร้ายพระราชบิดา ฯ

ลำดับนั้นพระเจ้าพรหมทัตทรงทราบความผิดของ พระองค์แล้ว
สารภาพว่า ผู้เรอญ ข้าพเจ้าได้ประทุษร้ายในบุตรแลชายาก็เพราะ
อำมาตย์เหล่านั้น ข้าพเจ้าถือเอาอภัยคำของมัน จึงได้ทำมาได้ถึงเพียงนี้
ข้าพเจ้าจะฆ่าอำมาตย์ ๕ คนเสีย ฯ ขอถวายพระพร พระองค์ไม่ควร
ทำถึงเพียงนั้น ฯ ถ้ากระนั้นข้าพเจ้าจะให้คตมอตกเท่านั้นเสียผ่นโทษ
ลงมา ฯ ถึงอย่างนั้นก็ไม่ควร พระมหาสัตว์ทูลค้านไว้อีก ฯ สามี
พระราชบิดาทรงรับรองแล้ว ฯ มีพระบรมราชโองการให้โกนศีรษะ
อำมาตย์เหล่านั้น แล้วไว้เหยม ๕ หย่อม แลของจำด้วยเครื่อง

พันธุการ นุ่งห่มผ้าเชือก ตะเวนไปทั่วทุกถนนหลวง ปรจานแก่
ประชาชนชาวพระนครแล้ว ก็ให้เนรเทศออกจากบ้านเมือง ฯ

ฝ่ายพระมหาสัตว์พักอยู่ที่นั่นสองสามวันแล้ว ถวายโอวาทพระ
ราชาว่า อปฺปมตฺโต โหติ ขอพระองค์จงเป็นผู้ไม่ประมาทเด็ก
ทั้งนี้แล้ว ก็ไปสู่ย่ำหิมพานต์อย่างเดิม ทำฉานแลธกัญญาให้เกิดขึ้น
เจริญพรหมวิหารอยู่จนตลอดชีวิต สิ้นชีพก็อยู่ที่ในพรหมโลก ด้วย
ประการดังนี้ ฯ

สตฺถา อิมํ ชมฺมเทสนํ อานวตฺตา ฯ สมเด็จพระบรมศาสดา
ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาแสดงแล้ว ตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย
มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อนเราก็คงได้เป็นผู้มีปัญญา
ถ้าหาบรพรวาทเหมือนกัน ตรัสลงแล้วทรงประชุมชาตกว่า อมาตย์
เจ้าที่ภูฏีทั้ง ๕ คนในกาลนั้น กลับชาติมาเป็นปุรณกัสสป มักขลิโกสาล
ปุกุทธกัทยาน อชิตเกสสัมพล นิครนถ์นาฏบุตร ซึ่งคลุ่สนธิได้เป็น
อาณนั ส่วนมหาโพธิปริพาชกได้เป็นเรวตถาคคคณเฑาะ ๑

ชมมหาโพธิชาตก

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร

ตำบลถนนราชพิธ จังหวัดพระนคร

วันที่ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑